

**ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ (ΜΑΚΗΣ)  
Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ**

# **ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ (ΤΑ ΕΙΔΗ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥΣ)**

**3<sup>η</sup> ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ - ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ**

**ΠΟΙΗΣΗ, ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ, ΡΗΤΟΡΕΙΑ, ΑΓΟΡΕΥΣΗ Κ.ΛΠ.**

\_Τα είδη του λόγου: ο προφορικός και ο γραπτός λόγος, ο πεζός και ο έμμετρος λόγος (ποίηση) κ.α.

Η λογοτεχνία και τα είδη της:

Πεζογραφία: διήγημα, μύθος, μυθιστόρημα, νουβέλα κ.α.

Ποίηση: ίαμβος, ελεγεία, δημοτική, μαντινάδα, ριζίτικο, μοιρολόι κ.α.

\_Τα λογοτεχνικά ρεύματα, οι λογοτεχνικές σχολές, οι τεχνοτροπίες, το ύφος κ.α.

-Ρητορεία: δικανικός λόγος, πολιτικός λόγος κ.α.

\_Ρητορικά και ποιητικά σχήματα λόγου, καλοί τρόποι ομιλίας κ.α.



**ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΘΗΝΑ»  
ΑΘΗΝΑ 2017, Α' ΕΚΔΟΣΗ 2013**

# ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

---

## ΤΑ ΕΙΔΗ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥΣ: ΠΟΙΗΣΗ, ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ, ΡΗΤΟΡΕΙΑ, ΑΓΟΡΕΥΣΗ Κ.ΛΠ

=====

### **ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ (ΜΑΚΗ) ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ**

(Δ/ντή Υπ. Πολιτισμού, συγγραφέα, Προέδρου Πολιτιστικού και Φιλανθρωπικού Συλλόγου Αγίας Παρασκευής « Η Αλληλεγγύη»

- Τα είδη του λόγου: ο προφορικός και ο γραπτός λόγος, ο πεζός και ο έμμετρος λόγος (ποίηση) κ.α.
- Η λογοτεχνία και τα είδη της: Πεζογραφία: διήγημα, μύθος, μυθιστόρημα, νουβέλα κ.α. Ποίηση: ιαμβος, ελεγεία, δημοτική , μαντινάδα, ριζίτικο, μοιρολόι κ.α.
- Τα λογοτεχνικά ρεύματα, οι λογοτεχνικές σχολές, οι τεχντροπίες, το ύφος κ.α.
- Ρητορεία: δικανικός λόγος, πολιτικός λόγος κ.α.
- Ρητορικά και ποιητικά σχήματα λόγου, καλοί τρόποι ομιλίας κ.α.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ**

Περιεχόμενα	
<b>ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ</b>	<b>3</b>
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο</b>	<b>6</b>
<b>ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ</b>	<b>6</b>
1. Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ	6
2. Η ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	9
3. ΟΙ ΩΦΕΛΙΜΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	10
4. ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΥΦΟΣ	11
5. ΟΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΕΣ ( ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ)	14
6. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΕΣ	19
7. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ	21
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο</b>	<b>23</b>
<b>Η ΠΟΙΗΣΗ: ΟΡΟΙ, ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΛΠ.</b>	<b>23</b>
1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΣΗ, ΠΟΙΗΜΑ, ΠΟΙΗΤΗΣ Κ.ΛΠ.	23
2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ, ΩΔΙΚΗ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ	24
3. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΤΙΧΟΣ, ΗΜΙΣΤΙΧΙΟ ΚΑΙ ΣΤΡΟΦΗ	25
4. Ο ΡΥΘΜΟΣ ΚΑΙ Η ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΙΔΗ Κ.Α.	27
5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΧΑΣΜΩΔΙΑ, ΣΥΝΙΖΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΗΧΗΣΗ	36
6. ΕΙΔΗ ΠΟΙΗΣΗΣ: ΛΥΡΙΚΗ, ΕΠΙΚΗ, ΔΗΜΟΤΙΚΗ Κ.Α.	37
7. ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΣΤΙΧΟΥ	44
8. ΤΑ ΔΙΣΤΙΧΑ, ΤΡΙΣΤΙΧΑ Κ.ΛΠ. ΠΟΙΗΜΑΤΑ	45
9. ΤΑ ΠΟΛΥΣΤΙΧΑ - ΠΟΛΥΣΤΡΟΦΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ: ΜΠΑΛΑΝΤΑ, ΣΟΝΕΤΟ, ΟΚΤΑΒΑ Κ.ΛΠ.	48
10. ΜΕΤΡΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ: ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΣ, ΜΕΤΡΟ, ΠΟΔΙ Κ.ΛΠ.	53
11. ΑΝΑΛΗΘΕΙΕΣ ΠΟΥ ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΡΑ: ΔΑΚΤΥΛΟΣ, <b>ΙΑΜΒΟΣ</b>	<b>59</b>
12. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ- ΠΩΣ ΦΤΙΑΧΕΤΑΙ ΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑ	62
11. "Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΑΔΕΙΑ"	67
12. ΟΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ	67
13. ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ	68
14. ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	72
15. ΜΟΝΟΣΤΡΟΦΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΣΤΡΟΦΑ , ΔΙΣΤΙΧΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΣΤΙΧΑ <b>ΠΟΙΗΜΑΤΑ</b>	<b>75</b>
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο</b>	<b>82</b>
<b>ΕΙΔΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ</b>	<b>82</b>
1. Η ΡΙΜΑ : ΕΙΔΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΛΠ.	82
2. Η ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ	85
3. Η ΠΑΤΙΝΑΔΑ	106
4. Η ΣΟΝΑΤΑ	108
5. Η ΣΕΡΕΝΑΤΑ	109

6. Η ΚΑΝΤΑΔΑ.....	109
7. Η ΑΡΕΚΙΑ Ή ΑΡΙΕΤΑ .....	113
8. ΤΑ ΛΙΑΝΟΤΡΑΓΟΥΔΑ.....	116
9. ΤΑ ΚΟΤΣΑΚΙΑ ή ΤΣΑΚΙΣΤΑ.....	116
10. Ο ΑΜΑΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΜΠΑΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ.....	121
11. ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ (ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΑΒΛΑΣ) ΤΡΑΓΟΥΔΙ... ..	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο .....	136
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΟΡΟΙ, ΕΙΔΗ ΚΛΠ.....	136
1. Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ .....	136
2. ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΗΓΗΣΗΣ .....	136
3. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	136
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5° .....	145
ΤΟ ΔΡΑΜΑ - ΘΕΑΤΡΟ .....	145
1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ .....	145
2. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ .....	146
3. ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΘΕΑΤΡΟ .....	148
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6° .....	150
ΡΗΤΟΡΙΚΗ - ΑΓΟΡΕΥΣΗ.....	150
1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ, ΡΗΤΟΡΑΣ, ΑΓΟΡΕΥΣΗ Κ.ΛΠ.....	150
2. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ .....	151
3. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ .....	152
4. ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ .....	153
5. Η ΡΗΤΟΡΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.....	157
7. ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ, ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΕΣΑ ΡΗΤΟΡΙΑΣ .....	160
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7° .....	170
ΟΡΘΟΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ .....	170
1. ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΑΛΗ ΑΓΟΡΕΥΣΗ – ΡΗΤΟΡΕΙΑ - Ο	
ΡΗΤΟΡΑΣ ΓΙΝΕΤΑΙ, ΔΕ ΓΕΝΙΕΤΑΙ.....	170
2. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ-ΑΓΟΡΕΥΣΗΣ.....	171
3. ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΩΡΑΙΑ ΕΚΦΩΝΗΣΗ.....	174
4. Η ΑΝΑΠΝΟΗ, Η ΕΚΦΟΡΑ ( ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΣΜΟΣ) ΤΩΝ	
ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ.....	183
5. Η ΣΩΣΤΗ ΠΡΟΦΟΡΑ - ΑΛΛΟ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΟ	
ΟΡΘΟΦΩΝΙΑ, ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΓΡΑΦΕΣ .....	190
Α) Η ΓΡΑΦΗ ΜΕ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΕΙΝΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ...	190
Β) Η ΟΡΘΗ ΠΡΟΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ	
ΓΡΑΦΗ.....	193
Γ) ΟΙ ΔΙΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΨΗΦΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ .....	193
Δ) ΤΑ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ: ΜΠ(μπ), ΝΤ(ντ), ΓΚ (γκ) .....	195
Ε) ΤΑ ΔΙΠΛΑ (ΔΙΣΥΜΦΩΝΙΚΑ) ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Ξ(ξ), Ψ(ψ).....	196
ΣΤ) ΤΑ ΟΜΟΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: ΒΒ(ββ), ΓΓ(γγ), ΚΚ(κκ) .....	197

Ζ) ΤΑ ΙΔΙΟΠΡΟΦΕΡΤΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΦΕΡΤΑ (ΑΦΩΝΑ) ΓΡΑΜΜΑΤΑ	198
Η) ΤΑ ΛΗΚΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Σ(ς), Ν(ν), Κ(κ).....	198
Θ) Η ΑΠΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΛΗΚΤΙΚΟΥ –Ν(ν).....	199
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 <sup>ο</sup> .....	201
ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ.....	201
1. ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ .....	201
2. ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ .....	202
3. Η ΑΠΡΟΣΩΠΗ ΣΥΝΤΑΞΗ.....	204
4. ΤΟ ΠΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ & ΜΕΤΑΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΧΗΜΑ ΛΟΓΟΥ.....	205
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 <sup>ο</sup> .....	206
Η ΕΚΘΕΣΗ .....	206
1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΚΘΕΣΗ .....	206
2. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΛΟΓΟΥ.....	207
3. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΛΟΓΟΥ .....	208
4. ΛΑΘΗ ΕΚΘΕΣΗΣ .....	209
6. Η ΕΚΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΑΓΟΡΕΥΣΗ.....	211
5. ΠΟΤΕ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕ Η ΟΧΙ ΤΟ «ΕΓΩ/ΜΟΥ».....	213
6. Ο ΣΩΣΤΟΣ ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΥ	
ΑΡΙΘΜΟΥ (Ο πληθυντικός ευγένειας και ο ενικός οικειότητας).....	214
7. ΤΗΛΕΦΩΝΟ ΚΑΙ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ - ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ .....	215
8. Η (ΚΛΗΤΙΚΗ) ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ .....	216
9. ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ.....	216
10. ΤΟ ΠΡΟΒΑΔΙΣΜΑ.....	217
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 <sup>ο</sup> .....	218
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ .....	218
1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ.....	218
2. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.....	218
3. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ & ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥΣ .....	220
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 <sup>ο</sup> .....	224
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ.....	224
1. Η ΚΑΛΗ ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΑΛΕΝΤΟ , ΑΛΛΑ ΓΝΩΣΗ .....	224
2. Η ΕΠΙΔΕΞΙΟΤΗΤΑ & Η ΔΕΞΙΟΤΕΧΝΙΑ ΛΟΓΟΥ .....	226
3. Ο ΛΟΓΟΣ & Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ.....	227
4. Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ .....	228
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....	230
ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: .....	230

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

## ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ

### 1. Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ

**Λόγος** (από το λέγω > λόγος, λέξη κ.α.) λέγεται το οργανωμένο σύνολο λέξεων με το οποίο ο ομιλητής εκφράζει εκείνο που σκέφτεται, αισθάνεται, βλέπει, ακούει, επιθυμεί, κρίνει κ.τ.λ. Το μέσο ή όργανο με το οποίο γίνεται η ανθρώπινη συνεννόηση, καθώς και η εξωτερίκευση των ανθρώπινων αισθημάτων και σκέψεων. Ο λόγος λέγεται και ομιλία (από το ομού, όμιλος + λαλώ, λέω).

Ο λόγος διακρίνεται σε **μονόλογο**, όταν έχουμε ένα ομιλητή, **διάλογο**, όταν ανταλλάσσονται οι ομιλητές, σε **πεζό**, όταν συντάσσεται χωρίς μέτρο και ρυθμό, ο κοινός λόγος, και **έμμετρο**, όταν συντάσσεται με μέτρο και ρυθμό, η ποίηση. Επίσης υπάρχει και ο **ευθύς** και ο **πλάγιος** λόγος. Ειδικότερα:

#### A. Ο ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ

**Μονόλογος** λέγεται ο λόγος στον οποίον μιλά συνέχεια ένα και μόνο πρόσωπο. Εσωτερικό μονόλογο έχουμε, όταν κάποιος μιλά μόνος του χωρίς να το ακούει κανένας άλλος.

**Διάλογος** λέγεται ο λόγος στον οποίον εναλλάσσονται οι ομιλητές. Η συνομιλία μεταξύ δυο ή περισσότερων προσώπων του λόγου, π.χ.:

\_Γιάννης: Πού θα πας σήμερα Γιώργο;

\_Γιώργος: Σήμερα θα πάω σχολείο.

\_Κώστας: Εγώ, παιδιά, αύριο δε θα πάω σχολείο....

#### B. Ο ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

**Προφορικός λόγος** λέγεται ο ζωντανός, αυτός που τον ακούμε κατευθείαν από το στόμα του ομιλητή.

**Γραπτός λόγος** λέγεται το κείμενο, ο λόγος κάποιου που έχει καταγραφεί με κάποιο σύστημα γραφής.

#### Γ. Ο ΕΥΘΥΣ ΚΑΙ Ο ΠΛΑΓΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

**Ευθύς λόγος** λέγονται τα λόγια που λέει ο ομιλητής για κάτι που είδε, άκουσε κ.λπ. ή αυτά που καταγράφονται όπως τα είπε κάποιος, όπως ειπώθηκαν.

**Πλάγιος λόγος** λέγονται τα λόγια που είπε κάποιος ή κάποιιοι και τα επαναλαμβάνει κάποιος άλλος, ο ομιλητής με κάποιο ρήμα λεκτικό, π.χ.:

\_Γιώργος: Ο Γιάννης είναι καλός μαθητής; = ευθύς λόγος

\_Χάρης (επαναλαμβάνοντας) προς το Γιάννη:

Γιάννη, (ο Γιώργος) είπε «Ο Γιάννης είναι καλός μαθητής = πλάγιος λόγος

Στη γραφή του πλάγιου λόγου:

A) Μπαίνουν εισαγωγικά, όταν έχουμε επακριβή μεταφορά του λόγου, π.χ.:

\_Ο Γιώργος είπε: «Ο Γιάννης είναι καλός μαθητής;» = πλάγιος αυτούσιος λόγος

B) Δεν μπαίνουν εισαγωγικά, όταν δεν έχουμε επακριβή μεταφορά του λόγου (τότε έχουμε το «ότι = πως» ή το «αν, αν έχουμε ερώτηση), π.χ.:

\_(Γιάννη,) Ο Γιώργος ρώτησε αν ο Γιάννης είναι καλός μαθητής. = πλάγιος μη αυτούσιος λόγος. Ομοίως:

\_Στη διήγηση ειπώθηκε το εξής: «Ο Γιάννης είναι καλός μαθητής.»

\_Στη διήγηση ειπώθηκε ότι ο Γιάννης είναι καλός μαθητής.

\_Ειπώθηκε ότι δε διοριζόμαστε.

#### Δ. Ο ΠΕΖΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΜΜΕΤΡΟΣ ΛΟΓΟΣ (ΠΟΙΗΣΗ)

Πεζός λόγος ονομάζεται η κοινή ομιλία, ήτοι ο λόγος που συντάσσεται και εκφέρεται χωρίς ρυθμό και μέτρα, όπως γίνεται στον έμμετρο λόγο ή άλλως ποίηση. Εδώ οι προτάσεις, που στην ποίηση λέγονται στροφές, καθώς και τα επιμέρους συντακτικά τους σύνολα αραδιάζονται ελευθέρα το ένα μετά το άλλο, κάτι όπως γίνεται και με τα βήματα στο πεζό περπάτημα, απ' όπου και πεζός λόγος σε σχέση προς τον έμμετρο λόγο και τα βήματα του χορού.

Ειδικότερα στον πεζό λόγο οι προτάσεις εκφέρονται χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς τόσο στην ποσότητα των λέξεων και των συλλαβών τους, όσο και στην ποσότητα και διάταξη των επιμέρους συντακτικών συνόλων τους (υποκείμενο, αντικείμενο κ.λπ.) τους, , κάτι που

δεν συμβαίνει στον έμμετρο λόγο (ποίηση), όπως θα δούμε πιο κάτω.  
*Λέμε π.χ. στον πεζό λόγο:*

- Εγώ/ γνωρίζω/ το Γιάννη/ από το στρατό.....
- = Ο υποφαινόμενος, από το στρατό/ γνωρίζω/ το Γιάννη
- = Το Γιάννη/ γνωρίζω/ από το στρατό/ εγώ.
- = Εγώ, ο Αντώνης Νικολάου, γνωρίζω/...

Ο κύριος σκοπός του πεζού λόγου είναι να εξυπηρετεί μια κοινή ανάγκη του ανθρώπου, τη συνεννόηση ή άλλως επικοινωνία. Διακρίνεται σε: διήγηση/διήγημα, μυθιστόρημα κ.τ.λ.

**Έμμετρος λόγος** λέγεται η ποίηση. Ο λόγος που συντάσσεται με μέτρα και ρυθμό, ήτοι με ιδιαίτερους εσωτερικούς συμμετρικούς περιορισμούς, κάτι όπως γίνεται και με τα βήματα του χορού, όπως π.χ. οι πιο κάτω στίχοι του Σολωμού, ώστε η συμμετρία να επιφέρει ευφωνία (αρμονία, ευφωνία), άρα αισθητική απόλαυση, να τέρπει την αίσθηση ακοή:

1 2 3 4 5 6 7 8  
 Σέ γνω-ρί-ζω'α-πό την κό-ψη  
 τού σπα-θιού την τρό-με-ρή,,  
 σέ γνω-ρί-ζω'α-πό την ό-ψη  
 πού με βιά με-τράς τη γή (Δ. Σολωμός)

Όπως βλέπουμε εδώ, εκτός του ότι υπάρχει ομοιοκαταληξία, κάθε στίχος και ημιστίχιο αποτελείται από συγκεκριμένη ποσότητα (8 + 7) συλλαβών, ενώ οι συλλαβές που τονίζονται είναι απαραίτητα αυτές στις μονές θέσεις: 1,3,5... ώστε αυτή η συμμετρία (αρμονία) να επιφέρει ευφωνίας, άρα αισθητική απόλαυση, να τέρπεται η αίσθηση ακοή.

Ο κύριος σκοπός του έμμετρου λόγου είναι να εξυπηρετεί μια αισθητική ανάγκη του ανθρώπου, να τέρπει την αίσθηση ακοή, όπως και η ζωγραφικό την αίσθηση όραση και ονομάζεται έτσι, επειδή η σύνταξη των τμημάτων του (ήτοι των προτάσεων, που στην ποίηση λέγονται στροφές, καθώς και των συντακτικών όρων) δεν είναι τυχαία, αλλά με μέτρα, κάτι όπως γίνεται και με τα βήματα των χορευτών.

Ο έμμετρος λόγος όταν άδεται έχει ρυθμό, κάτι που επιτυγχάνεται με τις μακρές και βραχείες συλλαβές. Δηλαδή προφέροντας τις συλλαβές με επιμήκυνση ή με επιβράδυνση προφοράς, σε συνάρτηση (σε συνδυασμό) με τις τονισμένες και άτονες.

1 2 3 4 5 6 7 8

*Σέ... γνω-ρί..-ζω'α-πό.. την κό..-ψη  
του.. σπα-θιού...την τρό..-με-ρή..,  
σέ.. γνω-ρί..-ζω'α-πό.. την ό..-ψη  
πού.. με βιά.. με-τράς.. τη γή (Δ. Σολωμός)*

## 2. Η ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

**Λογοτεχνία ή έντεχνος λόγος** λέγεται ο λόγος που έχει φτιαχτεί με τέχνη, δηλαδή όχι με τους στοιχειώδεις γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες, αλλά με κάτι παραπάνω. Με τα ανάλογα ρητορικά και ποιητικά σχήματα λόγου, που από τη μια ξεκαθαρίζουν και τονίζουν τα νοήματα και από την άλλη πείθουν και παρορμούν ή συγκινούν τη ψυχή κ.α.

**Λογοτέχνης** λέγεται ο τεχνίτης του λόγου. Αυτός που χειρίζεται τέλεια τη γλώσσα, έμμετρα ή πεζά, άρα αυτός που προκαλεί καλαισθησία και συνάμα διαφωτίζει άνετα, πλήρως και σωστά. Ο καλός ποιητής, πεζογράφος, διηγηματογράφος κ.α.

Ανάμεσα στις διάφορες τέχνες την πρώτη θέση κατέχει πάντα η τέχνη του λόγου, που αποτελεί την τέχνη των τεχνών, αφού κύριο όργανό της είναι η γλώσσα, το κατεξοχήν εκφραστικό μέσο του ανθρώπου.

Η Λογοτεχνία είναι μία από τις καλές τέχνες που χρησιμοποιεί ως εκφραστικό της μέσο τον λόγο, όπως η μουσική χρησιμοποιεί τον ήχο, η ζωγραφική τα χρώματα, η γλυπτική το μάρμαρο και τον πηλό κ.α. Λογοτεχνικό έργο είναι ένα γραπτό κείμενο, πεζό ή έμμετρο, που το περιεχόμενό του δεν έχει καμία σχέση με κανένα κλάδο της Επιστήμης. Δεν έχει σκοπό, τουλάχιστον κύριο, να μεταδώσει γνώσεις.

Η εθνική λογοτεχνία περιλαμβάνει το σύνολο των λογοτεχνικών έργων ενός έθνους ή λαού και αποτελεί το μέτρο της πνευματικότητάς του και χαρακτηρίζει την ακμή ή την παρακμή του.

Η ελληνική λογοτεχνία περιλαμβάνει όλα τα λογοτεχνικά έργα που έχουν γραφεί στην ελληνική γλώσσα.

Σημειώνεται ότι άλλο «Γραμματεία» και άλλο «Λογοτεχνία».

**Γραμματολογία ή Γραμματεία** λέγεται το σύνολο των έργων του γραπτού λόγου ενός λαού ή που έχουν γραφτεί σε μια γλώσσα, λογοτεχνικά και μη λογοτεχνικά.

Στον όρο λογοτεχνία δε συμπεριλαμβάνονται τα επιστημονικά κείμενα, περιλαμβάνονται στον όρο «Γραμματεία», επειδή τα

επιστημονικά δεν έχουν σκοπό ή δεν έχουν ως αντικείμενό τους να τέρπουν ή να παρορμούν κ.α. αισθησιακά τη ψυχή, αλλά να παρέχουν γνώσεις, αν και πολλά από τα επιστημονικά έργα έχουν γραφεί και με τέχνη λόγου.

### Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΣΗ

Ο έντεχνος λόγος διακρίνεται σε αυτόν **της πεζογραφίας και σε αυτόν της ποίησης**. Η ποίηση είναι πιο συναισθηματική, πιο μουσική, συνεπώς και πιο ψυχική από τον πεζό λόγο και τον σκηνικό διάλογο.

Η ποίηση θεωρείται ως πιο παλιά τέχνη από την πεζογραφία, επειδή πριν την ανακάλυψη της γραφής, ο άνθρωπος ήταν αδύνατο να αναπτύξει την τέχνη του πεζού λόγου και να απομνημονεύσει ένα πεζογράφημα. Ποιήματα όμως (όπως επιρρηματικές επικλήσεις και ύμνους στους θεούς, θρήνους και ξεσπάσματα χαράς) έπλασε πολύ νωρίς ο πρωτόγονος άνθρωπος, συνδυασμένα και με μια κάποια μορφή μουσικής και χορού.

Στην πεζογραφία τα νοήματα είναι διατυπωμένα σε προτάσεις, που η μια ακολουθεί ελεύθερα την άλλη και με βάση τους κανόνες της έννοιας - σύνταξης.

Στην ποίηση ο ποιητής χρησιμοποιεί και λεξικά μέτρα (ομοιοκαταληξία, κάθε στίχος με συγκεκριμένη ποσότητα συλλαβών κ.λπ.), για να δημιουργήσει συγκίνηση στον αναγνώστη ή τον ακροατή. Απευθύνεται και στο ηχητικό συναίσθημα και όχι μόνο στη νόηση, όπως ο πεζογράφος.

### 3. ΟΙ ΩΦΕΛΙΜΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

Οι τέχνες διακρίνονται σε πάρα πολλά είδη, ανάλογα με την σκοπιά που εξετάζονται, κυριότερα των οποίων είναι **οι ωφέλιμες τέχνες**: η μεταλλουργία, η υφαντική, η επιπλοποιία κ.τ.λ., και **οι καλές τέχνες**, οι οποίες είναι: α) **η λογοτεχνία πεζή**: μύθος, μυθιστόρημα, παραμύθι, διήγημα κ.τ.λ. β) **η λογοτεχνία έμμετρη**: έπος, μέλος, δράμα κ.τ.λ. και γ) **οι επτά (7) εικαστικές τέχνες**: γλυπτική, ζωγραφική, αρχιτεκτονική, μουσική, χορός, ηθοποιία και κινηματογραφία.

Η τέχνη προϋποθέτει τεχνικά και υλικά μέσα, επιδεξιότητα (κάτι που απορρέει από την πείρα), φαντασία και έμπνευση (κάτι που απορρέει από την πείρα και τη γνώση), σαφείς μεθόδους εργασίας.

Σημειώνεται ότι:

1) Ο λόγος και η γραφή είναι και τέχνες και επιστήμες. Είναι επιστήμες, γιατί αποτελούν σύστημα γνώσεων. Είναι τέχνες, γιατί αποτελούν συλλογή μεθόδων τρόπων και κανόνων, δηλαδή χρησιμοποιούν μέσα ικανά, για να μας διδάσκουν να ομιλούμε και να γράφουμε με ομορφιά και χάρη.

2) Η ιατρική, η οικονομία και λοιπές επιστήμες είναι και αυτές παράλληλα και τέχνες, όμως δε θεωρούνται καλές τέχνες είτε γιατί ο κύριος σκοπός τους είναι η παροχή γνώσης και όχι ο αισθησιασμός είτε γιατί η λογική τους δεν είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους.

#### 4. ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΥΦΟΣ

##### Α. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΥΦΟΣ

Ύφος λέγεται ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής ή ο συγγραφέας επινοεί και εκφράζει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του στο έργο του. Το πως παρουσιάζει το γεγονός από άποψη αισθητική, αλλά και από άποψη γλωσσική (σε λέξεις, σύνταξη, διάταξη γεγονότων..., ώστε να παρουσιάσει το πρόσωπο ή το γεγονός που αναφέρει στο συμπαθέστερο ή στο καλύτερο ή στο χειρότερο, στο εντονότερο ή στο υποτονικότερο κ.τ.λ. Το ύφος («Ύφος» = η υφή του λόγου) εκδηλώνεται - δημιουργείται με τα ανάλογα σχήματα λόγου και τις ανάλογες λέξεις που χρησιμοποιεί ο ομιλητής ή ο συγγραφέας, καθώς και με το χρώμα και την ισχύ της φωνής στον ωδικό και προφορικό λόγο. Δηλ. με τη χρησιμοποίηση λέξεων, σχημάτων λόγου κ.τ.λ. τέτοιων που να προβάλλουν ή να υποτονούν το γεγονός ή που να δίνουν ακριβή περιγραφή των γεγονότων και συνάμα να εντυπωσιάζουν, ανάλογα με το τι συμφέρει ή απαιτείται, κ.τ.λ., π.χ.: *αδέξιος, αδιάβαστος .... αντί: χαζός, βλάκας, ηλίθιος, ..... ιώβειος υπομονή, αντί: με υπομονή, όχι καλός, ανάγωγος, ... γουρούνι..*

##### Β. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ

1) **Το γλαφυρό ύφος.** Γλαφυρό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας περιγράφει με πολλά διακοσμητικά λεκτικά στοιχεία, όμως με διατήρηση της σαφήνειας και της καλαισθησίας. Είναι πολύ παραστατικό, διεγείρει και συγκρατεί το ενδιαφέρον, δίνει χρώμα και ομορφιά στα πράγματα. Χρησιμοποιεί λέξεις και φράσεις πλήρεις εικόνων: Ισοκράτης, Καρκαβίτσας, αρχαίοι λυρικοί.....

2) **Το ξηρό, ισχνό,** άκοσμο ύφος. Το ύφος αυτό είναι το αντίθετο του γλαφυρού.

**3) Το πυκνό ύφος.** Πυκνό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας περιγράφει ή εκφράζει μόνο τα πιο ουσιώδη χαρακτηριστικά, αποφεύγει τις πολυλογίες και τις περιφράσεις και προτιμά τις συντομογραφίες και βραχυλογίες.. Όταν με λίγες λέξεις ή σχήματα λόγου, εκφράζονται πολλά και σπουδαία: Θουκυδίδης, Ηράκλειτος, Αριστοτέλης....

4) **Το χαλαρό ή ανειμμένο ύφος.** Το ύφος αυτό είναι το αντίθετο του πυκνού.

5) **Το σκοτεινό ύφος.** Σκοτεινό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας περιγράφει με τέτοιο λεκτικό τρόπο τα γεγονότα που δύσκολα βγάζουμε νόημα. Η υπερβολή του χαλαρού..

6) **Το λεπτό ύφος.** Λεπτό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας αναπτύσσει το θέμα με αισθησιακές και ψυχολογικές κριτικές και χειρισμούς. Όταν ο συγγραφέας ή ο ομιλητής επιδιώκει ν' αναλύσει λεπτές ψυχικές καταστάσεις και συγκινήσεις ή ν' αποδώσει δυσκολοδιάκριτες διαφορές και για το σκοπό αυτό χρησιμοποιεί λεξιλόγιο, φράσεις και σχήματα που δείχνουν μεγάλη καλλιέργεια και δεξιότητα: Σαπφώ, Κρυστάλλης, Παπαντωνίου.....

**6) Το υψηλό ή διανθισμένο ύφος.** Υψηλό ή διανθισμένο ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας κάνει έξαρση και υπογράμμιση των γεγονότων της αρετής των ανθρώπων πολύ πιο ψηλά από το συνηθισμένο επίπεδο των γεγονότων και των ανθρώπων. Το ύφος αυτό διαθέτει ευρύτητα λόγου και το κείμενό είναι πλούσιο σε εικόνες: Όμηρος, Αισχύλος, Πίνδαρος, Σολωμός, Κάλβος, Παλαμάς.....

7) **Το απλό.** Απλό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας μιλά με απλά λόγια και απλή τεχνική. Το χαρακτηρίζει η φυσικότητα και η αφέλεια, χωρίς περίπλοκα σχήματα και φράσεις, με λιτότητα και χρήση απλών μέσων.

9) **Το ευθύ ή ειλικρινές ύφος.** Ευθύ ή ειλικρινές ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας παρουσιάζει τον εαυτόν του, τη σκέψη του και τα γεγονότα ως έχουν. Χωρίς προσποίηση.

10) **Το προσποιητό ύφος.** Προσποιητό ύφος έχουμε, όταν έχουμε το αντίθετο του ευθέως. Όταν ο ομιλητής παρουσιάζεται με άλλο πρόσωπο απ' ό,τι είναι πραγματικά.

11) **Το αφελές ύφος.** Αφελές ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής ή ο συγγραφέας μιλά χωρίς καλολογικά στοιχεία, όμως με ειλικρίνεια ιδεών και ακρίβεια των εκφράσεων.

12) **Το σοβαρό ή σεμνό ύφος.** Σοβαρό ή σεμνό ύφος έχουμε, όταν ο ομιλητής μιλά χωρίς άσεμνες λέξεις και φράσεις. Το σοβαρό

ύφος αποφεύγει την αφέλεια, όμως επιζητά την κομψότητα και τη χάρη, χωρίς να φθάνει σε επίδειξη.

13) **Το προσβλητικό ή αγενές ύφος.** Το αντίθετο του σεμνού ύφους, όταν ο ομιλητής χρησιμοποιεί άσεμνες λέξεις ή φράσεις, χωρίς πληθυντικό ευγένειας...

14) **Το επιτηδευμένο ύφος.** Το επιτήδειο, το προσεγμένο.

15) **Το εξεζητημένο ύφος.** Το ύφος αυτό είναι η υπερβολή του επιτηδευμένου. Αυτό με το οποίο προσπαθούμε να δείξουμε τον εαυτόν μας παραπάνω απ' ό,τι είναι, μέγα λογοτέχνη.

16) **Το υποβλητικό ύφος.** Είναι το ύφος που χρησιμοποιούν οι συμβολιστές και εξπρεσιονιστές στην ποίηση. Το ύφος αυτό επιδιώκει να εκφραστεί μια ρευστή και φευγαλέα συναισθηματική κατάσταση, με τρόπο υπαινικτικό και όχι ακριβή και πλήρη. Στην πεζογραφία χρησιμοποιείται για να εκφραστούν ψυχικές καταστάσεις καταθλιπτικές και παθητικές

17) **Ατομικό ύφος.** Αυτό που δεν εμπίπτει στα καθιερωμένα ή γενικά, το προσωπικό.

Σημειώνεται ότι:

1. Εκτός από τις ως άνω διακρίσεις του ύφους υπάρχουν λεπτότερες και άλλες περισσότερο ακριβείς: υψηλό μεγαλοπρεπές, υψηλό επιβλητικό....., γλαφυρό παραστατικό.....

2. Το ύφος είναι ισοδύναμο με τη φυσιογνωμία, την επιστημονική το πνεύμα και το χαρακτήρα του ομιλητή ή του συγγραφέα.

#### **Γ. ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ**

1) Η σαφήνεια ή διαύγεια, όταν το ύφος αφήνει να βλέπει κανείς καθαρά τις ιδέες που κρύβονται κάτω από τις λέξεις και τις προτάσεις. Αντίθετα από τη σαφήνεια είναι η σκοτεινότητα ή ασάφεια, κάτι που προτιμούν σε ορισμένες περιπτώσεις οι μοντέρνοι ποιητές.

2) Η ορθότητα ή καθαρότητα, δηλ. η μεταχείριση λέξεων, που ταιριάζουν στη γλώσσα και στο πνεύμα της συγγραφής και σύμφωνα με τους κανόνες του Συντακτικού και της Γραμματικής

3) Η κυριολεξία, δηλ. η απόδοση των εννοιών με τη χρήση των πλέον κατάλληλων λέξεων

4) Η ακρίβεια, δηλ. η απόδοση των εννοιών με τη χρήση του λόγου συντόμου και κανονικού χωρίς περιττά στολίδια και παραγεμίσματα. Το αντίθετο οδηγεί στην περιπλολογία ή βερμπαλισμό

5) Η φυσικότητα, ήτοι η αβίαστη, ειλικρινής και χωρίς προπαρασκευή έκφρασή μας στη διατύπωση των σκέψεων και των ιδεών μας, Το αντίθετο αποτελεί την προσποίηση και την επιτήδευση.

6) Η ευγένεια, ήτοι η αποφυγή εκφράσεων και εικόνων χυδαίων ή ακαλαίσθητων και γελοίων και η χρησιμοποίηση λέξεων και φράσεων λεπτών και ευγενικών. Αντίθετα στην ευγένεια είναι η αγένεια ή χυδαιολογία, όταν χρησιμοποιούμε λέξεις και εκφράσεις χυδαίες, ταπεινές και γελοίες.

7) Η ευπρέπεια, ήτοι ο συνδυασμός του ύφους προς το υποκείμενο που πραγματεύεται, με τις σκέψεις και τις ιδέες που εκφράζει.

8) Η ποικιλία, ήτοι η εναλλαγή των σχημάτων, των εικόνων, των τρόπων, των εκφράσεων σε συνδυασμό με τη χρήση πλούσιου λεξιλογίου. Το αντίθετο οδηγεί στη μονοτονία.

9) Η λιτότητα, ήτοι η αποφυγή περιτεχνων και πομπωδών φράσεων, αλλά με ακρίβεια, σαφήνεια και απλότητα.

10) Η αρμονία, ήτοι η εκλογή κατάλληλων λέξεων και φράσεων που δημιουργεί ευάρεστο ακουστικό αίσθημα.

#### **Δ. ΤΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ**

**Ο βαρβαρισμός**, όταν κάνουμε παραβίαση των φωνητικών ή των γραμματικών κανόνων μιας λέξης, π.χ. : «αρεοπλάνο» αντί αεροπλάνο, , «επιτίθομαι» αντί «επιτίθεμαι», Γιάνις αντί Γιάννης, ίνε αντί είναι ...

**Ο σολοικισμός**, όταν παραβιάζουμε τους συντακτικούς κανόνες γράφοντας – λέγοντας π.χ.: . «Το Μέγαρο Μαξίμου διαρρέει ότι θα γίνουν εκλογές σύντομα» (χρήση του αμετάβατου ρήματος ως μεταβατικού).

**Ο νεολογισμός**, όταν μεταχειριζόμαστε νέες ή ξένες ή ανύπαρκτες και άχρηστες λέξεις.

**Ο αρχαϊσμός ή ιδιωματισμός**, όταν χρησιμοποιούμε αρχαίες ή τοπικές λέξεις στις εκφράσεις μας.

**Ο αναχρονισμός**, όταν αποδίδουμε συνήθειες και ιδέες σε ανθρώπους εποχής, κατά την οποία οι συνήθειες και οι ιδέες αυτές είναι άγνωστες, π.χ. « η χριστιανική ψυχή του Ομήρου», «ο ιπποτισμός των αρχαίων Ελλήνων»....

**Η διγλωσσία ή σύγχυση γλωσσών**, όταν κάνουμε ανάμιξη π.χ. δημοτικής και καθαρεύουσας ή τοπικής και κοινής ή λατινικής και ελληνικής κ.α.

#### **5. ΟΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΕΣ ( ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ)**

Λογοτεχνικό κίνημα λέγεται μια ομάδα επαναστατημένων λογοτεχνών με ορισμένο πρόγραμμα που αγωνίζονται να το επιβάλλουν, όπως π.χ. οι ντανταϊστές, οι φουτουριστές κ.α. Λογοτεχνικά ρεύματα λέγονται οι τεχνοτροπίες, οι αισθητικές παρουσιάσεις των έργων της

λογοτεχνίας. Οι επιστημονικές, οι φιλοσοφικές και οι κοινωνικοοικονομικές αντιλήψεις των λογοτεχνικών συγγραφέων ή οι διαμορφωτικοί παράγοντες που επηρεάζουν το συγγραφέα ή τον κάθε δημιουργό στην αισθησιακή παρουσίαση του έργου του. Σπάνια ένα σπουδαίο έργο ανήκει αποκλειστικά σε μια μόνο σχολή ή τεχνοτροπία.

Τη λογοτεχνία σήμερα επηρεάζουν τα εξής ρεύματα, τα οποία άρχισαν να διαμορφώνονται από τον 18<sup>ο</sup> - 19<sup>ο</sup> αι. μ.Χ. στο εξωτερικό:

**1) Ο κλασικισμός.** Είναι η μορφή της λογοτεχνίας, που θεωρεί ως ιδανικό την ελληνική ρωμαϊκή αρχαιότητα. Θέλει να ξαναγυρίσουμε στα αρχαία πρότυπα και ιδανικά, την τελειότητα. Στον κλασικισμό η λογική κυριαρχεί πάνω στο συναίσθημα και τη φαντασία. Η έκφραση έχει πάντα την πληρότητα την αρτιότητα, την κυριολεξία, το φυσικό και το απέριπτο. Επιδιώκεται το τέλειο, το αρμονικό, το πλαστικό και η ισορροπία. Ο όρος «κλασικισμός» προέρχεται από τη λατινική λέξη *classicus* που σημαίνει αυτός που κατατάσσεται σε μια εξέχουσα τάξη (*class*), ο πλούσιος Ρωμαίος, όταν κατέχει πάνω από 120 000 ασάρια. Κλασικό ονομάζουμε ένα εξέχον έργο, κάθε τι που διαθέτει ανεξάντλητη δύναμη αντίστασης στην πάροδο και την καταλυτική επίδραση του χρόνου, που αντέχει στην κριτική όλων των ανθρώπων και αναγνωρίζεται ως τέλειο, έξοχο και πρότυπο, άξιο μεγάλης προσοχής και βαθύτατου σεβασμού, όπως π.χ. ο Παρθενώνας, τα αγάλματα του Φειδία, του Πραξιτέλη κ.α., αλλά και η μουσική του Μπετόβεν, τα έργα του Σαίξπηρ κ.α. Κλασικοί Γάλλοι συγγραφείς: Ρονσάρ, Λαφονταίν, Μολιέρος, Ρακίνας κ.α., Γερμανοί: Γκαίτε, Σίλλερ, Λέσιγκ κ.α. Ελλάδα: Α. Κάλβος

**2) Ο ρομαντισμός.** Ρομαντισμός λέγεται η λογοτεχνική πνευματική κίνηση που δημιουργήθηκε αρχές 19<sup>ου</sup> αι. σ' αντίθεση του διαφωτισμού και του κλασικισμού και εκφράζει τη ρομαντική διάθεση. Είναι η λογοτεχνική εκείνη τεχνοτροπία και γενικότερα η ιδιαίτερη εκείνη μορφή της ζωής, κατά την οποία κυριαρχούν το συναίσθημα, η φαντασία, η εξιδανίκευση των πραγμάτων, η άρνηση της πραγματικότητας και η ατονία της λογικής. Ο όρος ρομαντισμός προέρχεται από τη λέξη *roman* των ρωμανικών γλωσσών (Γαλλικής Ισπανικής, Ιταλικής κ.α.) που σημαίνει επική ή ερωτική ποίηση, όμως η λέξη *roman* είναι παράγωγη από την ελληνική λέξη "έρως" > ιταλικά *romanzo* = διήγημα, εποποιία, μυθιστόρημα... με ερωτική ιστορία, το ειδύλλιο). Ρομαντικό λέγεται ένα έργο, όταν περιγράφει πρόσωπα, τοπία... με ονειρώδη, ειδυλλιακή αίσθηση και διάθεση, όταν τα βλέπει όμορφα και ωραία και γενικά όπως ο ερωτευμένος. Ο ρομαντικός συγγραφέας διαλέγει τα τοπία των πράξεων του έργου να είναι πάρα πολύ γραφικά,

ωραία, όμορφα, ήρεμα... ως αυτά που διαλέγουν οι ερωτευμένοι (π.χ. ωραίες κοιλάδες, αρχαιολογικοί χώροι, αξιοθέατα, γραφικές ταβέρνες, απόμερα και ήσυχα μέρη...). Ομοίως χρησιμοποιεί λόγια (γλώσσα) τρυφερά, γλυκά, αγνά, όπως αυτά που λένε οι πολύ ερωτευμένοι. Ομοίως ως πρόσωπα του έργου (βασικοί ήρωες) φέρει άτομα ωραία, λεπτά, τρυφερά, αγνά... στην εμφάνιση και χαρακτήρα. Στο ρομαντισμό είναι έντονη η αίσθηση της εθνικής ζωής και το βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα. Τα θέματα που απασχολούν τους ρομαντικούς ποιητές είναι αυτά που τονίζουν τα εθνικά στοιχεία και την εθνική ζωή, τα θρησκευτικά, τα πατριωτικά, τα ιπποτικά, τα ερωτικά κ.τ.λ. γεγονότα.

Γάλλοι ρομαντικοί: Σατωβριάνδος, Ουγκώ, Λαμαρτίνος, Μυσέ, Δουμάς κ.α.

Άγγλοι ρομαντικοί: Γ. Σκώτ, Σέλλεϋ, Μπάιρον, Κόλλεριτζ κ.α.

Έλληνες: Α. Βαλαωρίτης

**3) Ο ρεαλισμός.** Ρεαλισμός λέγεται η λογοτεχνική πνευματική κίνηση που γεννήθηκε μέσα 19<sup>ου</sup> αι. και εκφράζει την πραγματικότητα, την αντιρομαντική και αντιιδεαλιστική διάθεση. Ο όρος «ρεαλισμός» προέρχεται από τη λατινική λέξη *res* που σημαίνει το πράγμα, το αντικείμενο, *realismus* = η πραγματικότητα, ο αντικειμενισμός, η αλήθεια, ο πραγματισμός, η πραγματοκρατία. Ρεαλιστικό λέγεται ένα έργο, όταν παρουσιάζει, περιγράφει, απεικονίζει κ.τ.λ. τα πρόσωπα του έργου, τις πράξεις τους κ.τ.λ. ως έχουν πραγματικά και όχι με ωραιοποιήσεις, εξογκώσεις και εξιδανικεύσεις ως επιβάλλει η αισθητική του ρομαντισμού ή με κακοποιήσεις, αδιαφορία και δυσφορία, όπως επιβάλλει ο ιδεαλισμός. Όταν ο συγγραφέας απεικονίζει την πραγματικότητα ή όταν περιγράφει και τον εσωτερικό και τον εξωτερικό κόσμο των προσώπων του έργου, καλό ή κακό, με κριτική αισθησιακή. Τα βασικά χαρακτηριστικά του ρεαλισμού είναι:

- α) ο ρεαλισμός δείχνει μια τάση για αντικειμενικότητα,
- β) αφήνει τα γεγονότα να μιλήσουν από μόνα τους,
- γ) επιλέγει θέματα κοινά, από την καθημερινή ζωή και πραγματικότητα,
- δ) παρουσιάζει κοινές εμπειρίες.

Ρεαλιστικά στοιχεία συναντάμε σε μεγάλους συγγραφείς όλων των εποχών, όμως η ουσιαστική διαμόρφωση της τεχνοκρατίας αυτής συμπίπτει με την ανάπτυξη των φυσικών επιστημών, της θετικής φιλοσοφίας και της λατρείας της επιστήμης, που αρχίζουν να κυριαρχούν από τα μέσα του 18<sup>ου</sup> αιώνα. Τότε ο ρεαλισμός παρουσιάζεται σαν οργανωμένη θεωρία και σχολή.

Ο ρεαλισμός διαφέρει ριζικά τόσο από τον κλασικισμό, όσο και από το ρομαντισμό. Με τον πρώτο έχουν βέβαια σαν κοινό στοιχείο την αντικειμενική αναπαράσταση προσώπων, πραγμάτων και καταστάσεων, χωρίς την προσωπική επέμβαση του συγγραφέα, αλλά διαφέρουν βασικά στο σκοπό, τα μέσα και την τεχνική. Οι ρεαλιστές μυθιστοριογράφοι δεν προβάλλουν ηρωικά κατορθώματα και περιπέτειες, αλλά συνηθισμένες πράξεις και καθημερινά θύματα της κοινωνίας. Ο ρεαλιστής συγγραφέας διαλέγει τα θέματα του να είναι από τη σύγχρονη, καθημερινή ζωή. Οι ήρωες δεν τον απασχολούν, πρωταγωνιστές είναι οι κοινοί άνθρωποι και ο κοινωνικός περίγυρος. Δεν επιδιώκει την εξιδανίκευση, αλλά την πιστή αναπαράσταση της πραγματικότητας, γι' αυτό η μορφή του είναι περιγραφική και λεπτομερειακή, χωρίς λυρικές εξάρσεις και εξωραϊσμούς. Έτσι το ύφος του είναι απλό και ξερό, δεν επιθυμεί να γοητεύσει, αλλά να πείσει.

Ο ρεαλισμός αντιτίθεται στην υπερβολή της φαντασίας, του συναισθήματος και της ονειροπόλησης και δε χρησιμοποιεί τον πλούσιο και, πολλές φορές, υπερφορτωμένο λόγο του ρομαντισμού. Κάποτε οι λογοτέχνες, για να αποδώσουν ρεαλιστικά ορισμένες καταστάσεις ζωής και συμπεριφοράς, δε διστάζουν να απεικονίσουν εξονυχιστικές λεπτομέρειες σχετικές με ερωτικές σχέσεις, τη βία και τις σεξουαλικές διαστροφές (Λαίδη Τσάτερλι του Λόρενς, Λολίτα του Ναμπόκοφ κ.α.), κάτι που δεν κάνει ο ρομαντισμός.

4) **Ο νατουραλισμός.** Ο θεμελιωτής του νατουραλισμού είναι ο Εμίλ Ζολά ανάμεσα στα χρόνια 1860 - 1880. Ο όρος «νατουραλισμός» προέρχεται από τη λατινική λέξη *natura* που σημαίνει η φύση, *naturalismus* = η φυσιοκρατία, η φυσικότητα. Ο νατουραλισμός είναι κάτι πιο πάνω από το ρεαλισμό. Οι νατουραλιστές παρατηρούν και περιγράφουν ανθρώπους ψυχρά, αμέτοχα, όπως ένα αντικείμενο, ένα ζώο ή μια μηχανή. Επηρεασμένοι από τη δαρβινική θεωρία υποβιβάζουν τον άνθρωπο στην κατάσταση του ζώου. (Βλέπε το «Ανθρώπινο κτήνος», του Ζολά). Η τεχνοκρατία αυτή επιδιώκει την άμεση και πιστή εφαρμογή της φύσεως και της πραγματικότητας, άσχετα αν τα πράγματα έχουν ατέλειες και ασχήμιες. Έχει περιγραφικό χαρακτήρα, δηλ. παρατηρεί και καταγράφει τα πράγματα όπως ακριβώς είναι και όπως βρίσκονται. Απεικονίζει φωτογραφικά τα γεγονότα, επιπόλαια και με ρηχότητα. Μελετά την ανθρώπινη ψυχή και βρίσκει τα κίνητρα και τους κόσμους της. Προσέχει κυρίως τις κακές και παθολογικές στιγμές της ζωής τις οποίες παρακολουθεί και καταγράφει. Ο νατουραλισμός έχει όλα τα στοιχεία του ρεαλισμού, υπερτονισμένα, όμως σε σημεία υπερβολής. Η όψη του κόσμου που παρουσιάζει είναι

ζοφερή κι η εικόνα του ανθρώπου θλιβερή κι απογοητευτική, καθώς αυτός περιγράφεται σωματικά και ψυχικά ατελής και αδύναμος, δημιούργημα της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος.

**5) Ο παρνασσισμός.** Ο Παρνασσισμός είναι μια τεχνοτροπία, που πρωτογεννήθηκε στη Γαλλία και σήμερα είναι σε παρακμή. Παρνασσιακοί ονομάστηκαν οι νέοι ποιητές που ποιήματά τους δημοσιεύθηκαν σε μια κοινή συλλογή το 1886 στο Παρίσι με τον τίτλο «Σύγχρονος Παρνασσός». Η τεχνοτροπία αυτή επανέφερε στην τέχνη την κλασική ισορροπία, τη συμπύκνωση των νοημάτων, τη γαλήνη και την ακρίβεια, όπως ο κλασικισμός. Θέλει την αυστηρή τήρηση των στιχουργικών κανόνων και αποδίδει μεγάλη σημασία στην εξωτερική μόρφωση της ποίησης. Κυριότεροι αντιπρόσωποι της τεχνοτροπίας αυτής υπήρξαν οι: Λεκόντ Ντελίλ, Θεόφιλος Γκωτιέ.

**6) Ο συμβολισμός.** Η τεχνοκρατία αυτή παρουσιάστηκε στο τέλος του ΙΘ αιώνα στη Γαλλία σαν αντίδραση στο ρομαντισμό, στο νατουραλισμό και στον παρνασσισμό. Η ονομασία αυτή δόθηκε γιατί στη νέα τούτη τεχνοτροπία ο καλλιτέχνης προσπαθεί να εκφράσει τα πιο βαθιά συναισθήματα, ακόμη και τις πιο λεπτές τους αποχρώσεις, με τη βοήθεια συμβόλων παρμένων από τον υλικό και τον πνευματικό κόσμο. Οι συμβολιστές είναι κυρίως ποιητές που επιζητούν να δημιουργήσουν μια ποίηση, στην οποία οι λέξεις θα έχουν μια υποβλητική μουσικότητα. Οι συμβολιστές ποιητές γέννησαν τον ελεύθερο στίχο. Ο συμβολισμός πίσω από κάθε φυσικό αντικείμενο, καλλιτέχνημα ή φαινόμενο, βλέπει μια ιδέα, μια ψυχική και πνευματική ζωή. Ο υλικός κόσμος για το συμβολιστή είναι σύμβολο, εικόνα, ή μορφοποίηση του νοητού κόσμου των ιδεών. Κύρια χαρακτηριστικά του συμβολισμού είναι: ο ρεμβασμός, η μουσικότητα, η φευγαλέα εντύπωση και η υπερβολή. Για να το επιτύχει αυτό, χρησιμοποιεί τη γλωσσική ελευθερία και τη νοηματική ασάφεια. Κύριος θεμελιωτής του συμβολισμού είναι ο Γάλλος Βερλαίν και ο πρόδρομος του Μπωντλαίρ. Εκπρόσωπος του συμβολισμού στην Ελλάδα είναι ο Κ. Χατζόπουλος.

**7) Ο σουρεαλισμός ή υπερρεαλισμός.** Η τεχνοκρατία αυτή αποβλέπει στην υπέρβαση του πραγματικού και αισθητού κόσμου, ζητώντας την παράσταση και εξωτερικήυση των υποσυνειδητών ενεργειών της ψυχής και των ονειρικών εντυπώσεων. Δεν τηρεί τάξη, ακρίβεια, ενότητα, συμφωνία και συμμετρία. Παρουσιάζει τα πράγματα και τις ιδέες πολύ τολμηρά, πιο πέρα απ' όσο βρίσκονται στην πραγματικότητα. Κυριότεροι εκπρόσωποι του σουρεαλισμού στη Γαλλία

υπήρξαν: ο Μπρετόν, ο Ελυάρ, ο Αραγκόν. Στην Ελλάδα ο Εμπειρικός και ο Εγγονόπουλος.

**8) Ο ιδεαλισμός.** Είναι η τεχνοτροπία εκείνη κατά την οποία ο λογοτέχνης επιδιώκει την εξιδανίκευση της πραγματικότητας με την αναπαράσταση του ιδεώδους κάλλους.

## 6. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΕΣ

**Λογοτεχνική γενιά** λέγεται η ομάδα λογοτεχνών μιας συγκεκριμένης εποχής ή περιόδου. Σε μια λογοτεχνική γενιά εντάσσονται λογοτέχνες που έχουν περίπου την ίδια ηλικία, άρα και κοινές ιστορικές και πολιτιστικές εμπειρίες και συναίσθηση ότι διαφέρουν από προηγούμενη γενιά ως προς την έκφραση νέων μορφών. Λογοτέχνες που ανήκουν στην ίδια γενιά συμβαίνει πολλές φορές να ακολουθούν διαφορετικές σχολές.

**Λογοτεχνική σχολή** λέγεται μια ομάδα λογοτεχνών με ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα μορφής και περιεχομένου, με κοινές αισθητικές αντιλήψεις που εισάγει νέες μορφές. Η διαφορά της από τη γενιά έγκειται στο γεγονός ότι επικεφαλής της Σχολής υπάρχει μια εξέχουσα καλλιτεχνική προσωπικότητα που της αναγνωρίζεται ο ρόλος του δασκάλου. Παράδειγμα ο Σολωμός επικεφαλής της Επτανησιακής Σχολής.

Οι κυριότερες Σχολές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας είναι οι εξής:

**1) Κρητική Σχολή.** Οι Κρητικοί έχουν να επιδείξουν αξιόλογα λογοτεχνικά έργα από πολύ παλιά, αλλά τα πιο σημαντικά γράφτηκαν επί εποχής Βενετών, οι οποίοι κατείχαν την Κρήτη πάνω από τετρακόσια χρόνια (1211 - 1669) και γι' αυτό όταν λέμε «Κρητική σχολή» εννοούμε την ως άνω περίοδο (περίοδος ακμής 1610 - 1669). Οι Κρήτες, την εποχή που η ηπειρωτική Ελλάδα στέναζε κάτω από τον τουρκικό ζυγό (1610 - 1669), ζώντας κάτω από την κυριαρχία των Ενετών, που τους είχαν επιτρέψει να διατηρήσουν τη γλώσσα τους, γνώρισαν σχετικά κάποια ελευθερία τα χρόνια αυτά με αποτέλεσμα να αναπτύξουν αφενός μια ιδιαίτερη ελληνική διάλεκτο που διατηρήθηκε έως την απελευθέρωση της Ελλάδος το 1821 και αφετέρου μια αξιόλογη λογοτεχνία. Έτσι, όταν λέμε «Κρητική λογοτεχνική σχολή» εννοούμε την ως άνω περίοδο, η οποία διαιρείται σε Πρώιμη: Στέφανος Σαχλίκης (1331 - 1400) και ακμής: Βισσέντζος Κορνάρος (1553- 1613), Γεώργιος Χορτάτης (1550 - 1610) κ.α.

Η Ιταλική λογοτεχνία και η ιταλική γλώσσα επέδρασαν στη διαμόρφωση της Κρητικής Λογοτεχνίας και Κρητικής γλώσσας, όμως όχι στο να λατινοποιηθεί, αλλά στο να διαμορφώσουν και να αποκτήσουν οι Κρήτες τη δική τους ελληνική διάλεκτο, η οποία διατηρήθηκε από τότε και μέχρι που απελευθερώθηκε η Ελλάδα το 1821 και η διάλεκτος αυτή μετά έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής δημοτικής ελληνικής γλώσσας. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Κρητικής λογοτεχνίας είναι η χρήση της Κρητικής διαλέκτου, η χρήση στην ποίηση συνήθως του δεκαπεντασύλλαβου και ομοιοκατάληκτου στίχου και η άντληση των θεμάτων κυρίως από τον έρωτα και τη θρησκεία. Η Κρητική λογοτεχνία έχει βαθιά ελληνικό χαρακτήρα παρά τις ξένες επιδράσεις που έχει δεχτεί. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι γνήσια ελληνική λαλιά και μελωδική και οι στίχοι τους στα ποιήματα είναι συνήθως δεκαπεντασύλλαβοι.

**2) Η Επτανησιακή Σχολή.** Στα Επτάνησα, εξαιτίας του ότι δεν υποτάχθηκαν στους Τούρκους, αλλά έμειναν κάτω από την κυριαρχία των Ενετών (1386 – 1797), αναπτύχθηκε εκεί μεγάλη πνευματική κίνηση και δημιουργήθηκε το σπουδαιότερο πνευματικό κέντρο της Ελλάδας. Ιδιαίτερα η λογοτεχνική παραγωγή των Επτανήσων κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα είναι γνωστή ως Επτανησιακή σχολή. Κυριότερος εκπρόσωπος της σχολής αυτής είναι ο Διονύσιος Σολωμός. Στη σχολή αυτή ανήκουν επίσης οι: Ι. Τυπάλδος, Γ. Τερτσέτης, Λ. Μαβίλης, Ι. Πολυλάς, Α. Κάλβος, Α. Βαλαωρίτης κ.α. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της επτανησιακής λογοτεχνίας είναι η χρήση της δημοτικής γλώσσας, η χρήση στην ποίηση συνήθως του δεκαπεντασύλλαβου και ομοιοκατάληκτου στίχου και η άντληση των θεμάτων κυρίως από τη θρησκεία, την πατρίδα και τον έρωτα. Γενάρχη της Επτανησιακής σχολής θεωρείται ο Διονύσιος Σολωμός.

**3) Η Σχολή των Ιωαννίνων.** Η σχολή αυτή πήρε την ονομασία της από τα Ιωάννινα, τα οποία επί εποχής Αλί Πασά ανέπτυξαν αξιόλογη πνευματική κίνηση με επικεφαλής τον Α. Ψαλίδα. Στη σχολή αυτή ανήκουν: Α. Χριστόπουλος, Ι. Βηλαράς, Ρ. Φεραίος κ.α. Κύριο χαρακτηριστικό τους η χρήση της δημοτικής.

**5) Η παλιά Αθηναϊκή Σχολή ή Ρομαντική.** Η Σχολή αυτή αναπτύχθηκε στην Αθήνα κατά τον 19<sup>ο</sup> αι., όταν η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα του ελληνικού Κράτους, από τους Φαναριώτες λόγιους που συγκεντρώθηκαν εκεί και οι οποίοι συνέχισαν τη λόγια παράδοση σ' όλους τους τομείς της πνευματικής κίνησης. Κυριότεροι εκπρόσωποι

της είναι: Α. Ραγκαβής, Π. Σούτσος, Δ. Παπαρηγόπουλος, Γ. & Α. Παράσχος κ.α. Είναι επηρεασμένοι από το γαλλικό ρομαντισμό και γράφουν συνήθως στην καθαρεύουσα. Γ. Βιζυηνός, Α. Προβελέγγιος, Γ. Ζαλοκώστας και Δ. Βικέλας ανήκουν στη μεταβατική εποχή της Παλαιάς και της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

**6) Η Νέα Αθηναϊκή (ή Παλαμική) Σχολή.** Δημιουργός της Σχολής αυτής είναι: ο Κ. Παλαμάς με τους Ν. Καμπά και Γ. Δροσίνη. Η Σχολή αυτή κηρύσσει την επιστροφή στη γνήσια λαϊκή παράδοση, στη δημοτική γλώσσα και σε όλα εκείνα τα στοιχεία που είχε περιφρονήσει η Ρομαντική Σχολή. Η τεχνοτροπία της είναι κυρίως νατουραλιστική. Κυριότεροι άλλοι εκπρόσωποι της είναι:

α) Η πρώτη Παλαμική γενιά: Ι. Πολέμης, Α. Μαβίλης, Α. Μαλακάσης, Κ. Κρυστάλλης κ.α.

β) Η δεύτερη Παλαμική γενιά: Α. Σικελιανός, Ν. Καζαντζάκης, Α. Παπαδιαμάντης, Α. Καρκαβίτσας, Ι. Κονδυλάκης, Γ. Ψυχάρης, Γ. Ξενόπουλος κ.α.

Τη Νέα Αθηναϊκή Σχολή συμπληρώνουν:

Η Σχολή της τέχνης (1895 - 1912) που στην αρχή ακολουθεί την Παρνασσική και ύστερα τη συμβολιστική τεχνοκρατία: Ι. Γρυπάρης, Κ. Χατζόπουλος, Μ. Μαλακάσης, Λ. Πορφύρας, Ζ. Παπαντωνίου, Π. Νιρβάνας κ.α.

Η Σχολή του Νουμά, που καλλιεργεί με φανατισμό το δημοτικισμό: Ρ. Γκόλφης, Κ. Καρθαίος, Π. Βλαστός κ.α.

Οι οπαδοί του συρρεαλισμού, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Ο. Ελύτη

Η Μοντέρνα Σχολή, με κυριότερο εκπρόσωπο το Γ. Σεφέρη

Λογοτεχνικές σχολές απόδημου Ελληνισμού:

- Η Αλεξανδρινή Σχολή, με κέντρο την Αλεξάνδρεια: Κ. Καβάφη, Π. Γνευτό κ.α.
- Η Κυπριακή Σχολή: Β. Μιχαηλίδη, Θ. Λυπέρτη, Λ. Παυλίδη, Τεύκρο Ανθία, Π. Κριναίο κ.α.
- Η Αγγλική Σχολή: Α. Εφταλιώτη, Α. Πάλλη, Π. Βλαστός κ.α.

## 7. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Λογοτεχνική περίοδος ονομάζεται ορισμένο χρονικό διάστημα της λογοτεχνίας, στο οποίο επικρατεί κάποιο σύστημα κανόνων. Οι κυριότερες περίοδοι της ελληνικής λογοτεχνίας είναι οι εξής:

1. Η Αρχαία λογοτεχνία: Όμηρος, Ησίοδος, Αισχύλος, Ευριπίδης, Σαπφώ,...
2. Η Νεοελληνική λογοτεχνία (από τον 9<sup>ο</sup> μ.Χ. αι., όταν το Βυζάντιο είχε ήδη εξελληνιστεί, μέχρι σήμερα)
  - α) Πρώτη Περίοδος (900 - 1453 = Άλωση Πόλης): Τα Ακρϊτικά Τραγούδια, το Χρονικό του Μορέως, το Ακρϊτικό Έπος, ο Σκαπανέας κ.α.
  - β) Δεύτερη Περίοδος (1453 - 1669 = Άλωση Κρήτης): Λ. Δελαπόρτας, Σκλάβος, Μπουνιαλής κ.α. Κρητική Λογοτεχνία: Β. Κορνάρος, Γ. Χορτάτζης κ.α.
  - γ) Τρίτη Περίοδος ή Προεπαναστατική (1669 - 1821): Εκκλησιαστικοί ρήτορες: Σκούφος, Μηνιάτης, Θεοτόκης κ.α. Διαφωτιστές: Ε. Βούλγαρης, Β. Δαμοδός, Α. Κοραής, Α. Ψαλίδας, ο Ρήγας κ.α. Τα δημοτικά τραγούδια & οι λαϊκές διδαχές.
  - δ) Τετάρτη περίοδος (1821 - 1880): Η Επτανησιακή σχολή και η Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή.
  - ε) Πέμπτη Περίοδος (1880 - 1922): Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή, Η Σχολή της Τέχνης, Η Σχολή του Νουμά κ.α.
  - στ) Έκτη Περίοδος ή Περίοδος του Μεσοπολέμου (1922 - 1940): Η γενιά του 1920: Σ. Μυριβήλης, Καρυωτάκης κ.α. Η γενιά του 1930: Η. Βενέζης, Α. Τερζάκης, Θεοτοκάς, Κ. Πολίτης κ.α. Μοντέρνα ποίηση: Ελύτης, Σεφέρης, Ρίτσος, Βάρναλης, Βρεττάκος κ.α.
  - ζ) Έβδομη Περίοδος ή Μεταπολεμική (1940 - σήμερα): Η γενιά της αντίστασης: Ν. Καζαντζάκης, Ρ. Μπούμη-Παπά, Δ. Φωτιάδης, Ε. Αλεξίου, Δ. Χατζής κ.α. Η γενιά του '50 (βρίσκεται σε εξέλιξη): Ε. Βλάμη, Ζ. Σκάρος, Γ. Μαγκλής, Ν. Αθανασιάδης κ.α.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

### Η ΠΟΙΗΣΗ: ΟΡΟΙ, ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΛΠ

#### 1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΣΗ, ΠΟΙΗΜΑ, ΠΟΙΗΤΗΣ Κ.ΛΠ.

**Ποίηση** λέγεται αλλιώς ο έμμετρος λόγος: τα τραγούδια, τα μοιρολόγια, οι μαντινάδες κ.α. και συνεπώς ποίηση είναι ο λόγος που έχει μέτρα, ώστε να προκαλούν με αυτά ρυθμό και αρμονία, με σκοπό να παρορμά τις ψυχές των αναγνωστών (στη γραφή) ή των ακροατών (στη ωδική).

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη «Ποίηση είναι μια τέχνη που μιμείται τις πράξεις και τους λόγους, όχι όπως υπάρχουν στην πραγματικότητα, αλλά όπως μπορεί και πρέπει να είναι και η οποία έχει σκοπό να διαθέσει τις ψυχές εκείνων που ακούνε προς την αρετή με αρμονία και ρυθμό».

Οι λέξεις ποίηση, ποίημα και ποιητής παράγονται από το ρήμα «ποιέω-ώ» = κάνω, δημιουργώ, κατασκευάζω κάτι με «ποιόν», με ποιότητα, άρα κάτι καλό, καλλιτεχνικό, αισθησιακό,...

**Ποίημα** λέγεται το ποιούμενο, το έργο με έμμετρο λόγο.

**Ποιητής** λέγεται ο δημιουργός του ποιήματος.

**Ποίηση** λέγεται το σύνολο των ποιημάτων κ.α.

Έμμετρος λόγος, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι αυτός που συντάσσεται με μέτρα ή άλλως με ρυθμό, δηλ. με ευφωνικούς συμμετρικούς περιορισμούς, κάτι όπως γίνεται και με τα βήματα του χορού σε σχέση με τα βήματα του κοινού (πεζού) βαδίσματος, όπως π.χ. οι πιο κάτω στίχοι του Σολωμού, ώστε η συμμετρία να επιφέρει ευφωνία (αρμονία), άρα αισθητική απόλαυση, να τέρπει την αίσθηση ακοή:

1 2 3 4 5 6 7 8

Σέ γνω-ρί-ζω'α-πό την κό-ψη

τού σπα-θιού την τρό-με-ρή,,

σέ γνω-ρί-ζω'α-πό την ό-ψη

πού με βιά με-τράς τη γή (Δ. Σολωμός)

Όπως βλέπουμε εδώ, εκτός του ότι υπάρχει ομοιοκαταληξία, κάθε στίχος και ημιστίχιο αποτελείται από συγκεκριμένη ποσότητα (8

+ 7) συλλαβών, ενώ οι συλλαβές που τονίζονται είναι απαραίτητα αυτές στις μονές: 1,3,5... θέσεις, ώστε αυτή η συμμετρία (αρμονία) να επιφέρει ευφωμία, άρα αισθητική απόλαυση, να τέρπεται η αίσθηση της ακοής.

Ο κύριος σκοπός του έμμετρου λόγου είναι να εξυπηρετεί μια αισθητική ανάγκη του ανθρώπου, να τέρπει την αίσθηση ακοή, όπως και η ζωγραφική την αίσθηση όραση.

**Ποιητικά μέτρα** λέγονται οι καλαισθητικοί περιορισμοί του ποιητικού λόγου. Είναι πολλά και διάφορα, κυριότερα των οποίων είναι:

1) Η προκαθορισμένη και συγκεκριμένη ποσότητα συλλαβών σε κάθε στίχο, άρα και για κάθε στροφή, π.χ. ο κάθε στίχος να είναι 15 σύλλαβος ή 8 σύλλαβος κ.λπ..

2) Η προκαθορισμένη και συγκεκριμένη θέση (πολλές φορές ίδια σε όλες τις στροφές) των τονισμένων και άτονων συλλαβών ( π.χ. οι τονιζόμενες συλλαβές να είναι οι 1 3 5 ή οι 2 4 6 ή με άλλους συνδυασμούς),

3) Η ομοιοκαταληξία στίχων, δηλαδή να τελειώνει ο επόμενος στίχος της κάθε στροφής με ίδιες συλλαβές ή σε ίδιους φθόγγους που τελειώνει και ο προηγούμενος.

Αυτά, ώστε αυτή η συμμετρία (αρμονία) να επιφέρει ευφωμία, άρα αισθητική απόλαυση, να τέρπει την αίσθηση ακοή.

## 2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ, ΩΔΙΚΗ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

**Τραγούδι** λέγεται το ποίημα που άδεται, αυτό που εξωτερικεύει την πολύ δυσάρεστη κατάσταση κάποιου. *Τραγ-ούδι* = *τραγική* -ωδή, η τραγωδία σε ποίηση. Σήμερα με τη λέξη τραγούδι λέμε και κάθε άλλο ποίημα.

Τι χρώματα να βάλω στη φων-ή μου  
που χαμηλώνει π-άντα  
Τι χρώματα να βρω στη μουσικ-ή μου  
τι νότες στη μπαλ-άντα.

Τι χρώματα να βάλω στη φων-ή μου  
που χάνεται στο δρ-όμο  
Τι χρώματα να βρω στην εποχ-ή μου  
που με γεμίζει τρ-όμο. (Γ. Κλεφτογιώργης)

Τα ποιήματα είτε άδονται ή άλλως τραγουδιούνται με τη συνοδεία ή όχι κάποιου μουσικού οργάνου και σύμφωνα με κάποιο σκοπό (= κάποιο πρότυπο τραγούδι) = λυρικά ποιήματα είτε για να ψέλνονται = εκκλησιαστικά ποιήματα είτε για να εκφωνούνται με κάποια προσεγμένη πεζή προφορά (απαγγελία) = οι ραψωδίες ή άλλως επική ποίηση

**Απαγγελία** λέγεται η ανάγνωση πεζά ενός ποιήματος.

Ένας λόγος μπορεί να αποτελείται από πεζά και έμμετρα τμήματα, όπως πολλά θεατρικά και εκκλησιαστικά έργα.

### 3. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΤΙΧΟΣ, ΗΜΙΣΤΙΧΙΟ ΚΑΙ ΣΤΡΟΦΗ

**Στροφή** λέγεται το κάθε ένα από τα αυτοτελή νοηματικά και ρυθμικά τμήματα ενός ποιήματος. Μια ομάδα από δυο ή περισσότερους στίχους ενός ποιήματος που αποτελούν ρυθμική και μετρική ενότητα, όπως π.χ. η πιο κάτω στροφή από τον Εθνικό Ύμνο:

Σε γνωρίζω από την κόψη του σπαθιού την τρομερή = 1<sup>ος</sup> στίχος  
σε γνωρίζω από την όψη που με βια μετράς τη γη = 2<sup>ος</sup> στίχος

Σε γνωρίζω από την κόψη  
του σπαθιού την τρομερή,  
σε γνωρίζω από την όψη  
που με βια μετράς τη γη.  
(Η πρώτη στροφή από τον Εθνικό Ύμνο του Δ. Σολωμού)

Ο έμμετρος λόγος ή άλλως ποίηση, όπως και ο πεζός λόγος αποτελείται από προτάσεις. Απλά οι προτάσεις στην ποίηση λέγονται «στροφές» και όλες οι στροφές ενός ποιήματος είναι συνήθως, όχι πάντα, του ίδιου μέτρου. Δηλαδή όλες οι στροφές ενός ποιήματος έχουν την ίδια ποσότητα συλλαβών, κάθε στροφή αποτελεί ένα ρυθμικό σύνολο που το σύνολο των συλλαβών, καθώς και οι τονισμένες και άτονες συλλαβές είναι σε ποσότητα και θέσεις ανάλογα με το είδος του ποιήματος.

Υπάρχουν ποιήματα που αποτελούνται από πολλές στροφές και ποιήματα που αποτελούνται από λίγες ή και από μια μόνο στροφή, όπως η μαντινάδα, η καντάδα κ.λπ. και γενικά το κάθε δίστιχο. Η κάθε στροφή διαιρείται συνήθως από δύο ή τέσσερις στίχους, όμως υπάρχουν και ποιήματα με τρεις έως οχτώ στίχους.

**Στίχος** λέγεται το κάθε ένα από τα κομμάτια με τα οποία φτιάχνεται η κάθε στροφή του ποιήματος. Ειδικότερα το 1/2 ή το 1/3 ή το 1/4 κ.τ.λ. της κάθε στροφής, π.χ.:

Τ'άκουσες 'Α.....ρετούσα μου τὰ θλιβερά μαντάτα, = α' στίχος  
ο κύρης σου.. με ξόρισε σης ξενιτιάς τη στράτα. = β' στίχος  
(Ερωτόκριτος του Κορνάρου)

Και συ στέκεσαι ατάραχη και κρύα, = α' στίχος  
Αργυρόκουπα πλούσια στορισμένη, = β' στίχος  
με την περήφανη σου θεωρία. = γ' στίχος  
(Τρίστιχη στροφή από την Αργυρόκουπα του Μαβίλη)

Ο στίχος αποτελείται από ορισμένο αριθμό συλλαβών, πού έχουν μεταξύ τους μια ρυθμική και τονική τάξη.

**Κατακλειδα** λέγεται η τελευταία στροφή του ποιήματος, που πολλές φορές δεν ακολουθεί στην ποσότητα στίχων των άλλων στροφών.

**Ημιστίχιο** λέγεται ο μισός στίχος.

Ο αριθμός των συλλαβών που μπορεί να έχει ένας στίχος είναι ποικίλος. Στίχους με λίγες συλλαβές σπάνια θα συναντήσουμε. Τέτοιοι στίχοι, λιγοστοί, έχουν γραφτεί μόνο στην καθαρεύουσα και ήσαν περισσότερο στιχουργικά και σατιρικά παιγνίδια παρά ποιήματα. Στη νεοελληνική ποίηση χρησιμοποιείται κυρίως ο 7 σύλλαβος, ο 11 σύλλαβος, ο 13 σύλλαβος και ο 15 σύλλαβος. Ο 15 σύλλαβος στίχος είναι ο πιο συνηθισμένος, αυτός που χρησιμοποιεί κατά κανόνα και ο λαός στα δημοτικά και χορευτικά τραγούδια, επειδή τα βήματα και οι κινήσεις του χορού είναι συνήθως τόσα όσες και οι συλλαβές του κάθε στίχου ή δύο ακέραιες φορές, όσα τα ημιστίχια. Εξάλλου οι πολυσύλλαβοι στίχοι σαν άθροισμα αποτελούνται από μικρότερους στίχους.

Ανάλογα με το πόσους στίχους έχει μια στροφή ονομάζεται π.χ.: δίστιχο, τρίστιχο, τετράστιχο ..... και πολύστιχο.

Σημειώνεται ότι:

α) Η στροφή είναι κάτι όπως η απλή και η σύνθετη πρόταση του πεζού λόγου. Απλώς τώρα, στην ποίηση, έχουμε επιπλέον μέτρα και ρυθμό.

β) Υπάρχει πάντοτε αντιστοιχία των συλλαβών με τα χορευτικά βήματα ή τα βήματα της παρέλασης. Στα χορευτικά ποιήματα και στα εμβατήρια όλες οι στροφές έχουν πάντοτε τον ίδιο αριθμό συλλαβών

και τόσος όσα είναι και τα διαφορετικά βήματα του χορού ή της παρέλασης (ή διπλάσιος, τριπλάσιος...), επειδή τα βήματα του χορού μετά από ένα σημείο και εξής είναι ίδια (επανάληψη):

*Μες του Μαγίου τις μυρωδιές (για επιτόπου δεξιά και αριστερά, βήματα)*

*τα κόκκινα κεράσια.. (για όπισθεν και επαναφορά μπροστά βήματα)*

*για δέστε πώς χορεύουνε (για επιτόπου δεξιά και αριστερά, βήματα)*

*της Κρήτης τα κοράσια. (για όπισθεν και επαναφορά μπροστά βήματα)*

(Πεντοζάλης Κρήτης, 2 φορές τα βήματα του χορού)

**Τομή** λέγεται, όταν σε ένα στίχο με πολλές συλλαβές βάλουμε δυο ολοκληρωμένα νοηματικά συντακτικά σύνολα, δυο λογικές ενότητες, οπότε ο στίχος χωρίζεται σε δυο ημιστίχια, π.χ.:

Αχός βαρύς ακούγεται,/ πολλά τουφέκια πέφτουν (Δημοτικό)

Τούτο το καλοκαίρι/ και την άνοιξη (Δημοτικό)

**Διασκελισμός** λέγεται, όταν ο στίχος δε δίδει ένα ολοκληρωμένο νόημα, δεν αποτελεί μια λογική ενότητα, αλλά επεκτείνεται και στον επόμενο (ή άλλον) στίχο. Ανάλογος διασκελισμός μπορεί να υπάρχει και στη στροφή, το νόημα δηλαδή μιας στροφής μπορεί να συνεχίζεται και στην επόμενη, π.χ.:

στον αιώνα το σόι μου θα φαντάζει

με της αντρείας τα αμάραντα προνόμια (Μαβίλης)

#### **4. Ο ΡΥΘΜΟΣ ΚΑΙ Η ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΙΔΗ Κ.Α.**

##### **A. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΥΘΜΟΣ**

Ρυθμός γενικά λέγεται το πως εξελίσσεται ή κινείται (ρέει) χρονικά κ.α. κάτι. Η σχέση και η αναλογία των χρόνων οι οποίοι αντιστοιχούν στα επί μέρους τμήματα μιας δραστηριότητας. Ρυθμός στη μουσική, είναι η συμμετρική διαδοχή χρονικών διαρκειών με κάποια τάξη. Το πως έχει η ρύμη (ρυμοτομία) ενός τραγουδιού ή της μουσικής του.

Η λέξη ρυθμός παράγεται από ρήμα ρέω ή σωστότερα από το το αρχαίο ρήμα ερυω > ρύμη, ρυ-(θ)μός (το θμ = επίθημα, όπως και στάση, στατήρας > σταθμός, κλαίω > κλαυθμός κ.λπ.). «Εν τη ρύμη του λόγου» = στη ρυμοτομία του λόγου».

Ο Ρυθμός ανάλογα με την ταχύτητά του μπορεί να είναι αργός, ή πιο γρήγορος κ.α. Ο Ρυθμός ανάλογα με το ποιόν του μπορεί να είναι εύθυμος, λυπητερός, οξύς, βαρύς κ.α.

Ο Πλάτωνας ορίζει το ρυθμό ως εξής: «ρυθμός ονομάζεται η τάξη της κίνησης»: «τη δη τής κινήσεως τάξει ρυθμός όνομα είη, τη δε αυ της φωνής, του τε οξέος άμα και βαρέος συγκεραννυμένων, αρμονία όνομα προσαγορεύοιτο» (Πλάτωνας Νόμοι Β', 665 Α)

## **Β. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ**

Ομοιοκαταληξία λέγεται το να τελειώνει ο επόμενος στίχος με ίδια κατάληξη με αυτή που τέλειωσε ο προηγούμενος. Δηλαδή ο επόμενος στίχος να έχει ίδιο φωνητικά ληκτικό φωνήεν (λόγω του ότι η ομοιοκαταληξία είναι φωνητικό φαινόμενο, η ορθογραφία έχει μηδενική σημασία), καθώς και ίδιο τονισμό (να τονίζεται σε ίδια θέση: λήγουσα, παραλήγουσα κ.λπ.) με αυτά που είχε ο πρώτος στίχος. Η ομοιοκαταληξία στα ιταλικά λέγεται «rima», απ' όπου προέρχεται η ελληνική λέξη ρίμα και στα αγγλικά «rhyme», ετυμολογία από το αρχαίο ελληνικό ρήμα (ε)ρύω > ρύμη = σύρω, τραβώ, τακτοποιώ κ.λπ., απ' όπου και οι λέξεις: ρυμοτομία (πόλης), «εν τη ρύμη του λόγου», ρυτός, ρυ-(θ)μός (το θμ= επίθημα, όπως και αριθμός, κλαυ-θμός κ.α.).

Η ομοιοκαταληξία ονομάζεται οξύτονη, παροξύτονη ή προπαροξύτονη, ανάλογα με τον τόνο της λέξεως που ομοιοκαταληκτεί :

Οξύτονη : καλό -λαιμό: Αμ πας στην Καλαμάτα και ἴρθεις με το καλό, κράτα μου ένα μαντήλι να δένω στο λαιμό.

Παροξύτονη : κλάμα -γράμμα. π.χ. "*Είναι λάθος, είναι λάθος που σ' αγάπησα με πάθος / την καρδιά μου κατακρίνω, μα στην αγκαλιά σου σβύνω*". (από λαϊκό τραγούδι)

Προπαροξύτονη : Ηπειρώτισσα -ρώτησα, π.χ. "*Δεν πάω απόψε μέγαρο / θα μείνω με τον παίδαρο*" (από λαϊκό τραγούδι)

Άλλη διάκριση γίνεται σύμφωνα με τα ζεύγη ομοιοκαταληξίας των στίχων:

**1) Ζευγαρωτή.** Ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία έχουμε, όταν ομοιοκαταληκτεί ο α' στίχος με το β' και ο γ' με το δ' στα τετράστιχα (ή όταν ομοιοκαταληκτεί το πρώτο με το δεύτερο και το τρίτο με το τέταρτο ημιστίχιο στα δίστιχα), π.χ.:

Πάπια του γι-α λ ο ύ  
 μην αγαπάς -α λ λ ο ύ  
 άστρο τη-ς α υ γ ή ς

πως άργησε-ς ν α β γ ή ς (Θρασ. Σταύρου)

Θα με φιλάς θα σε φιλ-ώ Θα με κρατάς θα σε κρατ-ώ  
για ν' ανέβουμε ψηλ-ά, για να κτίσουμε φωλι-ά (μαντινάδα)

Γεια σου χαρά σου, Βενετιά,  
Βγήκα σε θάλασσα πλατιά  
Και τραγουδώ στην κουπαστή  
Σ' όλο τον κόσμο ν' ακουστεί.

Συ που κόσμους κυβερνάς  
και ζωή παντού σκορπάς  
Άκου τούτη τη στιγμή  
των παιδιών σου τη φωνή

**2) Πλεχτή.** Πλεχτή ομοιοκαταληξία έχουμε, όταν ομοιοκαταληκτεί ο α' στίχος με το γ' και ο β' με το δ' στα τετράστιχα (ή όταν ομοιοκαταληκτεί το πρώτο με το τρίτο και το δεύτερο με το τέταρτο ημιστίχιο στα δίστιχα).

Απ' τα κόκαλα βγαλ-μ έ ν η  
των ελλήνων τα ιερ-ά  
και σαν πρώτα 'νδροιω-μ έ ν η  
χαίρε ω χαίρε λευτερι-ά. (Δ. Σολωμός)

= Απ' τα κόκαλα βγαλ-μ έ ν η των ελλήνων τα ιερ-ά  
και σαν πρώτα 'νδροιω-μ έ ν η χαίρε ω χαίρε λευτερι-ά. (Δ. Σολωμός)

"Ηθελα και να πέθαιν-α κι'ο χάρος να κοιμ-ά τ α ι  
μά πάλι νά'ναι ψέματ-α να δω ποιος με θυμ-ά τ α ι. (μαντινάδα)

Η Παναγιά το πέλαγο  
κρατούσε στην ποδιά της  
τη Σίκινο την Αμοργό  
και τ' άλλα τα παιδιά της.

**3) Σταυρωτή.** Σταυρωτή ομοιοκαταληξία έχουμε, όταν ομοιοκαταληκτεί ο α' στίχος με το δ' και ο β' με το γ' στα τετράστιχα (ή όταν ομοιοκαταληκτεί το πρώτο με το τέταρτο και το δεύτερο με τον τρίτο ημιστίχιο στα ημιστίχια), δηλαδή όταν ομοιοκαταληκτούν οι ακραίοι και οι μεσαίοι στίχοι, π.χ.:

Στο περιγιάλι το κρ-υ φ ό  
κι άσπρο σαν περιστ-έρι

διψάσαμε το μεσημ-έρι  
μα το νερό γλ-υ φ ό

Του μυστηρίου ανασήκωσε την π-έ τ ρ α  
και μη σκιαχτείς το δάγκωμα του αστρ-ί τ α  
την αλήθεια ακατάπαυτα αναζ-ή τ α  
και ιδές αν είναι, ως λεν, ψυχοπον-έ τ ρ α (Μαβίλης)

Από φλόγες η Κρήτη ζωσμένη  
τα βαριά της σίδερα σπα  
και σαν πρώτα χτυπιέται χτυπά  
και γοργή κατεβαίνει.

**4) Ζευγαροπλεχτή** . Ζευγαροπλεχτή ομοιοκαταληξία έχουμε (συνδυασμός ζευγαρωτής και πλεκτής), όταν ομοιοκαταληκτεί ο α' στίχος με το β', ο γ' με το στ' και ο δ' με το ε' στα πολύστιχα:

Συμμαζεμένο, ντροπ-α λ ό,  
σαν караβάκι στο γι-α λ ό,  
κατάλευκο καλ-ύβι  
μες σ' όλο πράσινα κλα-ρ ι ά  
τη χιονισμένη του θω-ρ ι ά  
μια δείχνει και μια κρ-ύβει. (Δροσίνης)

Για σένα πίνω και μεθάω και ζαλίζομαι/και μπρος στην Παναγία  
το ορκίζομαι/το λέω με σεβασμό και με κατάνυξη,/Ότι με τούτο το  
μαχαίρι μου και μόνο,/στον τόπο θα τη κάρφωνα την άνοιξη,/για  
νάχεις τριαντάφυλλα όλο το χρόνο!... (Τίμος Μωραϊτίνης).

**5) Ζευγαροσταυρωτή** (συνδυασμός ζευγαρωτής και σταυρω-  
τής), π.χ.:

Έρωτας νάναι ή συμφορά  
με κάποιου αγγέλου τα φτερά  
που έχει φορέσει,  
κι έρχεται ακόμη μια φορά  
με τέτοια δώρα τρυφερά  
να με πλανέσει; (Μυρτιώτισσα).

**6) Εσωτερική**, όταν γίνεται μέσα στον ίδιο στίχο ως παρήχηση,  
π.χ.:

Καράβια πρωτοτάξιδα  
δίχως κατ-ά ρ τ ι α, ξ- ά ρ τ ι α, μες στα πλ-ά τ ι α  
της θάλασσας, που δ έ ρ ν ε ι-τ α ακυβ έ ρ ν η - τ α (Μαλακάσης)

Πάρε φωτιά και κάψε-με  
κι αντάμα με τη σ τ ά χ τ η-μου, τ' ά χ τ ι-μου

μες στα πελάγη να σκορπάς,  
να μη σε βρει το κρίμα μ ο υ,  
μαργιόλα μ ο υ Ηπειρ ώτ ι σ σ α,  
ρ ώ τ η σ α, ... (Εφταλιώτης)

Όλα γυμνά τριγύρω μας,  
όλα γυμνά εδώ πέρα,  
κάμποι, βουνά, ακροούρανα,  
ακράταγ' είναι η μέρα.  
διάφανη η πλάση, ολάνοιχτα  
τα ολόβαθα παλάτια  
το φως χορτάστε, μάτια  
κιθάρες, το ρυθμό. (Κωστής Παλαμάς)

**7) Αντίλαλος :** Ο δεύτερος στίχος όχι μόνο ομοιοκαταληκτεί με τον πρώτο, αλλά περιέχεται κι ολόκληρος μέσα σ' αυτόν, π.χ.

πάρε φωτιά και κάψε με  
κι αντάμα με τη στάχτη μου τ' άχτι μου (Εφταλιώτης)

**8) Ελεύθερη ή ανάκατη ή ιδιάζουσα ή ελεύθερη,** όταν δεν υπάρχει ακριβή ή ορισμένη σειρά, π.χ.:

Και παραπέρα ακ-όμα  
στου δρόμου που περν-ο ύ σ α τ' αυλ-άκι  
ψυχή μαυρομαλλ-ο ύ σ α  
του θάνατου είχε πει το φαρμ-άκι  
θολόνερο είχε στρ-ώμα  
και ταφή. (Παλαμάς)

Ειδικότερα ανάλογα με τον τρόπο που διατάσσονται οι ομοιοκατάληκτοι στίχοι μέσα στη στροφή, η ομοιοκαταληξία διακρίνεται σε:

#### **Α) ΖΕΥΓΑΡΩΤΗ (ΤΥΠΟΣ ΑΑΒΒ)**

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει  
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί κι η μάνα το ζηλεύει.  
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει.  
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει. (Δ. Σολωμός)*

#### **Β) ΠΛΕΧΤΗ (ΤΥΠΟΣ ΑΒΑΒ)**

*Δεν ξέρω πώς να σου το ειπώ. Μα ο δρόμος χτες το βράδυ  
μες στη σταχτιά τη συννεφιά σα θέατρο είχε γίνει.  
Μόλις φαινόταν η σκηνή στ' ανάριο το σκοτάδι  
και σα σκιές φαινόντανε μακριά μου οι θεατρίνοι (Λ. Πορφύρας)*

**Γ) ΣΤΑΥΡΩΤΗ (ΤΥΠΟΣ ΑΒΒΑ)**

*Φυσάει τ' αεράκι μ' ανάλαφρη φόρα  
και τες τριανταφυλλίες αργά σαλεύει·  
στις καρδιές και στην πλάση βασιλεύει  
ρόδινο σούρουπτο, ώρα μυροφόρα (Κ. Παλαμάς)*

**Δ) ΖΕΥΓΑΡΟΠΛΕΧΤΗ (ΤΥΠΟΣ ΑΑΒΓΓΒ)**

*Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολίτικα  
μακρόσυρτα τραγούδια ανατολίτικα, λυπητερά  
πώς η ψυχή μου σέρνεται μαζί σας!  
Είναι χυμένη από τη μουσική σας  
και πάει με τα δικά σας τα φτερά.(Κ. Παλαμάς)*

**Ε) ΕΛΕΥΘΕΡΗ (ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΤΥΠΟΥΣ)**

*Το Μιχαλιό τον πήρανε στρατιώτη,  
Καμαρωτά ξεκίνησε κι ωραία  
με το Μαρή και με τον Παναγιώτη.  
Δεν μπόρεσε να μάθει καν το «επ' ώμου».  
Όλο μουρμούριζε: «Κυρ-Δεκανέα,  
άσε με να γυρίσω στο χωριό μου...»(Κ. Γ. Καρυωτάκης)*

**ΣΕΡΕΝΑΔΑ ΣΤΟ ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ**

Ζαχ. Παπαντωνίου:

Σοφέ μου, το τετράσοφο  
που σε φωτάει λυχνάρι  
να 'τανε, λέει, φεγγάρι  
κι συ είκοσι χρονώ !  
Νά 'τανε τάχα η γνώση σου  
με τον αγέρα αμάχη,  
για δασωμένη ράχη  
ξεκίνημα πρωινό...

Νά 'τανε τάχα η σκέψη σου  
συρτού χορού τραγούδια,  
μιαν αγκαλιά λουλούδια,  
μιαν ιστορία τρελή,  
τα μύρια που δε γνώρισες  
νερό θα τα είχες μάθει,  
με δάσκαλο τα πάθη,  
μ' ένα κλεφτό φιλί.

Πολύ την καταφρόνεσες  
τη ζωή, π' ανάθεμά τη...  
Και τώρα; Είναι φευγάτη  
σαν όνειρο πρωινό.

Χειλάκια ανθούν στη γειτονιά,  
γαρούφαλλα στη γλάστρα—  
κιε συ διαβάξεις τ' άστρα  
και το βαθύ ουρανό.

### Γ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑΣ

Σύμφωνα με τον αρχαιολόγο και φιλόλογο Στυλιανό Αλεξίου η ρίμα, το ποίημα με ομοιοκαταληξία, ήρθε στην Κρήτη στα μέσα του 15 αιώνα από τους Ενετούς ποιητές και στη συνέχεια πέρασε και τους Κρητικούς που επηρεάστηκαν από την ευρωπαϊκή ποίηση:

«Από τα μέσα του 15<sup>ου</sup> αιώνα και πέρα παρουσιάζεται η ρίμα σε δίστιχα και σπανιότερα σε πολύστιχες ομοιοκατάληκτες ρίμες» (Στυλιανός Αλεξίου, Κρητική Ανθολογία, β' έκδ. Ηράκλειο 1969). Σύμφωνα με τον ίδιο, ο Ερωτόκριτος του Κορνάρου ήταν αυτό που επέδρασε στη διάδοση της ομοιοκαταληξίας στην Κρήτη, επειδή η απήχησή του ήταν τεράστια, πρβ: «Μεγάλη ήταν η επίδραση του «Ερωτοκρίτου» κυρίως στο κρητικό λαϊκό δίστιχο, τη «μαντινάδα». Είναι ζήτημα αν το είδος αυτό υπήρχε πριν από τον Κορνάρο· πάντως μόνο έπειτα από αυτόν αναπτύχθηκε και διαδόθηκε πλατειά» (Στυλιανός Αλεξίου, «Βιτσέντζου Κορνάρου, Ερωτόκριτος», εκδ. Ερμής, Αθήνα 1980, εισαγωγή).

Ωστόσο η ομοιοκαταληξία υπάρχει στην Ελλάδα και πολύ πριν από την εποχή της ενετοκρατίας της Κρήτης (1211 - 1669) και απλά επί ενετοκρατίας αναπτύχτηκε

Και το ότι η ομοιοκαταληξία έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα ήδη επί Βυζαντινών και από εκεί την πήραν οι ξένοι προκύπτει αφενός από το ότι στις ξένες γλώσσες η ομοιοκαταληξία λέγεται rima, στα αγγλικά rhyme κ.λπ., που είναι αντιδάνεια από την ελληνική λέξη «ρύμη»: εν τη ρύμη του λόγου, ρυμοτομία κ.λπ.(από το ερύω, ρέω) και αφετέρου από τα εξής ενδεικτικά αρχαία ποιήματα:

«Τη υπερμάχῳ στρατηγῶ τα νικητήρια,  
Ὡς λυτρωθείσα των δεινῶν ευχαριστήρια,  
Αναγράφω σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε.  
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα το κράτος απροσμάχητον,  
Ἐκ παντοίων με κινδύνων ελευθέρωσον,  
Ἵνα κράζω σοι· Χαίρε, Νύμφη ανύμφευτε»

Χαίρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ εκλάμψει·  
 χαίρε, δι' ἧς ἡ ἀρά εκλείψει.  
 Χαίρε, του υπεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις·  
 χαίρε, των δακρύων της Εὐας ἡ λύτρωσις.  
 Χαίρε, ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς·  
 χαίρε, βάθος δυσθεώρητον, και Ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς.....  
 (Χαιρετισμοὶ της Παναγίας)

Ἀκάθιστος Ὕμνος, εἶναι δημοτικὸ ποίημα, ἀγνώστου δημιουργοῦ, που γράφτηκε το 626 μ.Χ., μετὰ τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης ἀπὸ την πολιορκία των Ἀβάρων και των Περσῶν, ἐπὶ Αυτοκράτορα Ἡράκλειου και θεωρεῖται ὡς ἓνα ἀριστοῦργημα της βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Εἶναι γραμμένος πᾶνωστους κανόνες της ὁμοτονίας, ἰσοσυλλαβίας και σε πολλὰ σημεῖα της ὁμοιοκαταληξίας).

<<Καλὴν ἐσπέραν ἄρχοντες ἀν εἶναι ὀρισμὸς σας  
 Χριστοῦ τη Θεία γέννηση να πω στ' ἀρχοντικὸ σας  
 Χριστὸς γεννᾶται σήμερον ἐν Βηθλεέμ τη πόλη,  
 οἱ ουρανοὶ ἀγάλλονται χαίρει ἡ φύσις ὅλη  
 Ἐν τῷ σπηλαίῳ τίκτεται, ἐν φάτνη των ἀλόγων  
 ὁ Βασιλεὺς των ουρανῶν και Ποιητὴς των ὅλων...>> (Κάλαντα Χριστουγέννων)

Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κι ἡ γῆς τόνε τρομάζει  
 κι ἡ πλάκα τον ἀνατριχιά πως θα τόνε σκεπάσει  
 Νάχεν ἡ γῆς πατήματα κι ὁ ουρανὸς κερκέλια  
 να πάτουν τα πατήματα να ἴπιανα τα κερκέλια  
 ν' ἀνέβαινα στον ουρανὸ, να διπλωθῶ να κάτω  
 να δώσω σείσμα τ' ουρανοῦ..... (Διγενὴς Ἀκρίτας)

Καθοριστικὸ ρόλο για την ἀνάπτυξή περισσότερο της ὁμοιοκαταληξίας στην Ελλάδα ἐπαιξε ἀρχικὰ ἡ Κρητικὴ Λογοτεχνικὴ Σχολή, πρῶιμη: Στέφανος Σαχλίκης (1331 – 1400) και κατοπινοί: Βιτσέντζος Κορνάρος (1553– 1613), Γεώργιος Χορτάσης (1550 – 1610) κ.α. και μετὰ και ἡ Ἐπτανησιακὴ Λογοτεχνικὴ Σχολή. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ἡ Κρήτη ἀρχικὰ και μετὰ και τα Ἐπτάνησα ἦταν τα πρῶτα ἐλληνικὰ μέρη που κατὰκτησαν οἱ Ἐνετοὶ και στα μέρη αὐτὰ ὑπῆρχε ἐλευθερία να χρησιμοποιοῦν οἱ κάτοικοὶ τους τη γλῶσσα τους, κάτι που δεν εἶχαν τα ἄλλα μέρη της Ελλάδος, ἐπειδὴ αὐτὰ κατακτήθηκαν ἀπὸ τους Τούρκους. Ὁ Στ. Σαχλίκης, 1331 -1403 μ.Χ., ποιητὴς του Χάνδακα (Ἡρακλείου Κρήτης), ἐγράψε ποιήματα και με ὁμοιοκαταληξία και χωρὶς

ομοιοκαταληξία, ενώ οι υπόλοιποι έγραψαν στίχους (ρίμες) κυρίως με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.

**Στέφανος Σαχλίκης, 1331 -1403 μ.Χ,**

«Παράξενος ή Περί των χωριατών και των αβουκάτων».  
Και μετά τούτον τον σκοπόν εβάστουν την πικρίαν  
και ανάμενα την Τύχην μου να πέμψη ιατρείαν».  
Όποιος λοιπόν ορέγεται να μάθη διά την Μοίραν,  
το πώς παίζει τον άτυχον, **ωσάν παιγνιώτης λύραν**  
ας έλθη να αναγνώση εδώ τούτο το καταλόγιν  
το εκάτσα κι εστιχόπλεξα και μοιάζει μοιρολόγιν.....

Ανώνυμος Ή θυσία του Αβραάμ (τέλη 16 ου αί.)  
Ξύπνα Αβραάμ, ξύπνα Αβραάμ, οχείρου κι άπάνω στάσου,  
μαντάτο από τους ουρανούς σου φέρνου, κι άφουκράσου

Σ' ενός βουνού κορφή , σ' ένα χαράκι  
ξανοίγω και θωρώ ένα γεροντάκι,  
κι έβλεπε κάποια πρόβατα ο καημένος,  
αδύναμος και μαυροφορεμένος...  
...Δί' αυτήνη που ρωτάς, ήταν παιδί μου,  
θάρρος μου του φτωχού, και απαντοχή μου

(«Η Βοσκοπούλα», χειρόγραφο έργο αγνώστου, γράφτηκε γύρω στα 1590, μα πρωτο-τυπώθηκε το 1626. Αποτελείται από 476 ενδεκασύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους χωρισμένους σε 119 τετράστιχες στροφές).

Εβράδιασεν, ενύκτιασε, λιγοψυχά η καρδιά τως,  
στο παραθύρι να βρεθούν, να πουν τα βάσανά τως.  
Ήφταξε το μεσάνυκτον, η ώρα που ανιμέναν,  
στον τόπον ευρεθήκασι, που κάθε νύκτα επηαίναν.  
Μιάν ώρα εκλάψασιν ομπρός δριμιά κ' ελουχτουκήσαν,  
κι απόκει μ' αναστεναμούς τα Πάθη τως αρχίσαν.  
(Ερωτόκριτος Γ στ 1347-1390, Β. Κορνάρος 1553- 1613)

«Ανίσως κι εκουδούνιζε στο σπίτι μου αποκάτω  
μιαν ώρα το σακούλι του με κίτρινα γεμάτο,  
δεις ήθελες πώς άνοιγα, με μένα με λυρόνι  
μηδέ με το τραγούδι του ποσώς δε με κομπώνει.  
Κατέχεις πως μου φαίνονται τούτοι που πορπατούσι  
Τη νύχτα και **σονάρουσι** και γλυκοτραγουδούσι:»

(Κατζούρμπος, πράξη Α', στ. 195-200, Γ. Χορτάσης 1550-1610)

"Ηκουσες Αρετούσα μου τα θλιβερά μαντάτα,  
ο Κύρης σου μ' εξόρισε σ' τση ξενιτιάς τη στράτα;  
(Ερωτόκριτος Γ στ 1347-1390, Β. Κορνάρος 1553- 1613)

## 5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΧΑΣΜΩΔΙΑ, ΣΥΝΙΖΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΗΧΗΣΗ

### Η ΧΑΣΜΩΔΙΑ

Χασμωδία έχουμε όταν σε μία λέξη ή ανάμεσα σε 2 λέξεις βρίσκονται δίπλα - δίπλα 2 φωνήεντα και τα οποία διαβάζονται ξέχωρα, π.χ. πρό-οδος, μί- α, δύ-ο...

Συνίζηση έχουμε, όταν τα δύο συνεχόμενα φωνήεντα διαβάζονται σα μία συλλαβή: μί-α (= δυο συλλαβές = χασμωδία) και μιά (= μία συλλαβή = συνίζηση).

Σε γνωρίζ(ω'α)-πό την κόψη  
του σπαθιού την τρομερή  
σε γνωρίζ(ω'α)-πό την όψη  
που με βιά μετράει τη γη (Δ. Σολωμός)

Φθογγικά πάθη (έκθλιψη, συνίζηση, συναίρεση κ.τ.λ.), συμβαίνουν και στην ποίηση και στον πεζό λόγο. Στην ποίηση έχουν καλλιτεχνική αξία, όταν επαναλαμβάνεται στους στίχους με μέτρο (σε συγκεκριμένες ή στις ίδιες θέσεις).

### Η ΠΑΡΗΧΗΣΗ

Παρήχηση λέγεται η επανάληψη ίδιου φθόγγου ή ίδιων φθογγικών παθών (χασμωδίας, συνίζησης, έκθλιψης κ.α.) σε γειτονικές λέξεις ή σε γειτονικούς στίχους, π.χ.:

είχε ο γ ι α λ ός της γ λ ύκας γυρο γ ι ά λ ι. ....  
ά χ α ρή μου χ α ρά, φτω χ ο ί μου στί χ ο ι.....  
ξ έ νης παρά ξ ε νο άνοι ξ ης αγούλι... (Μαβίλης)

Είναι ανθ έ ων εορτή, η πρώτη του Μ α ῖ ο υ  
το άσμα της ν ε ότητος, η άνοιξη του β ί ο υ.  
φεύ, την καρδ ί αν μου αυτή η εορτή ξεσχίζει  
και άλλην πρώτην εις εμέ Μ α ῖ ο υ ενθυμίζει. (Α. Παράσχος)

Παρήχηση δημιουργείται και όταν λέξεις ετυμολογικά συγγενικές, τοποθετούνται η μια δίπλα στην άλλη: Τραγούδι τραγουδήστε μου, χιλιο- τραγουδισμένο. Την παρήχηση την πρόσεχαν και οι αρχαίοι. Κλασικό παράδειγμα είναι ο στίχος του Σοφοκλή (όπου το τ (ταυ) συνδέεται με την οργή και τὸ μίσος): "Τυφλός, τα τ' ὦτα τον τε νουν τα τ' ομματ'ει"

Σημειώνεται ότι:

Α) Τα φθογγικά πάθη (έκθλιψη, συνίζηση, συναίρεση κ.τ.λ.), συμβαίνουν και στην ποίηση και στον πεζό λόγο, πρβ: Να'μουν (= να ήμουν) το Μάη μπιστικός, τον Αύγουστο δραγάτης (Δημοτικό),. Ωστόσο στην ποίηση έχουν καλλιτεχνική αξία, όταν επαναλαμβάνεται στους στίχους με μέτρο (σε συγκεκριμένες ή στις ίδιες θέσεις), π.χ.:

Σε γνωρίζ(ω'α)-πό την κόψη  
του σπαθιού την τρομερή  
σε γνωρίζ(ω'α)-πό την όψη  
που με βιά μετράει τη γη (Δ. Σολωμός)

Β) Στις περιπτώσεις που μια στροφή έχει δυο μόνο στίχους, οι δυο στίχοι αυτοί ομοιοκαταληκτούν υποχρεωτικά. Στα ημιστίχια ομοιοκαταληκτεί υποχρεωτικά το δεύτερο με το τελευταίο και τα άλλα προαιρετικά.

Γ) Πλούσια ομοιοκαταληξία έχουμε, όταν ομοιοκαταληκτούν όλοι οι στίχοι στις στροφές στα πολύστιχα και όλα τα ημιστίχια στα δίστιχα.

Μ'ενα χαμόγελό της χρύ-σ ω ν έ τ α  
και σαν πετράδια απόφωτ-α, σ α ν ά μ μ ο υ  
χρυσού κλωνιά χαρές και β-ά σ α ν ά μ ο υ  
Θα γυαλίσουν μες στ' άτεχνα -σ ο ν έ τ α (Μαβίλης)

Δ) Ανάλογα με τη φαντασία και την εκφραστικότητα του, ο ποιητής μπορεί να πετύχει ποικίλους συνδυασμούς ομοιοκαταληξιών. Πρώτος τέταρτος, δεύτερος τρίτος κ.τ.λ. Εκτός από την ομοιοκαταληξία στο τέλος του στίχου, μπορεί να βάλει και ανάλογες ρίμες ενδιάμεσα, άλλα με πολλή προσοχή, ώστε να υπάρξει πραγματικό μουσικό αποτέλεσμα. Αυτές οι εσωτερικές ρίμες λέγονται συνηχήσεις. Π.χ. Κάποτε φτάνουν και χαρές, τόσο πικρές και θλιβερές".

## **6. ΕΙΔΗ ΠΟΙΗΣΗΣ: ΛΥΡΙΚΗ, ΕΠΙΚΗ, ΔΗΜΟΤΙΚΗ Κ.Α.**

### **Α. Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ**

Η ποίηση, ο έμμετρος λόγος, ανάλογά με το δημιουργό της, διαιρείται σε προσωπική και δημοτική ποίηση.

Δημοτική ποίηση λέγεται το σύνολο των ανωνύμων και αυθορμήτων ποιημάτων ενός λαού, τα ποιήματα που έχει φτιάξει ο λαός, που πολλές φορές φτιάχνονται όχι από ένα ποιητή, αλλά από πολλούς, στόμα με στόμα. Πολλά τραγούδια έχουν δημιουργηθεί από συγκεκριμένους ποιητές, όμως το όνομά τους ξεχάστηκε και έτσι και αυτά λέγονται δημοτικά.

Τα δημοτικά τραγούδια ακολουθούν την εξέλιξη της γλώσσας και το ρυθμό που έχουν οι διάφοροι χοροί. Διακρίνονται σε διηγηματικά και λυρικά.

#### ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΑΗ ΓΙΩΡΓΗ:

«Άγιε μου Γιώργη, αφέντη μου, ομορφοκαβαλλάρη,  
που 'σαι ζωσμένος στο σπαθί, με το χρυσό κοντάρι,  
τη χάρι και τη δόξα σου θέλω να αναθιβάω  
για το θεργιό που σκότωσες τση χώρας το μεγάλο.  
'Ενα θεργιό που ήτονε 'ς τση χώρας το πηγάδι  
άθρωπο το ταϊζανε κάθε πρωί και βράδυ·  
κι αν δεν του πηαίναν άθρωπο, άθδρωπο να δειπνήση,  
σταλιά νερό δεν άφηνε να κατεβή στη βρύση».

#### ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΗ

Απού 'χει νου και λοϊσμόν και γνώση εις το κεφάλι,  
Ας κάτσει να συλλογιστεί το Δάσκαλο το Γιάννη.  
Κάθε Λαμπρο-Χριστούγεννα έβανεν το καπέλο,  
Κι 'λεγεν του Πρωτόπαπα – Το Μοσκοωή θα φέρω  
Και ο παπάς ως τα' άκουσε πολλά του κακοφάνη  
Σ' το Κάστρο και στο Ρέθυμνο ευτύς χαμπέρι κάνει.  
\_Ελάτε να αρματώσετε τα τρία μπαϊράκια,  
Να 'να τα δώσουμε φωτιά 'ς τα τρία χωριουλάκια.  
Κ' ετοιμασίαν 'κάμασι για τα Σφακιά κινούσι,  
Κ' η Κρήτ' η γι αποδέλοιπη στέκουν και ...

#### ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ

(Το πολύστιχο αυτό τραγούδι δεν είναι δημοτικό, αλλά του Μπατζελιού, πολεμιστή του Δασκαλογιάννη,)

Θε μου, και δώσ' μου φώτιση, καρδιά σαν το καζάνι,  
να κάτσω να συλλογιστώ το Δάσκαλο το Γιάννη,  
Θε μου, και δώσ' μου λογισμό και μπόρεση ν' αρχίξω,

το Δάσκαλο τον ξακουστό πρική να τραγουδήξω,  
 Θε μου, και δώσ' μ' απομονή και νουν εις το κεφάλι,  
 ν' αναθιβάλω και να πω και τω Σφακιώ τα βάλη.  
 Ο Μπέης απού τη Βλαχιά κι ο Μπέης 'πού τη Μάνη  
 κρυφοκουβέντες είχασι με το Δασκαλογιάννη,  
 οπού 'τονε ξεχωριστός σε πλούτη κι αξιοσύνη,  
 με την καρδιά ντου ήθελε την Κρήτη Ρωμιοσύνη.....

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΤΣΟΥΛΗ  
 (Περιγράφει το φόνο του περιβόητου γενίτσαρου Τσούλη το  
 1817 στο Λασιθι Κρήτης)

«....Το τσουλάκι ξεφαντώνει  
 και τσι κοπελιές μαζώνει,  
 κι ήπαιζέ τως και τη λύρα  
 και στα μάτια τσι συντήρα,  
 κι ήδιδέν τως και παράδες  
 να του λένε μαντινάδες  
 ήδιδέν τως και ριαλάκια,  
 να του λένε τραγουδάκια.....  
 (Αλεξάκη Ιωάννου: «Ο Τσούλης και το τραγούδι του»)

## **Β. Η ΛΥΡΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ**

Ο έμμετρος λόγος, η ποίηση, διακρίνεται σε **επικό** (= όταν εκφωνείται χωρίς να άδεται και χωρίς συνοδεία μουσικής) και **λυρικό** (= όταν εκφωνείται με συνοδεία λύρας η άλλου ή άλλων μουσικών οργάνων).

Ο έμμετρος λόγος που τραγουδιέται ή ψάλλετε λέγεται ωδικός, όταν εκφωνείται με προσεγμένη πεζή προφορά (απαγγελία) και σύνταξη (με ραψωδίες) λέγεται επικός και όταν εκφωνείται τραγουδιστά και συνάμα συνοδεύεται από μουσικό όργανο (λύρα, κιθάρα,..) λέγεται λυρικός.

**Ψαλμωδία** λέγεται το εκκλησιαστικό ωδικό ποίημα. Ο ψαλμός.  
**Χορική ποίηση** λέγεται το ποίημα που άδεται από πολλούς.

### **ΤΟ ΕΠΟΣ Η ΡΑΨΩΔΙΑ.**

Ο έμμετρος λόγος που εκφωνείται απλά με προσεγμένη πεζή προφορά (απαγγελία) και σύνταξη (με ραψωδίες) λέγεται επικός

Έπος ή, απ' όπου και επική ποίηση ονομαζόταν από τους αρχαίους η διηγηματική ποίηση (αυτή που αποδιδόταν με απλή απαγγελία) για πράξεις ηρωικές και αξιοθαύμαστες και γραμμένη σε στίχους, σ' αντίθεση προς την «αδόμενη» λυρική και την «δρώμενη» δραματική. Το μακροσκελές (με πολλούς στίχους ή στροφές) ποίημα με περιεχόμενο εθνικό (Ιλιάδα) ή περιπετειώδες (Οδύσσεια) ή ιστορικό κ.α..

Η επική ποίηση είναι το αρχαιότερο είδος ποίησης. Τα έπη ασχολούνται με την περιγραφή και αφήγηση λόγων, πράξεων και κατορθωμάτων θεών (θρησκευτικό έπος) και ηρώων (ηρωικό έπος). Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια του Ομήρου είναι τα αρχαιότερα ελληνικά έπη. Από τα σύγχρονα ξεχωρίζει ο Διάκος του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

Η επική ποίηση δεν είναι ούτε λυρική ούτε χορευτική και γι αυτό δεν έχει σαφή ρυθμό και ίδιο σε όλους τους στίχους του ποιήματος.

Ο σκοπός του έπους είναι να εκθειάσει κάποιο γεγονός, κάποια ηρωική ή ηθική πράξη και γι αυτό συντάσσεται σε έμμετρο λόγο αντί σε πεζό και διακρίνεται σε:

α) ηρωική, όταν διηγείται μεγάλες και θαμαστές πράξεις, όπως η Ιλιάδα και η Οδύσσεια του Ομήρου,

β) διδακτική, όταν έχει ηθικό και διδακτικό χαρακτήρα, όπως τα: «Έργα και Ημέραι του Ησιόδου, Θεογονία Ησιόδου κ.α.

γ) θρησκευτική, όταν περιλαμβάνει θρησκευτικούς ύμνους, όπως οι διάφοροι Ομηρικοί και Ορφικοί Ύμνοι.

Νεότερα έπη: «Αργοναυτικά» του Απολλώνιου του Ροδίου, «Άλωσης της Κρήτης» του διακόνου Θεοδοσίου, «Ερωτόκριτος» του Κορνάρου κ.α.

Ο έμμετρος λόγος όταν εκφωνείται τραγουδιστά ή με ψαλμωδία έχει ρυθμό, κάτι που επιτυγχάνεται με τις μακρές και βραχείες συλλαβές, δηλ. συλλαβές που εκφωνούνται με επιμήκυνση ή με επιβράδυνση προφοράς, σε συνάρτηση (συνδυασμό) με τις τονισμένες και άτονες.

1 2 3 4 5 6 7 8  
*Σέ... γνω-ρί...ζω'α-πό... την κό...-ψη*  
*τού... σπα-θιού...την τρό...-με-ρή...,*  
*σέ... γνω-ρί...ζω'α-πό... την ό...-ψη*  
*πού... με βιά... με-τράς... τη γή* (Δ. Σολωμός)  
 (Μακρές & τονισμένες συλλαβές οι 1 3 5 κάθε στίχου)

Η ποίηση στην αρχαία εποχή είχε τρεις υποδιαιρέσεις: **την επική, τη λυρική και τη δραματική ποίηση**, κάτι που σήμερα έχει αλλάξει, όπως θα δούμε πιο κάτω.

### **Η ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ.**

Λυρική ποίηση λέγεται η ποίηση που άδεται με συνοδεία μουσικού οργάνου, αρχικά της λύρας – απ' όπου και λυρική ποίηση. Η λυρική ποίηση προσπαθεί να εκφράσει το συναισθηματικό κόσμο του ποιητή, τις χαρές, τις λύπες, τους πόθους, τις αγωνίες, τις αγάπες, τα μίση, τα ιδεώδη κ.τ.λ.

Αρχαία λυρικά ποιήματα ήταν οι ωδές, **οι ύμνοι** (μελική ποίηση), **οι διθύραμβοι, τα εγκώμια, οι παιάνες** (χορική ποίηση). Από τα σύγχρονα μας ποιήματα τα πιο πολλά είναι λυρικά.

### **Η ΑΡΧΑΙΑ ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ**

Είδη της αρχαίας λυρικής ποίησης είναι η ελεγεία, ο ίαμβος και το μέλος.

#### **α) Η ελεγεία.**

Η ελεγειακή ποίηση εκφράζει έντονα συναισθήματα λύπης, πένθους (θρηνητικά, πένθιμα ποιήματα). Ειδικότερα ελεγεία λέγεται το ποίημα, συνήθως με λίγους στίχους, με λυπητερό (θρηνητικό), άλλοτε και με συγκινησιακό περιεχόμενο. Το ποίημα που εξωτερικεύει σφοδρά ψυχική διάθεση ή κατάσταση (Δε συγκινούμαστε μόνο από λύπη αλλά και από χαρά.).

Η λέξη «ελεγεία» ετυμολογείται από το "έλεος + λέγω" > *έλε(γ)ος*, *ελεόμαι...* = *συγκινούμαι, λυπούμαι.* ", πρβ: "ούτε τους λιμένας της πόλεως ελεών" (Λυκούργου, Κατά Λεωκράτους 16 - 18). Η ελεγεία εψάλλετο και με συνοδεία αυλού (φλογέρα) ή λύρας.

Σπουδαίοι ελεγειακοί ποιητές: Καλλίνος, Τυρταίος, Σόλων ο Αθηναίος, Θεόγνης, Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος, Σιμωνίδης ο Κείος..

#### **β) Ο ίαμβος.**

Ίαμβος λεγόταν παλιά το σκώμμα, ο σκωπτικός (χλευαστικός) στίχος. Σκοπός των ποιημάτων αυτών είναι να περιορίσει και να διορθώσει τα ελαττώματα, κοινωνικά και ατομικά.

Σπουδαίοι ιαμβικοί ποιητές: Αρχίλοχος ο Πάριος (680 - 629 π.Χ.), Σημωνίδης ο Αμοργίνος, σύγχρονος του Αρχίλοχου, ο Ιππώναξ ο Εφέσιος κ.α.

#### **γ) Το μέλος (μελωδία).**

Μέλος λέγεται το ποίημα που άδεται από χορωδία (όμιλον) μετά μουσικής και συνοδεύει χορό ή παρέλαση. Αρχαίοι μελοποιοί: Ο Λεσβίος Τέρπανδρος (680 – 620 π.χ.), ο Αλκαίος ο Μυτιληναίος (630 – 560 π.χ.), η Σαπφώ (627 – 527 π.χ.), ο Γορτύνιος Θαλήτας (700 – 630 π.χ.), Σιμωνίδης ο Κείος, ο Θηβαίος Πίνδαρος (518 – 438 π.χ.) κ.α.

Το μέλος αποτελείται από "μέρη > μέλη" (απ' όπου και μέλος) = σκέλη (στροφές, στίχους, ημιστίχια & μέτρα...) που έχουν μέτρο και ρυθμό ή σκοπό.

Στα ποιήματα αυτά η στροφή έχει τόσες συλλαβές και διάρκεια σε χρόνο προφοράς, όσα και τα βήματα και ο χρόνος που χρειάζεται για να γίνουν μια ή δυο ή περισσότερες φορές τα βήματα του χορού στα χορευτικά ή της παρέλασης στα εμβατήρια. Για τον ίδιο λόγο οι στροφές στα ποιήματα του αυτού χορού έχουν ίδιο μέτρο και ρυθμό (σκοπό). Απλά αλλάζουν τα λόγια, οι λέξεις τους.

Σε αρμονική αντίθεση φορά ρυθμού είναι η επωδή.

Οι στίχοι των χορευτικών στροφών τελειώνουν πάντα με λέξη που να είναι ομοιοκατάληκτη και ομοιότονη με την του επόμενου, για να διακρίνεται ή για να καταλαβαίνει ο χορευτής που να κάνει το "γύρισμα του χορού" (= αλλαγή βημάτων) και συνάμα για ευφωνία.

Ο χρόνος προφοράς ή οι συλλαβές που απαιτούνται, για να γίνουν όλα μια ή δυο φορές τα βήματα και φιγούρες του χορού, είναι στους ελληνικούς χορούς κάπου από τριάντα- σαράντα. Αν δεν υπάρχουν γίνονται με παράταση συλλαβών.

Να-σε-φι-λή-σω-θέ-λει-΄γω-΄πο-κά-τω-στο-πι-γού-νι  
ε-κειά-που-παί-ζει-και-κτυ-πά-του-τρά-γου-το-κου-δού-νι  
(Κρητικός πηδηκτός χορός)

Αν-πας-στην-Κα(α)-λα-μά(α)-τα(α)-και-΄ρθείς-με-το(ο) καλό-ο  
κρά-τα-μου-΄να(α)- μα-ντυ(ή)-λι(ι)-να-δέ-σω-στο(ο) λαι-μό-ο  
(Καλαματιανός χορός)

### Γ. Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ.

Η δραματική ποίηση συνταιριάζει έπος και λυρισμό σε μορφή θεατρική. Τέτοια είναι η αρχαία τραγωδία, κωμωδία και σάτιρα, οι τραγωδίες του Σαίξπηρ κ.λπ. και από τα νεότερα οι τραγωδίες του Σικελιανού και του Καζαντζάκη. Στο έπος ο ποιητής διηγείται, στο δράμα αντίθετα εξαφανίζεται, για να αφήσει τα πρόσωπα να μιλήσουν και να δράσουν από μόνα τους.

#### Δ. ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΑΠΟΨΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΥΜΕΝΟΤ: ΥΜΝΟΙ, ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ Κ.ΛΠ.

**Ύμνοι** λέγονται τα ποιήματα έπαινοι, σε θεούς που λατρεύουμε, σε ανθρώπους και αξίες που θαυμάζουμε π.χ. υγεία, ελευθερία, δημοκρατία κ.α., όπως π.χ. ο «Ύμνος στην Ελευθερία», του Δ. Σολωμού

**Θρήνοι ή επικήδειοι** = τα άσματα προ του νεκρού.

**Επιθαλάμια** = τα γαμήλια άσματα προ του νυφικού θαλάμου,

**Υμέναιοι** = τα άσματα που άδονται όταν παίρνουν τη νύφη,

**Ενόπλια ή εμβατήρια** = τα άσματα της παρέλασης

**Επινίκια** = τα άσματα μετά τη νίκη

**Διθύραμβος** = άσμα προς χάρη του Διονύσου.

**Θούριος** = το ποίημα που εξωτερικεύει τη δυναμική μας διάθεση και ενθουσιασμό. Το ποίημα που με λόγια και μουσική παρορμά τη ψυχή, άρα κάτι ως και το μέλος.

**Βαυκαλήματα** = τα νανουρίσματα

**Μοιρολόγια** = τα λαϊκά δίστιχα που εκφράζουν την οδύνη για το χαμό κάποιου.

\_Κλαίω και από τα κλάματα μού'ρχεται να πεθάνω  
μού'ρχεται να τον απαρνηθώ τον κόσμο τον επάνω.

- Κλαίω...

\_Μισεύεις κόπια στο καλό και στην καλή την ώρα  
και να γεμίσει ο δρόμος σου βασιλικούς και ρόδα

\_Μισεύεις...

\_Άχι και που το κάτεχα οφές το μεσημέρι  
να σου μαζέψω λούλουδα να τα κρατείς στο χέρι

\_Άχι και που το κάτεχα εχθές αργά το βράδυ

να σου μαζέψω λούλουδα να τα κρατείς στον Άδη

\_Άχι και που... ..... (Μοιρολόγια Λασιθίου Κρήτης)

**ΠΡΟΣΟΔΙΟ**. Προσόδιο ονομάζεται το ποίημα που άδεται κατά την είσοδο σε ναό.

Παιάνας = το ποίημα ικεσία, δέηση ή παράκληση.

\_Πάτερ υμών ο εν τοις ουρανοίς, αγιασθήτω (άγιο) το όνομα σου.....

\_Δόσε υμείν σήμερον τον άρτον υμών...

Εγκώμιο = το ποίημα που άδεται ομαδικώς ("εν-κόμω").

\_Η ζωή εν τάφω κατετέθει Χριστέ και αγγέλων στρατηγέ  
εξεπλήθοντο συγκατάβαση δοξάζουσιν...

\_Αι γεναιαί αι πάσαι υμνούν την ταφή σου...

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ** λέγονται αυτά για συμβουλές ή οδηγίες: Το ούτσι ούτσι (= ο χοίρος) τέσσερις κι η καρκατούρα (= η αίγα) πέντε και το σκυλί και το γατί εξηνταπέντε μέρες (για τις ημέρες γέννας των ζώων)

**ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ:** 'Ω ξειν, αγγέλειν Λακεδαιμονίοις, ότι τήδε κείμεθα τοις 'κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

**ΒΟΥΚΟΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ.** Η βουκολική ποίηση υμνεί τη ζωή της υπαίθρου και αντλεί θέματα από τη φύση.

### **ΤΑ ΣΚΩΠΤΙΚΑ (ΧΛΕΥΑΣΤΙΚΑ Ή ΠΕΙΡΑΚΤΙΚΑ) ΠΟΙΗΜΑΤΑ**

Σκωπτικό λέγεται το ποίημα που εξωτερικεύει τη χλευαστική ή ειρωνική ή καυστική μας διάθεση. Σκοπός του να προκαλέσει το γέλιο ή να καυτηριάσει και να επιπλήξει κάποιον για την άσχημη συμπεριφορά του και να διορθωθεί.

\_Μπόι δυο πήχες κόψη κακή  
γένια με τρίχες εδώ και εκεί... (Δούρης)  
\_ Πως το τρίβουν το πιπέρι του διαβόλου οι καλογέροι.. (Δημοτικό)

### **7. ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΣΤΙΧΟΥ**

Ποιήματα ελεύθερου στίχου λέγονται αυτά που αποτελούνται από στροφές όπου ο αριθμός των στίχων τους είναι ελεύθερος, δηλ. με όσους στίχους θέλουμε (με 2, 3,.. 10..) και όχι σταθερός ή ίδιος σε όλες τις στροφές όπως στο μέλος (= όλες με 2). Με ελευθερία είναι και η ποσότητα των συλλαβών των στίχων, αφού κάθε στίχος είναι και στροφή.

Στα εμβατήρια και χορευτικά ποιήματα, ο ποιητής δεσμεύεται από τις κινήσεις και τα βήματα της παρέλασης ή του χορού, άρα πρέπει να κάνει τις στροφές με ίδιας ποσότητας στίχους και συλλαβές, καθώς και ίδιου ρυθμού, αφού τα βήματα και οι κινήσεις του χορού και της παρέλασης μετά από ένα σημείο και εξής είναι επανάληψη.

Στα μη χορευτικά, αυτή η δέσμευση δεν υπάρχει, άρα ο ποιητής είναι ελεύθερος να συνθέσει στροφές με όσους στίχους και συλλαβές θέλει. Συνάμα στα μη χορευτικά ποιήματα δεν έχουμε τη γνωστή ομοιοκαταληξία και ομοιοτονία (τονισμό στις ίδιες θέσεις-συλλαβές) του μέλους, όμως έχουμε τα άλλα συντακτικά σχήματα: υπερβατό, σχήμα ασύνδετο..

Η λέξη και το ύφος εδώ παίζει σπουδαίο ρόλο, ώστε να αποδίδονται υψηλά νοήματα και θαυμαστές εικόνες. Να παρορμάται η

ακοή, η ψυχή, από την αποδιδόμενη εικόνα των εννοιών των λέξεων, ως να ήταν η όραση επιτόπου.

*Σιγά, μην τρέμεις, είμαστε των τραγουδιών οι Μοίρες.  
Φτερά αρμονίας φέρνουμε στα ψυχομαχητά... (Κ. Παλαμάς)*  
(Εδώ με λίγες λέξεις αποδίδονται φανταστικές, κυριολεκτικώς και μεταφορικώς, εικόνες, υπέρτατα νοήματα)

Σημειώνεται ότι τα ποιήματα που έχουν ομοιοκαταληξία ανήκουν στη λεγόμενη παραδοσιακή ποίηση.

Η νεότερη ποίηση θεωρεί την ομοιοκαταληξία δεσμευτική για τον ποιητή και την έμπνευσή του, γι' αυτό εφαρμόζει περισσότερο το λεγόμενο ελεύθερο στίχο. Δηλαδή ο ποιητής κρατά τον εσωτερικό ρυθμό του ποιήματος, δεν υποτάσσεται όμως σε κανένα από τα είδη της ομοιοκαταληξίας. Ειδικότερα ποιήματα ελεύθερου στίχου λέγονται αυτά που αποτελούνται από στροφές όπου ο αριθμός των στίχων τους είναι ελεύθερος, δηλ. με όσους στίχους θέλουμε (με 2, 3,.. 10..) και όχι σταθερός ή ίδιος σε όλες τις στροφές όπως στο μέλος (= όλες με 2). Με ελευθερία είναι και η ποσότητα των συλλαβών των στίχων, αφού κάθε στίχος είναι και στροφή.

## 8. ΤΑ ΔΙΣΤΙΧΑ, ΤΡΙΣΤΙΧΑ Κ.ΛΠ. ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Οι στιχουργικές μορφές είναι: το **δίστιχο, το τρίστιχο, το τετράστιχο και το πολύστιχο**, που ανάλογα με το μέτρο και το χαρακτήρα του ονομάζεται **μαντινάδα, καντάδα, ρίμα, μπαλάντα, οχτάβα, σονέτο κ.α.**, όπως θα δούμε πιο κάτω.

**Δίστιχα** λέγονται τα ποιήματα που αποτελούνται μόνο από μια στροφή, η οποία συνάμα αποτελείται από δυο ισοσύλλαβους στίχους, συνήθως δεκαπεντασύλλαβους, οι οποίοι διαιρούνται σε δυο άνισα μεταξύ τους ημιστίχια έκαστος.

Όταν ομοιοκαταληκτούν όλα τα ημιστίχια έχουμε πλούσια ομοιοκαταληξία. Όταν ομοιοκαταληκτεί το πρώτο με τον τρίτο ημιστίχιο έχουμε πλεκτή ομοιοκαταληξία και όταν ομοιοκαταληκτεί το πρώτο με το δεύτερο και επίσης το τρίτο με τον τέταρτο έχουμε ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. **Δίστιχα ποιήματα είναι οι μαντινάδες, οι καντάδες, τα μοιρολόγια, τα λιανοτράγουδα, τα κοτσάκια κ.α.**

Τα ποιήματα αυτά είναι συνήθως με δεκαπεντασύλλαβο στίχο, εκφράζουν πλήρες και σαφές νόημα και διαφέρουν μεταξύ τους είτε στο μέτρο είτε στη μελωδία κ.λπ.:

\_Διαβάτης είμαι και περνώ,  
το δρόμο του σεβδά σου  
και ζητιανεύω τη χαρά  
μα 'ναι σκληρή η καρδιά σου. (Μαντινάδα Χ. Σιγανός)

\_Σαν είναι ο τράγος δυνατός, δεν τον σταίνει η μάντρα  
ο άνδρας κάνει τη γενιά κι όχι η γενιά τον άντρα (Μαντινάδα Ελ. Βενιζέλος)

\_Μενεξέδες και ζουμπούλια  
και θαλασσινά πουλιά  
αν τη δείτε την καλή μου  
χαιρετίσματα πολλά. (Καντάδα)

\_Τι ωραία πουν' τα βράδια μια βαρκούλα με πανί  
ένας νέος ν' ακομπανιάρει και μια νέα να τραγουδεί. (Καντάδα)

\_Η κιθάρα μου να σπάσει και τα τέλια να κοπούν  
και τα χέρια που την παίζουν μες στη μαύρη γη να μπουν. (Καντάδα)

\_«Τρεις μοίρες πόθον έβαλαν,  
ώστε να σε παντρέψουν,  
σήμερ' οπού τσι χαρές των  
στεφάνια θα σου πλέξουν» (Δημοτικό)

\_«Πάλι μου ξίπασε τ' αυτί  
γλυκιάς φωνής αγέρας,  
Κι έπλασε τ' άστρο της νυχτός  
και τ' άστρο της ημέρας ». (Σολωμός)

**Τρίστιχα (ή ξενικά τερτσίνες)** λέγονται τα ποιήματα των οποίων οι στροφές αποτελούνται από τρεις στίχους. Παρουσιάζονται όπως και τα δίστιχα, με ομοιοκαταληξία μεταξύ πρώτου και δεύτερου στίχου. Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Οι στίχοι μονού αριθμού (1, 3, 5, 7..) ομοιοκαταληκτούν μεταξύ τους, όπως και οι διπλοί (δηλ. οι 2, 4, 6..).

α' στροφή

1. Τον ουρανό στολίζεις μια κι'εις άλλη
2. μέρα κι'όλη τη γην η πορπατηξιά σου

3. δίχως ποτέ τη σπράτα τζη να σφάλει  
β' στροφή
4. Κί'οντα μας εμακραίνεις τη θωριά σου
5. με χιόνια και βροχές τη γην ποτίζει,
6. για να μπορούν να ζιουν τα πλάσματά σου  
γ' στροφή
7. .... (Ερωφίλη)

*«Γλυκυτάτη φωνή βγάν' η κιθάρα  
και σε τούτη την άφταστη αρμονία  
της καρδιάς μου αποκρίνεται η λαχτάρα. (Σολωμός)*

#### ΚΑΝΕ ΜΕ ΚΥΡΑ ΓΑΜΠΡΟ (ΚΡΗΤΙΚΟ)

Κά-νε με κυ-ρά γαμ-πρό, μα κα-λό παι-δί εί-μ' ε-γώ  
τα παπούτσια που φορώ στου τσαγκάρη τα χρωστώ  
κι ο τσαγκάρης να `ν' καλά, να τα πεδουλολογά

Βάρκα θέλω ν' αρματώσω με σαρανταδυό κουπιά  
Με σαράντα παλληκάρια να σε κλέψω μια βραδιά  
το γιαλό-γιαλό να πάμε μέσα στην αστροφεγγιά

Να σε πάρω να σε πάω στο ψηλότερο βουνό  
να σου χτίσω κι ένα πύργο μαρμαροπελεκητό  
και βελούδα να σου στρώνω, να ξαπλώνουμε τα δυο  
(Δίσκος Κώστα Μουντάκη, 1920)

**Τετράστιχα** λέγονται τα ποιήματα που η κάθε στροφή τους αποτελείται από τέσσερεις ισοσύλλαβους στίχους, από τους οποίους ομοιοκαταληκτούν απαραίτητα ο πρώτος με τον τρίτο στίχο. Όταν ομοιοκαταληκτούν όλοι οι στίχοι έχουμε πλούσια ομοιοκαταληξία. Όταν ομοιοκαταληκτεί ο πρώτος με τον τρίτο στίχο έχουμε πλεκτή ομοιοκαταληξία, όταν ομοιοκαταληκτεί ο πρώτος με το δεύτερο και ο τρίτος με τον τέταρτο έχουμε ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.

Σημειωτέον ότι το δίστιχο ποίημα, είναι ποίημα με δυο στίχους που διαιρούνται σε τέσσερα ημιστίχια, ενώ το τετράστιχο είναι ποίημα με 4 ισοσύλλαβους στίχους, που δε διαιρούνται σε ημιστίχια.

Είναι μεγάλος θησαυρός,  
μικρή μου, η καρδιά σου,  
χαρά σ' αυτό που η μοίρα  
τού γράφει να ζει κοντά σου.

(Δίστιχο με 30 συλλαβές, μαντινάδα, με 4 ημιστίχια)

Γύρισε δώσ' μου μια ματιά  
 κι ας μη με πλήγωνες βαθιά  
 κι ας μη με πλήγωνες βαθιά  
 γύρισε δώσ' μου μια ματιά  
 (Δίστιχο με 16 διαφορετικές συλλαβές, κοτσάκι με 4 ημιστίχια)

Πέρα στους πέρα κάμπους (3)  
 Που είναι οι ελιές.  
 Είν' ένα μοναστήρι (3)  
 Που πάνε οι κοπελιές

Πήγα κιεγ' ο καημένος( 3)  
 Για να λειτουργηθώ  
 Να κάνω το σταυρό μου (3)  
 Και να προσευχηθώ.

Στην εκκλησιά που μπαίνω(3)  
 Βλέπω μια κοπελιά  
 Να κάνει το σταυρό της(3)  
 Να λάμπ' η εκκλησιά

### **9. ΤΑ ΠΟΛΥΣΤΙΧΑ - ΠΟΛΥΣΤΡΟΦΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ: ΜΠΑΛΑΝΤΑ, ΣΟΝΕΤΟ, ΟΚΤΑΒΑ Κ.ΛΠ.**

**Πολύστιχα** λέγονται τα ποιήματα που αποτελούνται από πολλούς ισοσύλλαβους στίχους , δηλαδή με 5 - 16 συλλαβές, Τέτοια ποιήματα είναι **η ρίμα, οι ωδές, η οκτάβα, το σονέτο, η μπαλάντα, οι οκτάβες, το τριολέτο, το ροντέλο κ.α.** (ξενικοί όροι ποίησης).

**Πολύστροφα** λέγονται τα ποιήματα που αποτελούνται από πολλές στροφές, άρα στίχους, με εννοιολογική και ρυθμική συνάφεια.

\_Κοιμήσου και σαν κοιμηθείς τρεις χώρες σου χαρίζω  
 τρεις χώρες και τρία χωριά και τρία μοναστήρια.

\_Στα χωριά να γεύεσαι στις χώρες να κοιμάσαι  
 και στην Κωνσταντινούπολη να πας να λειτουργάσαι.

,.....(Νανουριστικό Λασιθίου Κρήτης)

**1) Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ.** Μπαλάντα (ξενικός όρος) λέγεται το πολύστιχο ποίημα που εκφράζει μία ιστορία με τρυφερό, χαριτωμένο ή δραματικό τέλος. Το περιεχόμενο μπορεί να μην είναι και ερωτικό. Πρέπει όμως να έχει κάποια σχέση με παλιούς θρύλους και λαϊκές παραδόσεις. Η μπαλάντα αποτελείται από τρεις οκτάστιχες και μια τετράστιχη στροφή. Η τελευταία αυτή λέγεται επωδός. Ο τελευταίος στίχος όλων των στροφών είναι ίδιος και επαναλαμβάνεται σαν γύρισμα (refrain). Η μπαλάντα είναι τρεις ισόστιχες στροφές και ένα "σπάσιμο", που έχει το μισό αριθμό των στίχων κάθε στροφής. Η πρώτη στροφή μπορεί να έχει τις ίδιες δυο ομοιοκαταληξίες από την αρχή ως το τέλος ή να έχει άλλες από την αρχή ως τη μέση και άλλες έπειτα. Στη δεύτερη και στην τρίτη στροφή ξαναγουρίζουν αυστηρά οι ομοιοκαταληξίες της πρώτης, στο σπάσιμο οι ομοιοκαταληξίες του δεύτερου μισού κομματιού κάθε στροφής, που, όπως είπαμε, μπορούν να είναι οι ίδιες του πρώτου της κομματιού. Παράβαλε τη "Μπαλάντα στους ένδοξους ποιητές των αιώνων" του Καρυωτάκη. Παράδειγμα η μπαλάντα «ΣΤΟΥΣ ΑΔΟΞΟΥΣ ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ» τού Κ. Καρυωτάκη:

Από θεούς κι ανθρώπους μισημένοι,  
σαν άρχοντες που εξέπεσαν πικροί,  
μαραίνονται οι Βερλαιν. Τους απομένει  
πλούτος ή ρίμα πλούσια κι αργυρή.  
Οι Ουγκώ με «τιμωρίες» την τρομερή  
των Ολυμπίων εκδίκηση μεθούνε.  
Μα εγώ θα γράψω μια λυπητερή  
μπαλάντα στους ποιητές άδοξοι πού 'ναι...

**2) ΤΟ ΣΟΝΕΤΟ.** Το σονέτο αποτελείται από 14 στίχους, γι' αυτό λέγεται και δεκατετράστιχο. Το είδος χρησιμοποιήθηκε από το Δάντη και τον Πετράρχη. Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Τα σονέτα αποτελούνται από από 4 στροφές, όπου οι δυο πρώτες είναι με 4 στίχους και οι δυο τελευταίες με 3 στίχους. Η ποσότητα των συλλαβών των στροφών-στίχων είναι ελεύθερη, όμως ίδια ή σταθερά σε κάθε στροφή και στίχο-ημιστίχο του αυτού ποιήματος. Ο Μαβίλης και ο Γρυπάρης χρησιμοποιούν σε άλλα ποιήματα έντεκα και σε άλλα δεκαπέντε συλλαβές. Ο Παλαμάς, ο Πολυλάς κ.α. δεκατρείς. Το σονέτο έχει πάντα στην κλασσική του μορφή ομοιοκαταληξία. Οι ομοιοκαταληξίες του πρώτου τετράστιχου ξαναγουρίζουν και στο δεύτερο. Οι ομοιοκαταληξίες αυτές μπορεί να είναι πλεχτές ή σταυρωτές, ποτέ όμως ζευγαρωτές.

Στην ελληνική ποίηση συναντούμε σονέτα στο έμμετρο δράμα τού Κρητικού θεάτρου «Βασιλεύς Ο Ροδολίνος». Στη σύγχρονη εποχή τα καλύτερα σονέτα έγραψε ο Μαβίλης. Οι στίχοι τού σονέτου είναι κατά προτίμηση ιαμβικοί ενδεκασύλλαβοι και χωρίζονται σε δυο στροφές τετράστιχες και σε δυο τρίστιχες. Σημειωτέον ότι σονάτα λέγεται η ήχηση, δηλαδή η μουσική χωρίς τραγούδι.

#### Η ΠΑΤΡΙΔΑ

(σονέτο του Λορέντζου Μαβίλη με ομοιοκαταληξία τύπου ABBA ABBA ΓΔΕ ΓΔΕ):

Πάλε ξυπνάει της άνοιξης τ' αγέρι  
στην πλάση μουσικής αγάπης γλύκα,  
σα νύφ' η γη, πόχει άμετρα άνθη προίκα  
λάμπει ενώ σβηέται της αυγής τ' αστέρι.  
Πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι,  
εδώ βουίζει μέλισσα, εκεί σφήκα.  
Τη φύση στην καλή της ώρα εβρήκα,  
λαχταρίζει η ζωή σ' όλα τα μέρη.  
Κάθε μοσκοβολιά και κάθε χρώμα,  
κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει  
πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα  
να σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χώμα,  
να ξαναϊδώ και το δικό σου Μάη,  
όμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα.

#### SONNET 116 (ΟΥΙΛΙΑΜ ΣΑΙΞΠΗΡ)

Let me not to the munhen of true minds  
Admit impediments. Love is not love  
Which alters when it alteration finds,  
Or bends with the remover to remove.  
O no, it is an ever fixed mark  
That looks on tempests and is never shaken;  
It is the star to every wand' ring barque,  
Whose worth's unknown although his height be taken.  
Love's not time's fool, though rosy lips and cheeks  
Within his bending sickle's compass come;  
Love alters not with his brief hours and weeks,  
But bears it out even to the edge of doom.  
If this be error and upon me proved,  
I never writ, nor no man ever loved.

Η αφιέρωση, Μαβίλης  
 Πέτα, αγάπη, στα ουράνια και χαιρέτα  
 Τη μάνα μου και δείχτης τα φτωχά μου  
 Τούτα τα τραγούδια κι έπειτα εδώ χάμου  
 Βλογημένα απ' αυτήν ξανάφερé-τα. = α' στροφή  
 Μ'ένα χαμόγελό της χρύσωνέ τα  
 Και σαν πετράδια αυτόφωτα, σαν άμμου  
 Χρυσού κλωνιά, χαρές και βάσανά μου  
 Θα γυαλίσουν μες στ' άτεχνα σονέτα. = β' στροφή  
 Σαν αλκυόνα, αγάπη, με φτερούγες  
 Απλωμένες διαβαίνεις ιριδένια  
 Κατάστρωτες με φως ανάερες ρούγες. = γ' στροφή  
 Στης ζωής τ' άγριο πέλα(γ)ο νεραϊδένια  
 Χαρίζεις καλοσύνη, όθε φωλιάζεις,  
 Και μ' όνειρα ουρανού το ασπρογαλιάζεις. = δ' στροφή

Η αργυρόκουπα, Μαβίλης  
 Κρουσταλλένιο, διάφανο, γεμάτο  
 Απ' άδολο κρασί που πορφυρίζει  
 Με κίνημα θερμό, μ' αίσθημα άκρατο  
 Ένα φτωχό ποτήρι σ' αντικρίζει. = α' στροφή  
 Σε λαχταράει, σε 'γγίζει, μα τ' αφράτο  
 Πιοτό σαν αίμα χύνεται, σκορπίζει,  
 Και το ποτήρι μένει άδειο ως τον πάτο,  
 Γιατί το σκούνημά σου το τσακίζει. = β' στροφή  
 Και συ στέκεσαι ατάραχη και κρύα,  
 Αργυρόκουπα, πλούσια ιστορισμένη,  
 Με την περήφανη σου θεωρία. = γ' στροφή  
 Είσαι να σ' αγαπούν συνηθισμένη"  
 Στην πικρή της ζωής χαροκοπία  
 Δε δείχνεις με τι σ' έχουν γεμισμένη. = δ' στροφή

**3) ΟΙ ΟΚΤΑΒΕΣ.** Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από οχτώ στίχους και γι αυτό λέγονται και έτσι («οκτάβες»). Η ποσότητα των συλλαβών των στίχων είναι ελεύθερη, όμως οι στίχοι του αυτού ποιήματος έχουν την ίδια ποσότητα ή με κάποια μαθηματική σχέση. Η ομοιοκαταληξία γίνεται μεταξύ των στίχων με κάποια μαθηματική επαναλαμβανόμενη σχέση.

Ο παπάς για το γάμο όλα ετοιμάζει  
 κι είναι αναμμένα τα κεριά του γάμου

ο Λάμπρος τρομαγμένος τηνε κράζει:

"Σήκω, δυστυχισμένη, έλα κοντά μου".  
Εις τη φωνή του Λάμπρου ανατριχιάζει  
και παρευθύς σηκώνεται από χάμου

και τραγουδάει και τραγουδώντας κλαίει"  
κι αυτός "Μην κλαις, μην τραγουδάς", της λέει. ( Σολωμός)  
( Εδώ βλέπουμε, να ομοιοκαταληκτούν οι ακραίοι στίχοι των  
στροφών μεταξύ τους, καθώς και οι δυο τελευταίοι με τον πρώτο  
της α' στροφής.)

**4) ΟΙ ΩΔΕΣ.** Αποτελούνται από τρεις στροφές. Η πρώτη λέγεται *στροφή*, η δεύτερη *αντιστροφή* και η τρίτη *επωδή*. Η α' και β' στροφή πρέπει να είναι ίσες σε ποσότητα συλλαβών και ρυθμό. Η γ' αλλάζει ρυθμό και είναι μικρότερη των α' & β'.

Επί τον Υμηττόν  
εβλάστησε η δάφνη,  
φύλλον ιερόν στολίζει  
τα ηρειπωμένα λείψανα  
του Παρθενώνος. (Α. Κάλβος)

**5) ΤΟ ΡΟΝΤΕΛΟ (ή κυκλωτό κατά Ψυχάρη).** Γίνεται από δεκατρείς στίχους, με δυο ομοιοκαταληξίες και για τους δεκατρείς. Τη μια την έχουν οι στίχοι 1ος, 4ος, 5ος, 7ος, 9ος, 12ος και 13ος, την άλλη οι άλλοι στίχοι (2ος, 3ος, 6ος, 1ος και 11ος). Ο πρώτος στίχος ξαναγυρίζει, ίδιος, και ως έβδομος και ως δέκατος τρίτος. Ο δεύτερος και ως όγδοος.

**6) ΤΟ ΤΡΙΟΛΕΤΟ.** Είναι οχτάστιχο με δυο ομοιοκαταληξίες, που ο πρώτος του στίχος ξαναγυρίζει και ως τέταρτος και ως έβδομος, ο δεύτερος και ως όγδοος.

**7) ΤΟ ΡΟΥΜΠΑΪ (ΠΛΗΘ. ΡΟΥΜΠΑΓΙΑΤ).** Το είδος του ποιήματος αυτού είναι περσικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά είναι φιλοσοφικού και συμβολικού περιεχομένου και αποτελούνται από τετράστιχα που μόνο ο α', ο β' και ο δ' στίχος ομοιοκαταληκτούν .

Χθες βράδυ σαν ξεκίναγε και ο τελευταίος μήνας  
το κρύο στροβιλίζοντας στα μέρη της Αθήνας  
φώτα που τόσο θάμπωναν, «παγώνια» που γελούσαν  
με αγάπη δεν μιλήσανε για τα παιδιά της πείνας.

Καρδιά μου, τα Χριστούγεννα θα ῥθουν και θα τα ζήσεις  
 όμως κακία κι απονιά δε θα την ξεδιαλύσεις  
 Πάρε ποτήρι και κρασί, φτιάξε ουρανό δικό σου,  
 γιατί ουρανό αληθινό ίσως δε θα αντικρίσεις.  
 (Θανάσης Γιαμπιτζάκης)

**8) ΤΟ ΠΑΝΤΟΥΜ.** Το είδος του ποιήματος αυτού είναι περσικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από 8 τετράστιχα που το μέτρο είναι άτονη + άτονη + τονισμένη συλλαβή. Ο α' στίχος του α' τετράστιχου και ο τελευταίος (ο δ') του όγδοου τετράστιχου είναι ίδιος και περιέχει την κεντρική ιδέα του ποιήματος. Ο β' στίχος και ο δ' στίχος του κάθε τετράστιχου στο αμέσως επόμενο τετράστιχο γίνεται α' και γ'.

Ο άνεμος πνέει γλυκός στην πατρίδα  
 τα πλοία να φύγουν παλεύουν για μέρες  
 το φως σαν χαθεί θ' απομείνει η ελπίδα  
 για θρέψε τις σκέψεις και ας έρθουν οι ξέρες.

Τα πλοία να φύγουν παλεύουν για μέρες  
 φωτιά από το σκότος καπνίζουνε πέρα  
 για θρέψε τις σκέψεις και ας έρθουν οι ξέρες.  
 Θεέ μου βοήθα να κρύψω τη μέρα.

..... (Θανάσης Γιαμπιτζάκης)

**9) ΤΟ ΧΑΙΚΑ.** Το είδος του ποιήματος αυτού είναι ιαπωνικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από 3 στίχους που ο α' στίχος είναι 5 συλλαβές, ο β' = 6 και ο γ' = 7.

Αδελφή πες μου,  
 τι είναι ο Θεός  
 κι μυγδαλιά άνθισε. (Ν. Καζαντζάκης)

## **10. ΜΕΤΡΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ: ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΣ, ΜΕΤΡΟ, ΠΟΔΙ Κ.ΛΠ.**

### **Α. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΥΛΛΑΒΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥΣ**

Συλλαβές λέγονται τα μικρότερα τμήματα που μπορεί να κοπεί μια λέξη για άνετη προφορά ή εκφώνηση και ακουστική σύλληψη (συλλαβές λέξης = οι λαβές σύλληψης της λέξης, συλλαβή, σύλληψη = από το συν-λαμβάνω)). Συλλαβή αποτελεί κάθε φωνήεν της λέξης με το προ ή το μετά από αυτό σύμφωνο ή σύμφωνα, αν έχει,

π.χ.: ο α-ε-τός, εκ κε-νός..., αφού τα σύμφωνα δεν μπορούν να προφερθούν μόνα τους, αλλά πάντα προφέρονται μαζί με ένα φωνήεν, απ' όπου και σύμφωνα. Όταν κάνουμε συλλαβισμό δε λαμβάνουμε υπόψη την ορθογραφία, δηλαδή τα γράμματα ω, η, υ, ει, οι, υι, αι, μμ, νν, σσ.. αφού αυτά είναι στη γραφή για ετυμολογικούς λόγους και μόνο (δηλ. για υπόδειξη του μέρους λόγου, του τύπου και των φθογγικών παθών των λέξεων, άρα για διάκριση των τυχόν ομόηχων και βοήθεια στην κατανόησή τους), πρβ π.χ.: λύ-ρα & λί-ρα, κα-λή & κα-λοί...

τα ρήματα με -ω,ει: φοιτ-ώ, σήκ-ω, καλ-ώ, καλείς, καλεί, απορώ, .....

τα ονόματα με -ο,η,οι: φυτ-ό, σύκ-ο, καλ-ό, καλή, καλής, καλοί, άπορο.....

( Περισ. βλέπε "Ελλ. Σύστημα Γραφής, Α. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ.)

Μια στροφή (ή ένας στίχος) ονομάζεται π.χ.:

Ο κ τ α σ ύ λ λ α β ο ς / η = όταν έχει 8 συλλαβές  
 Δ ε κ α π ε ν τ α σ ύ λ λ α β ο ς / η = όταν έχει 15 συλλαβές  
 Τ ρ ι α ν τ α σ ύ λ λ α β ο ς / η = όταν έχει 30 συλλαβές

.....

Η πιο συνηθισμένη ποσότητα είναι ο δεκαπεντασύλλαβος:

Τ'α-κου-σες-Α.-ρε-τού-σα-μου-τα-θλι-βε-ρά-μα-ντά-τα = ο α'  
 15σύλλαβος

ο-κύ-ρης-σου-με-ξώ-ρι-σε-στης-ξε-νι-τιάς-τη-στρά-τα = ο β'  
 15σύλλαβος

( Κορνάρος)

Μια συλλαβή λέγεται: Φωνηεντική, όταν αποτελείται μόνο από ένα φωνήεν: ο, η, α-έ-(ρας), α-ό-(ματος).. Συμφωνική, όταν αποτελείται από σύμφωνο ή σύμφωνα + φωνήεν: κα-λη-μέ-ρα, τά-κου-σες, πού-ναι... Τονισμένη, όταν προφέρεται με δυνατότερη ισχύ φωνής (ένταση, τόνο) σε σχέση προς τις άλλες της λέξης: καλη-μέ-ρα (τονισμένη συλλαβή η μέ-). Άτονη, όταν προφέρεται κανονικά σε ένταση φωνής (τόνο), αυτή που προφέρεται σε χαμηλότερη ένταση σε σχέση προς την τονιζόμενη: κα-λη-μέ-ρα (άτονες συλλαβές, οι : κα,λη,ρα). Μακρά, όταν προφέρεται, εκφωνείται με έκταση. Δηλ. με παράταση εξακολουθητική (συνεχή) των εξακολουθητικών φθόγγων της και κυρίως του φωνήεντος της Σημειώνεται με το σύμβολο (-) που μπαίνει πάνω από τη συλλαβή.

λα = [λα....]

Βραχεία, όταν εκφωνείται χωρίς έκταση. Σημειώνεται με το σύμβολο (υ).

υ

λα = [λα]

## Β. ΟΙ ΜΑΚΡΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΡΑΧΕΙΕΣ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

Στον προφορικό πεζό λόγο οι συλλαβές και οι φθόγγοι τους προφέρονται πάντα με ισότιμα σε χρόνο, εκτός σε περιπτώσεις ψυχικού πάθους και σε ιδιώματα, κάτι που δε συμβαίνει στον έμμετρο λόγο (ποίηση).

Πεζός λόγος, φθογγικά: κίριε ελείσον τί μουπε! = ορθογραφικά: Κύριε ελέησον τι μου 'πε!

Έμμετρος λόγος, ψαλμωδία: Κύ..-ύ..ύ.. ρι-ii..ii..-ε.. έ..έ...-λέ.. έ...- ηη.....σοοοοννν

Έξαλα: φύ..γε...

Στην ωδική οι συλλαβές δεν προφέρονται πάντα ισότιμα σε χρόνο, όπως συμβαίνει στον πεζό λόγο, αλλά με μακρές και βραχείες συλλαβές, όπου ο χρόνος (η διάρκεια) αυτών που παθαίνουν παράταση (δηλ. γίνονται μακρές) είναι άλλοτε μιας άλφα διάρκειας, άλλοτε βήτα ή γάμα., που κανονίζει το μέτρο, ο ρυθμός, ο σκοπός, ώστε να σχηματισθούν μέσα στο στίχο τμήματα από στίφη φθόγγων, μέτρα, που συνάμα και με το ανεβοκατέβασμα της έντασης της φωνής και τη ρυθμική τους επανάληψη να μας προκαλέσουν ευφωνική πολυφωνία και όχι τη μονοφωνία και μονοτονία του πεζού λόγου.

Ωδικά:

- υ - υ - υ - υ

Σέε...γνωριί...ζωα'πόό...τηνκόό..ψη/

τούού..σπαθιούού.τηντρώό...μερήή.. /

σέέ...γνωριί...ζωα'πόό...τηνόό.. ψη/

πούού..μεβιάά...μετράας...τηνγήή..

μακρές συλλαβές οι μονές: 1, 3, 5, 7.

βραχείες συλλαβές οι ζυγές: 2, 4, 6, 8

Στην ωδική υπάρχουν α ξ ί ε ς, δηλ. πολλές σχέσεις μεταξύ οξείας και μακράς συλλαβής, που είναι ανάλογα με το ρυθμό ή κοινά τον "σκοπό" του ποιήματος.

υ - υ - υ - υ

Αν πάςς../στην κάα../λα μάα..τα/

και'ρθεί.ς/με τόο.../καλόό../  
 κρατά..../μου νάα../μα ντύύ..λι/  
 να δέέέ../νωστόό./ λαιμόό.  
 μακρές συλλαβές οι ζυγές: 2, 4, 6,  
 βραχείες συλλαβές οι μονές: 1, 3, 5,

### Γ. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΕΤΡΟ Η ΠΟΔΙ

Αν προσέξουμε την εκφώνηση μιας στροφής ή ενός στίχου, θα δούμε ότι αυτή δεν εκφωνείται ανά λέξη, όπως ο πεζός λόγος, αλλά από διάφορες μικρές ενότητες που αποτελούνται από μια μόνο τονισμένη συλλαβή συν μια ή δυο ή και τρεις (σπάνια περισσότερες) άτονες, άλλοτε μακρές και άλλοτε βραχείες (ή και συνδυασμός, ανάλογα με το ποίημα), που λέγονται πόδες ή μέτρα (αρχαία "πους"). Κατόπιν αυτού μέτρο λέγεται η μικρότερη μετρική ενότητα. Μια στροφή (ή ένας στίχος) λέγεται δίμετρο/ος, αν περιέχει δυο μέτρα, τρίμετρο/ος, αν περιέχει τρία μέτρα, εξάμετρο, αν περιέχει έξι ...

1            2            3            4            5            6

Αν πάς..../στην κάα..../λαμά...τα/ και'ρθείς./με τό../καλό../  
 (Εξάμετρος στίχος καλαματιανού χορού.)

Στην ωδική εκφώνηση ενός ποιήματος, πολλές φορές αναπτύσσουμε - παρατείνουμε φωνήεντα ή κάνουμε φθογγικά πάθη (συνίζηση ή έκθλιψη ή συναίρεση κ.τ.λ. ) για να βγει το μέτρο, π.χ.:

Σεεέ.../ γνώρι..../ζ(ω)'από../ τηγκό..ψη/  
 τουουού../σπαθιού.../τηντρό.../μερή..

Η εναλλαγή κατά ορισμένο σύστημα τονισμένων και άτονων συλλαβών αποτελεί το μέτρο. Το μέτρο λέγεται επίσης και πόδας (πους). Ένας ή και περισσότεροι πόδες αποτελούν το στίχο. Όταν θέλουμε να συμβολίσουμε τους πόδες ή τα μέτρα χρησιμοποιούμε το "\_" για την τονισμένη συλλαβή και το "υ" για την άτονη. Σημειώνεται ότι παλιά με τα σύμβολα αυτά συμβόλιζαν η μακρά και η βραχεία προφορά συλλαβής, όπως είδαμε πιο πριν, και η τονισμένη σημειωνόταν με το τονικό σημάδι πάνω από το – ή πάνω από το υ).

Κάθε πόδας μπορεί να περιλαμβάνει δύο ή τρεις συλλαβές. Τα μέτρα (μετρικοί πόδες) στη νεοελληνική ποίηση, βάσει του τόνου, όχι του σκοπού, είναι πέντε : ο ίαμβος, ο τροχάιος, ο ανάπαιστος, ο δάκτυλος, και ο αμφίβραχος.

**Α. Ο ΙΑΜΒΟΣ.** Ίαμβος ονομάζεται ο συνδυασμός (η ενότητα) μιας βραχείας και μιας μακράς συλλαβής. Λέγεται ιαμβικός ρυθμός και συμβολίζεται με

το σήμα υ-, όταν τονίζονται και επιμηκύνονται οι διπλές θέσεις-συλλαβές 2 4 6... του ποιήματος, π.χ.:

Αν πάς../στην κά../λα μά../τα και'ρθείς../με τό../καλό.. (Καλαματιανός χορός)

Με τού/ Μαγιού/τις μύ../ρωδιές/τα κό/ κκινά/ κερά-σια  
για δέ/στε πώς/ χορέ/ουσινέ/της Κρή/της τά /κορά..σια ..... (Μαντινάδα πεντοζάλη)

Σε ιαμβικό μέτρο είναι γραμμένη και η «Ξανθούλα» τού Σολωμού:

Την ει   δα την   ξανθού   λα	υ_, υ_, υ_, υ
την ει   δα ψες   αργά,	υ_, υ_, υ_,
που εμπή   κε στή   βαρκού   λα	υ_, υ_, υ_, υ
να πάει   στην ξε   νιτιά	υ_, υ_, υ_ .

(Τραγουδώντας το ρυθμικά ακούγεται κάπως έτσι: νανά - νανά - νανά )

**Β. Ο ΤΡΟΧΑΙΟΣ.** Τροχάιος ονομάζεται ο συνδυασμός (η ενότητα) μιας μακράς και μιας βραχείας συλλαβής, άρα ο τροχάιος = το αντίθετο του ιάμβου. Λέγεται "τροχαϊκός ρυθμός" και συμβολίζεται με το σήμα –υ, όταν τονίζονται και επιμηκύνονται (λίγο ή πολύ) οι μονές θέσεις-συλλαβές: 1, 3, 5... του ποιήματος, π.χ.:

Σέε../γνω/ρί../ζω'α/πό..την/ κό../ψη/ τού../σπα/θιού../τη/ τρό../με/ρή../η  
= Σε../γνωρί../ζω'από../την κό../ψη τού../σπαθιού../την τρό../μερή../ (εθνικός ύμνος)

Σε τροχαϊκό μέτρο είναι γραμμένος και ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» του Σολωμού.

«Σε γνω   ρίζω α   πό την   κόψη	_υ, _υ, _υ, _υ
του σπα   θιού την   τρομε   ρή	_υ, _υ, _υ, _
σε γνω   ρίζω α   πό την   όψη	_υ, _υ, _υ, _υ
που με   βιά με   τράει τη   γή.	_υ, _υ, _υ, _

(Τραγουδώντας το ρυθμικά ακούγεται κάπως έτσι: νάνα - νάνα - νάνα )

**Γ. Ο ΑΝΑΠΑΙΣΤΟΣ.** Ανάπαιστος ονομάζεται ο συνδυασμός (ενότητα) δυο άτονων και μιας τονισμένης συλλαβής, όπου η τρίτη είναι μακρά και τονισμένη. Συμβολίζεται με το σήμα υυ-'. Λέγεται αναπαιστικός ρυθμός όταν τονίζονται και επιμηκύνονται οι θέσεις-συλλαβές: 3, 6, 9... του ποιήματος:

Στων Ψαρών../την ολόμαυρη ράχη/  
περπατώ../ντας η δό../ξα μονά..χη/  
μελετά../τα λαμπρά../παλικά..ρια../  
Θα πεθά/νω φαρμά/κι θα πιώ../  
πικρο σά/βανο τώ/ρα φορεί../..... (Δ. Σολωμός)

Ψιχαρού/ δεσ πετούν/ μια την ά/λλην ζητούν../

έτσ'οί ρί/μες περνούν/ το νερό/ ροβολά../... (Λ. Μαβίλης)

Σε αναπαιστικό μέτρο είναι γραμμένο το επίγραμμα του Σολωμού, «Η καταστροφή των Ψαρών» :

Στων Ψαρών   την ολό   μαυρη ρά   χη	υυ_, υυ_, υυ_, υ
περπατώ   ντας η δό   ξα μονά   χη	υυ_, υυ_, υυ_, υ
μελετά   τα λαμπρά   παλληκά   ρια	υυ_, υυ_, υυ_, υ
και στην κό   μη στεφά   νι φορεί	υυ_, υυ_, υυ_,
γινωμέ   νο απο λί   γα χορτά   ρια	υυ_, υυ_, υυ_, υ
πού είχαν μεί   νει στην έ   ρημη γή.	υυ_, υυ_, υυ_,

(Τραγουδώντας το ρυθμικά ακούγεται κάπως έτσι: νανανά - νανανά - νανανά)

**Δ. Ο ΔΑΚΤΥΛΟΣ.** Δάκτυλος ονομάζεται ο συνδυασμός (ενότητα) μιας τονισμένης με δυο άτονες βραχείες συλλαβές, άρα το αντίθετο του ανάπαιστου. Συμβολίζεται με το σήμα -'υυ. Λέγεται δακτυλικός ρυθμός όταν τονίζονται και επιμηκύνονται οι θέσεις-συλλαβές: 1, 4, 7... του ποιήματος.

Ξύ..πνα δρο/σιά.. της αυ/γή..ς και φε/γγάρι.....

Ρί..ξε δυο/ φύ..λλα κι/σσού.. σαν ιε/ρό ..φυλα/κτό.... (Κ. Παλαμάς)

'Ηχησαν /άλλοτ' ε/ντός των δα/σών αι ω/δαί των αυ/λών...(Ραγκαβής)

Σε δακτυλικό μέτρο είναι γραμμένα και τα «Χαμένα Χρόνια» τού Πολέμη:

Αχ και να   γύριζαν,   να 'ρχονταν   πίσω	_υυ, _υυ, _υυ, _υ
τα χρόνια   που έζησα   πριν σ' αγα   πήσω	_υυ, _υυ, _υυ, _υ
Χρόνια αμνη   μόνευτα,   σα να 'ταν   ξένα,	_υυ, _υυ, _υυ, _υ
τα χρόνια   που έζησα   δίχως ε   σένα...	_υυ, _υυ, _υυ, _υ

(Τραγουδώντας το ρυθμικά ακούγεται κάπως έτσι: νάνανα - νάνανα - νάνανα)

**Ε. Ο ΑΜΦΙΒΡΑΧΥΣ Η ΜΕΣΟΤΟΝΙΚΟΣ.** Αμφίβραχυς ονομάζεται ο συνδυασμός (η ενότητα) που αποτελείται από μια βραχεία και μια μακρά τονισμένη συν μια άτονη βραχεία συλλαβή. Συμβολίζεται με το σήμα υ-υ. Στο μέτρο αυτό τονίζεται η 2, 5, 8 .... συλλαβή:

Τα πρώτα μου χρό/νια τ'αξέχαστα /

τά 'ζησα ... (Παλαμάς)

Τέτοιο μέτρο βρίσκομε και στο «Μια πίκρα» του Παλαμά:

Τα πρώτα   μου χρόνια   τ' αξέχα   στα τα 'ζη   σα	υ_υ, υ_υ, υ_υ, υ_υ, υ
κοντά στ' α   κρογιάλι,	υ_υ, υ_υ,
στη θάλασ   σα εκεί τη   ρηχή και   την ήμε   ρη,	υ_υ, υ_υ, υ_υ, υ_υ,υ
στη θάλασ   σα εκεί την  πλατιά, τη   μεγάλη	υ_υ, υ_υ, υ_υ, υ_υ

(Τραγουδώντας το ρυθμικά ακούγεται κάπως έτσι: νανάνα - νανάνα - νανάνα)

### 11. ΑΝΑΛΗΘΕΙΕΣ ΠΟΥ ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΡΑ: ΔΑΚΤΥΛΟΣ, ΙΑΜΒΟΣ

Μερικοί ισχυρίζονται ότι τα ομόφωνα γράμματα ο & ω, η & ι & υ... που υπάρχουν στην ελληνική γραφή είχαν να κάνουν με τα μέτρα προφοράς (ιαμβος, δάκτυλος κ.λπ.) της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ενώ δεν είναι έτσι. Πίστευαν δηλαδή ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα ήταν μουσική και όπου η συλλαβή μιας λέξης ήταν στην προφορά μακρά έβαζαν οι αρχαίοι στη γραφή της τα γράμματα ω, η, όπου αυτή ήταν βραχεία οι αρχαίοι στη γραφή της έβαζαν τα γράμματα ο ε και όπου αυτή μπορούσε να προφερθεί είτε με μακρά είτε με βραχεία προφορά έβαζαν τα α, ι, υ, άλλως δεν μπορούσαν λέει να καταλάβουν γιατί να υπάρχουν στην ελληνική γραφή τα ομόφωνα γράμματα αυτά.

Ωστόσο αυτό το συμπέρασμά τους είναι λάθος, γιατί αφενός μέτρα έχει μόνο ο έμμετρος λόγος, δηλαδή η ποίηση και αφετέρου τα ομόφωνα γράμματα που υπάρχουν στην ελληνική γραφή είναι όχι για να υποδείχνουν μέτρα προφοράς, αλλά - βάσει κανόνων - την ετυμολογία (μέρος λόγου, ή τύπο κ.τ.λ.) των λέξεων και έτσι να έχουμε διάκριση των ομόηχων, πρβ π.χ. ότι όλα τα θηλυκά γράφονται με -η, όλα τα ουδέτερα με -ο, όλα τα ρήματα με -ω,ει κ.τ.λ. και από την άλλη τις λέξεις: καλό και καλώ, καλή & καλεί, φιλί και φυλή, λίπη και λείπει και λύπη.....

(Περισσότερα βλέπε στο βιβλίο: «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (Το ελληνικό σύστημα γραφής)», Α. Κρασανάκη)

Βεβαίως στην ωδική υπάρχουν μέτρα και μάλιστα πάρα πολλών ειδών, όμως αυτά δεν σημειώνονται με τα ομόφωνα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου, αλλά με τις νότες.

Τα μέτρα, οι συνδυασμοί τονιζόμενων και άτονων συλλαβών με μακρά ή βραχεία διάρκεια (μακρές & βραχείες συλλαβές) του αυτού ποιήματος έχουν σχέση μεταξύ τους, όπου μάλιστα αυτή η σχέση μετριέται σε χρόνο (διάρκεια προφοράς) και ένταση (ύψωμα) φωνής.

Μια στροφή ποιήματος μπορεί να περιέχει ίδια μέτρα (π.χ. όλα τα μέτρα της να είναι τροχαίος ή δάκτυλος..), όμως μπορεί και να αποτελείται από ανάμειξη μέτρων, όμως με αναλογία ή αρμονία μεταξύ τους. Δηλ. να έχει π.χ. ένα μέτρο τροχαίο ανά δυο ιαμβούς ή το αντίθετο ή με άλλους συνδυασμούς.... Άλλως τα μεν μέτρα να

είναι π.χ. στις θέσεις 1-2 κάθε στίχου και τα άλλα στις 4-6... ή άλλους συνδυασμούς.

Τα ποιήματα του αυτού χορού έχουν και τα αυτά μέτρα στις στροφές τους. Απλώς αλλάζουν οι λέξεις. Τα αυτά μέτρα έχουν και όλες οι στροφές των ποιημάτων, επειδή ο ρυθμός είναι παράλληλη ακολουθία των χρόνων πορείας, των βημάτων και των κινήσεων των χορευτών στα χορευτικά, καθώς και αυτών που παρελάσουν στα εμβατήρια ....., άρα μετά από ένα σημείο και εξής επανάληψη. Παρέβαλε π.χ. τα κάτωθι δίστιχα του χορού Πεντοζάλη Κρήτης:

\_Μα στήν/ ομπρός /μεριά/ κρατεί/ ο ρού/κουνάς/ της χώ/-ρας  
κιαν δέν/ μου τό/ πιστέ / ψε'τέ/ ξανοί/ ξε'τέ/ το κιό/-λας

\_Μα στήν/ ομπρός/ μεριά/ κρατεί/ χορέ/ υει μά/ χορέ/-υει

Αχ και/ ν'αρχό/ ταν μιά/ βραδιά/να μού/τον ά/ ρμηνε/-ύει

\_Μα στήν/ομπρός/.....

Απλώς σε πολλά ποιήματα, ύστερα από κάθε δυο στροφές, έχουμε μια στροφή που τα μέτρα της είναι διαφορετικά, όμως αρμονικά, για σπάσιμο της μονοτονίας, που λέγεται *ε π ω δ ή* ("ρεφρέν"). Αντίθετα στα μη χορευτικά ποιήματα (ελεύθερου στίχου: βυζαντινή μουσική, απαγγελίες κ.τ.λ.) τα μέτρα μπορεί να είναι μεικτά και με πολλούς και διάφορους συνδυασμούς.

### **Ο ΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ & Ο ΡΥΘΜΟΣ**

Χρόνος λέγεται η ταχύτητα με την οποία εκφωνείται (προφέρεται) ένας λόγος ή μια πρόταση ή μια "στροφή". Η ταχύτητα εκφώνησης είναι χονδρικών τριών ειδών: *αργή, μέτρια και γρήγορη (γοργά)*. Αυτό επιτυγχάνεται:

α) Με το να αφήνουμε μικρά ή μεγάλα χρονικά κενά μεταξύ των συλλαβών των λέξεων: *καλημέρα & κα-λη-μέρα & κα--λη--μέ--ρα*, καθώς και μεταξύ των λέξεων και των προτάσεων.

β) Με παράταση των εξακολουθητικών φθόγγων (= όλοι οι φθόγγοι πλην των κ, π, τ και των συμπλεγμάτων τους: *νκ, ντ, μπ, πτ.....*), με τις μακρές και βραχείες συλλαβές: *Σε.. γνωρί.. ζω..*

Στον πεζό λόγο η ταχύτητα προφοράς είναι πάντα σταθερή, μονότονη. Δηλ. σε όλο το λόγο σχεδόν ίδια. Αν κάποτε γίνει αργή προφορά, αυτό γίνεται για να δοθεί χρόνος κατανόησης. Αν γίνει γρήγορη, αυτό θα είναι γιατί θα βιαζόμαστε να τελειώσουμε το λόγο πιο γρήγορα...

Στον ωδικό λόγο (όταν τραγουδούμε) η ταχύτητα προφοράς δεν είναι πάντα η αυτή, αλλά άλλοτε γρήγορη, άλλοτε αργή και άλλοτε

μέτρια, και γενικά . με αρμονικούς συνδυασμούς αργής, μέτριας και γρήγορης εκφώνησης (προφοράς), συνάμα με ανεβοκατέβασμα της έντασης (ισχύος) της φωνής, που κανονίζει ο ρυθμός (το μέτρο ή ο σκοπός) του ποιήματος, για ευφωνικούς λόγους.

Η χρονική εκφώνηση (προφορά), άρα ο ρυθμός, του ποιήματος, είναι παράλληλη με αυτή των βημάτων και των κινήσεων των χορευτών στα χορευτικά, καθώς και αυτών που παρελάσουν στα εμβατήρια .. Ο λόγος που: α) Μετά από ένα σημείο και εξής ο ρυθμός ή η ταχύτητα προφοράς, είναι επανάληψη, β) Οι στροφές των αυτών χορευτικών, εμβατηρίων.. ποιημάτων έχουν και τον αυτόν ρυθμό ή ταχύτητα.

Ρυθμός στην ωδική λέγεται η ροή και ο παλμός (σφυγμός), τα μέτρα, με τα οποία άδεται ένα ποίημα. Ρυθμός = από το "ρέω-ώ", αόριστος "ερέθησα" > ερέθημα - ερεθίζω > ρυθμός. Από 'δώ και τα: ρέ(υ)ω > ρόος-ρους-ρύς ή ρύαξ = το "ρέεθρον > ρύθρον ή ρείθρο" = το ρε(ύ)μα.. Ας μην ξεχνούμε ότι ερέω-ώ = λέω > λέ(γ)ω. Άρα ρυθμός ποιήματος = το πως ρέουν οι συλλαβές ή οι φθόγγοι του, τα φθογγικά ρεύματα (σ' αντιστοιχία με του νερού και του αέρα), όταν άδεται. Ο ρυθμός γίνεται αντιληπτός από τα κτυπήματα και κινήσεις του χεριού ή του ποδιού μας την ώρα εκφώνησης του ποιήματος, που όταν είναι π.χ. αργός και εξαπλούμενος κυματιστά, κάνουμε ανάλογες κινήσεις του χεριού, όταν είναι γρήγορος και πετακτός κάνουμε ανάλογες κινήσεις με το χέρι..

Ο παλμός της καρδιάς είναι ένας μονότονος ρυθμός.

\_Ρυθμίζω το ρολόι = το κανονίζω να πάει αργά ή γρήγορα ή όπως κάποιου άλλου. Ρύθμισε το βήμα σου. = κάν'το όπως και το δικό μου.

Ο ρυθμός των τραγουδιών μιμείται αισθησιακές κινήσεις και βήματα των "δρώμενων", όμως σε εξειδικευμένη καλλιτεχνικά μορφή. Τα μοιρολόγια των βημάτων και κινήσεων που κάνουμε, όταν ακούμε κάτι δυσάρεστο. Τα νανουρίσματα των βημάτων και κινήσεων που κάνουμε, όταν κοιμίζουμε ή κουνούμε το παιδί για να κοιμηθεί. Τα εμβατήρια και οι εθνικοί ύμνοι των παρελάσεων. Οι πυρρίχιοι των βημάτων και κινήσεων των μαχητών στην προθέρμανση. Τα νησιώτικα των παλμών (κυμάτων) της θάλασσας και των κινήσεων των ψαράδων. Οι αμανέδες των βημάτων και κινήσεων των πονεμένων κ.α.

Στοιχεία ρυθμού

Κανονικά ο ρυθμός έχει δυο στοιχεία. Τον τόνο (η ένταση φωνής, δυνατά, χαμηλά ενδιάμεσα) και το χρόνο (αργά, γρήγορα, ενδιάμεσα).

δυναμικός ρυθμός = ο με ένταση και γρηγοράδα

υποτονικός ρυθμός = ο με χαμηλή ένταση και αργός

μονότονος ρυθμός = ο ίδιος συνεχώς

ρυθμικός ρυθμός = ο με επανάληψη στοιχείων

Στην ωδική πολλές φορές η ένταση φωνής μπορεί να είναι τοξική, δηλ. να εκτείνεται όπως το τόξο (ως το σχήμα U). Άλλοτε, κάτι όπως η τεθλασμένη γραμμή (ως το σχήμα N) ή με άλλους σχηματισμούς.

## **12. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ- ΠΩΣ ΦΤΙΑΧΕΤΑΙ ΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑ**

### **α. Οι συντελεστές ενός καλού ποιήματος**

Η ποίηση δεν είναι κάτι το έμφυτο, ούτε κάτι που γίνεται μόνο από ευαισθησία, όπως λένε πολλοί. Είναι απόρροια των εξής συντελεστών:

α) Της γνώσης της ποιητικής τεχνικής

β) Της εμπειρίας (εξάσκησης),

γ) Της γνώσης της γλώσσας

Και βέβαια και μεράκι.

Σαφώς η ποίηση είναι καλλιτεχνία και ο ποιητής πρέπει να εξωτερικεύσει αισθησιακά και καλαισθητικά σημεία στο ποίημα του. Ωστόσο αυτό μπορεί να το κάνει ο καθένας, αφού όλοι οι άνθρωποι έχουν καλαισθητικές προκλήσεις (όλοι πονούν στο θάνατο, όλοι χαιρόνται στο δώρο....), καλλιτεχνική εκτίμηση κ.τ.λ. Αν η ευαισθησία, η καλαισθησία και η καλλιτεχνία είναι προσόν μόνο των ποιητών τότε μόνο αυτοί θα διάβαζαν-άκουγαν και τα ποιήματα τους!

Σαφώς η σύνταξη ενός ποιήματος παρέχει διαζευκτικές ευχέρειες, άρα στην ποίηση υπάρχει και δεξιοτεχνία, όμως αυτό είναι κάτι που επέρχεται με την εξάσκηση και όχι εκ των προτέρων θεού φώτιση.

Η δημιουργία ενός ποιήματος, όπως μιας μαντινάδας ή μιας οκτάβας ή μιας ρίμας κ.λπ., δεν είναι κάτι το έμφυτο, αλλά αφενός τέχνη και δεξιοτεχνία, η οποία αποκτάται όπως και οι άλλες τέχνες

και αφετέρου μεράκι. Όποιος έχει μεράκι το ψάχνει, αποστηθίζει πολλές και φτιάχνει πολλές από αυτές κ.λπ. και έτσι αποκτά και εμπειρία και δεξιότητα κ.α., ενώ οι άλλοι όχι. Το λένε και οι μαντινάδες:

\_Οι μαντινάδες θέλουνε μεράκι, για να βγούνε,  
θέλουνε και καλούς τραγουδιστές, για να τσι τραγουδούνε  
\_Οι μαντινάδες θέλουνε άνθρωπο να κατέχει  
και γλώσσα να τσι πελεκά μα και να τσι ξετρέχει

Η σύνθεση ενός ποιήματος, π.χ. μιας μαντινάδας ή καντάδας κ.λπ., συνδέεται με βασικούς κανόνες, που διέπουν τη μορφολογία του ποιήματος και αφορούν τη σχέση της μετρικής μορφής με το νοηματικό περιεχόμενο του στίχου.

### β. Η σύνταξη του ποιήματος

Στο πεζό λόγο η σύνταξη μιας πρότασης γίνεται όχι με τυχαίο αράδιασμα λέξεων, αλλά με ορισμένα οργανωμένα σύνολα λέξεων, συντακτικά κομμάτια, που λέγονται όροι και ονομάζονται: υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο ή ποιητικό αίτιο, ... (Περис. βλέπε "Συντακτικό Ελλ. Γλώσσας", Α. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ). Οι ως άνω όροι λέγονται ο ένας κατόπιν του άλλου και με όποιον συνδυασμό θέλουμε (με όποιο όρο θέλουμε να βάλουμε πρώτο, δεύτερο...), αρκεί να μην χαλάσουμε τους όρους. Συνήθως βάζουμε πρώτο αυτόν με την κύρια σημασία και οι άλλοι μπορεί και να παραλείπονται, πρβ π.χ.: *[Ο Γιάννης Σπανάκης = υποκ.] + [έλυσε = ρήμα, η πράξη] + [την άσκηση = αντικ.] + [απόψε = ο χρόνος].*

= *[Απόψε] + [έλυσε] + [την άσκηση] + [ο Γιάννης Σπανάκης].*

= *[Απόψε + [την άσκηση] + [ο Γιάννης Σπανάκης] + [έλυσε].*

= *Ο Γιάννης (ενν: έλυσε την άσκηση απόψε.)*

Στη σύνταξη του ποιήματος συναρμολογούμε τις προτάσεις (= ποιητικά στροφές) όπως ακριβώς και στον πεζό λόγο, δηλ. με τους όρους υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο..., όμως φροντίζουμε επιπλέον:

α) Στις τονιζόμενες θέσεις της στροφής ή του στίχου ( εκεί όπου πρέπει να ανασηκωθεί η φωνή) να πάνε (συμπέσουν) τονιζόμενες συλλαβές και στις άτονες θέσεις άτονες συλλαβές. Η στροφή είναι όλη μια φωνητική ενότητα με τόνο, δηλ. άρσεις (ανέβασμα

φωνής) και θέσεις (κατέβασμα ή σωστότερα επαναφορά) φωνής, κάτι που το καταλαβαίνουμε αν ένα ποίημα το σφυρίξουμε ή το εκφωνήσουμε μόνο με μια συλλαβή: *τασ-τά/τασ.-τά....* που σε πολλές οι συλλαβές στην ωδική προφέρονται με έκταση, διάρκεια: *τάσ.. τα..*

β) Να έχουμε ίδιους φθόγγους (κυρίως φωνήεντα) ή συλλαβές σε ορισμένες θέσεις του ποιήματος και κυρίως στις 15-16 & 31-32 (= το μέσον και το τέλος μιας 32σύλλαβης στροφής = οι δυο στίχοι) ή στις θέσεις 8 & 16 & 24 & 32 (= τα τέταρτα ή ημιστίχια μιας 32σύλλαβης στροφής). Δηλ. η ομοιοκαταληξία στίχων και ημιστιχίων.

γ) Η ποσότητα των συλλαβών των στροφών, των στίχων και των ημιστιχίων στα χορευτικά και εμβατήρια να είναι ίσου και συγκεκριμένου αριθμού, π.χ. 32, 16, 8....

Αν δε συμβεί αυτό αλλάζουμε:

α) τη σειρά των όρων, βάζοντας άλλο πρώτο και άλλο δεύτερο.. π.χ. εκεί που κάνουμε τη σειρά των όρων "από την κόψη + σε γνωρίζω" την κάνουμε "σε γνωρίζω από + την κόψη"),...

β) τις λέξεις των όρων, βάζοντας άλλες ταυτόσημες. π.χ.. εκεί που έχουμε τις λέξεις "ξέρω εσένα", βάζουμε τις λέξεις "σε γνωρίζω"

1 2 3 4 5 6 7 8

Σέ.../γνωρί.../ζω'από../τηνκό..ψη

τού../σπαθιού../τηντρό../μερή..

σέ../γνωρί.../ζω'από../τηνό...ψη

πού../μεβιά.../μετράς../τηνγη... (Σολωμός)

Τονιζόμενες και μακρές θέσεις όλες οι μονές: 1,3,5,.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

Μεσ-τού/Μα-γιού/τις μύ/ρω-διές/τα-κό/κκι-νά/κε-ρά-σια

για-δέ/στε-πώς/χο-ρέ/ουου-νέ/της-Κρή/της-τά/κο-ρά-σια

Τόνος στις διπλές θέσεις: 2, 4, 6..

Ειδικότερα στην ποίηση έχουμε υπόψη τα εξής:

1. Τα δίστιχα, όπως π.χ. η μαντινάδα, φτιάχνονται με δυο στίχους, οι οποίοι αποτελούνται από 4 ημιστίχια από τα οποία το δεύτερο και το τέταρτο ομοιοκαταληκτούν απαραίτητα. Επομένως και π.χ. η μαντινάδα έχει απαραίτητα 30 φωνήεντα, αφού αποτελείται από δυο 15 σύλλαβους στίχους. Σημειωτέον ότι στο συλλαβισμό, μέτρομα συλλαβών, δε λαμβάνεται υπόψη η ορθογραφία παρά μόνο η φθογγική σύνθεση των λέξεων. Δηλαδή τα δίψηφα γράμματα αι = ε, ου = υ οι = ει = ι ..... = ένας φθόγγος, ενώ τα αϊ, οϋ, εϊ, οϊ... = δυο φθόγγοι. Στο συλλαβισμό μια συλλαβή θεωρείται και η συνίζηση

= συμπροφορά δυο φωνηέντων, π.χ. μία = δυο συλλαβές και μια ή μιά = 1 συλλαβή.

2. Το μέτρο (= οι τονισμένες και άτονες συλλαβές των λέξεων των στίχων της μαντινάδας θα πρέπει να είναι ανάλογο με το σκοπό ή άλλως μέτρο της μουσικής του χορού που καλείται να συνοδεύσει. Δηλαδή φροντίζουμε, διαλέγουμε λέξεις κατά τη δημιουργία μιας μαντινάδας, ώστε οι τονισμένες συλλαβές τους να είναι π.χ. στις θέσεις 2-4-6... είτε στις 1-3-5... του κάθε στίχου.

\_ Το σεί-σμα και το λύ-γι-σμα

που κά-νεις του κο-ρμιού σου = 15 συλλαβές = ο 1ος στίχος  
Σκλα-βώ-νου-νε τον άν-θρω-πο

μα δέν το βά-ναιο- νού σου = 15 συλλαβές = ο 2ος στίχος

3. Η ομοιοκαταληξία μπορεί να είναι και: πλεκτή ή ζευγαροπλεκτή κ.λπ. .

\_ Ένα πουλάκι κυνηγώ

κι αν τύχει και το πιάσω

Θα πάψω πια να κυνηγώ

και τον τσιφτέ θα σπάσω (Με πλούσια ομοιοκαταληξία)

\_ Να τη συ(μ)βάσω τάσσω τση

λαγούς με πετραχήλια

Να σμίξουνε τα χείλη τση

με τα δικά μου χίλια (Ομοιοκαταληξία πλεκτή, ομοιοκαταληκτούν: 1-3, 2-4)

4. Κατά το «κτίσιμο» (σύνταξη) της μαντινάδας διαλέγουμε να βάλουμε ωραίες, φανταχτερές κ.λπ. λέξεις, κάτι όπως κάνει και ο κτίστης που στην οικοδομή σπιτιού, που διαλέγει καλές, ωραίες, στρωτές κ.λπ. πέτρες. Επίσης κατά τη σύνταξη της μαντινάδας βάζουμε ως θεμέλιο μια μικρή απλή πρόταση που εκφράζει το κύριο νόημα, π.χ. «Εσύ μου κάνεις τη ζωή χαρούμενη κι ωραία» και μετά τη συμπληρώνουμε με μια άλλη απλή πρόταση και κάνουμε σύνθετη πρόταση, π.χ. «(και συνεπώς) εσένα θέλω, αγάπη μου, παντοτινή παρέα» είτε με προσδιορισμούς. Αν δε βγαίνει με το πρώτο η ομοιοκαταληξία, εναλλάσσουμε συνώνυμες λέξεις, ώστε να σχηματιστεί. Το ίδιο κάνουμε και για να πέσουν οι τόνοι των λέξεων στις θέσεις που απαιτεί ο σκοπός ή άλλως ο ρυθμός.

\_ «Μια μαντινάδα θα σας πω κι εγώ με λίγα λόγια

με κόπους και με βάσανα κερδίζεται η τζόγια.

\_ Γιατί απάνω στσι κορφές, στα χιόνια και στσι πάχνες

φυτρώνουν και μαυρομαχούν των ποιητών οι δάφνες

και πρέπει να 'χει νάκαρα και τα' αγριμιού τη χάρη

όποιος τσι ρέγεται να βγει, να κόψει ένα κλωνάρι». (Κωστής Φραγκούλης)

5. Στο πεζό λόγο η σύνταξη μιας πρότασης γίνεται όχι με τυχαίο αράδιασμα λέξεων, αλλά με ορισμένα οργανωμένα σύνολα λέξεων, συντακτικά κομμάτια, που λέγονται όροι και ονομάζονται: υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο ή ποιητικό αίτιο, .... (Περισσότερα βλέπε "Συντακτικό Ελληνικής Γλώσσας", Α. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ).

Οι ως άνω όροι λέγονται ο ένας κατόπιν του άλλου και με όποιον συνδυασμό θέλουμε (με όποιο όρο θέλουμε να βάλουμε πρώτο, δεύτερο...), αρκεί να μην χαλάσουμε τους όρους. Συνήθως βάζουμε πρώτο αυτόν με την κύρια σημασία και οι άλλοι μπορεί και να παραλείπονται, πρβ π.χ.: *[Ο Γιάννης Σπανάκης = υποκ.] + [έλυσε = ρήμα, η πράξη] + [την άσκηση = αντικ.] + [απόψε = ο χρόνος].*

= [Απόψε] + [έλυσε] + [την άσκηση] + [ο Γιάννης Σπανάκης].

= [Απόψε + [την άσκηση] + [ο Γιάννης Σπανάκης] + [έλυσε].

= Ο Γιάννης (εννοείται: έλυσε την άσκηση απόψε.)

Στη σύνταξη του ποιήματος συναρμολογούμε τις προτάσεις (= ποιητικά στροφές) όπως ακριβώς και στον πεζό λόγο, δηλ. με τους όρους υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο..., όμως φροντίζουμε επιπλέον:

α) Στις τονιζόμενες θέσεις της στροφής ή του στίχου ( εκεί όπου πρέπει να ανασηκωθεί η φωνή) να πάνε (συμπέσουν) τονιζόμενες συλλαβές και στις άτονες θέσεις άτονες συλλαβές. Η στροφή είναι όλη μια φωνητική ενότητα με τόνο, δηλ. άρσεις (ανέβασμα φωνής) και θέσεις (κατέβασμα ή σωστότερα επαναφορά) φωνής, κάτι που το καταλαβαίνουμε αν ένα ποίημα το σφυριξουμε ή το εκφωνήσουμε μόνο με μια συλλαβή: *ταα-τά/ταα.-τά....* που σε πολλές οι συλλαβές στην ωδική προφέρονται με έκταση, διάρκεια: *τάα.. τα..*

β) Να έχουμε ίδιους φθόγγους (κυρίως φωνήεντα) ή συλλαβές σε ορισμένες θέσεις του ποιήματος και κυρίως στις 15-16 & 31-32 (= το μέσον και το τέλος μιας 32σύλλαβης στροφής = οι δυο στίχοι) ή στις θέσεις 8 & 16 & 24 & 32 (= τα τέταρτα ή ημιστίχια μιας 32σύλλαβης στροφής). Δηλ. η ομοιοκαταληξία στίχων και ημιστιχίων.

γ) Η ποσότητα των συλλαβών των στροφών, των στίχων και των ημιστιχίων στα χορευτικά και εμβατήρια να είναι ίσου και συγκεκριμένου αριθμού, π.χ. 32, 16, 8....

Αν δε συμβεί αυτό αλλάζουμε: α) τη σειρά των όρων, βάζοντας άλλο πρώτο και άλλο δεύτερο.. π.χ. εκεί που κάνουμε τη σειρά των όρων "από την κόψη + σε γνωρίζω" την κάνουμε "σε γνωρίζω από + την κόψη"),... β) τις λέξεις των όρων, βάζοντας άλλες ταυτόσημες.

π.χ.. εκεί που έχουμε τις λέξεις "ξέρω εσένα", βάζουμε τις λέξεις "σε γνωρίζω"

Παρατήρηση:

α) Τόσο στον πεζό λόγο όσο και στον έμμετρο λόγο, οι κλιτές λέξεις κάθε συντακτικού όρου παίρνουν μορφή, ανάλογα με το τι είδους συντακτικό όρο έχουμε (το υποκείμενο συντάσσεται σε ονομαστική, το αντικείμενο σε αιτιατική..), καθώς και ανάλογα με το είδος σύνταξης:

Ο Γιάννης Κασαπάκης (= υποκ.) λύνει την άσκηση (αντικ.). = Η άσκηση (= υποκ.) λύθηκε από το Γιάννη Κασαπάκη (= ποιητικό αίτιο).

[Είμαι] [γνώστης] [του θέματος]. = [Γνωρίζω] [το θέμα].

β) Περισσότερα βλέπε στο βιβλίο: ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ του Α. Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ.

## 11. "Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΑΔΕΙΑ"

Πολλές φορές οι αδέξιοι στιχουργοί, για να μπορέσουν να φτιάξουν οπωσδήποτε το στίχο ή για να συνταιριάσουν την ομοιοκαταληξία, τον τόνο.. βιάζουν τη γλώσσα με διάφορους τρόπους, όπως π.χ. παραμορφώνοντας μια λέξη (π.χ. *αγαπεί αντί αγαπά*) ή ενώ γράφουν στην κοινή, μεταχειρίζονται διαλεκτικό τύπο (*το παιδάκιμ*) ή την παρατονίζουν (τονίζουν σε άλλη συλλαβή, π.χ. *ερχέται* αντί έρχεται) ή παραγεμίζουν τη φράση με λέξεις περιττές ή βάζουν τις λέξεις σε σειρά που δεν την σηκώνουν οι συντακτικοί κανόνες και όλα αυτά τα δικαιολογούν λέγοντας πως είναι «*ποιητική αδεία*». Το αυτό βέβαια γίνεται καμιά φορά και από καταξιωμένους ποιητές λόγω βιασύνης από το χρόνο παράδοσης ή έκδοσης του ποιήματος.

## 12. ΟΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Ανάλογα με το περιεχόμενο και την τεχνοτροπία του ποιητή η ποίηση χωρίζεται στα εξής είδη:

**Ρομαντική** όπου δεν κυριαρχεί η λογική αλλά το συναίσθημα. Τέτοια ποιήματα έγραψε ο Παπαρρηγόπουλος, ο Βασιλειάδης κ.α.

**Παρνασσιακή**, όπου κυριαρχεί η προσπάθεια του ποιητή να πλάσει τέλειους στην εμφάνιση στίχους.

**Συμβολική**, όπου με τη μουσική επεξεργασία του στίχου (μουσικότητα, ρυθμός κ.λπ.) σε συνδυασμό με το νόημα δημιουργείται συγκίνηση στον αναγνώστη.

Από τους μεγαλύτερους ποιητές του κόσμου είναι οι Αρχαίοι Έλληνες τραγικοί Αισχύλος, Σοφοκλής και Ευριπίδης, οι κωμικοί Αριστοφάνης και Μένανδρος, και οι λυρικοί Πίνδαρος, Αλκαίος και Σαπφώ. Κατά τη νεότερη εποχή ξεχωρίζει η ποιητική δημιουργία του Σαίξπηρ, του Δάντη, του Γκαίτε, του Σίλλερ, του Ουγκώ, του Χάινε.

Η νεοελληνική ποιητική μούσα μας χάρισε τα θαυμάσια δημοτικά τραγούδια και τα ποιήματα γνωστών ποιητών, όπως ο Διονύσιος Σολωμός, ο Ανδρέας Κάλβος, ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, ο Κωστής Παλαμάς κ.α.

Οι αρχαίοι Έλληνες ανέπτυξαν ιδιαίτερα την ποίηση και συγκεκριμένα το έπος, τη λυρική ποίηση και το δράμα ως ποιητικά είδη, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δεν άνθισαν και άλλα είδη, όπως η βουκολική ποίηση.

Αξιοσημείωτο είναι ότι πέντε από τις εννέα Μούσες ήταν προστάτιδες των διαφόρων ειδών της ποίησης.

### 13. ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

**1) ΤΟ ΣΧΗΜΑ Χ Ι Α Σ Τ Ο.** Στο σχήμα αυτό οι συντακτικοί όροι (υποκείμενο, κατηγορούμενο κ.τ.λ.) που επαναλαμβάνονται σε σύνθετη πρόταση εκφέρονται με αντίστροφη σειρά (χιαστί): "μέρα-νύχτα & νύκτα-μέρα" ή συντάσσουμε σύνθετη πρόταση με αντιθετικής συναισθηματικής εννοίας όρους: *σε βλέπω - χαίρομαι & λυπούμαι σε - χάσω*

\* Μέρα και νύχτα περιπατεί, νύκτα και μέρα λέγει.

\* "Όταν σε βλέπω χαίρομαι, λυπούμαι, όταν σε χάσω.

**2) ΤΟ ΣΧΗΜΑ Κ Υ Κ Λ Ο Σ.** Το σχήμα αυτό σχηματίζεται, όταν μια στροφή ή ένας στίχος αρχίζει και τελειώνει με την ίδια λέξη:

*\_Μοναχή το δρόμο επήρες... εξανάρθες μοναχή. ( Δ. Σολωμός)*

**3) ΤΟ ΣΧΗΜΑ Υ Π Ε Ρ Β Α Τ Ο.** Το σχήμα αυτό δημιουργείται με την αντιμετάθεση των λέξεων ή των προσδιορισμών (υποόρων) ενός συντακτικού όρου.

\* Οι των αγγέλων ουρανοί. αντί: Οι ουρανοί των αγγέλων.

\* "Έτσι πήρε η αλεπού το σάρι η πονηρή. αντί: "Έτσι πήρε η πονηρή αλεπού το σάρι.

\* Πίνω το ωριοστάλαχτο της πλάκας το φαρμάκι.

αντί: Πίνω το ωριοστάλαχτο φαρμάκι της πλάκας.

**4) ΤΟ ΣΧΗΜΑ Π Ρ Ω Θ Υ Σ Τ Ε Ρ Ο.** Το σχήμα αυτό σχηματίζεται με την τοποθέτηση στη σειρά του λόγου πρώτο εκείνου που χρονολογικά έχει συμβεί δεύτερο.

\* Χτενίστηκε, ελούστηκε και στο σεργιάνι βγήκε. αντί: Ελούστηκε, χτενίστηκε...

\* Ξεντύθη ο νιος, ξεζώστηκε και στο πηγάδι μπήκε. αντί: Ξεζώστηκε, ξεντύθηκε...

**5) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Π Ρ Ο Λ Η Ψ Η Σ.** Το σχήμα αυτό σχηματίζεται με το να βάλουμε το υποκείμενο ως αντικείμενο.

\* Για δέστε τον αμάραντο, σε τι βουνό φυτρώνει.

αντί: Για δέστε σε τι βουνό φυτρώνει ο αμάραντος

**6) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Υ Π Α Λ Λ Α Γ Η Σ.** Στο σχήμα αυτό ο επιθετικός προσδιορισμός δε συμφωνεί στην πτώση με τη γενική κτητική στην οποία ανήκει, αλλά με το ουσιαστικό που προσδιορίζει η γενική.

\* Τ' ανδρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας

αντί: τα κόκαλα του αντρειωμένου γονιού σας

**7) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Σ Υ Ν Ε Κ Δ Ο Χ Η Σ.** Στο σχήμα αυτό χρησιμοποιείται:

α. Το ένα αντί τα πολλά: Χαίρεται ο Τούρκος στ' άλογο κι ο Φράγκος στο καράβι. (Οι Τούρκοι - οι Φράγκοι )

β. Εκείνο που παράγει και όχι εκείνο που παράγεται: Τρία τουφέκια του' δωσαν, τα τρία αράδα αράδα. (Τρεις τουφεκιές του' δωσαν )

γ. Το μέρος αντί για όλο το σύνολο και αντίστροφα: Κάθε κλαδί και κλέφτης (= κάθε δέντρο)

δ. Η ύλη αντί για το πράγμα που έχει γίνει από την ύλη αυτή: *Να τρώει η σκουριά το σίδερο κι η γη τον αντρειωμένο* (= τα σιδερένια όπλα)

**8) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Μ Ε Τ Ω Ν Υ Μ Ι Α Σ.** Στο σχήμα αυτό χρησιμοποιείται:

α. Το όνομα του δημιουργού αντί για το έργο του: Διαβάζω Σολωμό (= τα ποιήματα του Σολωμού)

β. Το αφηρημένο αντί για το συγκεκριμένο: *Χαριτωμένη συντροφιά μου λέει να τραγουδήσω..*(Χαριτωμένοι σύντροφοι). Η πόλη ήταν ανάστατη (= οι κάτοικοι)

γ. Αυτό που περιέχει αντί για το περιεχόμενο και αντιστρόφως: Το πανηγύρι ήταν πολύ κι ο τόπος λίγος.(οι πανηγυριώτες ήταν πολλοί)

**9) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ & ΜΕΤΑΘΕΡΑΠΕΙΑΣ**

\* Να ζήσεις πρωτομάστορα τίνος είναι το κιβούρι;

Είναι τ' ανέμου, της φωτιάς...

\* Τούτη η φωτιά που σ' άναψε ποιος θα σου τηνε σβήσει;

Η Ευγενούλα απέθανε, η πολυαγαπημένη

**10) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΥΠΟΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΥΠΟΦΟΡΑΣ.** Στην υποφορά γίνεται μια ερώτηση ή μια διαπίστωση ενός γεγονότος και ύστερα γίνεται μια προσπάθεια να δοθεί απάντηση ή εξήγηση ή απόρριψη και τέλος ακολουθεί δήλωση για το τι πραγματικά συμβαίνει. Ανθυποφορά το αντίθετο.

Αχός βαρύς ακούεται, πολλά τουφέκια πέφτουν.

Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;

Ουδέ σε γάμο ρίχνονται ουδέ σε χαροκόπι.

Η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια.

**11) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΗΣ Η ΒΡΑΧΥΛΟΓΙΑΣ.** Στο σχήμα της έλλειψης παραλείπονται συντακτικά σύνολα ή λέξεις που εύκολα μπορούν να εννοηθούν από τα συμφραζόμενα και τις άλλες λέξεις της πρότασης, π.χ.: *Η δύναμη σου πέλαγος κι η θέλησή μου βράχος (ενν. είναι).* Στο σχήμα της έλλειψης περιλαμβάνονται:

**Α) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΑΣΥΝΔΕΤΟ.** Το σχήμα αυτό δημιουργείται με τη σύνθεση απλών προτάσεων σε μια σύνθετη στροφή, με παράλειψη εκτός των κοινών (ομοίων) όρων (υποκειμένου ή αντικειμένου ή ρήματος ή τόπου..) και των συνδέσμων, ώστε να αποφύγουμε τη μονότονη επανάληψη τους, π.χ.:

\_Το τουφέκι ανάβει, αστράφτει, λάμπει, κόφτει το σπαθί.

αντί: Το τουφέκι ανάβει (και το τουφέκι) αστράφτει (και το σπαθί) λάμπει (και) κόφτει το σπαθί.

\_Αγόρασα μήλα (και αγόρασα) αχλάδια (και αγόρασα) πορτοκάλια.

= Αγόρασα μήλα και αχλάδια και πορτοκάλια.

= Αγόρασα μήλα, αχλάδια, πορτοκάλια

\_Θέλω το Γιώργη (και θέλω), τον Κωστή (και θέλω), τη Μαρία..

**Β) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΑΠΟ ΚΟΙΝΟΥ.** Στο σχήμα αυτό μια λέξη ή μια δευτερεύουσα πρόταση, που παραλείπεται, εννοείται από τα προηγούμενα ή από τα επόμενα, π.χ.:

\* Σε τραγουδά, όπως το πουλί τον ήλιο που ανατέλλει.

αντί: Σε τραγουδά, όπως (τραγουδά) το πουλί...

**Γ) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΖΕΥΜΑ.** Στο σχήμα αυτό δυο ομοειδείς προσδιορισμοί αποδίδονται σε ένα ρήμα, ενώ λογικά ο ένας από αυτούς θα ταίριαζε σε κάποιο άλλο ρήμα.

\* Ακούει τουφέκια και βροντούν, σπαθιά λαμποκοπάνε.

αντί: Ακούει..... βροντούν (βλέπει) σπαθιά ...

\* Πάει να ποτίσει τ' άλογο κρύο νερό και δροσερό χορτάρι.

αντί: Πάει.....και (να ταΐσει) δροσερό χορτάρι.

**12) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥ ΠΛΕΟΝΑΣΜΟΥ.** Πλεονασμό έχουμε, όταν χρησιμοποιούμε περισσότερες λέξεις από όσες κανονικά

χρειάζεται για να φτιαχτεί ένας όρος πρότασης ή μια σύνθετη πρόταση, ώστε να βγει το μέτρο και έμφαση. Στο σχήμα του πλεονασμού περιλαμβάνονται:

**Α) ΤΟ ΣΧΗΜΑ Π Ο Λ Υ Σ Υ Ν Δ Ε Τ Ο.**

Το σχήμα πολυσύνδετο σχηματίζεται με την ένωση απλών προτάσεων σε μια σύνθετη όχι με ένα μόνο σύνδεσμο, αλλά με τόσους όσους και οι όροι (άλλοτε και με την επιπρόσθεση επιρρήματος, των : καθώς και, επομένως και, τόσο όσο και...), π.χ.:

Όχι μόνο πήγε η καημένη, αλλά και βαριαναστεμένη.

αντί: Πήγε η καημένη και βαριαναστεμένη. (Περισ. βλέπε στο Ρητορικό Μέρος)

**Β) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΛΗΣ ΕΜΦΑΝΤΙΚΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ.** Το σχήμα αυτό σχηματίζεται με την ένωση απλών προτάσεων σε μια σύνθετη με ένα μόνο σύνδεσμο μεταξύ τους.

\* Οι κλέφτες επροσκύνησαν και γίνηκαν ραγιάδες κι άλλοι φυλάγουν πρόβατα κι άλλοι φυλάγουν γίδια.

αντί ασύνδετο: Οι κλέφτες επροσκύνησαν, γίνηκαν ραγιάδες, άλλοι φυλάνε πρόβατα, άλλοι φυλάγουν γίδια. (Περισ. βλέπε στο Ρητορικό Μέρος)

**Γ) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Π Α Ρ Α Λ Λ Η Λ Ι Α Σ.** Στο σχήμα αυτό μια πράξη εκφράζεται (λέγεται) συγχρόνως και καταφατικά και αποφατικά (αρνητικά) με ισοδύναμες εκφράσεις, π.χ.:

\* Σώπαινε και μη μιλάς \* Μ' απολησμόνησε και πια δε με θυμάται

**Δ) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Π Ε Ρ Ι Φ Ρ Α Σ Η Σ.** Στο σχήμα αυτό ένα όνομα λέγεται με δυο ή περισσότερες λέξεις (επεξηγηματικά), ενώ μπορούσε να λεχθεί με μια, π.χ.:

\* Ο γέρος του Μοριά (αντί: ο Κολοκοτρώνης)

\* Παιδιά Μοραιτόπουλα (αντί: Μοραιίτες)

\* Στα κτίρια της σχολής Ευελπίδων. (αντί: στο δικαστήριο, από τον τόπο στέγασης)

\* Χριστούγεννα, πρωτούγεννα, πρώτη γιορτή του έτους...

**Ε) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ ΔΟΣΟΛΟΓΙΑΣ Η (Α Ν Α) Δ Ι Π Λ Ω Σ Η Σ.** Το σχήμα αυτό δημιουργείται με την επανάληψη μιας λέξης ή φράσης της πρότασης.

\* Απρίλη, Απρίλη δροσερέ και Μάη με τα λούλουδα.

\* Φεύγει, φεύγει ο προδότης.

\* Εκεί φιλά, εκεί φιλά, εκεί φιλά στον Υμηττό, υπάρχει κα- υπάρχει, υπάρχει κα- υπάρχει κάποιο μυστικό ( Χατζηδάκης)

\* Φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι.

\* Μικρό μικρό σου τό 'δωσα...

**Ε Π Ι Μ Ε Ρ Ι Σ Μ Ο Σ:** Έφυγαν ένας ένας. Πάνε δυο δυο.. Γιαλό γιαλό πηγαίναμε.

**ΣΤ) ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ Ε Π Α Ν Α Φ Ο Ρ Α Σ.** Το σχήμα αυτό δημιουργείται με την επανάληψη ενός συντακτικού όρου. Έχει αξία όταν έχει ρυθμική (μετρική) επανάληψη.

- \* Μαύρος ήταν, μαύρα φορεί, μαύρο και τ' άλογο του.
- \* Κλαίω και από τα κλάματα μ ο ύ ' ρ χ ε τ α ι να πεθάνω  
μ ο ύ ' ρ χ ε τ α ι να τον αρνηθώ τον κόσμο τον επάνω.
- \* Σε γνωρίζω από την κόψη.....  
Σε γνωρίζω από την όψη.....

#### 14. ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

**1) Η ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ .** Αλληγορία λέγεται κάθε μεταφορική έκφραση που κρύβει νοήματα διαφορετικά από κείνα που φανερώνουν οι λέξεις ή οι προτάσεις της.

"Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης  
από την περηφάνια του και από τη λεβεντιά του  
δεν πάει τα κατώμερα να καλοξεχειμωνιάσει  
μόν' μένει πάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.  
(= αλληγορικό τραγούδι για ανυπότακτο γενναίο κλέφτη)

Γρίφος λέγεται η αλληγορία, όταν ξεπερνά τα όρια της απλής αλληγορίας.

Μαντινάδα λέγεται το δίστιχο με ομοιοκαταληξία και αλληγορία (μαντική έννοια). Λέγεται έτσι, επειδή συνήθως εκφράζει ή περικλείει κάποιο μήνυμα που καλείται να μαντεύσει (εννοήσει) ο ακροατής ή εκείνος στον οποίο απευθύνεται, απ' όπου και μαντινάδα:

Είχα καρδιά λεονταριού μα ράγισε για σένα  
ανάθεμα τη μάνα σου μικρή μου που σε γέννα  
(Μήνυμα για διάλυση δεσμού)

Αίνιγμα λέγεται το μονόστιχο με αλληγορικό (μαντικό) περιεχόμενο:

\_Από μέσα από το μαλλί είναι μια γουλιά καλή, τι είναι; = το κάστανο

**2) Η ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΗΣΗ.** Με την προσωποποίηση αποδίδουμε ιδιότητες ανθρώπινες σε άψυχα (στα ζώα, φυτά, αφηρημένες πράξεις ή έννοιες κ.α.), π.χ.:

\_Κλαίνε τα δέντρα, κλαίνε, κλαίνε τα βουνά.....

\_Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη περπατώντας η δόξα μονάχη..

**3) Η ΑΝΤΙΦΡΑΣΗ.** Στην αντίφραση μια λέξη ή φράση παίρνει τη θέση κάποιας άλλης που έχει παρόμοια ή αντίθετη με αυτή σημασία.

α) Η λιτότητα: Η φθορά που 'παθε δεν ήταν μικρή (αντί: ήταν μεγάλη)

β) Ο ευφημισμός: γλυκάδι (αντί ξύδι).

**4) Η ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΗ.** Παρομοίωση κάνουμε, όταν θέλουμε να τονίσουμε μια ιδιότητα ενός προσώπου ή ενός πράγματος κ.τ.λ. Παρομοίωση είναι η συσχέτιση ενός προσώπου λόγου με κάτι άλλο πολύ γνωστό - χαρακτηριστικό, που έχει την ίδια μεταφορική ή πραγματική ιδιότητα και συνήθως σε μεγαλύτερο βαθμό: *Ύπνε που παίρνεις τα μικρά, έλα πάρε και τούτο.... Ο Αχιλλέας όρμησε στη μάχη σαν λιοντάρι...*

**5) ΥΠΕΡΒΟΛΗ.** Υπερβολή λέγεται όταν η παρομοίωση ξεπερνά το πραγματικό και το συνηθισμένο. Γίνεται για εντυπωσιασμό: *Σα δυο βουνά είναι οι πλάτες του, σαν κάστρο η κεφαλή του.*

## 7. ΩΔΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Ρυθμός γενικά λέγεται η εναλλαγή κινήσεων σε καθορισμένο χρονικό διάστημα και με ορισμένη τάξη. Διακρίνεται σε αργό, γρήγορο, σιγανό κ.λπ.. Στη μουσική ρυθμός λέγεται η κατανομή μουσικών φθόγγων μέσα σε ορισμένο χρόνο με την εναλλαγή δυνατών και χαμηλών μουσικών φθόγγων, που δίνουν στο μουσικό κομμάτι τη χαρακτηριστική του ταχύτητα. Στην ποίηση ρυθμός λέγεται η αρμονική κίνηση του ποιητικού λόγου, σύμφωνα με ορισμένους μετρικούς ή υφολογικούς κανόνες, δηλαδή την επανάληψη, την εναλλαγή τονικών -άτονων συλλαβών, την κατανομή ισχυρών χρόνων και παύσεων, που διακρίνουν μορφολογικά την ποίηση από τον πεζό λόγο προσωδιακός.

Η λέξη ρυθμός ετυμολογικά σχετίζεται με τις λέξεις: ερέω-ω = λέω, ερύω = σύρω, τραβώ, έλκω και "ρέω", αόριστος "ερέθησα" > ερέθημα - ερεθ-ίζω > ρυ-θμός (όπως και αριθμός, κλαυθμός κ.α.). Από εδώ και τα: ερύω > ρύμη, ρυμοτομία,.... ρέω > ρόος-ρους-ρύς ή ρύαξ, "ρέεθρον > ρύθρον ή ρείθρο" κ.α.

«μετά δε χρόνου προβαίνοντος άμα τη φωνή μετέβαλλον και τον ρυθμόν των γραμμάτων (Ηρόδοτος 5,58)

Ο ρυθμός γίνεται αντιληπτός από τα κτυπήματα και τις κινήσεις του χεριού ή του ποδιού μας την ώρα εκφώνησης του ποιήματος, που όταν είναι π.χ. αργός και εξαπλούμενος κυματιστά, κάνουμε ανάλογες κινήσεις του χεριού, όταν είναι γρήγορος και πεταχτός κάνουμε ανάλογες κινήσεις με το χέρι..

Χρόνος λέγεται η ταχύτητα με την οποία εκφωνείται (προφέρεται) ένας λόγος ή μια πρόταση ή μια "στροφή". Η ταχύτητα εκφώνησης είναι χονδρικώς τριών ειδών: *αργή, μέτρια και γρήγορη (γοργά)*. Αυτό επιτυγχάνεται:

α) Με το να αφήνουμε μικρά ή μεγάλα χρονικά κενά μεταξύ των συλλαβών των λέξεων: *καλημέρα & κα-λη-μέρα & κα--λη--μέ--ρα*, καθώς και μεταξύ των λέξεων και των προτάσεων.

β) Με παράταση των εξακολουθητικών φθόγγων (= όλοι οι φθόγγοι πλην των κ, π, τ και των συμπλεγμάτων τους: *νκ, ντ, μπ, πτ.....*), με τις μακρές και βραχείες συλλαβές: *Σε.. γνωρί.. ζω..*

Στον πεζό λόγο η ταχύτητα προφοράς είναι πάντα σταθερή, μονότονη. Δηλ. σε όλο το λόγο σχεδόν ίδια. Αν κάποτε γίνει αργή προφορά, αυτό γίνεται για να δοθεί χρόνος κατανόησης. Αν γίνει γρήγορη, αυτό θα είναι γιατί θα βιαζόμαστε να τελειώσουμε το λόγο πιο γρήγορα... Στον ωδικό λόγο (όταν τραγουδούμε) η ταχύτητα προφοράς δεν είναι πάντα η αυτή, αλλά άλλοτε γρήγορη, άλλοτε αργή και άλλοτε μέτρια, και γενικά . με αρμονικούς συνδυασμούς αργής, μέτριας και γρήγορης εκφώνησης (προφοράς), συνάμα με ανεβοκατέβασμα της έντασης (ισχύος) της φωνής, που κανονίζει ο ρυθμός για ευφωνικούς λόγους. Η χρονική εκφώνηση (προφορά), άρα ο ρυθμός, του ποιήματος, είναι παράλληλη με αυτή των βημάτων και των κινήσεων των χορευτών στα χορευτικά, καθώς και αυτών που παρελάσουν στα εμβατήρια. Ο λόγος που: α) Μετά από ένα σημείο και εξής ο ρυθμός ή η ταχύτητα προφοράς, είναι επανάληψη, β) Οι στροφές των αυτών χορευτικών, εμβατηρίων.. ποιημάτων έχουν και τον αυτόν ρυθμό ή ταχύτητα.

Ο ρυθμός των τραγουδιών μιμείται αισθησιακές κινήσεις και βήματα των "δρώμενων", όμως σε εξειδικευμένη καλλιτεχνικά μορφή. Τα μοιρολόγια των βημάτων και κινήσεων που κάνουμε, όταν ακούμε κάτι δυσάρεστο. Τα νανουρίσματα των βημάτων και κινήσεων που κάνουμε, όταν κοιμίζουμε ή κουνούμε το παιδί για να κοιμηθεί. Τα εμβατήρια και οι εθνικοί ύμνοι των παρελάσεων. Οι πυρρίχιοι των βημάτων και κινήσεων των μαχητών στην προθέρμανση. Τα νησιώτικα των παλμών (κυμάτων) της θάλασσας και των κινήσεων των ψαράδων. Οι αμανέδες των βημάτων και κινήσεων των πονεμένων κ.α.



**Μονόστροφα και με ένα ή δυο στίχους, ποιήματα είναι συνήθως: οι παροιμίες, τα αινίγματα, τα επιγράμματα κ.α.:**

*παροιμίες: Κάλιο γαϊδουρόδενε/ παρά γαϊδουρογύρευε  
Μάραθο και μάραθο/ γεμίζει η γριά τον κάλαθο.*

*αίνιγμα: Αλμυρό και ανάλατο/ ρεβίθι κι'αν το νιώσεις (= το ρεβίθι)*

**Δίστιχα ποιήματα είναι συνήθως οι παροιμίες, οι μαντινάδες, τα μοιρολόγια κ.α.**

*Θάλασσα δίχως κύματα/ καράβι δε σηκ-ώνει  
κι'αγάπη δίχως βάσανα/ ποτέ δεν τελει-ώνει. (Παροιμία)*

*Κλαίω και από τα κλάματα μού'ρχεται να πεθ-άνω*

*μού'ρχεται να τον αρνηθώ τον κόσμο τον επ-άνω. (μοιρολόι Κρήτης)*

**Πολύστροφα ή πολύστιχα** λέγονται τα ποιήματα που αποτελούνται από πολλές στροφές, άρα στίχους, με εννοιολογική και ρυθμική συνάφεια.

*\_Κοιμήσου και σαν κοιμηθείς τρεις χώρες σου χαρίζω  
τρεις χώρες και τρία χωριά και τρία μοναστήρια.*

*\_Στα χωριά να γεύεσαι στις χώρες να κοιμάσαι  
και στην Κωνσταντινούπολη να πας να λειτουργάσαι.*

*,.....(Νανουριστικό Λασιθίου Κρήτης)*

## **ΕΙΔΗ ΠΟΛΥΣΤΙΧΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ:**

### **1. ΟΙ ΤΕΡΣΙΝΕΣ (ΤΡΙΣΤΙΧΑ).**

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από πολλές στροφές με 3 τρίστιχα (με 3 στίχους κάθε στροφή) απ' όπου και τρίστιχα. Οι στίχοι μονού αριθμού (1, 3, 5, 7..) ομοιοκαταληκτούν μεταξύ τους, όπως και οι διπλοί (δηλ. οι 2, 4, 6..).

α' στροφή

1. Τον ουρανό στολίζεις μια κι'εις άλλη
2. μέρα κι'όλη τη γην η πορπατηξιά σου
3. δίχως ποτέ τη στράτα τζη να σφάλει

β' στροφή

4. Κί'οντα μας εμακραίνεις τη θωριά σου
5. με χιόνια και βροχές τη γην ποτίζει,

6. για να μπορούν να ζιουν τα πλάσματά σου

γ' στροφή

7. .... (Ερωφίλη)

## 2. ΤΑ ΣΟΝΕΤΑ (ΔΕΚΑΤΕΤΡΑΣΤΙΧΑ).

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Τα σονέτα αποτελούνται από δεκατέσσερις στίχους (απ' όπου και δεκατετράστιχα), όμως το κάθε σονέτο αποτελείται από 4 στροφές, όπου οι δυο πρώτες είναι με 4 στίχους και οι δυο τελευταίες με 3 στίχους. Η ποσότητα των συλλαβών των στροφών-στίχων είναι ελεύθερη, όμως ίδια ή σταθερά σε κάθε στροφή και στίχο-ημιστίχο του αυτού ποιήματος. Ο Μαβίλης και ο Γρυπάρης χρησιμοποιούν σε άλλα ποιήματα έντεκα και σε άλλα δεκαπέντε συλλαβές. Ο Παλαμάς, ο Πολυλάς κ.α. δεκατρείς. Το σονέτο έχει πάντα στην κλασσική του μορφή ομοιοκαταληξία. Οι ομοιοκαταληξίες του πρώτου τετράστιχου ξαναγυρίζουν και στο δεύτερο. Οι ομοιοκαταληξίες αυτές μπορεί να είναι πλεχτές ή σταυρωτές, ποτέ όμως ζευγαρωτές.

Η αφιέρωση, Μαβίλης

Πέτα, αγάπη, στα ουράνια και χαιρέτα  
Τη μάνα μου και δείχτης τα φτωχά μου  
Τούτα τα τραγούδια κι έπειτα εδώ χάμου  
Βλογημένα απ' αυτήν ξανάφερε-τα. = α' στροφή

Μ'ένα χαμόγελό της χρύσωνέ τα  
Και σαν πετράδια αυτόφωτα, σαν άμμου  
Χρυσού κλωνιά, χαρές και βάσανά μου  
Θα γυαλίσουν μες στ' άτεχνα σονέτα. = β' στροφή

Σαν αλκυόνα, αγάπη, με φτερούγες  
Απλωμένες διαβαίνεις ιριδένια  
Κατάστρωτες με φως ανήρες ρούγες. = γ' στροφή

Στης ζωής τ' άγριο πέλα(γ)ο νεραιδένια  
Χαρίζεις καλοσύνη, όθε φωλιάζεις,  
Και μ' όνειρα ουρανού το ασπρογαλιάζεις. = δ'  
στροφή

Η αργυρόκουπα, Μαβίλης  
Κρουσταλλένιο, διάφανο, γεμάτο

*Απ' άδολο κρασί που πορφυρίζει  
Με κίνημα θερμό, μ' αίσθημα άκρατο  
Ένα φτωχό ποτήρι σ' αντικρίζει. = α' στροφή*

*Σε λαχταράει, σε 'γγίζει, μα τ' αφράτο  
Πιοτό σαν αίμα χύνεται, σκορπίζει,  
Και το ποτήρι μένει άδειο ως τον πάτο,  
Γιατί το σκούνημά σου το τσακίζει. = β' στροφή*

*Και συ στέκεσαι ατάραχη και κρύα,  
Αργυρόκουπα, πλούσια ιστορισμένη,  
Με την περήφανη σου θεωρία. = γ' στροφή*

*Είσαι να σ' αγαπούν συνηθισμένη"  
Στην πικρή της ζωής χαροκοπία  
Δε δείχνεις με τι σ' έχουν γεμισμένη. = δ' στροφή*

### **3. ΟΙ ΟΚΤΑΒΕΣ**

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι εισαγωγής. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από οχτώ στίχους και γι αυτό λέγονται και έτσι («οκτάβες»). Η ποσότητα των συλλαβών των στίχων είναι ελεύθερη, όμως οι στίχοι του αυτού ποιήματος έχουν την ίδια ποσότητα ή με κάποια μαθηματική σχέση. Η ομοιοκαταληξία γίνεται μεταξύ των στίχων με κάποια μαθηματική επαναλαμβανόμενη σχέση.

*Ο παπάς για το γάμο όλα ετοιμάζει  
κι είναι αναμμένα τα κεριά του γάμου  
ο Λάμπρος τρομαγμένος τηνε κράζει:*

*"Σήκω, δυστυχισμένη, έλα κοντά μου".  
Εις τη φωνή του Λάμπρου ανατριχιάζει  
και παρευθύς σηκώνεται από χάμου*

*και τραγουδάει και τραγουδώντας κλαίει"  
κι αυτός "Μην κλαις, μην τραγουδάς", της λέει. ( Σολωμός)*

( Εδώ βλέπουμε, να ομοιοκαταληκτούν οι ακραίοι στίχοι των στροφών μεταξύ τους, καθώς και οι δυο τελευταίοι με τον πρώτο της α' στροφής.)

### **4. ΟΙ ΩΔΕΣ**

Αποτελείται από τρεις στροφές. Η πρώτη λέγεται *στροφή*, η δεύτερη *αντιστροφή* και η τρίτη *επωδή*. Η α' και β' στροφή

πρέπει να είναι ίσες σε ποσότητα συλλαβών και ρυθμό. Η γ' αλλάζει ρυθμό και είναι μικρότερη των α' & β'.

*Επί τον Υμητόν  
εβλάστησε η δάφνη,  
φύλλον ιερόν στολίζει  
τα ηρειπωμένα λείψανα  
του Παρθενώνος. (Α. Κάλβος)*

#### **5. ΤΟ ΡΟΝΤΕΛΟ Ή ΚΥΚΛΩΤΟ**

Γίνεται από δεκατρείς στίχους, με δυο ομοιοκαταληξίες και για τους δεκατρείς. Τη μια την έχουν οι στίχοι 1ος, 4ος, 5ος, 7ος, 9ος, 12ος και 13ος, την άλλη οι άλλοι στίχοι (2ος, 3ος, 6ος, 1ος και 11ος). Ο πρώτος στίχος ξαναγυρίζει, ίδιος, και ως έβδομος και ως δέκατος τρίτος. Ο δεύτερος και ως όγδοος.

#### **6. ΤΟ ΤΡΙΟΛΕΤΟ**

Είναι οχτάστιχο με δυο ομοιοκαταληξίες, που ο πρώτος του στίχος ξαναγυρίζει και ως τέταρτος και ως έβδομος, ο δεύτερος και ως όγδοος.

#### **7. Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ**

Η μπαλάντα είναι τρεις ισόστιχες στροφές και ένα "σπάσιμο", που έχει το μισό αριθμό των στίχων κάθε στροφής. Η πρώτη στροφή μπορεί να έχει τις ίδιες δυο ομοιοκαταληξίες από την αρχή ως το τέλος ή να έχει άλλες από την αρχή ως τη μέση και άλλες έπειτα. Στη δεύτερη και στην τρίτη στροφή ξαναγυρίζουν αυστηρά οι ομοιοκαταληξίες της πρώτης, στο σπάσιμο οι ομοιοκαταληξίες του δεύτερου μισού κομματιού κάθε στροφής, που, όπως είπαμε, μπορούν να είναι οι ίδιες του πρώτου της κομματιού. Παράβαλε τη "Μπαλάντα στους ένδοξους ποιητές των αιώνων" του Καρυωτάκη.

*\* Μπαλάντα λέγεται και το διηγηματικό ποίημα με υπόθεση θρυλική ή αόριστα ιστορική.*

#### **8. ΤΟ ΡΟΥΜΠΑΪ (ΠΛΗΘ. ΡΟΥΜΠΑΓΙΑΤ)**

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι περσικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά είναι φιλοσοφικού και συμβολικού περιεχομένου και αποτελούνται από τετράστιχα που μόνο ο α', ο β' και ο δ' στίχος ομοιοκαταληκτούν .

*Χθες βράδυ σαν ξεκίναγε και ο τελευταίος μήνας  
το κρύο στροβιλίζοντας στα μέρη της Αθήνας*

φώτα που τόσο θάμπωναν, «παγώνια» που γελούσαν  
με αγάπη δεν μιλήσανε για τα παιδιά της πείνας.

Καρδιά μου, τα Χριστούγεννα θα ῥθουν και θα τα ζήσεις  
όμως κακία κι απονιά δε θα την ξεδιαλύσεις  
Πάρε ποτήρι και κρασί, φτιάξε ουρανό δικό σου,  
γιατί ουρανό αληθινό ίσως δε θα αντικρίσεις.  
(Θανάσης Γιαμπιτζάκης)

### 9. ΤΟ ΠΑΝΤΟΥΜ.

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι περσικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από 8 τετράστιχα που το μέτρο είναι ά-τονη + άτονη + τονισμένη συλλαβή. Ο α΄ στίχος του α΄ τετράστιχου και ο τελευταίος (ο δ΄) του όγδοου τετράστιχου είναι ίδιος και περιέχει την κεντρική ιδέα του ποιήματος. Ο β΄ στίχος και ο δ΄ στίχος του κάθε τετράστιχου στο αμέσως επόμενο τετράστιχο γίνεται α΄ και γ΄.

Ο άνεμος πνέει γλυκός στην πατρίδα  
τα πλοία να φύγουν παλεύουν για μέρες  
το φως σαν χαθεί θ' απομείνει η ελπίδα  
για θρέψε τις σκέψεις και ας έρθουν οι ξέρες.

Τα πλοία να φύγουν παλεύουν για μέρες  
φωτιά από το σκότος καπνίζουνε πέρα  
για θρέψε τις σκέψεις και ας έρθουν οι ξέρες.  
Θεέ μου βοήθα να κρύψω την μέρα.  
/..... (Θανάσης Γιαμπιτζάκης)

### 10. ΤΟ ΧΑΙΚΑ.

Το είδος του ποιήματος αυτού είναι ιαπωνικής προέλευσης. Τα ποιήματα αυτά αποτελούνται από 3 στίχους που ο α΄ στίχος είναι 5 συλλαβές, ο β΄ = 6 και ο γ΄ = 7.

Αδελφή πες μου,  
τι είναι ο Θεός  
κι μυγδαλιά άνθισε. (Ν. Καζαντζάκης)



## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

### ΕΙΔΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Η ΡΙΜΑ, Η ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ, Η ΠΑΤΙΝΑΔΑ, ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, Ο ΑΜΑΝΕΣ, ΤΟ ΚΟΤΣΑΚΙ κ.α.

#### 1. Η ΡΙΜΑ : ΕΙΔΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΛΠ

##### Α. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΡΙΜΑ

Ρίμα λέγεται ο λόγος με ρυμοτομία, ήτοι με ρυθμό και ομοιοκαταληξία. Ειδικότερα ρίμα λέγεται το πολύστιχο ποίημα με 15συλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους. Ο λόγος και για τον οποίο πολλοί λένε ρίμες και τις μαντινάδες, τις πατινάδες κ.α. , όμως άλλο το ένα είδος και άλλο τα άλλο, γιατί δεν είναι μόνο η ομοιοκαταληξία, αλλά και κάποια άλλα ποιητικά στοιχεία του κάθε είδους των ποιημάτων.

<<Να, κατάντησα και ριμαδόρος, προχτές που δεν μπορούσα να κοιμηθώ, κάθισα και της ταίριαξα ένα τραγουδάκι, σε παρακαλώ να της το διαβάσεις, να δει τι υποφέρω:

«Αχού και ν' ανταμώναμε σ' ένα στενό τα δυο μας,  
Και το στενό να 'ναι πλατύ, να βάνει τον καημόν μας!  
Κομμάτια κι αν με κάμουνε, κιμά κι αν με μαλάξουν,  
πάλι τα κοκαλάκια μου απάνω σου θ' αράξουν!»>>  
(Νίκος Καζαντζάκης 1883 – 1957 «Ο Αλέξης Ζορμπάς»)

Οι ρίμες, όπως και οι μαντινάδες, αντλούν τη θεματολογία τους από κάθε δραστηριότητα της ζωής. Αντιπροσωπευτικά δείγματα ρίμας είναι: «Ο Κατσορμπος» του Γ. Χορτάση, «Ο Ερωτόκριτος» του Β. Κορνάρου, το «Τραγούδι του Δασκαλογιάννη», το «Τραγούδι του πύργου του Αλιδάκη», το «Τραγούδι του Θεωρομανώλη», το «Τραγούδι του Καπετάν Μιχάλη Κόρακα» και άλλα.

«Σονάροντας την κιτάρα. Ρίμες.  
Πού 'σαι, Κασσάντρα μου ακριβή, που 'σαι και δεν προβαίνεις  
να σβήσεις τση καμένης μου καρδιάς τση πληγωμένης  
τη λαύρα κι όλους τσι καημούς, μόνο με τή θωριά σου,  
κι ό νους μου ο φοβιζάμενος, γροικώντας τ' όνομά σου,

να διώξει την τρομάρα μου κι από 'δεπά με πλήσο  
 δρόσος και περιδιάβαση σπίτι μας να γυρίσω;  
 Πρόβαλε, κορασίδα μου, πρόβαλε να σε ιδούσι  
 τα μάτια μου του ταπεινού να παρηγορηθούσι,  
 πρόβαλε, δώσ' τωνα το φώς, σαν ήσου μαθημένη,  
 με τη γλυκιά σου τη θωριά, ψυχή μου αγαπημένη»  
 («Κατσούρμπος» Γ. Χορτάση, Πράξη πρώτη στ. 6-15)

#### ΕΛΑ ΚΑΙ ΜΑΗΣ ΗΜΠΗΚΕ

Έλα και Μάης ήμπηκε κι αθούν τα ρόδα φως μου  
 Να μου περάσεις στα μαλλιά το πιο όμορφο του κόσμου.  
 Έλα μαζί να πλέξουμε στεφάνια αυτά του Μάη  
 Να τα κρεμάσουμε στο λαιμό τσ' αγάπης που τση πάει.  
 Έλα για δεν αροδαμούν τα ρόδα στο μπαξέ μου  
 Και μελαγχολικούς θωρώ τσ' αθούς του μενεξέ μου.  
 Έλα και μπήκε η άνοιξη κι οι λεμονιές μυρίζουν,  
 Τα κρίνα και οι πασχαλιές ωθούν και λουλουδίζουν.  
 Έλα και Πάσχα έρχεται π ανάβουν τα' αγιοκέρια  
 και πως θα σφίγγω για ευχές φως μου τα ξένη χέρια.....»  
 (Εργαζάκη Ζαχαρένια)

#### ΚΡΗΤΗ

Σαν την νεράιδα κείτεσαι στην άκρη του Αιγαίου  
 είσαι πατρίς της λευτεριάς, πολιτισμού αρχαίου.  
 Ήσουν κι' είσαι το νησί, πατρίδα της ανδρείας  
 και είσαι το προπύργιο και της Δημοκρατίας.  
 Κανένας δεν το μπόρεσε ποτέ να σε σκλαβώσει  
 όλοι από σένα πήρανε χωρίς κανείς να δώσει.  
 Ρωτούν πώς είναι δυνατόν μια τόση δα νησίδα  
 να σε διαλέξει ο θεός της λευτεριάς πατρίδα  
 Η απορία θα λυθεί πίσω αν θα κοιτάξουν  
 την ένδοξη ιστορία σου λιγάκι αν θα ψάξουν.  
 Θα δούνε χρόνια προ Χριστού πολιτισμό ν' αφήνεις  
 εσύ στην ανθρωπότητα πρώτη τα φώτα δίνεις.  
 Κι' άλλοι λαοί υπήρχανε πολιτισμό αφήκαν  
 μα μόνο λίγο ζήσανε μετά αφανιστήκαν.  
 Μονάχη αντιστάθηκες στου χρόνου τη manía  
 και άφησες πολιτισμό, αθάνατα μνημεία.  
 Χρόνια πολλά περάσανε και "ξύπνησε " ο κόσμος  
 αλίμονο της λευτεριάς είναι στενός ο δρόμος.  
 Λαοί που δεν προλάβανε σαν κράτος να σταθούνε  
 υπόδουλοι βρεθήκανε άλλους υπηρετούνε.  
 Άλλαξαν τρόποι της σκλαβιάς της δουλοπαροικίας

τώρα σ' εκμεταλλεύονται βάσει της συμμαχίας.  
..... (Φάνης Ξημεράκης).

## **B. Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΙΜΑΣ**

Η ρίμα και η ομοιοκαταληξία υπήρχαν ήδη επί Βυζαντινών, όμως αναπτύχθηκαν σε πολλά και ξέχωρα είδη επί ενετοκρατίας, που ονομάζονται: μαντινάδα, καντάδα, πατινάδα κ.α. (Περισσότερα βλέπε Κεφάλαιο Β' «ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΔΗ Κ.Α.»)

Η ελληνική λέξη ρίμα είναι αντιδάνειο από την ιταλική λέξη «rima» = η ομοιοκαταληξία, η ρωγμή, η σχισμή, rimate = στιχουργώ, ερευνώ, ομοιοκαταληκτώ" και η οποία με τη σειρά της προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «ρύμη», που στα αγγλικά γράφεται rhyme, ενώ στα ιταλικά rima. Ετυμολογία από το αρχαίο ελληνικό ρήμα ερύω = ιωνικά ειρύω, δωρικά Φερύω = 1. τραβώ, σύρω στο έδαφος, γενικά με την έννοια της ορμής και σφοδρότητας («νηα ερύσσομεν ηπειρόνδε» θα σύρουμε το πλοίο στην ξηρά, Ομ. Οδ.) 2. σύρω κάποιον διά της βίας («έρυσαν τέ μιν είσω κουρίξ» τόν... ..» (ε)ρύω > ρύμη, απ' όπου και ρυμοτομία (πόλης), «εν τη ρύμη του λόγου», ρυτός = αυτός που σύρεται, που τον τραβούν, ελκυστός, τα ρυτά (ουδ. πληθ. ως ουσ.) = τα ηνία αλόγων «ρύτοίσι λάεσσι'». Συγγενές του ερύω = το ρέω > ρόος > ρους κ.λπ.

Σημειώνεται ότι:

α) Η ιταλική λέξη «rima > ρίμα» δεν προέρχεται από τη γερμανική λέξη rim, όπως λένε μερικοί, αλλά απ' όπου και η γερμανική rim, ήτοι από ταις ελληνικές λέξεις ερύω > ρύμη απ όπου και ρυθμός κ.α.

β) Η λέξη «rima > ρίμα» δεν είναι συνώνυμη με τη λέξη «λιανοτράγουδο», όπως λένε μερικοί., αφού το λιανοτράγουδο είναι ποίημα με λιανά, ήτοι με λίγα, ποιητικά μέτρα.

γ) Στα ιταλικά υπάρχει το πρόθεμα rim- που σημαίνει «ξανά το ίδιο» (= στα αγγλικά re-): «rimangiare = ξανατρώγω, rimbarcare = ξαναμπαρκάρω, rimbarco επιβίβαση εκ νέου .....» Και το πρόθεμα αυτό, το rim-/re-, προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα ερύω =πάω και σύρω, τραβώ....., συγγενή του ρέω και του ερέω-ώ κ.λπ. : rimorciare = ρυμουλκώ (= ρύμη + έλκω), rimor = τραβηχτής.

## 2. Η ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ

### Α. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ

Μαντινάδα λέγεται το ποίημα με δυο δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους, που μεταφέρουν σε κάποιον, σ' αυτόν, ή στο οποίο, α, απευθύνεται, ένα μαντάτο, ήτοι ένα πολύ σημαντικό μήνυμα είτε αγάπης ή φιλίας είτε πληροφόρησης κ.α., Διαφορετικά έχουμε άλλου είδους δίστιχο ποίημα, όπως μοιρολόι, νανούρισμα κ.α., πρβ:

\_ Η μαντινάδα τη δουλεία του τηλέγραφου κάνει  
πέμπει ο νιος τα σήματα κι η κοπελιά τα πιάνει. (Γ. Λέκας, μαντιναδολόγος)

\_ Σαν είναι ο τράγος δυνατός, δεν τονε σταίνει (κρατά) η μάντρα  
ο άνδρας κάνει τη γενιά κι όχι η γενιά τον άντρα (μαντινάδα)

\_ Εγώ (εί)μαι μαύρος κι άσχημος κι ανθρώπου δεν αρέσω  
μα δεν μ' αφήνει κι ο θεός στα χαμηλά να πέσω.

\_ Έβγα στο παραθύρι σου να γίνει η νύχτα μέρα,  
να πάρε ανάσα η καρδιά και το κορμί μου αέρα.

\_ Υπάρχουν θάλασσες, στεριές, ήλιοι, φεγγάρια, αστέρια  
μα 'γώ προτίμησα να ζω σκλάβος στα δυο σου χέρια.

\_ Εσύ μου κάνεις τη ζωή χαρούμενη κι ωραία,  
εσένα θέλω, αγάπη μου, παντοτινή παρέα.

\_ Κοιμήσου αγγελούδι μου, παιδί μου νάνι νάνι,  
να μεγαλώσεις γρήγορα, σαν τ' αψηλό πλατάνι. (Νανούρισμα

\_ 'Αχι και που το κάτεχα εχθές αργά το βράδυ  
να σου μαζέψω λούλουδα να τα κρατείς στον 'Αδη (Μοιρολόι)

Οι δυο 15 σύλλαβοι στίχοι της μαντινάδας, όπως και κάθε δίστιχου, διαιρούνται σε τέσσερα ημιστίχια από τα οποία το 2 με το 4 ομοιοκαταληκτούν απαραίτητα και τα άλλα, το 1 με το 3, προαιρετικά:

Στέ-λνω σου χαι-ρε-τι-σμα-τα

μ' έ-ν' ά-σπρο πε-ρι-στέρι = 15 συλλαβές = ο 1ος στίχος

Κιη - Πα-να-γί-α -κιο- Χρι-στός

γρή-γο-ρα να σε φέ-ρει. = 15 συλλαβές = ο 2ος στίχος

Το ποίημα μαντινάδα κατάγεται από το ποίημα ρίμα και το αντίθετο. Απλά η μαντινάδα αποτελείται μόνο από μια στροφή, από ένα μόνο δίστιχο, ενώ η ρίμα από πολλές στροφές (πολλά δίστιχα). Προ αυτού η κάθε μαντινάδα έχει αυτοτελές νόημα παρά την περιορισμένη και συγκεκριμένη έκταση της, ενώ στη ρίμα η κάθε στροφή (το κάθε

δίστιχό της) αλληλοσυμπληρώνεται από τις άλλες (από τα άλλα δίστιχα).

Και η ρίμα και η μαντινάδα είναι παραδοσιακά τραγούδια – ποιήματα που αναπτυχθήκανε επι ενετοκρατίας αρχικά στην Κρήτη (1211- 1669), με κυριότερο εκπρόσωπο της ρίμας το Βιτσέντζο Κορνάρο, που με δεκαπεντασλλαβούς στίχους συνέθεσε τον Ερωτόκριτο κ.α. , και ως εξ αυτού οι ονομασίες τους είναι λέξεις επηρεασμένες από την ιταλική γλώσσα.

Η ελληνική λέξη ρίμα προέρχεται από την ιταλική λέξη rima = αγγλικά rhyme, που είναι αντιδάνεια από το αρχαίο ελληνικό «ρύμη», απ' απ' όπου και τα: ρυμοτομία, εν τη ρύμη του λόγου κ.α. Δηλαδή ρίμα είναι ο λόγος με ρυμοτομία, που στην ποίηση λέγεται ρυθμός, ήτοι με ομοιοκαταληξία, με συγκεκριμένη ποσότητα συλλαβών να έχει ο κάθε στίχος, με συγκεκριμένες θέσεις των στίχων να είναι τονισμένες κ.α.

Η ελληνική λέξη μαντινάδα προέρχεται από τη λατινική λέξη mandatum > ελληνιστικά μανδάτον > δημοτική μαντάτο, υποκοριστικά mandatino – mandino > mandinata > μαντινάδα.

Η λέξη μαντάτο σημαίνει η σημαντική εντολή ή το σημαντικό μήνυμα, άρα και το σημαντικό νέο ή είδηση, γι αυτόν στον οποίο απευθύνεται. Στην περίπτωση που τα μαντάτο είναι σε έμμετρο λόγο ή σε απαγγελία λέγεται μαντινάδα:

—Είσαι για μένα η χαρά το νόημα του κόσμου,  
ζωή δε θέλω ούτε λεπτό χωρίς εσένα φως μου.

Μαντατοφόρος λέγεται αυτός που μεταφέρει ένα μαντάτο, μια σημαντική εντολή ή νέο κ.α.:

—'Ηκουσες, Αρετούσα μου, τα θλιβερά μαντάτα,  
ο κύρης σου με ξόρισε στις ξενιθιάς τη στράτα.. (Ερωτόκριτος Β. Κορνάρος)

—Κ' εβάλθηκα ν' απαρνηθώ του Παλατιού τη στράτα,  
και να μακρύνω απ' την καρδιάν τσ' **αγάπης τα μαντάτα**» (Ερωτόκριτος Β. Κορνάρος Α 376).

—Και με την άκραν του ματιού **μαντάτο τση μηνούσι**  
και μετ' αυτό τον Πόθον τως τση λεν κι ομολογούσι..(Ερωτόκριτος Β. Κορνάρος)

Επίσης μαντατεύ(γ)ω σημαίνει στέλνω μαντάτα για να υποδείξω κάτι σε κάποιον.

«Σαν είδαν κ' εξημέρωνε, το φως του 'Ηλιου σιμώνει,  
που μαντατεύγει τα κουρφά κι οπού τα φανερώνει.» (Ερωτόκριτος στίχοι Α 1509-1510, Β. Κορνάρος 1553– 1613)

« Η Αρετούσα, όσον μπορεί, ήπασκε να το χώνει,  
μα ο Έρωτας ο πύβουλος την-ε ξεφανερώνει.  
Κι όσο με γνώση πονηριάς να κουρφευτεί γυρεύει,  
ο Πόθος τ[η] φανέρωνε, η Αγάπη μαντατεύγει (Ερωτόκριτος στίχοι Α  
2125

«Μ' ας πάω στο σκολειό κι εγώ, κι ύστερα να γυρέψω  
Τον κύρη του τον Νικολό να τονε μαντατέψω».  
(Κατζούρμπος Αρμένης-Δάσκαλος στίχος 311-312, Γ. Χορτά-  
τσης 1550-1610)

#### ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ ΟΤΙ:

1) Η μαντινάδα είναι ποίημα συγγενικό, όμως όχι ίδιο επακριβώς, με τα λιανοτράγουδα, τις ρίμες, τις πατινάδες, τις παρόλες, τα στιχάκια, τα δίστιχα, τα τσακιστά, τα κοτσάκια κ.ά., τα οποία απαντώνται σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

2) Τα ελληνικά ποιήματα ανάλογα με τον αριθμό των στίχων τους διακρίνονται **σε δίστιχα, τριστιχα, τετράστιχα, ..., πολύστιχα, ρίμες κ.α.** Το δίστιχο ποίημα, ήτοι το ποίημα που αποτελείται μόνο από μια στροφή δυο στίχων, προέρχεται σαφώς από την αρχαία ελληνική ποίηση και τα επιγράμματα. Χρησιμοποιήθηκε - αναπτύχθηκε εντόνως κατά την Αναγέννηση, στην Κρητική Λογοτεχνία, με κυριότερο εκπρόσωπο της το Βιτσέντζο Κορνάρο, όπου με δίστιχα συνέθεσε τον Ερωτόκριτο. Το ποίημα αυτό είναι ρίμα, ήτοι πολύστιχο ποίημα με ρυμοτομία, ήτοι με ρυθμό, ομοιοκαταληξία κ.α.

3) Το ότι το ποίημα μαντινάδα έχει σχέση με την Κρήτη και τη λέξη μαντάτο πιστοποιείται και από το ότι:

Α) Οι χρησμοί στα μαντεία της αρχαίας Ελλάδας που είχαν ιδρυθεί από Κρήτες ή που εκεί μάντευαν Κρήτες, όπως θα δούμε στα πιο κάτω, δίδονταν αρχικά σε εξάμετρους στίχους, όμως όχι απαραίτητα με ομοιοκαταληξία και μετά σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους,

Β) Οι μαντινάδες είναι ο ιδιαίτερος λόγος έκφρασης της μαντικής του Κλήδωνα. Εδώ οι μαντινάδες είναι τα δίστιχα ποιήματα με τα οποία ο μάντης, αφού πρώτα ξεκλειδώνει - ξεμανταλώνει το άγνωστο μέλλον, εκφράζει με μαντινάδες αυτά που βλέπει.

4) Η μαντεία, που είναι κάτι το διαφορετικό από τη μαγεία, δεν ήταν ενασχόληση μόνο ελληνική, αλλά καθολική, υπήρχε σε όλους τους αρχαίους λαούς μέχρι την ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης δια

Στα αρχαία ελληνικά κλήδωνας σημαίνει το κλειδωμα - ξεκλειδωμα της κλειδωνιάς τους μέλλοντος, υποτίθεται, με το μαγικό κλειδί

ή άλλως κληδί του μέλλοντος, το οποίο είχαν οι μάντιες. Οι λέξεις κληδών > κλήδωνας, κελιδί, κλειδωνιά κ.α. παράγονται από τον ήχο κλικ που ακούγεται από το κλειδωμά – ξεκλειδωμά της κλειδωνιάς.

Ο «κλήδονας» στα Λατινικά λέγεται όχι από το κλικ > κλειδί της κλειδωνιάς > κλήδωνας, αλλά από το μανταλο (= η μπάρα) της κλειδωνιάς > la mandate / la mandata, πρβ και: μανταλώνω = κλειδώνω. (Περισσότερα βλέπε στα πιο κάτω).

## **B. ΑΝΑΛΗΘΕΙΕΣ ΠΟΥ ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ**

1. Μερικοί ισχυρίζονται ότι η λέξη μαντινάδα παράγεται από το ρήμα μαντεύω ή το ουσιαστικό μαντάτο + άδω, κάτι που δεν είναι σωστό. Η κατάληξη -αδα στη λέξη μαντινάδα δεν είναι η λέξη -άδω, αλλά η ελληνική παραγωγική κατάληξη -αδα / -ιαδα, αντίστοιχη της λατινικής -ata. Οι ελληνικές λέξεις σε -αδα παράγονται από άλλες λέξεις ρήματα ή πτωτικά, π.χ. : αφαιρούμαι, αφηρημένος > αφηρημάδα, βάρκα > βαρκ-αδα. Φεγγάρι. φεγγαρ-άδα, κίτρινο > κιτρινάδα, πράσινος > πρασινάδα, κ.λπ. και σημαίνουν ποιότητα ή ιδιότητα όπως αυτή που φανερώνει η πρότυπη λέξη από την οποία παράγονται.

Συνεπώς η ονομασία μαντιν-άδα σημαίνει το ποίημα που έχει την ποιότητα ή ιδιότητα όπως αυτή που φανερώνει η πρότυπη λέξη απ' όπου παράγεται, ήτοι αυτή του μαντάτου ή υποκοριστικά μαντι-ίνο > μαντινάδα όπως είδαμε πιο πριν.

2. Μερικοί ισχυρίζονται ότι το όνομα "μαντινάδα" είναι εξελληνισμένος τύπος του ιταλικού "mattinata", που σημαίνει «πρωινό» και ετυμολογείται από τη λατινική - ιταλική λέξη matutinum = υποκοριστικά mattino, mattina = το πρωί, η πρωία, το πρωινό > matinata, κάτι που δεν ευσταθεί, γιατί:



A) Η έννοια της λέξης μαντινάδα δε συνάδει με αυτήν της λέξης mattinata. Η μαντινάδα λέγεται όλες τις ώρες, ενώ η mattinata μόνο το πρωί. Matutina = με σύντμηση Mattina λέγεται στα Ιταλικά η θεά την οποία οι Ρωμαίοι έκαναν ισοδύναμη με τη θεά της αυγής Aurora και την ελληνική θεά Ηώ.

Β) Η λέξη μαντινάδα δεν υπάρχει στη Λατινική – Ιταλική γλώσσα, ούτε και υπάρχει στην Ιταλία είδος ποιήματος που να είναι όπως η μαντινάδα, ήτοι με δυο ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Απλώς στην Ιταλία υπάρχουν κάποια προσωπικά ποιήματα που αποκαλούνται *mantinata*. Τα εν λόγω ποιήματα μαντινάδα αποτελείται μόνο μια στροφή και με δυο δεκαπεντασύλλαβους στίχους, οι οποίοι έχουν αυτοτελές νόημα, ενώ τα εν λόγω ιταλικά ποιήματα, τα *mattinata*, είναι πολύστροφα-πολύστιχα, των οποίων η μία στροφή ολοκληρώνει το νόημα της άλλης κ.α. Συνεπώς άλλου είδους ποιήματος είναι η μαντινάδα και άλλου η *mattinata* οπότε δεν είναι δυνατόν να έγινε εξελληνισμός της ιταλικής λέξης *mattinata*. Απλώς η λέξη μαντινάδα δημιουργήθηκε, όπως και οι ιταλικές λέξεις *matinata*, *serenata*, *cantata* κ.α. αλλά και οι ελληνικές λέξεις πατινάδα, βραχνάδα, πρασινάδα, κιτρινάδα κ.α.

Η μαντινάδα ως ιδιαίτερο ποίημα αναπτύχθηκε επι ενετοκρατίας στην Κρήτη (1211- 1669) και ως εξ αυτού πήρε ενετο-ελληνική ονομασία, όπως είδαμε πιο πριν

### Γ. ΕΙΔΗ ΜΑΝΤΙΝΑΔΑΣ

<sup>33</sup> Ψηλοφουντό μου ιασεμί  
 ρόδον από την Σητεία,  
 ή αμορφιά σου ήκούστηκε  
 μέσα στην Βενετία.

θα αναβῶ στους ούρανους,  
 να διπλωθῶ, να κάτσω,  
 να πάρω πέννα καὶ χαρτί  
 τι κάλλη σου να γράψω.

τὰ κάλλη σου κρεμοῦν Πασιά  
 τα ἔφρυδια σου Βεζίρη  
 τὸ ἀγγελικό σου τὸ κορμί  
 κρεμᾶ Καραβουκῆρη.

δὲν θέλω παρὰ μία φορά  
 τὴν χέρα μου να βάνω  
 στὰ μαρμαρένεα σου βυζιά  
 κ' ἀπέκει—ᾶς ἀποθάνω.

Μαντινάδες που κατέγραψε στην Κρήτη ο περιηγητής Ρ. Πάσλεϊ το 1837 (PASHLEY, Robert. Travels in Crete, τ. Ι, Λονδίνο, John Murray, MDCCCXXXVII =1837).

Οι μαντινάδες είναι η πιο συνηθισμένη μορφή της κρητικής ποίησης. Λέγονται είτε σε γλέντια με τη συνοδεία μουσικών οργάνων είτε χωρίς μουσικά όργανα σε παρέες, στο κα-

φενείο, σε καθημερινές συζητήσεις. Αντανακλούν τα αισθήματα, τη σκέψη και τη ζωή του λαού. Αντλούν τη θεματολογία τους από κάθε δραστηριότητα της ζωής, όχι μόνο στον έρωτα, αλλά και στο θάνατο, τον πόλεμο, τη φτώχεια, τη δυστυχία, τη χαρά, την παρέα, την ξενιτειά, τις αστείες στιγμές της καθημερινότητας κ.λπ.

\_"Ό,τι και να 'χει ο Κρητικός με λόγια δεν το λέει,  
με μαντινάδες χαίρεται, με μαντινάδες κλαίει!"

Οι μαντινάδες ανάλογα με το με το είδος του θέματος που μαντατεύουν διακρίνονται σε μαντινάδες ερωτικές, αλληγορικές, φιλοσοφικές, γάμου, βάπτισης, θανάτου, χωρισμού, κλήδονα κ.λπ. Ανάλογα με το χαρακτήρα τους διακρίνονται σε σεμνές, άσεμνες, προκλητικές, σκωπτικές, κωμικές, σατυρικές κ.λπ. Οι μαντινάδες ανάλογα με το ρυθμό τους διακρίνονται σε μαντινάδες χορού Πεντοζάλη, χορού Συρτού, χορού Σιγανού κ.λπ..

### **ΟΙ ΧΟΡΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΧΟΡΕΥΤΙΚΕΣ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ**

Η μαντινάδα είναι ο ποιητικός τρόπος με τον οποίο οι νέοι, οι γέροι και τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να εκφράζουν, μαντεύσουν με λίγες λέξεις κάθε στιγμή τη πληθώρα και τη διαφορετικότητα των συναισθημάτων τους, τον πόνο, τη χαρά, την προσμονή, τη λαχτάρα, τον έρωτα, το θυμό, την εκδίκηση, τη νοσταλγία κ.α.

Πέραν αυτού η μαντινάδα είναι κρητικό είδος ποίησης και η βάση της κρητικής μουσικής και κατ' επέκταση της κρητικής όρχησης.

Ειδικότερα οι μαντινάδες εκτός των άλλων διακρίνονται και σ' αυτές που χορεύονται και σ' αυτές που δεν χορεύονται. Όλοι οι Κρητικοί χοροί: Σιγανός, Πεντοζάλης, κ.λπ. εκτελούνται με συνοδεία μαντινάδων, των οποίων το μέτρο (= το σύνολο των συλλαβών, καθώς οι τονισμένες και άτονες συλλαβές κ.λπ. ) είναι ανάλογα με το σκοπό ή άλλως μέτρο του χορού που συνοδεύουν, πρβ:

\_Χαίρομαι που `μαι Κρητικός κι όπου σταθώ το λέω.

με μαντινάδες χαίρομαι, με μαντινάδες κλαίω. (μαντινάδα Μαλεβιζώτη)

\_Να πας να βρεις ένα παππά μεγάλο ξεμολόγο

Και πες του πως μ' αρνήθηκε χωρίς κιανένα λόγο (μαντινάδα σιγανού)

### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΑΝΕΓΥΡΙΣΤΙΚΕΣ Ή ΑΝΤΙΚΡΙΣΤΕΣ**

Αντικριστές μαντινάδες λέγονται αυτές που η μία είναι απάντηση της άλλης, π.χ.:

\_Κάθε λογής ρωτώ γιατρούς αν ξέρουν να μου πούνε σε μια καρδιά που 'ναι μισή πόσοι καημοί χωρούνε

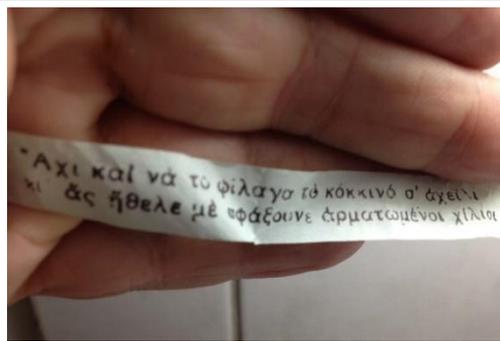
Απάντηση:

\_Αν θες να μάθεις οι καρδιές ίντα καημό χωρούνε να μην ρωτάς έναν γιατρό μ' ανθρώπους που πονούνε.

«— Μόνο στο χορό τσ' έλεγα κιαμμιάν ανεγυριστική μαντινάδα και μ' απηλογούντονε και κείνη πλεια ανεγυριστικά.

Η αγάπη θέλει φρόνησι, θέλει ταπεινωσύνη ... Δεν το λέει και το τραγουδι; έτσα διάχνουνε, Μανώλη, οι τιμημένοι άντρες.

Η Ρηγινιώ ανεστέναξε και το ρεμβόν της βλέμμα εβυθίζετο εις την μακρυνήν εποχήν από την οπποία της ήρχετο εξησθενημένη η απήχησις ενός διστίχου του χορού: Να τα χαρώ τα μάτια σου όντε τα κλίνης κάτω ...» (Ιωάννης Κονδουλάκης, 1861 – 1920, «Ο Πατούχας»)



Παλιά τα πανηγύρια στην Κρήτη πουλιόντουσαν ωραία ζαχαρωτά σαν καρδιά που λεγόταν «μαντινάδες» και τα οποία αφενός αντάλλασσαν μεταξύ τους οι αγαπημένοι και αφετέρου ονομάζονταν έτσι, επειδή σε κάθε ένα από αυτά ήταν καρφωμένο σαν το τόξο του έρωτα ένα χαρτάκι στρουφιγμένο ως οδοντογλυφίδα στο οποίο μέσα ήταν γραμμένη μια μαντινάδα. Επίσης πουλιόντουσαν και ημερολόγια που σε κάθε μέρα έγραφε και μια μαντινάδα.

«Ο κύκλος των χορευτών ήτο ευρύτατος, πολλοί δε άλλοι καθήμενοι και ιστάμενοι γύρω ανέμεναν σειράν. Αλλ' ελάμβαναν μέρος εις τα τραγούδια, επαναλαμβάνοντες μετά των χορευτών την "μαντινάδα" την οποίαν έλεγεν ο ηγούμενος του χορού, ή απαντώντες εις αυτήν δι' άλλου δίστιχου .... .. Ήρχοντο στιγμαί κατά τας οποίας η λύρα εγαύγιζε, κατά την χαρακτηριστικήν έκφρασιν, ο δε χορός εμαίνετο. Τότε δε οι χορευταί εφαινόντο ως μεγεθυνόμενοι εις γίγαντας των οποίων αι κεφαλαί ήγγιζαν σχεδόν την οροφήν. Οι πασαλίδες ανεταράσσοντο εις τας ζώνας των νέων και τα στήθη των χορευτριών έτρεμαν και εσπαρτάριζαν υπό τα μεταξωτά «στηθούρια». Εις το μεταξύ τα δίστιχα διεσταυρούντο ως βέλη με τον γοργόν του χορού ρυθμόν· και άλλοτε μεν απετέλουν ερωτικόν ή πειρακτικόν διάλογον, άλλοτε τα ήρχιζεν ο ηγούμενος του χορού ή άλλος εκ των χορευτών και των έξω του χορού ευρισκομένων και τα επανελάμβανεν ολόκληρος ο χορός. Τα διαμειβόμενα δε πειρακτικά δίστιχα ήσαν κατά το πλείστον αυτοσχέδια. Άλλοι επεδείκνυον τους ποιητικούς θησαυρούς της μνήμης των και διά ν' απαντούν, ήρχιζαν με την λέξιν εις την οποίαν ετελείωνεν ο προηγούμενος. Την στιχομυθίαν έπειτα ηκολούθουν και διεποίκιλλον περιπαθείς περικοπαί του «Ερωτοκρίτου», μάλιστα δε ο αποχαιρετισμός της Αρετούσας. (ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ, 1861-1920, «Ο ΠΑΤΟΥΧΑΣ»)

Κατά τη διάρκεια γεύματος που έγινε στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Κρητών στην ορθόδοξη Ακαδημία στο Κολυμπάρι Χανίων το 1999 επί Προεδρίας Παγκρητίου Ενώσεως Κ. Ξυλούρη, κάποια στιγμή ο Ορέστης Κριτσωτάκης λέει σε μένα, στο Μανώλη Μπαχλιτζανάκη (μέλη του Δ.Σ. της Παγκρητίου Ενώσεως ) την εξής μαντινάδα (οι μαντινάδες είναι γνωστές, όμως το περιστατικό είναι πραγματικό), επειδή τότε μια κοινή μας φίλη του έκανε τα «γλυκά ματάκια»:

\_ Ορέστης:

Μια πέρδικα συχνοτσιμπά και θα με αναγκάσει  
να ξεκρεμάσω το τσιφτέ που χω καιρό κρεμάσει

\_ Μανώλης:

Εγέρασες και τρέμουνε γόνατα και μασέλες  
Κι όμως σιμώνεις και θωρείς όπου θα βρεις κοπέλες

\_ Ορέστης:

Ήμωνα κράχτης πετεινός κι εδά στα γηρατειά μου  
να με τσιμπούν οι όρνιθες δεν το βαστά η καρδιά μου  
Κι αν είμαι γέρος πετεινός, γερά `ναι τα κότσανά μου  
Κι αφού το νέο πιο καλά την κάνω τη δουλειά μου.

\_ Κώστας:

Ήσουν κράχτης πετεινός μα κράχτης είσαι ακόμα  
μόνο που κρίζεις ....στην αυλή δεν κρίζεις πια στο δώμα  
Και ο γυμνολέμης πετεινός στο βατσιπέτι κρίζει  
Τα χάλια του δεν τα θωρεί και στ' όρνιθες κοιτάζει!

\_ Ορέστης:

Φίλοι μου, γέρασα τ' ομολογώ, μα δεν το βάζω κάτω  
κουράγιο δίνω στη ζωή και στέκω σαν το γάτο.

Φίλοι μου κι αν εγέρασα και χότρине η φωνή μου  
τσι πέρδικες θα κυνηγώ μέχρι να βγει η ψυχή μου.

\_ Κώστας:

Ακ(ο)λουθα με να κυνηγώ να μάθεις να ξαμώνεις  
Γιατί 'σαι ακόμη ατζαμής και πράμα δε σκοτώνεις

- Ορέστης:

Θα σ' ακ(ο)λουθώ εις τσι πέρδικες να κάθομαι πιο πέρα,  
Για να μετρώ τσι μπαλωθιές που παίζεις στον αέρα

\_ Κώστας:

Οι κοπελιές κι οι πέρδικες είναι καλό κυνήγι  
Μα να ` ναι ο τόπος βολικός από να μη σου φύγει.

### **ΣΑΤΥΡΙΚΕΣ – ΠΕΡΙΠΑΙΧΤΙΚΕΣ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ**

<<.....Κι όταν το Βαγγελιό μ'άκουε να λέω πως μόνον αυτήν αγαπούσα  
και μ'έβλεπε να τραβιούμαι από τ'άλλα κορίτσια, πού'θελαν να με φιλήσουν, κ'  
έτρεχα σ'αυτήν, ενθουσιαζόταν αληθινά, μ'έσφιγγε στην αγκαλιά της και με κα-  
ταφιλούσε. Μού'μαθε και μια πεισματική μαντινάδα να τη λέω στις αντίζηλές  
της. Σε κάμποσον καιρό γίνηκε ο γάμος μιας ξαδέρφης μου. Καλεσμένο το Βαγ-  
γελιό, καλεσμένος κι'ο Γιάννης· εκεί κ' εγώ, που να μην είχα πάει. Στο χορό  
βλέπω το Γιάννη να κρατή το Βαγγελιό κι'ανάβει η ζήλια μου. Κ'επειδή όλοι  
γνώριζαν την αγάπη μου, με κοίταζαν με πονηρή περιέργεια. Κ'ένας απ' έξω  
από το χορό μού'πε μια πειραχτική μαντινάδα:

Ξανοίξετε το μπόι του, δέτε και τη θωριά του,  
Και θέλει κιαγαπητική, διάλε την αθρωπιά του.

— Απηλοήσου του( απάντησε του) μου ψιθύρισε κάποιος από δίπλα  
μου. Και σιγά μου υπαγόρευσε την απάντηση:

Μη με θωρείς κοντό κοντό και χαμηλοζωσμένο,  
Απού τη γης δε φαίνομαι και τσι καρδιές μαραίνω.

Αλλά το δίστιχο δε μάρεσε, ίσως διότι με πολυμίκραινε. Ήθελα να πω  
κάτι τι πιο περήφανο, απειλητικό μάλιστα, Κι' αυτό μου υπαγόρευσε άλλος.

Μην παίρνεις την αγάπη μου, γιατί θα μεγαλώσω,  
Και θα σου δώσω μπαλωτιά στη γης να σε ξαπλώσω....>>.

(Ιωάννης Κονδυλάκης-, 1861 – 1920, «Πρώτη αγάπη»)

<<Περνούσαμε τώρα από το περβόλι της χήρας. Ο Ζορμπάς στάθηκε. Τον είχε ζαλίσει το κρασί, το φαί, το φεγγάρι. Σήκωσε το λαιμό κι άρχισε με τη γαιδουροφωνάρα του μίαν ξεσίπωτη μαντινάδα, που τη στιγμή εκείνη, θαρρώ, ξαναμμένος όπως ήταν, την είχε ταιριάσει στο μυαλό του:

Χαρώ το το κορμάκι σου απ'τα μισά και κάτω,  
βάνει το χέλι ζωντανό, και μονομιάς ψοφά το!>>  
(Νίκος Καζαντζάκης 1883 – 1957 «Ο Αλέξης Ζορμπάς»)

– Εγώ 'μαι τση βροντής παιδί και τα' αστραπής εγγόνι.  
Σα θέλω αστράφτει και βροντά, σα θέλω ρίχνει χιόνι.  
– Σαν τη λογιάσεις μια δουλειά, όρτσα και μη φοβάσαι  
αμόλα τη τη νιότη σου και μην τήνε λυπάσαι.  
– Όρτσα, διάλε την πίστη του, κι όπου το βγάλ' η βράση  
γιά που θα σάσει μια δουλειά γιά που θα 'σοχάλασει.  
(Νίκος Καζαντζάκης 1883 – 1957, «Αναφορά στον Γκρέκο»)

### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΑΓΑΠΗΣ**

\_Κομμάτια μου `κανες την καρδιά, μα δεν παραπονούμαι  
και τα κομμάτια θα γενούν καρδιές κι αυτές να σ' αγαπούνε  
\_Δε φτάνει μόνο μια καρδιά ήθελα να' χω κι άλλη  
και με τσι δυο να σ' αγαπώ και λίγο θα 'ναι πάλι.  
\_Το ξέρεις ότι σ' αγαπώ μη με ρωτήσεις πόσο,  
γιατί δεν έχω τη σωστή απάντηση να δώσω  
\_Για σένα καρυδαρρωστώ κι αμυγδαλοδιαβαίνω  
Και σταφυλομαραίνομαι κι ανθρώπου δεν το λέω.  
\_Θα σου τη δώσω την καρδιά για να `χεις δυο, κερά μου,  
όταν στενοχωριέσαι `συ, να κλαις με τη δικιά μου

### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΧΩΡΙΣΜΟΥ**

\_Μισεύγεις, κλαίνε τα πουλιά, μαραίνονται τα δάση  
Άχι, τον έρμο τον καιρό, και πότε θα περάσει.  
\_Που να' σαι αστέρι τ' ουρανού κι Αυγερινέ του νου μου,  
που δίδει η απουσία σου πόνο του λογισμού μου.  
\_Μες στη φωτιά να καίγομαι, σαν το κερι να λιώνω,  
Άθος να γίνει το κορμί για σε δε μετανιώνω.  
\_Ήρθες κι γέμισε η αυλή κρίνους ανθούς και ρόδα  
και της ζωής το νόημα στο πρόσωπο σου το 'δα.

### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΕΠΑΙΝΟΥ**

\_ Ποιος κρίνος ωραιότατος σού `δωσε τσι ασπράδες  
 Και ποια μηλιά δροσομηλιά τσι ροδοκοκκινάδες.  
 \_ Σαν το διαμάντι καθαρό είναι το πρόσωπό σου,  
 Κι αστράφτει η κάθε σου ματιά μεσ' το χαμόγελό σου.  
 \_ Τα μάθια σου είναι λιόμαυρα και μέσα λιομαυρίζουν  
 και μέσα στο λιομαύρισμα αγάπες κανακίζουν.  
 \_ Να τα χαρώ τα μάθια σου τα μαύρα τα μεγάλα  
 αφού σταλαγματίζουνε το μέλι με το γάλα.  
 \_ Μάθια ζαχαροξάνοιχτα, ζαχαροπαιγνιδάτα  
 Που χαμηλοξανοίγετε και γνέφετε κλεφτάτα.  
 \_ Μοσχοκανελοκόκκαλη, κανελοζυμωμένη  
 Γαρεφαλοχλωτάτη κι ακριβαναθρεμμένη

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΠΡΟΤΡΟΠΗΣ ή ΣΥΜΒΟΥΛΗΣ**

\_ Ως έχεις την υπομονή, έχε και την ελπίδα  
 Με τον καιρό το γιασεμί ανθεί και βγάνει φύλλα.  
 \_ Βασιλικέ, που δεν μπορείς χωρίς νερό να ζήσεις  
 Όποιος ζητήξει μυρωδιά να μην του τη στερήσεις.  
 \_ Μην απογοητεύεσαι ό,τι και να σου λάχει  
 κι όταν σου τύχει το κακό, πάντα να δίνεις μάχη.  
 \_ Ποτέ σου σε ψηλό κλαδί μη χτίζεις τη φωλιά σου,  
 γιατί μπορεί να σου κοπούν μια μέρα τα φτερά σου.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΚΩΜΙΚΕΣ (ΑΠΟΚΡΙΑΣ)**

'Ηρθανε πάλι αποκριές κιόλοι κουζουλαθήκαν  
 Κι οι γράδες κι οι μπαμπόγριες σαν κοπελιές ντυθήκαν.  
 Τσι μυζηθρόπιτες θωρώ απάνω στο τραπέζι  
 μα η κοιλιά μου ειν'αδειανή και σαν τη λύρα παίζει.  
 Ελάτε να γλεντήσομε μασκάρες να ντυθούμε  
 τσι κουζουλούς να κάνομε να μην κουζουλαθούμε.  
 Απόσταν εγεννήθηκα δεν ήφαγα λαζάνια  
 μα τσ'αποκρές τα ψήσαμε κι `φαγα δυο καζάνια.  
 'Ηφυγε δα κι η αποκρά με γλέντια με τραγούδια  
 και ήρθε η σαρακοστή μέλιές και με λουμπούνια.  
 Ο Λαζανάς ψυχομαχεί και ο Μακαρούνης κλαίει  
 και κρόμμυδος σουσουραδεί και στο τραπέζι βγαίνει.  
 Ο Κρέως εξεψύχησε και ο Τύρος αποθαίνει  
 και ο καημένος ο Κουκιάς μες το τραπέζι μπαίνει.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΥΡΑ ΡΟΥΧΑ**

- \_ Όποιος πουκάμισο φορεί πάντα με μαύρο χρώμα

έχει καημό μες στην καρδιά ή άνθρωπο στο χώμα!  
 \_Το μαύρο το πουκάμισο ποτέ δε θα το βγάλω,  
 γιατί εκείνη που αγαπώ ταίρι της έχει άλλο.  
 \_Κάρβουνο έγινε η καρδιά απ του σεβντά τη λαύρα,  
 Γι αυτό κιανείς μη με ρωτά γιάντα φορώ τα μαύρα.  
 \_Μαυροπουκαμισάδες και μαυροφορεμένοι  
 είναι αυτοί που κάνανε την Κρήτη δοξασμένη.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΜΑΧΑΙΡΙ**

\_Είμαι μαχαίρι κρητικό όπλο τιμής και αξίας,  
 όμως και ενθύμιο ειλικρινούς φιλίας.  
 \_Αν ίσως και με απαρνηθείς και κάμεις άλλο ταίρι  
 θα σου τον κόψω το λαιμό με τούτο το μαχαίρι.  
 \_Δώρο σου κάνω από καρδιάς, ετούτο το μαχαίρι,  
 για να θυμάσαι πάντοτε, αυτόν που το 'χει φέρει.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ ΓΙΟΡΤΗ**

\_Μέρες που δέχεσαι ευχές, δέξου και μια από μένα  
 Χρόνια πολλά. Χρόνια καλά, χρόνια ευτυχισμένα  
 \_Στην εορτή σου εύχομαι πάντα χαρά και γέλιο  
 κι η ευτυχία να γενεί στο σπίτι σου θεμέλιο.  
 \_Φεγγάρι από τον κήπο μου όλες τσι βιόλες κόψε  
 Και να τσι πας στο σπίτι τσης απού γιορτάζει απόψε.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΘΑΥΜΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΛΕΒΕΝΤΙΑΣ**

\_Ασπρης μυρθιάς μυρτόφυλλο/πράσινης δάφνης φύλλο,  
 Στρογγυλομηλοπρόσωπη κι εθάμπωσες τον ήλιο.  
 \_Μην τότε κλαις τον αετό όπου πετά όντε βρέχει  
 Μα κλαίγε το μικρό πουλί, οπού φτερά δεν έχει.  
 \_Λεβέντης είναι αυτός που η ψυχή του κλαίει  
 μα το κεφάλι έχει ψηλά και μήτε λέξη λέει.

#### **ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΑΜΟΥ**

\_Ανοίξτε την πόρτα σας να δείτε το γαμπρό μας  
 που'ναι στολίδι και πρεπιά στο σόι το δικό μας.  
 \_Ανοίξτε την πόρτα σας να δείτε το γαμπρό μας  
 Τέτοιο σγουρό βασιλικό δεν έχει το χωριό μας.  
 \_Ανοίξτε την πόρτα σας να δείτε το γαμπρό μας  
 και αν έχετε παράπονο να μας το πείτε εμπρός μας  
 \_Νύφη, άνοιξε την πόρτα σου γιατί ο γαμπρός αναμένει,  
 για να του δώσεις την καρδιά, με πέπλο στολισμένη.

\_Σήκω κι αποχαιρέτισε, νύφη, την εδικολογιά σου,  
Δώσε τα κλειδιά στη μάνα σου κι άμε να βρεις δικά σου.

Και από μέσα από το σπίτι της νύφης ακούγεται:  
\_Σιγά-σιγά μη βιάζεστε κι η πόρτα μας θ' ανοίξει,  
γιατί έχει η νύφη αδέλφια και γονείς να τσ' αποχαιρέτισει.  
\_Άγια να είναι η στιγμή, κάνομε το σταυρό μας  
κι ανοίγομε την πόρτα μας στο ζηλευτό γαμπρό μας

\_Ανοιξε πόρτα της εκκλησίας πόρτα του παραδείσου  
Να κατεβούν οι άγγελοι τη νύφη να βλογήσουν  
\_Ανοιχτε πόρτες της χαράς, πόρτες της εκκλησίας  
Στ' ανδρόγυνο που γίνεται το ταιριαστό ζευγάρι  
Να το βλογήσει ο Θεός και ευλογημένο να 'ναι  
Και αυτοί και οι απόγονοι κι αυτοί και τα παιδιά τους.  
\_Ω Παναγιά Δέσποινα με το Μονογενή σου  
στο ανδρόγυνο που γίνεται να δώσεις την ευχή σου  
Να ζήσουν να γεράσουνε ως τη στερνή πνοή τους

\_Πρόβαλε μάνα του γαμπρού και πεθερά της νύφης  
Να δεις τον όμορφό σου γιο μια κόρη σου τη φέρνει  
\_Πρόβαλε μάνα του γαμπρού και πεθερά τση νύφης  
Και κράθιε και ροδόσταμνο να τσι ροδοσταμνίσεις  
\_Νύφη να μεις στ'αρχοντικό με το δεξί σου πόδι  
και να σκορπίσεις ύστερα κατάχαμα ένα ρόδι.  
\_Νύφη στο σπίτι που θα μεις δίχως κουβέντα άλλη  
η ευτυχία κι η χαρά να 'ναι με το τσουβάλι.  
\_Άγια να 'ναι η στιγμή, ο θιός να βοηθήσει  
Ο ένας για τον άλλονε να μην βαρυγκωμήσει

\_Σήκω περπάτα αϊτέ και άνοιξε τα φτερά σου  
να πεταχτεί η πέρδικα που 'χεις στην αγκαλιά σου  
\_Έπιασε η νύφη στο χορό κι όποιος τη συνοδεύει  
να ρίχνει καλορίζικα στον τόπο που χορεύει.  
\_Έπιασε η νύφη στο χορό και κάμετέ τση τόπο  
Σαν περισσότερα φαίνεται στη μέση των ανθρώπων  
\_Λεβέντης είναι ο γαμπρός, λεβέντικα χορεύει  
Τρίζει η γης όπου πατεί και δε τση χωρατεύει.

\_Πρίμα τον έχεις τον καιρό, γαμπρέ και ξεκινάτε,  
Μόνο τιμόνευγε καλά μέσ' στη χαρά να πάτε

\_Γαμπρέ μας να τα χαιρέσαι τα όμορφα τση κάλλη  
 απου δεν εξανάδαμε να τα 'χει κιαμιάν άλλη  
 \_Γαμπρέ βλαστάρι όμορφο βέργα 'πο κυπαρίσσι  
 η νύφη μας θα σ' αγαπά σε όλη σας τη ζήση .  
 ]  
 \_Τση Κρήτης όλα τα πουλιά σου γλυκοκελαϊδούνε  
 Γιατί 'σαι η γι-ομορφότερη νύφη οπού θωρούνε  
 \_Νύφη μου πετροπέρδικα που περπατάς στ` αλώνια  
 Σου πρέπουνε παινέματα να σου τα πουν τ` αηδόνια.  
 \_Νύφη μας να περνάς καλά και να πηγαίνεις ντρέτα  
 να σε λατρεύει ο γαμπρός στο λέω ντρέτα σκέτα  
 \_Νύφη μου μη πικραίνεσαι και μη χαλά η καρδιά σου  
 Όπως σ' αγάπα η μάνα σου σ' έχει κι η πεθερά σου

\_Κουμπάρε που στεφάνωσες τα δυο κυπαρίσσια  
 Του χρόνου να 'μαστε καλά, να 'ρθεις και στα βαφτίσια  
 \_Δώσετε του κουμπάρου μας του γάμου το κουλούρι  
 απού τ' ομορφοσάξανε και μοιάζει του στη μούρη  
 \_Γαμπρός ειν` το γαρύφαλλο κι η νύφη άσπρη βιόλα  
 Επίσης κι ο κουμπάρος τους τα νοστιμίζει όλα  
 \_Κουμπάρε καλορίζικα πού'βαλες το στεφάνι  
 να σ` αξιώσει ο Θεός να βάλεις και το λάδι  
 \_Να ζήσουν νύφη και γαμπρός χωρίς καημό και βάρος  
 ο πεθερός, η πεθερά, οι φίλοι, κι ο κουμπάρος.  
 \_Γαμπρέ τη νύφη ν' αγαπάς να μην τηνε μαλώνεις  
 σαν το σγουρό βασιλικό να τηνε καμαρώνεις

#### **Δ. Η ΜΑΝΤΙΚΗ, Ο ΚΛΗΔΟΝΑΣ, Ο ΘΕΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ, Ο Α-ΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΤΟΥ ΚΛΗΔΟΝΑ**

Ο «κλήδονας», που είναι κάτι το διαφορετικό από τη μαγεία, είναι μια λαϊκή μαντική εκδήλωση κατά την οποία ένας υποτίθεται μάγιστρος ξεκλειδώνει με το «μαντικό κλειδί» την «κλειδωνιά του μέλλοντος» κάποιου και έτσι φανερώνεται π.χ. στους άγαμους νέους και στις άγαμες νέες η ταυτότητα του μελλοντικού τους συζύγου κ.α.

Στην εκδήλωση αυτή τα μηνύματα από τις μαντείες εκφράζονται με μαντάτα > μαντινάδες.

Η ονομασία «κλήδονας» παράγεται από την αρχαία ελληνική λέξη «η κληδών» = το σημάδι των οίωνων. Η λέξη κληδών παράγεται

από τον ήχο «κλικ» που ακούγεται από το κλειδί ή από το μάνταλο της κλειδαριάς όταν ο μάντης ξεκλειδώνει ή τραβά το μάνταλο της κλειδαριάς. Εξ αυτού ο κλήδονας στα ιταλικά λέγεται όχι έτσι, αλλά *la mandate / la mandata*, πρβ και: μανταλώνω = κλειδώνω. Κανονικά άλλο είναι το μάνταλο (=η μακρά μπάρα της κλειδαριάς) και άλλο είναι το κλειδί (= το εργαλείο που κινεί το μάνταλο είτε να ανοίξει, ξεμανταλώσει είτε για να κλείσει, μανταλώσει π.χ. την κλειδαριά της πόρτας). Το μάνταλο στη μαγεία λέγεται και μαγεία > μάγγανο κ.α.

Κατά τον Πλούταρχο, το συγγραφέα και Αρχιερέα του Μαντείου των Δελφών, η πρόβλεψη του μέλλοντος είναι αποτέλεσμα συντονισμού της ψυχής του μάντη με τον κόσμο του υπερέραν, ο οποίος φωτίζεται από τον Απόλλωνα – θεό του φωτός και του Ήλιου – οι ακτίνες του οποίου ξεδιαλύνουν το σκοτάδι και τίποτα δεν είναι κρυφό από αυτόν.

Ο Διόδωρος Σικελιώτης (5.74-77) αναφέρει ότι ο Απόλλωνας δεν ήταν μόνο ο θεός της μουσικής, αλλά και ο θεός της μαντικής, ο πρώτος χρησμολόγος. Αυτός πρώτος βρήκε στην Κρήτη αφενός τα έγχορδα όργανα, το τόξο και την κιθάρα και τη μουσική της και αφετέρου την ιατρική από τη μαντική. Ακολουθώντας ο γιος του ο Ασκληπιός, αφού έμαθε από τον πατέρα του πολλά χρήσιμα για την ιατρική, ανακάλυψε τη χειρουργική και την παρασκευή των φαρμάκων και γενικά προήγαγε σε τέτοιο βαθμό την ιατρική τέχνη ώστε τιμάται ως γενάρχη και ιδρυτής της, πρβ:

«Απόλλωνα δε της κιθάρας ευρετήν αναγορεύουσι και της κατ'αυτήν μουσικής, έτι δε την ιατρικήν επιστήμην εξενεγκείν δια της μαντικής τέχνης γενομένης, δι' ης το παλαιόν συνέβαινε θεραπείας τυγχάνειν τους αρρωστούοντας, ευρετήν δε και του τόξου γενόμενον διδάξει τους εγχωρίους τα περί την τοξείαν, αφ' ης αιτίας μάλιστα παρά τοις Κρησίην εξηλώσθαι την τοξικήν και το τόξον κρητικόν ονομασθήναι ... Απόλλωνος δε και Κορωνίδος Ασκληπιον γενηθέντα, και πολλά παρά του πατρός των εις ιατρικήν μαθόντα, προσεξευρείων την τε χειρουργίαν και τας των φαρμάκων σκευασίας και ριζών δυνάμεις, και καθόλου προβιβάσαι την τέχνην επί τοσούτον, ώστε ως αρχηγόν αυτής και κτίστην τιμάσθαι».» ( Διόδωρος Σικελιώτης 5.74).

Ο Ομηρικός Ύμνος «Εις Απόλλωνα» αναφέρει ότι το Ιερό και το Μαντείο των Δελφών, που ήταν το μεγαλύτερο και το πιο φημισμένο της αρχαιότητας, ήταν δημιούργημα των Κρητών και αφιερωμένο στον θεό **Απόλλωνα**, το θεό της μουσικής, αλλά και της μαντικής, που πριν από την ανάπτυξη της επιστήμης της ιατρικής αυτή ασχολούνταν και με την ιατρική.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι η ιέρεια Πυθία στους Δελφούς έδινε χρησμούς σ' εξαμέτρο τόνο = εξαμέτρο ρυθμό (σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους), τις λεγόμενες «χρησμοδίες (ωδές χρησμών), πρβ:

«Η Πυθίη εν εξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε:

οίδα δ' εγώ ψάμμου τ' αριθμὸν και μέτρα θαλάσσης,  
και κωφοῦ συνίημι και ου φωνεύντος ακούω.  
οδμή μ' ες φρένας ήλθε κραταιρίνοιο χελώνης  
εφομένης εν χαλκῳ αμ' αρνειοισι κρέεσσιν,  
ή χαλκός μεν υπέστρωται, χαλκὸν δ' επίεσται.

..... αλλ' όταν ημίονος βασιλεύς Μήδοισι γένηται,  
και τότε, Λυδὲ ποδαβρέ, πολυπήφιδα παρ' Έρμον  
φεύγειν μηδὲ μένειν, μηδ' αιδείσθαι κακός είναι».

(Χρησμός του Μαντείου των Δελφών στον Κροίσο για την εκστρατεία του κατά του Κύρου. Ηρόδοτος Α 47 - 55)

Ενίοτε ο χρησμός δινόταν και σε ομοιοκατάληκτο στίχο: "ΗΞΕΙΣ ΑΦΗΞΕΙΣ ΟΥΚ ΕΝ ΠΟΛΕΜΩ ΘΝΗΞΕΙΣ"

Ο Στράβωνας ( Γεωγραφικά Ι, ΙV ) αναφέρει ότι ο Κρητικός μάγνης και σοφός Επιμενίδης (6ος π.Χ. αι.), έγραφε τους χρησμούς του σε ποίηση, έπη.

Ο Πausανίας (Αττικά, 34) αναφέρει πως στο μαντείο του Αμφιάραου, κοντά στον Ωρωπό, υπήρχε ένας Κρητικός με το όνομα Ιοφών, από την Κνωσό, που τους χρησμούς των εξηγητών τους έλεγε με εξαμέτρους στίχους.

Σημειώνεται ότι:

Α) Ο Φιλόστρατος (Τα ες τον Τυανέα Απολλώνιο Γ, ΧLIV) αναφέρει ότι η μαντική έχει προσφέρει πολλά στους ανθρώπους, αλλά το μεγαλύτερο δώρο είναι η ιατρική.

Β) Ο Πλάτων (πολιτικός 290 d-e) αναφέρει ότι οι ιερείς και οι μάντιες έχουν πολύ μεγάλη σημασία και σεβαστή φήμη εξ αιτίας της σπουδαιότητας του έργου τους. Εξ αυτού στην Αίγυπτο δεν επιτρέπεται και ο βασιλιάς να κυβερνά, αν δεν έχει ιερατικό αξίωμα.

Γ) Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ότι πριν από την ανάπτυξη της επιστήμης της ιατρικής, τις ιατρικές διαγνώσεις έκαναν οι ιερείς των μαντείων. Ειδικότερα τα αρχαία μαντεία ήταν κάτι όπως τα πανεπιστημιακά νοσοκομεία σήμερα και όχι μόνο. Οι μάντιες ήσαν πλήρως ενημερωμένοι όχι μόνο για τα θρησκευτικά θέματα, αλλά και για όλα τα υπόλοιπα ( ιατρικά, κοινωνικά κ.λπ.). Οι μάντιες στην Αρχαία Ελλάδα δεν ήταν πρόσωπα τυχαία, αλλά της εκκλησίας και συνάμα οι πιο

μορφωμένοι άνθρωποι. Για παράδειγμα ο περίφημος συγγραφέας και σοφός της αρχαιότητας Πλούταρχος ήταν συνάμα και ένας από τους ιερείς του ναού και μάλιστα Αρχιερέας. Ομοίως ο Επιμενίδης ο Κρήτας, που ήταν ένας από τους επτά ή οκτώ σοφούς της αρχαιότητας (μαζί με τον Περίανδρο), ήταν συνάμα και ιερέας και μάντης στην Κνωσό.

Δ) Ο Διόδωρος Σικελιώτης (5, 66-67) αναφέρει ότι κατά τους μύθους των Κρητών ο Υπερίωνας ήταν αυτός που παρατήρησε την αστρολογία και η θέμιδα ήταν εκείνη που εισηγήθηκε τη μαντική στον χρησμολόγο Απόλλωνα:

«Οι Κρήτες διηγούνται το μύθο πως τον καιρό που οι Κουρήτες ήσαν νέοι υπήρχαν οι λεγόμενοι ..... όλοι τους έγιναν εφευρέτες κάποιων αγαθών ..... Ο Υπερίωνας, λένε (οι μύθοι των Κρητών), πως ήταν ο πρώτος που κατανόησε με την επιμέλεια και την παρατηρητικότητα του την κίνηση του ηλίου, της σελήνης και των υπολοίπων αστεριών, καθώς και τις εποχές που προκαλούνται από αυτά και τα δίδαξε στους άλλους να τα μάθουν και γι αυτό ονομάστηκε πατέρας τούτων των σωμάτων, σα να γέννησε τη θεωρία περί αυτών και τη φύση τους..... Για τη θέμιδα, λένε οι μύθοι, πως ήταν η πρώτη που εισηγήθηκε τη μαντική, τις θυσίες και τους θεσμούς, σχετικά με τους θεούς και δίδαξε την υπακοή στους νόμους και την ειρήνη. Γι αυτό το λόγο ονομάζονται θεσμοφύλακες και θεσμοθέτες οι άνθρωποι που διαφυλάσσουν τα ιερά και τα όσια των θεών και τους νόμους των ανθρώπων. Και ο Απόλλωνας, την ώρα που πρόκειται να δώσει χρησμούς, λέμε πως «θεμιτεύει» από το γεγονός ότι η θέμιδα ανακάλυψε τους χρησμούς» (Διόδωρος Σικελιώτης, 5, 67)



Μαρμάρινη ανάγλυφη πλάκα, που ήταν επένδυση βάνου ή βωμού στην αρχαία ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ Αρκαδίας, 330-320 π.Χ., που απεικονίζει το μουσικό αγώνα μεταξύ του Απόλλωνα, που αγωνίζεται με κιθάρα και του Μαρσύα, που α-

γωνίζεται με αυλό. Νίκησε ο Απόλλωνας.



Νόμισμα Ελευθερνας Κρήτης, 3ος αι. π.Χ., με κεφαλή της θεάς Δήμητρας Ελευθούς και του Απόλλωνα σποδίου, αλλά και τοξότη .

### **ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΟΥ ΚΛΗΔΟΝΑ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ**

Ο Κλήδονας, ως γνωστόν, σήμερα είναι ένα ελληνικό έθιμο που τελείται στις 24 Ιουνίου, την ημέρα του Αγίου Ιωάννου, το οποίο σχετίζεται με τη μαντεία. Απλά σήμερα στη θέση του Απόλλωνα έχει μπει ο Αϊ Γιάννης. Την παραμονή του Αϊ-Γιαννιού, δηλαδή στις 23 Ιουνίου, οι ανύπανδρες κοπέλες μαζεύονται σε ένα από τα σπίτια του χωριού, όπου αναθέτουν σε κάποια ή σε κάποιες από αυτές να φέρουν από το πηγάδι ή την πηγή το "αμίλητο νερό". Επιστρέφοντας στο σπίτι όπου τελείται ο κλήδονας, το νερό μπαίνει σε πήλινο δοχείο, την υδροφόρο, στο οποίο η κάθε κοπέλα ρίχνει ένα αντικείμενο (μήλο πράσινο ή κόκκινο, κόσμημα, κλειδί κ.α.), το λεγόμενο ριζικάρι. Στη συνέχεια το δοχείο σκεπάζεται με κόκκινο ύφασμα, το οποίο δένεται γερά με ένα κορδόνι ("κλειδώνεται") και τοποθετείται σε τaráτσα ή άλλο ανοιχτό χώρο. Εκεί παραμένει όλη τη νύχτα υπό το φως των άστρων. Οι κοπέλες επιστρέφουν ύστερα στα σπίτια τους. Λέγεται ότι τη νύχτα αυτή θα δουν στα όνειρά τους το μελλοντικό τους σύζυγο. Ανήμερα του Αϊ-Γιαννιού, αλλά πριν βγει ο Ήλιος, ώστε να μην εξουδετερωθεί η μαγική επιρροή των άστρων, η υδροφόρος νεαρή της προηγούμενης ημέρας φέρνει μέσα στο σπίτι το αγγείο. Το μεσημέρι ή το απόγευμα συναθροίζονται πάλι οι ανύπανδρες κοπέλες. Καθισμένη στο κέντρο της συντροφιάς, η υδροφόρος νεαρή ανασύρει ένα-ένα από το αγγείο τα αντικείμενα, που αντιστοιχούν στο "ριζικό" κάθε κοπέλας και μια άλλη, κάποια (ή και κάποιος) που έχει ποιητικό και μαντικό ταλέντο απαγγέλλει ταυτόχρονα τυχαίες μαντινάδες. Μαντινάδες που είναι επηρεασμένες απλώς και μόνο από τη θέα του ριζικαριού, αφού η μαντιναδολόγος δεν ξέρει σε ποιον ανήκει το κάθε ριζικάρι. Η μαντινάδα

που αντιστοιχεί στο αντικείμενο (ριζικάρι) της κάθε κοπέλας θεωρείται ότι προμηνάει το μέλλον της.

Σε κάποιας κοπέλας το ριζικάρι ο αείμνηστος μαντιναδολόγος Καμινοκωστής, είχε πει την εξής μαντινάδα: «Σα μάθει ο σκύλος γράμματα κι η γάτα να διαβάζει / τότε και συ θα παντρευτείς να κάμει ο κόσμος χάζι...» (Και η κοπελιά αυτή πράγματι μέχρι σήμερα δεν έχει παντρευτεί!)

«Κληδονας, εκ του αρχαίου Κληδών. Μαντεία ασκουμένη παιγνιωδώς υπό νεανίδων ιδία κατά την εορτήν των γενεθλίων του Αγίου Ιωάννου, 24 Ιουνίου. Κατ' αυτήν εντός υδρίας πλήρους ύδατος αντληθέντος βωβώς, «αμίλητο νερό», ρίπτονται διάφορα αντικείμενα: καρφίδες, κομβία, νομίσματα κ.λπ., έκαστον των οποίων «μελετάται» επ' ονόματι ωρισμένου προσώπου. κατόπιν εξάγονται ανά εν, ενώ απαγγέλλονται διάφορα δίστιχα, τα οποία θεωρούνται ως αποτελούντα απάντησιν εις τα προβλήματα τα απασχολούντα το άτομο επ' ονόματι του οποίου είχε μελετηθή το εξαγόμενον αντικείμενον». Κληδονίζω (κληδών) = προσημαίνω. προμηνύω, προμαντεύω. Κληδών (ομηρική λέξη, κλέω, κληδών και κληδών= φήμη, φωνή περιέχουσα πρόρησιν, μήνυμα, υπόδειξιν του μέλλοντος, γεν. φωνή, ρήσις μαντική, παρ' Ομήρω εν τη συν. Ευτυχίας μήνυμα εκ λόγου συναγόμενον (Οδύσσεια Σ 117, Ηρ. 5,72). (Λεξικό Γ. Δραγατάκη, 1975)

#### ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΑ ΑΠΟΣΠΕΡΑΣ

\_ Σήμερα που `ναι τα Αι Γιαννιού βάλε αρχή κερά μου  
 Του χρόνου σαν και σήμερα να σ' έχω αγκαλιά μου  
 \_Κλειδώνουμε τον κλήδονα μ' ένα μικιό κλειδάκι  
 Κι απόης τον αφήνουμε έξω στο φεγγαράκι  
 \_Ανοίξατε τον κλήδονα στου Αϊ - Γιαννιού τη χάρη  
 κι ος είναι καλορίζικος ας έρθει να το πάρει  
 \_Τα μυστικά του Κλήδονα κρατώ καλά κρυμμένα,  
 μέσα στα βάθη της καρδιάς, που έβαλα για σένα.  
 \_Σήμερα που `ναι τα' Αι Γιαννιού του Θιου ζητώ μια χάρη  
 Του χρόνου σαν και σήμερα να γίνουμε ζευγάρι  
 \_Κλειδώσετε τον κλήδονα με δόξα και με χάρη  
 Κι αφού `χει μήλο κόκκινο ταχύτερου (αύριο) να το πάρει  
 \_Ε Γλυκοπαναγία μου, που `σαι στη γειτονιά σου  
 Ζευγάρισέ το μήλο μου, να σ' άφτω τα κεριά σου.  
 \_Μήλο `βαλα στον κλήδωνα κι είναι και μυρωδάτο  
 Κι αν δε σε πάρω θα γενεί ο κόσμος άνω κάτω.

#### ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΑ ΣΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ

\_Ανοίγουμε τον κλήδονα με τ' Αϊ Γιαννιού τη χάρη  
 κι όποιος έχει μήλο κόκκινο ας έρθει να το πάρει  
 \_ Ανοίγουμε τον κλήδονα με του Αγιαννιου τη χάρη  
 Κι όποιος έχει ριζικό σήμερα να το πάρει.  
 Έφθασε η ώρα κι η στιγμή κι ο κλήδονας ανοίγει  
 Και κάθε μια το ριζικό στα φανερά ξανοίγει  
 Ανοίξετε τον κλήδονα με τση μυρθιάς το φύλλο  
 Μαλαματένια πρόσωπα που θάμπωσες τον ήλιο  
 Ανοίξετε τον κλήδονα τη χέρα μου να βάλω  
 να βγάλω το χρυσό αητό το ρήγα το μεγάλο  
 Ανοίξετε τον κλήδονα να βγάλουμε τα μήλα  
 του χρόνου σαν και σήμερα βγάλετε δακτυλίδια  
 Ανοίξετε τον κλήδονα να βγει ο χαρισμένος  
 απου τα κάστρα πολεμά και βγαίνει κερδισμένος  
 Βάλε το χέρι κοπελιά, το πρώτο μήλο πιάσε  
 Που η μοίρα σου χειροκροτεί, ευτυχισμένη να 'σαι.  
 Βγαίνει το μήλο τ' άρχοντα, του πιο καλού λεβέντη,  
 Του πρώτου μας παλικαριού στο λούσο και στο γλέντι.

Στον κλήδονα οι χρησμοί που λέει-στέλνει ο μάντης σε κάθε ριζικάρη είναι με μαντινάδες. Ριζικό = η μοίρα, το τυχερό, το πεπρωμένο, μεταφορικά αυτό που κουβαλά κάποιος από τις ρίζες του (από το σόι του). Ριζικάρης = αυτός για τον οποίο η μαντίσσα ή ο μάντης εξαγγέλλει μια μαντινάδα που η ερμηνεία της δίδει τη μοίρα ή το τυχερό ή το πεπρωμένο του κ.λπ.:

\_«Ω Ριζικό ακατάστατο, αναπαμό δεν έχεις,  
 μα επά κ' εκεί σαν πελελό περιπατείς και τρέχεις.  
 Όντε στα ύψη μας πετάς, τα χαμηλά γυρεύεις,  
 κι όντε μας δείχνεις το γλυκύ, τότες μας φαρμακεύεις  
 (Ερωτόκριτος Δ. στίχοι 717-720, Β. Κορνάρος 1553- 1613)

\_Τα μάτια τση εχαμήλωσε, χάμαι στη γη εσουντήρα,  
 εβάραινε στο Ριζικόν, και στην πρικιάν τση Μοίρα.  
 (Ερωτόκριτος Δ. στίχοι 733-735, Β. Κορνάρος 1553- 1613)

\_«Πάν' τα μαντάτα εδώ κ' εκεί, παντόθες το μαθαίνουν,

πολλοί κινούν του Ριζικού, κ' εις τα φουσάτα πηαίνουν  
 (Ερωτόκριτος στ Δ. 871 - 872, Β. Κορνάρος 1553-1613)

## **Ο ΚΛΗΔΟΝΑΣ ΕΧΕΙ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ.**

Η μαντεία, που είναι κάτι το διαφορετικό από τη μαγεία, δεν ήταν ενασχόληση μόνο ελληνική, αλλά καθολική, υπήρχε σε όλους τους αρχαίους λαούς μέχρι την ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης δια μέσου της μαντείας.

**1.** Η μαγεία του Κλήδωνα στην εποχή του Ομήρου, χρησιμοποιούνταν προκειμένου να μαντέψουν κάποια από τα μελλούμενα (Οδύσσεια Σ 117).

**2.** Ο Πausanias στα «Βοιωτικά» ( 11, 7), σχετικά με τον κλήδωνα, αναφέρει τα εξής:

«Στη συνέχεια του Ηρακλείου (της Θήβας) υπάρχει γυμνάσιο και στάδιο, που και τα δυο έχουν το όνομα του Θεού. Πέρα από το Σωφρονιστήρα λίθο υπάρχει βωμός του Απόλλωνα του επονομαζόμενου Σποδίου. Ο βωμός του Απόλλωνα σχηματίστηκε από τη στάχτη των σφαγίων. Εδώ συνηθίζεται μαντική από κληδόνων («μαντική δε καθέστηκεν αυτόθι από κληδόνων»), την οποία ξέρω ότι τη χρησιμοποιούν οι Σμυρνιοί περισσότερο απ' όλους τους Έλληνες και οι Σμυρνιοί έχουν πάνω από τη πόλη, έξω από το τείχος, ιερό των κληδόνων («κληδόνων ιερόν»). Παλιά οι Θηβαίοι θυσίαζαν ταύρους στον Σπόδιο Απόλλωνα». Στα χρόνια του Βυζαντίου συναντάμε το έθιμο σαν λατρεία του Ήλιου. Φωτιές ανάβονται και ο λαός πηδά πάνω απ' αυτές για να εξαγνίσει το κακό, όπως και σήμερα. Με τα χρόνια ο Κλήδοντας χάνει το χαρακτήρα της γενικής μαντικής και περιορίζεται στους ερωτικούς χρησμούς. Η θεά Κλήδωνα αποσύρεται σιωπηλά και δίνει τη θέση της στον Αϊ Γιάννη, του οποίου τη χάρη επικαλείται ο λαός.

**3.** Η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει αφενός ότι ο **κλήδοντας** και οι μαντείες υπήρχαν επί εποχής εξόδου των Εβραίων από την Αίγυπτο, ήτοι το 1500 π.Χ., και αφετέρου ότι είναι πράξεις καταδικαστέες, πρβ: «τα γαρ έθνη ταύτα, ους συ κατακληρονομείς αυτούς, ούτοι κληδόνων και μαντειών ακούσονται, σοι δε ουχ ούτως έδωκε Κύριος ο Θεός σου» (Δευτερονόμιο 18,14)

**4.** Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Θεόδωρος Βαλσαμών κατά το β' μισό του 12ου αιώνα, σχολιάζοντας τους Κανόνων της Πενθέκτης Συνόδου (691-2) σχετικά με τις νουμηνίες, τις φωτιές και τον κλήδωνα, παραθέτει περιγραφή του εθίμου το οποίο προσομοιάζει με βακχική τελετή συνδεδεμένη με το Σατανά και για το λόγο αυτό το θεωρεί καταδικαστέο, πρβ:

«Κατά την εσπέραν της κγ' του Ιουνίου μηνός, ηθροίζοντο εν ταις ρυμίσι και εν τοις οίκοις άνδρες και γυναίκες, και πρωτότοκον κοράσιον νυμφικώς εστόλιζον μετά γονυ το συμποσιάσαι και βακχικώτερον ορχήσασθαι και χορεύσαι και αλαλάξαι, έβαλλον εν αγγείω συστόμω χαλκώ θαλάπτιον ύδωρ, και είδη τινά εκάστω τούτων ανήκοντα - και ώσπερ της παιδός εκείνης λαβούσης Ισχύν εκ τον Σατανά προμηνύειν τα ερωτώμενα, αυτοί μεν περί τούδε τίνος αγαθού ή

και αποτροπαίον ανεβούν ερωτηματικώς· το δε κοράσιον από των εν τω αγείω εμβληθέντων ειδών το παρατυχόν εξαγαγόν υπεδείκνυεν· και λαμβάνων ανόητος τούτον δεσπότης, επληροφορείτο τάχα τα επ' αυτώ συνενεχθήναι μέλλοντα, ευτυχή τε και δυστυχή. Την επαύριον δε μετά τυμπάνων και χορών συν τω κορασίω εις τους αιγιαλούς απερχόμενοι, και ύδωρ θαλάπτιον αφθόνως αναλαμβάνόμενοι, τας κατοικίας αυτών έρραινον και ου μόνον ταύτα ετελούντο παρά των ασυνετωτέρων, αλλά και δι' όλης της νυκτός από χόρτον πυρκαϊάς ανάπτοντες, επήδον υπεράνω αυτών και εκληδονίζοντο, ήτοι εμαντεύοντο περι ευτυχίας και δυστυχίας και άλλων τινών δαιμονιωδώς. Τας δε ένθεν κακείθεν εισόδους αυτών και το δωμάτιον, εν ώ ετελείτο η κληδών, συν τοις παρακειμένοις υπαίθροις, χρυσίζουσι πέπλοις και σηρικοίς κατεκόσμου υφάσμασι· αλλά μην και φυλλάσι δένδρων κατεστεφάνουν, εις τιμήν και υποδοχήν, ως έοικε, του οικειωσαμένου αυτούς Σατανά».

Ωστόσο, παρ' όλη την αρνητική στάση της Εκκλησίας, το έθιμο του κληδόνα επιβίωσε μέχρι σήμερα σε διάφορες παραλλαγές, όμως μόνο ως έθιμο και όχι και γιατί οι νέοι το πιστεύουν.

Συγχρόνως βγήκε και η έκφραση "αυτά τα λεν στον κληδόνα", με την έννοια ότι αυτά που λέγονται δεν είναι σοβαρά

### 3. Η ΠΑΤΙΝΑΔΑ

«Πατινάδα» λέγονται σε κάποια μέρη της Ελλάδος ( Λέσβο, Βέροια, Νάουσα, Κυκλάδες κ.α.) ο περίπατος με τραγούδι και μουσικές, κάτι όπως και η καντάδα. Πατινάδες λέγονται και οι μαντινάδες που λέγονται στον μουσικό αυτό περίπατο.

Οι πατινάδες γίνονται όχι μόνο το βραδύ, όπως οι καντάδες, αλλά όποια άλλη ώρα της ημερας και με σκοπό την έκφραση έρωτα , αλλά και ως συνοδεία γαμπρού, νύμφης, καρνάβαλου κ.λπ. Ετυμολογία από το: (περι)πατώ > περπατάδα ή (περ)πατ-(ιν)άδα > πατινάδα και κάτι όπως και πρω-ινάδα, μαντ-ινάδα, κιτρ-ινάδα κ.α., σύνθετα: κλοτσοπατινάδα, γρονθοπατινάδα κ.α.

Μερικοί λένε ότι η ονομασία «πατινάδα» προέρχεται από το «πατινός»= ο τελευταίος (<πάτος), επειδή αυτό το είδος τραγουδιού είναι το τελευταίο στα γλέντια>>. Ωστόσο η πραγματικότητα είναι αυτή που είδαμε πιο πριν.

Οι πατινάδες είναι συνήθως με δεκαπεντασλλαβους στίχους και συνεπώς είναι συγγενικό ποιητικό είδος με τις μαντινάδες και τα κοτσάκια, ο λόγος που πολλοί τα συγχέουν, όμως άλλο είδος ποίησης το ένα και άλλο το άλλο.

Στην Ημαθία υπάρχει και χορός με την ονομασία «πατινάδα» (και «πατινάδες» λέγονται και τα τραγούδια με τα οποία χορεύεται ο χορός αυτός): «Είναι ο πιο αγαπητός χορός στη Νάουσα. Υπάρχει πληθώρα παραδοσιακών τραγουδιών που χορεύονται πατινάδες σε ρυθμούς 2/4, 7/8, 11/16 και 9/8. Στον παραδοσιακό Ναουσαϊκό γάμο στις αρχές του 20ου αιώνα, πατινάδες παιζόταν όταν έπαιρναν την προίκα, κατά τη μεταφορά της νύφης στο σπίτι του γαμπρού όπου γινότανε η στέψη, μετά το γαμήλιο γλέντι ξημερώματα Κυριακής. Η πατινάδα όταν χορεύεται με μελωδίες σε ρυθμό 7/8 και 2/4 ολοκληρώνεται σε 6 βήματα που εκτελούνται σε δύο μουσικά μέτρα. Ενώ όταν χορεύεται σε ρυθμό 9/8 ολοκληρώνεται σε 8 βήματα που εκτελούνται σε 2 μουσικά μέτρα. Με έναν ξεχωριστό τρόπο χορεύεται η πατινάδα από τις Μπούλες τις Αποκριές. Ο χορός είναι πομπικός και χορεύεται για τη μετακίνηση του χορευτικού ομίλου στους δρόμους από πλατεία σε πλατεία. Η κίνηση γίνεται σε δύο στίχους κατ' αντιζυγία και ανάμεσα στις Μπούλες κινείται ήσυχα μία νύφη, που είναι άντρας ντυμένος γυναικεία» («ΧΟΡΟΙ ΗΜΑΘΙΑΣ», Χρήστος Ζάλιος)

#### ΚΑΤΩ ΣΤΗ ΡΟΙΔΟ

Κάτω στη Ροίδα, στη Ροϊδοπούλα  
 Τούρκος αγάπησε μια Ρωμιοπούλα  
 κι η Ρωμιοπούλα δεν τότε θέλει  
 κι η σκύλα η μάνα της την προξενεύει.  
 - Πά-ρ'το-νε, κόρη μου, τον Τούρκο γι'ά-ντρα  
 να σε φωνάζουν Χανούμ Σουλτάνα.  
 Πάρ'τονε, κόρη μου, έχει καΐκι,  
 θα σε πηγαίνει στη Σαλονίκη.  
 -Πάρ'τονε, κόρη μου, έχει βαπόρι,  
 θα σε πηγαίνει και ως την Πόλη.  
 Δεν τότε θέλω, δεν τότε παίρνω,  
 πέρδικα γίνομαι, στα όρη φεύγω  
**(Πατινάδα Νάουσας Τακης Μπάιτσης)**

#### ΠΟΥΛΙΑΝΑ

Για παίξ'τι τα νταούλια, βαρέστι τα βιουλιά,  
 παντρεύτι η Ρήνα, παίρνει τον Κιχαϊά.  
 -Τι έχεις καημένη Ρηνούλα - Ρηνούλα-  
 Τι έχεις κι όλου κλαίς και με δε μου το λες.....  
 -Όταν μι' είπεις έχε γεια κι κίνησις να φύγεις,  
 κλονάρι απ'την καρδούλα μου ξικλήρισις κι πήρις.  
 Γιατί δε μου το λες, μούν' κάθεσε κι κλαις.  
 -Δε σι άριζαν τ' Αλώνια, νταϊλιάνα, τ' Αλώνια μαχαλά

μούν'σι άριζι η Πουλιάνα, Ρηνούλα, κι ου γιός του Κιχαγιά.  
Γιατί δε μου το λες, μούν' κάθεσε κι κλαις.  
(Πατινάδα Νάουσας Τάκης Μπαίτσης)

#### 4. Η ΣΟΝΑΤΑ

Ο ποιητικός όρος sonata από τον οποίο προέρχεται ο ελληνικός σονάτα είναι ιταλικός, ο οποίος σημαίνει εκτέλεση μουσικού έργου ή τραγουδιού χωρίς να τραγουδάει κάποιος. Ειδικότερα κάθε μουσικό έργο γραμμένο να παίζεται μόνο με μουσικά όργανα και όχι και να τραγουδιέται. Παράγεται από τα ιταλικά sono, are = ηχώ, φθέγγομαι, sonor = ο ήχος, sonus = ο φθόγγος, sonare = ηχώ, σημαίνω, κτυπώ, παίζω (όργανον), sonare il piano = παίζω πιάνο, sonata (θηλυκό) = η ήχηση, η σονάτα, sonatore = ο οργανοπαίχτης.

Σύμφωνα επίσης με τους ειδικούς η σονάτα είναι πολυμερής οργανική μορφή. Κατ' εξοχήν μορφή της είναι η **Σόλο Σονάτα**, για ένα σολιστικό όργανο, η σονάτα για δύο ή περισσότερα όργανα, **η Συμφωνία**, που είναι σονάτα για ορχήστρα και **το Κοντσέρτο**, σονάτα για σόλο όργανο και ορχήστρα. Πρωτοεμφανίστηκε χωρίς σταθερή μουσική μορφή. Ήταν όμως οργανωμένη σε τμήματα, κάτι που επέτρεψε τη μεταγενέστερη εξέλιξή της. Στην περίοδο του Μπαρόκ υπήρχαν δύο βασικοί τύποι σονάτας για περισσότερα όργανα: η **Σονάτα Δωματίου** (sonata da camera), με Πρελούδιο και χορευτικά μέρη και η **Εκκλησιαστική Σονάτα** (sonata da chiesa), με εναλλαγή αργό-γρήγορο-αργό-γρήγορο. Από την εποχή του Μπαρόκ υπήρχε και η **Σόλο Σονάτα**, για ένα όργανο.

Η **Κλασική σονάτα** έχει 3 ή 4 μέρη, με την εξής ακολουθία:

1ο μέρος γρήγορο, με δομή της "φόρμας σονάτας"

2ο μέρος αργό και λυρικό

3ο μέρος (συχνά παραλείπεται) Μενουέτο και Τρίο ή Σκέρτσο

4ο μέρος γρήγορο, στην κύρια τονικότητα, με μορφή Ρό-ντο ή φόρμα σονάτας.

**Σημειώνεται ότι άλλο σονάτα και άλλο σονέτο.** Το Σονέτο είναι ένα λυρικό ποιητικό είδος ελεύθερου στίχου, που στην κλασική του μορφή αποτελείται από 14 στίχους (με δύο τετράστιχες και δύο τρίστιχες στροφές) και γι' αυτό συχνά αποκαλείται και δεκατετράστιχο.

## 5. Η ΣΕΡΕΝΑΤΑ

Ο όρος *serenata*, από τον οποίο προέρχεται ο ελληνικός *σερενάτα*, είναι ιταλικός και σημαίνει το μουσικό έργο, με όργανα και τραγούδι, που είναι γραμμένο να παίζεται τις εσπερινές ώρες στους δρόμους, προς τιμή κάποιου ή κάποιων προσώπων. Παράγεται από τα ιταλικά *sera* = το βράδυ, η εσπέρα, *serano* = ο εσπερινός, *buona sera* = καλησπέρα, *questa sera* = απόψε, ***serata*** = η βραδιά, η εσπερίδα, *serata d' amore* = τιμητική βραδιά, *serata d' addio* = αποχαιρετιστήρια βραδιά, ***serenata* = η νυκτωδία κ.α.**

Σχετικά τα: *sera* > *σερ(γ)ιάνι*, *σεργιανίζω* = κάνω βόλτες τις εσπερινές ώρες.

Η *σερενάτα* σήμερα, σύμφωνα επίσης με τους ειδικούς, είναι είδος μουσικής σύνθεσης που συνδυάζει χαρακτηριστικά της *καντάδας*, του ορατορίου και της όπερας, ήτοι αποτελεί μουσικό είδος με πολύ ελεύθερη σύλληψη, τόσο ως προς το οργανικό δυναμικό όσο και ως προς τη φωνητική επεξεργασία ή τα όργανα.

Σημειώνεται ότι:

A) Στα ιταλικά η λέξη *serenus* σημαίνει και ο γαλήνιος και προ αυτού ορισμένοι *ετυμολογούν* την λέξη *σερενάτα* με το γαλήνιο (μουσική ή τραγούδι), όμως η αλήθεια είναι αυτή που είδαμε πιο πριν.

B) Στα ιταλικά η λέξη *cantata* > *καντάδα* δε σημαίνει η εσπερινή (εννοείται μουσική ή το εσπερινό τραγούδι), όπως σημαίνει η λέξη αυτή την Ελλάδα, καθώς και η ιταλική λέξη *σερενάτα*, αλλά το τραγούδισμα, με ή χωρίς μουσικά όργανα, στους δρόμους, από το ιταλικό *cado, candare* = ελληνικά (κ)άδω > άδω = ψάλω, τραγουδώ, κ.α.

## 6. Η ΚΑΝΤΑΔΑ

*Καντάδα* λέγεται ένα είδος μουσικής σύνθεσης που τραγουδιέται είτε από έναν μόνο άνδρα είτε από ένα άντρα και την παρέα του προς χάρη μια γυναίκας με σκοπό την έκφραση των συναισθημάτων του εν λόγω άντρα. Εκτελείται υπό τη συνοδεία έγχορδων μουσικών οργάνων (συχνά κιθάρας και μαντολίνου) και από τρίφωνη ή τετράφωνη χορωδία, αποτελούμενη από άντρες. Συνηθέστερα, ερμηνεύεται τις νυχτερινές ώρες στους δρόμους ή κάτω από το παράθυρο της αγαπημένης. Η *καντάδα* ως είδος ποιήματος είναι κάτι όπως και η *μαντινάδα*, δηλαδή και αυτή αποτελείται-φτιάχνεται από ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, όμως η *καντάδα* δεν είναι

δίστιχο ποίημα, αλλά πολύστιχο και συνεπώς έχει κάπως διαφορετικό μέτρο και διαφορετική μελωδία απ' ό,τι η μαντινάδα:

\_ και μην τη λυπηθείς του ύπνου τη γλυκάδα

Με ένα μου φίλο μπιστικό σου κάνουμε καντάδα (Μαντινάδα κρητικής καντάδας)

Απόψε την κιθάρα μου τη σόλισα κορδέλες,  
και στα καντούνια περπατώ για τσ' όμορφες κοπέλες.

Απόψε να μην κοιμηθείς παρά να καρτερέψεις  
ν' ακούσεις την κιθάρα μου και έπειτα να πέσεις.

Για σε τα γιούλια τά'κοψα για σε και τ' άλλα τ'άνθη  
απόψε σ' Ξύπνα ονειρεύτηκα κι ο ύπνος μου εχάθει.

Ανήφορος κατήφορος, είναι βαρύ σεργιάνι

Κι όπου αγαπάει μελαχρινή, ποτέ να μην πεθάνει

Ψαράς θα γίνω στη στεριά, με δίχτυα μπαλωμένα

Για να ψαρέψω μια καρδιά, που δεν πονά για μένα (Επτανησιακή καντάδα)

Η λέξη cant-ata (ιταλικά) > καντ-άδα (ελληνικά) παράγεται από το λατινικό ρήμα canto, cantare και την κατάληξη -ata, ρήμα που είναι ίδιο ακριβώς με το ελληνικό ρήμα (κ)άδω > άδω (με δασεία) = τραγουδώ, ψάλω κ.α. Στα ιταλικά cantante/ cantatore = ο τραγουδιστής, αυτός που άδει, cantore = ο ψάλτης κ.α. Συνεπώς η λέξη – μουσικός όρος cantata > καντάδα σημαίνει στην κυριολεξία το τραγούδι, η «τραγουδάδα», ήτοι η ωδική εκτέλεση, το τραγούδισμα,

Αρχικά οι καντάδες ήταν τραγουδία του δρόμου, με ή χωρίς μουσικά όργανα, απ' όπου και η ιταλο-επτανησιακή ονομασία «καντούνια ή καντόνια» = τα στενά δρομάκια και οι γωνιές του δρόμου όπου γίνονται οι καντάδες.:

«ΝΙΚΟΛΟΣ: Λίγο να τραγουδήσω

θέλω σε τούτο το στενό, μήπως να την ξυπνήσω,

στο παραθύρι της να βγη να με παρηγορήση

και της καμένης μου καρδιάς τον οφανό να σβήση» «Κατσούρμπος»

123-125 Γ. Χορτάτζη)

«Ήπαιρνε το λαγούτον του κι εσιγανοπορπάτει,

κι εκτύπαν το γλυκιά γλυκιά αγνάντια στο παλάτι... (Κορνάρος Ερωτόκριτος Α, 375)

Σήμερα στην Ιταλία η λέξη sonata ( από το sonor = ο ήχος) σημαίνει η μουσική εκτέλεση ή η εκτέλεση τραγουδιού μόνο με μουσικά όργανα και η λέξη serenata σημαίνει το εσπερινό (εννοείται

τραγούδι, με ή χωρίς μουσικά όργανα ), από το sera, serano = η εσπέρα, εσπερινός. Στην Ελλάδα σήμερα η λέξη καντάδα σημαίνει το εσπερινό τραγούδισμα, με ή χωρίς μουσικά όργανα, άρα στην Ελλάδα η λέξη καντάδα σημαίνει ό,τι και η ιταλική λέξη serenata > σερενάτα.

Οι μουσικοί όροι cantata > καντάδα, serenata > σερενάτα κ.α. δημιουργήθηκαν επί Ενετοκρατίας στην Ελλάδα και στην Ιταλία και για αυτό και οι ιταλικές-ενετικές ονομασίες τους.

Ο Κρητικός ποιητής Γεώργιος Χορτάτσης (1550–1610) στο έργο του «Κατσούρμπος» αρχίζει με το Νικολό και τον υπηρέτη του Κατζάραπο να βρίσκονται κάτω από το παράθυρο της αγαπημένης του Νικολού, της Κασσάντρας, κάνοντας καντάδα με κιθάρα («σονάροντας την κιθάρα»), όμως χωρίς να την ονομάζει έτσι, δηλαδή καντάδα, αλλά «ρίμα»:

«Σονάροντας την κιθάρα. Ρίμες.

Πού 'σαι, Κασσάντρα μου ακριβή, που 'σαι και δεν προβαίνεις  
να σβήσεις τση καημένης μου καρδιάς τση πληγωμένης  
τη λαύρα κι όλους τσι καημούς, μόνο με τή θωριά σου,  
κι ό νους μου ο φοβιζάμενος, γροικώντας τ' όνομά σου,  
να διώξει την τρομάρα μου κι από 'δεπά με πλήσο  
δρόσος και περιδιάβαση σπίτι μας να γυρίσω;  
Πρόβαλε, κορασίδα μου, πρόβαλε να σε ιδούσι  
τα μάτια μου του ταπεινού να παρηγορηθούσι,  
πρόβαλε, δώσ' τωνε το φώς, σαν ήσου μαθημένη,  
με τη γλυκιά σου τη θωριά, ψυχή μου αγαπημένη»  
(«Κατσούρμπος» Γ. Χορτάτση, Πράξη πρώτη στ. 6-15)

«Πρόβαλε, κορασίδα μου, πρόβαλε, πεθυμιά μου  
Να δώσης φως στα μάτια μου και δρόσος στην Καρδιά μου.  
Δεν ειν κιανείς εις στο στενό, κι έγνοια κιαιμιά μην έχεις»  
Φτωχή, τη σημερινή δουλειά, τάχα να την κατέχεις  
(Γ. Χορτάτσης, 1550 – 1610, «Κατσούρμπος», πράξη δεύτερη,  
στ. 157-160)

Ο Κρητικός ποιητής Βιτσέντζος Κορνάρος (1553 – 1614) στο «Ερωτόκριτο» περιγράφει εσπερινές μουσικές εκτελέσεις (καντάδες με λαούτο), όμως δεν τις ονομάζει καντάδες η με άλλο όνομα, πρβ:

«Κι όντεν η νύκτα η δροσερή καθ' άνθρωπο αναπεύγει,  
και κάθε ζο να κοιμηθή τόπο να βρη γυρεύγει,  
ήπαιρνε το λαγούτον του (ο Ρωτόκριτος) κι εσιγανοπερπάτει,  
κι εκτύπαν το γλυκιά γλυκιά ανάδια στο παλάτι.  
Ήτον η χέρα ζάχαρη, φωνή 'χε σαν αηδόνι,  
κάθε καρδιά να του γρικά κλαίει κι αναδακρύνει.

Ήλεγε κι ανεβίθανε της ερωτιάς τα πάθη,  
 και πώς σ' αγάπη εμπέρδεσε κι εψύγη κι εμαράθη.  
 Κάθε καρδιά ανελάμπανε, αν ήτο σαν το χιόνι,  
 σ' έτοια γλυκότατη φωνή κοντά να τση σιμώνη.  
 Εμέρων' όλα τ' άγρια, τα δυνατά απαλαίνα,  
 στο νουν τ' ανθρώπου ό,τ' ήλεγε με λύπηση πομένα·  
 εμίλειε παραπόνεσες που τσι καρδιές εσφάζα,  
 το μάρμαρον εσπούσανε, το κρούσταλλον εβράζα.....  
 Λέγει του (λέει ο Ερωτόκριτος στο φίλο του Πολύδωρα):  
 "Φίλε, εβάλθηκα τραγούδι και λαγούτο  
 γλήγορα να με γιάνουσι στο λογισμόν ετούτο.  
 Σαν τραγουδήσω και σαν πτω τον πόνο που με κρίνει,  
 μου φαίνεται πως είν' νερό, και τη φωτιά μου σβήνει...  
 -----

«Και την αυγή, πρι' άλλος τσι δει, στο σπίτι-ν εγιαγέρναν  
 Κι ο Ρήγας με τη Ρήγισσαν πολλή χαράν επαίρναν,  
 να του γρικού' να τραγουδεί, κ' έτσι γλυκιά να λέγει  
 του Έρωτα τσι πονηριές, και πράξεις του να ψέγει.  
 Μ' απ' όλους κι όλες πλιά γλυκιά ήσα' στην Αρετούσα,  
 και τα τραγούδια ξυπνητή συχνιά την εκρατούσα'  
 κι οληνυκτίς ανάπαψη δεν είχε, να λογιάζει  
 ποιός είναι αυτός που τραγουδεί και βαρναστενάζει.  
 Και μέρα-νύκτα η Πεθυμιά πληθαίνει να τ' ακούγει,  
 μη γνώθοντας, κι ο Έρωτας, όντε γελά, μας κρούγει.....»  
 ( Βιτσέντζος Κορνάρος Ερωτόκριτος στίχοι 375-410)



Η 19<sup>η</sup> σελίδα του επανησιακού χειρογράφου του Ερωτόκριτου. Ο Ερωτόκριτος με τον Πολύδωρο στα ανάκτορα του βασιλιά των Αθηνών Ηρακλή κάνουν καντάδα με μαντολίνο «Ήπαιρνε το λαγούτον του κι εσιγανοπορπάτει, κι εκτύπαν το γλυκιά γλυκιά αγνάγια στο παλάτι... (Κορνάρος Ερωτόκριτος Α, 375)



Η 154<sup>η</sup> σελίδα του επανησιακού χειρογράφου του Ερωτόκριτου, 1710 μ.χ., με τον Ερωτόκριτο και την Αρετούσα σε κρυφή συνάντηση στο παλάτι. Λέγει της (Αρετούσας) ο Ρωτόκριτος: "Ήκουσες τα μαντάτα, που ο Κύρης σου μ' εξόρισε σ' τη ξενιτιάς τη στράτα; ... (Ερωτόκριτος Γ στ 1347-390, Βισσέντζος Κορνάρος 1553-1613)

## 7. Η ΑΡΕΚΙΑ Ή ΑΡΙΕΤΑ

Η μουσική και τα τραγούδια στα Επτάνησα, σύμφωνα με τους επτανήσιους συγγραφείς - ερευνητές έχει πολύ βαθιές ρίζες στον χρόν και, με έντονες επιρροές από την Κρήτη και Ιταλία, επειδή Επτάνησα και Κρήτη διετέλεσαν υπό την κατοχή των Ενετών. Για τους ίδιους χαρακτηριστικά είδη της επανησιακής ποίησης είναι οι καντάδες και οι αρέκιες. Οι ζακυνθινές καντάδες και αρέκιες, άρχισαν να αναπτύσσονται, λενε, στο έπακρο στα νεότερα χρόνια, όπως και οι σονάτες, οι σερενάτας, οι μαντινάδες κ.α.



Για τους ίδιους επτανήσιους συγγραφείς - ερευνητές οι επτανησιακές καντάδες ως τραγούδια-μουσική είναι παλιά παραδοσιακά, πολυφωνικά, μουσικά κομμάτια για χορωδία και τραγουδιούνται με τη συνοδεία κιθάρας και μαντολίνου. Είναι τραγούδια νοσταλγικά με στίχους ρομαντικούς, που εξω-

τερικεύουν ένα βαθύτερο αίσθημα και με μια γλυκιά μελωδία η οποία προξενεί ιδιαίτερη συγκίνηση.

Για τους ίδιους «καντάδα» ονομάζεται ένα συγκεκριμένο είδος μουσικής σύνθεσης που τραγουδιέται από έναν άνδρα προς μια γυναίκα ή και από μια γυναίκα προς ένα άντρα, ενίοτε και με συνοδεία άλλων τραγουδιστών, με σκοπό την έκφραση των συναισθημάτων που αισθάνεται ο ένας στον άλλον και που εκτελείται υπό τη συνοδεία έγχορδων μουσικών οργάνων (συχνά κιθάρας και μαντολίνου) από τρίφωνη ή τετράφωνη χορωδία, αποτελούμενη από άντρες.

Η καντάδα αναπτύχθηκε, λενε, πολύ μετά που μεταφέρθηκε και μέσα στις ταβέρνες με λαϊκότερο χαρακτήρα και με θέματα που καταπιάνονταν με τον καθημερινό μόχθο και τα προβλήματα της εργασίας, την καθημερινότητα και τον πατριωτισμό. Μετά την ένωση των Επτανήσων (1864) με την Ελλάδα ένα πλήθος μουσικών μετακόμισαν από τα Ιόνια νησιά στην Αθήνα όπου άνοιξαν τα πρώτα Ωδεία. Μαζί με τις θεωρητικές τους γνώσεις μετέφεραν την αγάπη για την όπερα και για την καντάδα. Η επτανησιακή καντάδα τελικά θα επηρεάσει τα Αθηναϊκά αστικά τραγούδια και τότε θα γεννηθεί η αθηναϊκή καντάδα.

Στην επτανησιακή καντάδα άφησε τη σφραγίδα της η συνεργασία του Νικόλαου Μάντζαρου με τον εθνικό μας ποιητή Διονύσιο Σολωμό, οι οποίοι μας έδωσαν την αξέχαστη "Ξανθούλα" και άλλες.

Την είδα την ξανθούλα, την είδα `ψες αργά  
που εμπήκε στη βαρκούλα να πάει στην ξενιτιά.  
Εφρούσκωνε τ' αέρι λευκότατα πανιά  
ωσάν το περιστέρι που απλώνει τα φτερά.  
Εστέκονταν οι φίλοι με λύπη με χαρά

κι αυτή με το μαντίλι τους αποχαιρετά. (Η Ξανθούλα, Δ. Σολωμός)

Για τους επανήσιους συγγραφείς – ερευνητές η **αρέκια** (από το ιταλικό *a orecchio* = με το αυτί, *oreccio* = αυτί, *orecciare* = ακούω), που λέγεται και **αριέτα** (*arietta*= αεράκι, αύρα, όμως και *aria* = ο σκοπός), είναι είδος επανησιακού λαϊκού τραγουδιού με ιδιαίτερο στυλ, που τραγουδιούνται με τέσσερις φωνές, χωρίς τη συνοδεία οργάνου, **κάτι ως τα ριζιτικά τραγούδια στην Κρήτη**, μόνο που έχουν άλλη μελωδία. Η αρμονία τους είναι κάπως περίεργη, αφού πολλές φορές η 3η φωνή τραγουδάει ψηλότερα από την 1η φωνή. Αυτόν τον τρόπο οι ζακυνθινοί τον λένε «τέρτσα». Οι αρέκιες ξεκινούν με μια φωνή (σόλο) και κατόπιν η αρμονία συμπληρώνεται με τις άλλες φωνές που ακολουθούν.

#### Η ΧΗΡΑ

(Ζακυνθινή παραδοσιακή αποκριάτικη Αρέκια)

Το χαλκό, το χαλκό, κύριε ελέησον  
 Εργάτης ήμουν άριστος, τα περασμένα χρόνια  
 Πότε για τρύγο επήγαινα, και να ξαρίζω αλώνια  
 Στο δρόμο μου, που επήγαινα, απάντηξα μια χήρα  
 Μου λέει χεις σύνεργα καλά, και ντούρα ψεκαστήρα  
 Ευθύς τα συμφωνήσαμε, πάω την άλλη μέρα  
 Βλέπω τ' αμπέλι χέρισσο, της χήρας πέρα ως πέρα  
 Τραβάω πρώτη μηχανή, τραβάω και δευτέρα  
 Τραβάω κι άλλες τέσσερες, ώσπου να φύγει η μέρα  
 Κυρά μου σώθηκε ο χαλκός, και βγήκανε τ' αστέρια  
 Τι να μου κάνουν χριστιανέ, μονάχα έξη χέρια  
 Στο χάλι πούν' το κτήμα μου, εσύ να το δροσίσεις  
 Τουλάχιστον δέκα φορές, πρέπει να το ραντίσεις  
 Κι' εκεί που ετοιμαζόμουνα, τη μηχανή να λύσω  
 Να πλύνω το σωλήνα τση, για να τον καθαρίσω  
 Αρπάζει την ραντιστήρα μου, με πιάνει χέρι-χέρι  
 Να της περάσω ήθελε, ακόμη ένα χέρι  
 Μα δώστου βίρα με ορμή, με δύναμη μεγάλη  
 Αλλά χαλκό η μηχανή, δεν είχε πια να βγάλει  
 Αρπάζω το σακάκι μου, παίρνω τη ψηκαστήρα  
 Στο δρόμο εβλαστήμαγα, το κτήμα και τη χήρα  
 Σας συνιστώ βρε φίλοι μου, εσείς όπου ραντάτε  
 Σε κτήμα ακαλλιέργητο, χήρας ποτέ μην πάτε

Για τ' όποιος με χήρας κτήματα, τολμήσει και τα βάλει  
Θα σπάσει η ψεκαστήρα του, ας είναι κι' απ' ασάλι.

### 8. ΤΑ ΛΙΑΝΟΤΡΑΓΟΥΔΑ

«**Λιανοτράγουδα**» λέγονται τα τραγούδια που περιέχουν λίγα (λιανός = ο λεπτός, ο αδύνατο μπφ ο έχων λίγα στοιχεία κ.λπ.) λίγους στίχους (δίστιχα ή τρίστιχα) και λίγα ποιητικά μέτρα και ως εκ τούτου συνήθως δε χορεύονται. Ωστόσο πολλοί με την ονομασία λιανοτράγουδα συμπεριλαμβάνουν όλα τα δίστιχα και τρίστιχα (μαντινάδες, κοτσάκια κ.λπ.), κάτι που δεν είναι σωστό. Τα λιανοτράγουδα είναι τα κουτσά ή άλλως κουτσαβάκικα ποιήματα:

«Την νύκτα, όταν ήρχετο κάποι' ενωρίς, προ του μεσονυκτίου, συνήθως δεν είχεν ύπνον. Ήναπτε το φως, επεριπάτει, εξηπλώνετο στο κρεβάτι κ' ελιανοτραγουδούσε ή τούρκικα ή ντόπια κουτσαβάκικα:

Βασίλω μ', κάτσε φρόνιμα,  
σαν τ' άλλα τα κορίτσια...  
Ρήνα μου, Κατερίνα, μη φαρμακώνεσαι,  
σου δίνω το βοτάνι.... (Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ο γείτονας με το λαγούτο)

Βασίλω μ', κάτσε φρόνιμα,  
σαν τ' άλλα τα κορίτσια,  
σ' αυτή τη γειτονίτσα...

Βασίλω μ', τὰ κουμπούρια σου  
με τί τα 'χεις γεμάτα,  
βαριά, π' ανάθημά τα

\_Λόγια φτωχά βαφτίζονται στην πίκρα και στο κλάημα  
βγάζουν φτερά και πέτονται πουλιά και κελαηδάνε  
Και κειος ο λόγος ο κρυφός της λευτεριάς ο λόγος  
αντίς φτερά βγάζει σπαθιά και σκίζει τους αγέρες»  
(Λιανοτράγουδα, Γιάννης Ρίτσος)

### 9. ΤΑ ΚΟΤΣΑΚΙΑ ή ΤΣΑΚΙΣΤΑ

Κοτσάκια κανονικά λέγονται τα δίστιχα ποιήματα με δυο οκτασύλλαβα ημιστίχια που επαναλαμβάνονται με αντιμετάθεση και έτσι δημιουργείται στροφή με τέσσερεις στίχους, ήτοι  $4 \times 8 = 32$  συλλαβές,

αν και οι διαφορετικές συλλαβές είναι στην πραγματικότητα μόνο 16, πρβ:

Βρε ήντα σου `καμα κι ήντα `χεις  
 κι όλο με τα μένα τα `χεις  
 κι όλο με τα μένα τα `χεις  
 βρε ήντα σου `καμα κι ήντα `χεις (κοτσάκι)

Ντάρι ντάρι, ντάρι ντάρι  
 στο γιαλό πετούν οι γλάροι,  
 στο γιαλό πετούν οι γλάροι  
 να τα παίζαμε, μακάρι (Κοτσάκι)

Και επειδή εδώ έχουμε δυο ημιστίχια, δυο μικρά στιχάκια, που πλέκονται όπως οι πλεξιούδες στην κοτσίδα, γι αυτό και η ονομασία «κοτσάκια». Μάλιστα, επειδή εδώ έχουμε φαινομενικά 32 συλλαβές και στην πραγματικότητα 16, πρβ και τη φράση «με έπιασε κότσο», δηλαδή μου έδωσε λιγότερα και δεν το κατάλαβα.

Αργότερα με το όνομα «κοτσάκια» λέγονταν τα χορευτικά τραγούδια που αποτελούνται από ομοιοκατάληκτα δίστιχα και που κάθε ένα από αυτά έχει και το δικό του κοτσάκι ως επωδό.

Σημειώνεται ότι:

A) Μερικοί ισχυρίζονται πως οι μαντινάδες αλλού λέγονται κοτσάκια, κάτι που είναι λάθος, γιατί η μαντινάδα έχει δυο δεκαπεντασύλλαβους στίχους, ενώ το κοτσάκι δυο 32συλλαβους.

B) Κότσο > κοτσίδα, υποκοριστικό κοτσάκι = «η πλεξιίδα, τα πλεγμένα γυναικεία μαλλιά, από το αρχαίο ελληνικό "κοττίς -ίδος": η παρεγκεφαλίς (Ιηπ. 468, 29), που έχει υποκοριστικό το κοττίδα. (N. Ανδριώτης έκδ. 1992 σελ. 169). Κότσι [<μσν. κότσιν < κόττιον, υποκορ. του αρχ. κόττος) = ο αστράγαλος, καθώς και το μύθος τμήμα της κνήμης ενός ζώου. Μεταφορικά παραπέμπει σε άνθρωπο καλοστεκούμενο, με γερά κόκκαλα, άρα γενναίο, ή τολμηρό ή με χρήματα κ.λπ. Κότσια = τα αρχαία ζάρια από κότσι. Κόττος είναι η πρωταρχική λέξη, που δημιούργησε τον Κότσο και σημαίνει το λειρί του κόκορα. Από αυτόν βαφτίστηκε και το φουντωτό και φουσκωτό χτένισμα .. «Με έπιασε κότσο» , όπως πιάνεις τον κότσο με φουρκέτες, με λάστιχα κ.λπ., έτσι με έπιασε και εμένα κότσο .... με έδεσε με τύλιξε.

<p><b>ΜΕ ΚΟΤΣΑΚΙΑ ΦΑΝΕΡΩΝΩ</b> (Παραδοσιακό Νάξου)</p> <p>Να σ' αγαπώ ίντα `θελα να `χω φουρτούνα και μπελά</p> <p>Βρε ίντα σου `καμα κι ήντα `χεις κι όλο με τα μένα τα `χεις κι όλο με τα μένα τα `χεις βρε ήντα σου `καμα κι ήντα `χεις</p> <p>Στην κρεβαταριά που υφαίνω ό, τι κάνεις τα μαθαίνω</p> <p>Μα σ' αγαπώ χωρίς να θέλω γιατί μοιάζεις των αγγέλων γιατί μοιάζεις των αγγέλων σ' αγαπώ χωρίς να θέλω</p> <p>δώσ' μου μια ματιά κι ας είναι φεύτικη μα θέλω τηνε</p> <p>Βρε ήντα τηνε θές ετόσο φεύτικη θα σου τη δώσω φεύτικη θα σου τη δώσω βρε ήντα τηνε θές ετόσο</p> <p>με κοτσάκια φανερώνω της καρδούλας μου τον πόννο</p> <p>Γύρισε δώσ' μου μια ματιά κι ας μη με πλήγωνες βαθιά κι ας μη με πλήγωνες βαθιά γύρισε δώσ' μου μια ματιά</p> <p>Στην κρεβαταριά που υφαίνω ό, τι κάνεις τα μαθαίνω</p>	<p><b>ΠΕΡΝΩ-ΔΙΑΒΑΙΝΩ</b> (Παραδοσιακό Νάξου)</p> <p>Περνώ διαβαί-Περνώ διαβαίνω για να δω δυο μάτια α- δυο μάτια αγαπημένα για να με φέ- Για να με φέρει ο λογι- σμός ξανά στα πε- ξανα στα περασμένα</p> <p>Ντάρι ντάρι, ντάρι ντάρι στο γιαλό πετούν οι γλάροι, στο γιαλό πετούν οι γλάροι να τα παίζαμε, μακάρι</p> <p>Άνοιξε το-, άνοιξε το παράθυρο η γειτονιά-, η γειτονιά να φέξει Η πούλια κι ο-, η πούλια κι ο αυγερι- νός μαζί σου για-, μαζί σου για να φέξει</p> <p>Ντάρι ντάρι, ντάρι ντάρι στο γιαλό πετούν οι γλάροι, στο γιαλό πετούν οι γλάροι να τα παίζαμε, μακάρι</p> <p>Πλαγιάζω για-, πλαγιάζω για να κοι- μηθώ κι ο λογισμός-, κι ο λογισμός με δέρ- νει Ο ήλιος βγαί- , ο ήλιος βγαίνει στα βουνά κι ο ύπνος δε-, κι ο ύπνος δε με παίρνει</p> <p>Ντάρι ντάρι, ντάρι ντάρι στο γιαλό πετούν οι γλάροι, στο γιαλό πετούν οι γλάροι να τα παίζαμε, μακάρι</p> <p>Ντάρι ντάρι, ντάρι ντάρι στο γιαλό πετούν οι γλάροι,</p>
---	---

	στο γιαλό πετούν οι γλάροι μας επήρανε χαμπάρι
--	---

<p><b>ΧΑΡΕΙΤΕ ΝΙΟΙ – ΧΑΡΕΙΤΕ ΝΙΕΣ</b></p> <p>Χαρείτε νιοι, χαρείτε νιες τα δροσερά σας νιάτα, Γιατί θα νάλθει ένας καιρός να σας τα φαγ' η πλάκα Ας πατήσωμε, κι ας πάει Τέτοια γη που θα μας φαιει</p> <p>Τούτη η γη που την πατούμε, όλοι μέσα θε να μπούμε! Τούτη η γη με τα χορτάρια τρώγει νιους και παλληκάρια, Και από κάτω στα λουλούδια, τρώγει νιές και κοπελούδια</p> <p>Δώστε της λοιπόν να πάρει Δώστε της με το ποδάρι</p> <p>Χαρείτε νιοι, χαρείτε νιές του χρόνου ποιος θα ζήσει; Ο χάρος 'έχει απόφαση ψυχή να μην αφήσει Χορέψετε - χορέψετε παπούτσια μη λυπάστε μα 'κεινα ξεκουράζονται τη νύχτα που κοιμάστε Χαρείτε νιοι χαρείτε νιες χαρείτε παλικάρια κι εγώ του χάρου του 'βαλα σίδερα στα ποδάρια.</p>	<p><b>ΩΡΑΙΑ ΠΟΥ 'ΝΑΙ ΤΗΝ ΑΥΓΗ</b></p> <p>Ωραία που 'ναι- ..... ωραία που 'ναι την αυγή όταν γλυκο- όταν γλυκοράζει να 'ναι κανείς , να' ναι κανείς στον τόπο του και να δια – και να διασκεδάζει</p> <p>Ό,τι εποχή και να' ναι στα χωριά μας όμορφα 'ναι στα χωριά μας όμορφα ναι ό,τι εποχή και να' ναι</p>
--	--

Τα κοτσάκια διακρίνονται σε δύο είδη: τα ίσα, όπου κάθε στίχος τελειώνει με ολόκληρη τη λέξη και τα κοφτά, όπου έχουμε το φαινόμενο του διασκελισμού του στίχου. Στην περίπτωση αυτή η τελευταία λέξη του πρώτου στίχου είναι κομμένη στα δύο και με τέτοιο τρόπο, ώστε το ένα της κομμάτι ν' αποτελεί το τέλος του πρώτου κι η

υπόλοιπη την αρχή του δεύτερου στίχου. Συνήθως, αυτή η λέξη που κόβεται είναι και κεντρική έννοια του στίχου.

Αμ πάρεις βόλτα του χωριού τα σπίθια ένα-ένα  
πιότερα ν' ακατοίκητα πάρα κατοικημένα.

Εχορταριάσα τα στενά,  
γιατί κανένας δε μπερνά.  
γιατί κανένας δε μπερνά.  
εχορταριάσα τα στενά (Κοτσάκι ίσο)

Ήπηρα βόλτα το χωριό να θυμηθώ τα νιάτα  
τσι περασμένοι έρωτες, τα χρόνια τα φευγάτα.

Του χωριού μου τα στενά σοκάκια  
δε θα τα ξεχάσω.  
δε θα τα ξεχάσω,  
του χωριού μου τα στενά σοκάκια. («κομμένο ή καντούνάτο ή ζαβό" κοτσάκι)

#### ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ:

Α) Μερικοί βασιζόμενοι στο Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών, λένε πως «η λέξη κοτσάκι συναντιέται σε κείμενα από τα τέλη του 18ου αιώνα και στις περιοχές Βιθυνία, Σινώπη, Θράκη (Αδριανούπολη, Μάδυτος), Σηλυβρία με τη σημασία της επωδής ή του τσακίσματος ή με τη σημασία του στίχου του δίστιχου τραγουδιού...». Ωστόσο αφενός άλλο το που συναντιέται μια λέξη και άλλο το είδος ποίησης – μουσικής με κοτσάκια και τα κοτσάκια ως είδος ποίησης είναι δημιούργημα αιγαιοπελαγίτικο και ιδιαίτερα των κατοίκων των Κυκλάδων (Νάξος κ.λπ.).

Β Η Νάξος κατά την ελληνική μυθολογία θεωρείται κόρη της Κρήτης και οι Κυκλάδες, σύμφωνα με τους Θουκυδίδη (Α, 2-9), Ισοκράτη (Παναθηναϊκός) κ.α. κατοικήθηκαν για πρώτη φορά από Κρήτες που εγκατάστησε εκεί ο Μίνωας.

Γ) Μερικοί λένε ότι «Επειδή το βασικό χαρακτηριστικό που έχουν τα κοτσάκια είναι η συντομία τους, άρα η λέξη κοτσάκι είναι παράγωγη του ρ. κόπτω | κόβω, έκοψα > κοψάκι και με παραφθορά κοτσάκι», κάτι που ετυμολογικά δεν ευσταθεί, γιατί το σύμπλεγμα πς > ψ παραφθείρεται μόνο με άλλα της οικογενείας των χειλικών (κοπή, κόβω > κόφτω, έκοψα > έκοψα ...) και όχι με αυτά των οδοντικών: τ,δ,θ. Κατ' άλλους «η συσχέτιση με το τουρκικό koguik «τραγούδι δίστιχο» [ βλ. P. Georgiadis, Die lautlichen Veränderungen der türkischen

Lehnwörter in Griechischen, München 1974, σ. 82 ] είναι για λόγους φωνητικούς λιγότερο πιθανή. Επίσης για λόγους σημασιολογικούς δεν είναι πιθανή η συσχέτιση με τις τουρκικές λέξεις kocak (κοτσάκ) «ατρόμητος, γενναίος», kucak (κουτζάκ) «στήθος, κόρφος, χερόβολο, δέσμη, δεμάτι» και kocek (κιουτσέκι) «θηλυπρεπής χορευτής ντυμένος στα κατακόκκινα» (βλ. Αρχοντάκης – Γιαννούλης, ό. π., σ. 159 σημ. 42)

## 10. Ο ΑΜΑΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΜΠΑΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

**Ταμπαχανιώτικα τραγούδια** έχει επικρατήσει τελευταία να λέγονται τα κρητικά τραγούδια που είναι μη χορευτικά και η μουσική τους δομή είναι διαφορετική από αυτή που έχουν τα άλλα κρητικά χορευτικά τραγούδια, καθώς και αυτά της τάβλας και της στράτας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα το τραγούδι "Όσο βαρούν τα σίδερα", που ερμήνευσε με την μοναδική φωνή του ο Νίκος Ξυλούρης. Ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή την περίοδο του Μεσοπολέμου στα Χανιά, το Ρέθυμνο και το Ηράκλειο και γι αυτό μερικοί τα αποκαλούν και «αστικά κρητικά τραγούδια».

Η ονομασία ταμπαχανιώτικα είναι μικρασιάτικη, από το «ταμπάκαρα ή ταμπαχανέδες» = στα τουρκικά τα βυρσοδεψεία, οι βιοτεχνίες επεξεργασίας δερμάτων, προβάλλοντας έτσι τη θλίψη, το δράμα και το μεράκι που υπάρχουν στο στίχο και στη μελωδία των τραγουδιών αυτών ή είναι ονομασία είναι υποτιμητική και κάτι όπως λέμε και «σκυλάδικα» = τα λαϊκά τραγούδια.

Τα ταμπαχανιώτικα τραγούδια στην ανατολική Κρήτη από μικρός άκουγα να τα αποκαλούν «αμανέδες» και αντί για το Μπουλγαρί και το μπουζούκι για την εκτέλεσή τους χρησιμοποιείται το λαούτο. Συνάμα χρησιμοποιούνται κι άλλα έγχορδα όργανα, ακόμη και η λύρα. Ο πρώτος που ηχογράφησε αυτού του είδους τη μουσική ήταν ο Ρεθυμνιώτης Στέλιος Φουσταλιεράκης.

Τα ταμπαχανιώτικα είναι νταλκαδιάρικα τραγούδια της Κρήτης, στα οποία συνδυάζονται αρμονικά η κρητική λαϊκή μουσική με τη μικρασιάτικη και τη ρεμπέτικη. Είναι αστικά και μη χορευτικά άσματα, όμως με έντονο όχι γενικά το λυπητερό στοιχείο, αλλά κυρίως το ερωτικό πάθος. Το μουσικό τους ύφος είναι διαφορετικό από αυτό των καθ' αυτών κρητικών και ανάμεικτα με ανατολίτικα (τούρκικα και βυζαντινά) στοιχεία. Αναπτύχθηκαν στο νησί επί Κρητικής Πολιτείας, ίσως και παλιότερα, κυρίως στη δυτική Κρήτη (Χανιά - Ρέθυμνο).

Η ύπαρξη των εν λόγω τραγουδιών στην Κρήτη χρονολογείται τουλάχιστον από την εποχή του Χανιώτη Τουρκοκρητικού μουσικού Μεχμέτ Σταφιδάκη, γύρω στο 1890. Αρκετοί μεγάλοι Κρητικοί καλλιτέχνες έχουν εντάξει στην δισκογραφία τους τέτοια τραγούδια, όπως ο Νίκος Ξυλούρης, ο Θανάσης Σκορδαλός, ο Κώστας Μουντάκης, ο Γιώργης Κουτσουρέλης και άλλοι.

Ο Νίκος Μανιάς («Ταμπαχανιώτικα: οι μουσικοί διάλογοι της Κρήτης με τα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου»), σχετικά με τα τραγούδια αυτά αναφέρει τα εξής: «Τα τραγούδια αυτά εξελίχθηκαν ως παραλλαγή των αμανέδων, αντίστοιχων φωνητικά των οργανικών ταξιμιών – των εκλεπτυσμένων αυτοσχεδιασμών στις εισαγωγές των τραγουδιών. Οι αμανέδες ή μανέδες, αρχικά έκφραση της ανατολικής κουλτούρας, μετουσιώθηκαν σε έκφραση του συναισθηματισμού των Ελλήνων. Το επιφώνημα «αμάν!», σταθερά επαναλαμβανόμενο κατά την εκτέλεση του αμαν-έ, εκφράζει μελαγχολία, ερωτική λαχτάρα, πόνο χωρισμού, θλίψη για τις συνθήκες διαβίωσης. Τα ταμπαχανιώτικα καλλιεργήθηκαν έντονα στην εποχή μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης και την εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στο νησί το 1922, και ακόμη νωρίτερα, τον καιρό της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας (1899-1913). Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι ότι το μουσικό αυτό είδος γεννήθηκε πιθανότατα στις πόλεις των Χανίων και του Ρεθύμνου κατά το 19ο αι., ως συνέπεια του ελληνο-τουρκικού πολιτισμικού συγχρωτισμού στο νησί κατά την Τουρκοκρατία. Όντας ήδη το κατεξοχήν μουσικό ρεπερτόριο των Τουρκοκρητικών (μία από τις παλαιότερες σωζόμενες μελωδίες του είδους είναι ο Σταφιδιανός μανές, που χρονολογείται γύρω στο 1890 και αποδίδεται στον εύπορο Τουρκοκρητικό σταφιδέμπορα Μεχμέτ Σταφιδάκη) πολλά από τα ταμπαχανιώτικα έχουν τις ρίζες τους στα καφέ-αμάν (café amans), τα οποία καλλιεργήθηκαν στο νησί κυρίως μετά την εγκαινίαση, τη δεκαετία 1890-1900, του ατμοπλοϊκού δικτύου που συνέδεε το Ηράκλειο με άλλα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου, όπως η Σμύρνη και η Αλεξάνδρεια.»

Ο Θόδωρος Ρηγνιώτης και ο Κώστας Βασιλάκης, σχετικά με το θέμα της ονομασίας, αλλά και της ουσίας των Ταμπαχανιώτικων, σε κείμενο που συνόδευε την έκδοση των απάντων του Στέλιου Φουσταλιεράκη, αναφέρουν τα εξής: «Ο όρος «ταμπαχανιώτικα» προέρχεται από την τουρκική λέξη ταμπαχανέδες (=βυρσοδεψία) και υπήρχε ιδίως στη Σμύρνη, όπου η ανάλογη συνοικία ονομαζόταν Ταμπάχανα, ενώ καταγράφεται στη σμυρναϊκή μουσική παράδοση ο Ταμπαχανιώτικος μανές, που ηχογραφήθηκε πολλές φορές και από διάφορους καλλιτέχνες. Στην Κρήτη όμως ο όρος δε φαίνεται να

χρησιμοποιήθηκε όταν τα τραγούδια αυτά ήταν εν χρήσει (όταν δηλαδή λειτουργούσαν στην ακμή τους οι παρέες των μερακλήδων που τραγουδούσαν στις ταβέρνες των πόλεων και των κοντινών χωριών ή στις αυλές και τα σπίθια τους) και μάλλον «πέρασε» σε μας από παρανόηση, που οφείλεται σε μια σημείωση στην τελευταία σελίδα του ένθετου βιβλίου στην κλασική πλέον αρχαική δισκογραφική έκδοση «Οι Πρωτομάστορες». Εκεί μάλιστα αναφέρεται άστοχα ότι «ταμπαχανάδες» λέγονταν στα τούρκικα τα σανατόρια, πράγμα ανακριβές, και συνδυάζεται το υποτιθέμενο όνομα των τραγουδιών με τον πόνο των φυματικών (τροφίμων των σανατορίων), λόγω του πάθους και του ψυχικού πόνου που αναδίδουν...».

### **Όσο βαρούν τα σίδερα**

Παραδοσιακό (Μ. Ασία / Ιωνία), πρώτος κατέγραψε στη δισκογραφία ο Στέλιος Φουσταλιεράκης, με τη φωνή του Ιωάννη Μπερνιδάκη ή Μπαξεβάνη το 1938 .

Όσο βαρούν τα σίδερα, αμάν-αμάν  
βαρούν τα μαύρα ρούχα,  
γιατί τα φόρεσα κι εγώ, κόσμε ψεύτη,  
για μια αγάπη που `χα  
Αμάν είχα και υστερήθηκα, το μωρό μου  
θυμούμαι και στενάζω  
άνοιξε γης μέσα να μπω, κόσμε ψεύτη,  
κόσμο να μην κοιτάζω

### **Πονεμένη καρδιά**

(Σαν είχες άλλο στη καρδιά)-1940/1939

Στίχοι: Γιάννης Μπερνιδάκης (Μπαξεβάνης)

Μουσική: Στέλιος Φουσταλιεράκης

Σαν είχες άλλο στην καρδιά

τι μ' ήθελες εμένα

να με πληγώσεις να πονώ

ώσπου να ζω για σένα.

Παίζεις με τις φτωχές καρδιές

για να γλεντάς τα νιάτα

κι ύστερα τις ξελησμονάς

σου χωρισμού τη στράτα.

Όσο κι αν παίζεις και γλεντάς

θα `ρθει και σε η σειρά σου

και πίκρες κι αναστεναγμοθα κάψουν την καρδιά σου.

**Τα βάσανά μου χαιρόμαι** / «Όλοι μου λένε γιάντα κλαις»)-  
1938

(Στέλιος Φουσταλιέρης /Γιάννης Μπαξεβάνης Χαλεπιανός μανές  
-Ταμπαχανιώτικο\*)

Τα βάσανα μου χαιρόμαι  
τσι πίκρες μου γλεντίζω  
κι αν ε μου πούνε για χαρές  
εγώ δεν τσι γνωρίζω.  
Τα βάσανα μου χαιρόμαι  
τσι πίκρες μου γλεντίζω.  
Όλοι μου λένε γιάντα κλαις  
κι αν κλαίω ποιόν πειράζω  
στον κόσμο εγεννήθηκα  
καρδιές να δοκιμάζω.

### **ΟΙ ΑΜΑΝΕΣ ή ΛΙΝΩΔΙΕΣ**

Οι αμανέδες και γενικά τα λυπητερά τραγούδια έχουν καταγωγή από τις αρχαίες ελληνικές Λινωδίες και τα καλούμενα άσματα «Μανερώς» των αρχαίων Αιγυπτίων. Ο Λίνος, σύμφωνα με την Ελληνική Μυθολογία, ήταν γιος του βασιλιάς της Θράκης Οίαγρου (ή του Απόλλωνα) και της Καλλιόπη, της μούσας της επικής ποίησης, αδελφός του Ορφέα και ένας από τους πρώτους μεγάλους ποιητές και μουσικούς της αρχαιότητας. Σ' αυτόν αποδίδεται η επινόηση της τρίχορδης Κιθάρας/ Λύρας ή η προσθήκη της τέταρτης χορδής στην τρίχορδη του πατέρα του. Ως μαθητές του παραδίδονται ο αδελφός του Ορφέα και ο Ηρακλής, που σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, χτύπησε τον δάσκαλό του και τον σκότωσε, οργισμένος για τις επικρίσεις του (κατ' άλλη εκδοχή ο Λίνος πέθανε με τραγικό τρόπο εξ αιτίας του ότι ανταγωνίστηκε τον Απόλλωνα στη μουσική και έχασε). Σ' ανάμνησή του θανάτου του ψαλλόταν ο καλούμενος «λίνος ή λινωδία», τραγούδι πένθιμο, που ήταν γνωστό και στην Αίγυπτο με το όνομα «Μανερώς», πρβ: Ηρόδοτος Β' 79: "έστι δε Αιγυπτιστί ο Λίνος καλούμενος Μανερώς". Πausανίας Θ' 29,7: "καλούσι δε το ήσμα (δηλ. τον λίνον) Αιγύπτιοι τη επιχωρίω φωνή Μανέρων ") είτε προς τον βώρμον (Αθήναιος ΙΔ', 619) των Μαριανδών. Κατ' άλλη εκδοχή, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, Μανέρως λεγόταν ο μοναχογιός του 1ου βασιλιά της Αιγύπτου που πέθανε στο άνθος της ηλικίας του και έκτοτε οι Αιγύπτιοι τον θρηνοούσαν με το ομώνυμο άσμα.

Η ονομασία αμανές «Αμανές» έχει προέλθει από το συμφυρμό των τουρκικών λέξεων «αμάν» και «μανές» (= λιανοτράγουδο, με

λίγους στίχους, δίστιχο ή τετράστιχο), οι οποίες προέρχονται από την αρχαία αιγυπτιακή λέξη «μανερώς».

Οι Αμανέδες, σύμφωνα με τους ειδικούς, έχουν δική τους τεχνολογία με υψηλόφωνη, βαριά και βαθιά μολπή (τραγουδιστική απόδοση) που σύρει επί μακρόν σε ένταση και ποικιλία τους ήχους των λέξεων προσδίδοντας έτσι ανατολίτικο πάθος απροσμέτρητης αισθηματικότητας (κοινώς «νταλκά»).

Ο τούρκικος αμανές αποτελεί ιδιόρρυθμο είδος μακρόσυρτου και παθητικού τραγουδιού με κύριο χαρακτηριστικό την επανάληψη του τουρκικού επιφωνήματος αμάν (= έλεος, οίκτος) ή παρόμοιου επιφωνήματος (Μαζί με το "αμάν", μερικές φορές τον αμανέ διανθίζουν και άλλα παρόμοια επιφωνήματα: τα medet = βοήθεια, "γιαρέι" = αγάπη μου, τουρκ. Yar κ.α.). Στην Ελλάδα το επιφώνημα αμάν λέγεται με την έννοια του επιφωνήματος ωχ! = αρχαία ελληνικά αχ - βαχ... π.χ. Αμάν! τι έπαθα. = Ωχ! τι έπαθα.

Ο αμανές έχει επίσης την επίδραση της βυζαντινής μουσικής και συγκεκριμένα του ήχου που λέγεται "βαρύς" και ανήκει στο εναρμόνιο γένος. Παρόμοια χαρακτηριστικά με τους αμανέδες βρίσκουμε στους βαρείς και μακρόσυρτους επαναλαμβανόμενους ήχους όπως το χριστιανικό ψαλτικό «τεριρέμ».

Στις 7 Νοεμβρίου του 1934 το Κεμαλικό καθεστώς στη Τουρκία απαγόρευσε αυτό το είδος του τραγουδιού σε όλη τη τουρκική επικράτεια με τη δικαιολογία ότι ήταν συνυφασμένο με τους Έλληνες και την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τρία χρόνια μετά το 1937 το καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά με ιδιαίτερη διάταξη απαγορεύει το είδος αυτό σε όλη την ελληνική επικράτεια θεωρούμενο ως καθαρό είδος τουρκικού τραγουδιού. Έτσι επίσημα το είδος αυτό εξοβελίστηκε και από τις δύο Χώρες! ( Π. Κουνάδη, «Δίφωνο» αρ. 9),

Σημειώνεται ότι:

1) Τα συμρναίικα ταμπαχανιώτικα τραγούδια είναι μη χορευτικά άσματα με έντονο το λυπητερό στοιχείο και την ατμόσφαιρα των καφενέδων και των καπηλειών. Σημαντική ήταν και η επιρροή τους από την μικρασιατική καταστροφή, όπου και την περίοδο 1922 - 1930 συνδέθηκαν πολλά τραγούδια με έντονο το βαρύ ανατολίτικο μουσικό ιδίωμα, αλλά και με θεματολογία που είχε άμεση σχέση με τα γεγονότα της Σμύρνης. Περίφημοι ταμπαχανάδες υπήρχαν επίσης στην Πάτρα και στα Χανιά της Κρήτης. Η συνοικία Ταμπακαριά των Χανίων, ως τόπος επεξεργασίας των δερμάτων, αναπτύχθηκαν στην ανατολική βραχώδη περιοχή των Χανίων πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα, μακριά από τα τείχη της πόλης - αν και μαρτυρίες για την εγκατάσταση

βυρσοδεφείων στα Χανιά υπάρχουν από τον 18ο αιώνα. Η κύρια εγκατάσταση αυτών των Βιοτεχνιών στη συγκεκριμένη περιοχή, πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο της Αιγυπτιοκρατίας ( 1830-40), σύμφωνα με επίσημο αραβικό έγγραφο, καθώς λέγεται.

2) Από τα παλιά σωζόμενα κρητικά ταμπαχανιώτικα τραγούδια περίφημος είναι ο σταφιδιανός σκοπός, που αποδίδεται στον πλούσιο Χανιώτη Τουρκοκρητικό σταφιδέμπορο Σταφιδάκη Μεχμέτ Μπέη (1878 – 1908), ο οποίος φέρεται ως καλός άνθρωπος και περίφημος οργανοπαίχτης μπουλαρί (είδος τρίχορδου ταμπουρά-μπουζουκιού την εποχή εκείνη). Ηχογραφήθηκε από τους Ρεθεμνιώτες μουσικούς, το λυράρη Αντώνη Παπαδάκη (Καρεκλά, 1893-1980) και το λαουτιέρη και τραγουδιστή Γιάννη Μπερνιδάκη (Μπαξεβάνη, 1910-1972), με τη συνεργασία του κορυφαίου Ρεθεμνιώτη μουσικού Μπουλαρί Στέλιου Φουσταλιεράκη (1911-1992). Ο Στ. Φουσταλιέρης, δεξιότηχνης στο Μπουλαρί, αναδείχθηκε τα τέλη της δεκαετίας του 1930, μετά και τη συνεργασία του με τους ρεμπέτες του Πειραιά (1933-37), στον κυριότερο εκπρόσωπο του κρητικού ταμπαχανιώτικου τραγουδιού. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου ηχογραφήθηκαν πολλά από τα τραγούδια αυτά. Τα όργανα που απέδιδαν αυτό το είδος τραγουδιών ήταν ο ταμπουράς ή το μπουλαρί ή το λαγούτο, μερικές φορές η λύρα με το βιολί, αλλά και όργανα καθαρά μικρασιατικής προέλευσης, όπως ο Τζουράς, το Σαντούρι και το τρίχορδο Μπουζούκι. Στη δισκογραφία μέχρι σήμερα έχουν ηχογραφηθεί δεκάδες Ταμπαχανιώτικων τραγουδιών από μεγάλους μουσικούς όπως ο Μανώλης Λαγός, ο Γιάννης Μπερνιδάκης (Μπαξεβάνης), ο Γιώργης Τσαγκαράκης ή Τζιμάκης, ο Θανάσης Σκορδαλός, ο Νίκος Ξυλούρης κ.α.. Σημαντικές όμως και οι νεώτερες συνθέσεις, όπως «Ο Κρητικός ψαράς» του Κώστα Μουντάκη και η «Νενέ» του Γιώργη Κουτσουρέλη.

3) Σαν «πρωτοεργημενικές» των κρητικών ταμπαχανιώτικων τραγουδιών αναφέρονται και πολλοί Μουσουλμάνοι, που έζησαν στην Κρήτη επί Κρητικής Πολιτείας. Υπενθυμίζεται ότι η Κρήτη ελευθερώθηκε από τους Τούρκους μόλις το 1913 και πρωτεύουσά της νήσου επί Τουρκοκρατίας και Κρητικής Πολιτείας (1898 - 1906 μ.Χ.) ήταν τα Χανιά, όπου διέμεναν πάρα πολλοί μουσουλμάνοι (Τούρκοι, Αιγύπτιοι, εξωμότες Κρήτες κ.α.).

4) Επειδή ο Μεχμέτ Σταφιδάκης έπασχε από φυματίωση και πέθανε σε ηλικία 30 ετών, πολλοί είπαν ότι τα ταμπαχανιώτικα τραγούδια ήταν αυτά των φυματικών και άλλοι ότι η ονομασία Ταμπαχανιώτικα προέρχεται από τους ταμπαχανάδες (= σανατόρια) όπου νοσηλεύονταν οι βαριά πάσχοντες φυματικοί, δικαιολογώντας έτσι την θλίψη και το μεράκι που τα διέκριναν στον στίχο και στη μελωδία. Ωστόσο

αυτό δεν είναι αληθές, γιατί ο Σταφίδακης δεν είναι ο επινοητής των ταμπαχανιώτικων, αφού αυτά ήρθαν στην Κρήτη από τη Σμύρνη.

### **11. ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ (ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΑΒΛΑΣ) ΤΡΑΓΟΥΔΙ**

Το ριζίτικο τραγούδι είναι ένα από τα κύρια είδη της κρητικής δημοτικής ποίησης. Είναι τραγούδια που αφενός δημιουργούνται στόμα με στόμα και αφετέρου τραγουδιούνται χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Οι μελωδίες των ριζιτικών τραγωδιών είναι κάπου κοντά με τη βυζαντινή μουσική, γιατί προέρχονται από εκεί. Σε αντίθεση με τις μαντινάδες, τα ριζίτικα τραγούδια και δεν χορεύονται και δεν εκφράζουν κάποιο προσωπικό, αλλά κάποιο γενικό σημαντικό γεγονός.

Τα ριζίτικα τραγούδια και γενικά η κρητική δημοτική ποίηση είναι δεκαπεντασύλλαβοι σίχοι, όμως το ριζίτικο τραγούδι σε σχέση με τη μαντινάδα δεν επιδιώκει την ομοιοκαταληξία, αλλά είναι κάτι όπως οι ύμνοι και τα έπη των Βυζαντινών.

Τα ριζίτικα τραγούδια διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, σε αυτά «τση στράτας», που ονομάζονται έτσι, επειδή τραγουδιούνται βαδίζοντας (της στράτας = ο δρόμος) και σε αυτά «τση τάβλας», που ονομάζονται έτσι, επειδή τραγουδιούνται, όταν καθόμαστε στο τραπέζι (της τάβλας = του τραπέζιου, τάβλα = η σανίδα που στρώνεται για φαγητό).

**Τα ριζίτικα τραγούδια «τση στράτας»** έχουν περιπατητικό ρυθμό και διακρίνονται σε αυτά της πομπής προς εκκλησία, κέντρο κ.λπ. για γάμο ή βάπτισμα κ.λπ. και αυτά της «συνεπαράδας» (= της μετακινούμενης παρέας), τα οποία είναι κάτι ως οι καντάδες.

**Τα ριζίτικα τραγούδια «τση τάβλας»** είναι «στατικά» τραγούδια και διακρίνονται σε αυτά «τση χαράς» (γάμου, γέννησης, βάπτισμα κ.α.), «τση λύπης» ( ξενιτιάς, θανάτου, χάρου, φυλακής, σκλαβιάς κ.α.), «τση λευτεριάς και των αγώνων» (αφηγούνται την πολυτάραχη ζωή του νησιού της Κρήτης και υμνώντας τον ηρωισμό και την αγωνιστικότητα του κρητικού λαού), «τση ζωής και τση υπαίθρου» κ.α.

Τάβλα στην Κρήτη λέγεται η σανίδα, αλλά και το τραπέζι, λατινικά *tabula* > αγγλικά *table*. Παλιά στους γάμους, βαπτίσεις κ.λπ. τοποθετούσαν τάβλες (σανίδες), για να καλυφθούν οι αυξημένες ανάγκες θέσεων για τις εκατοντάδες των καλεσμένων, γι αυτό και τα τραγούδια που λέγονται εκεί λέγονται «τραγούδια «τση τάβλας».

## Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΡΙΖΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ριζίτικο τραγούδι λέγεται αυτό που το περιεχόμενό του έχει να κάνει με τις ρίζες – ριζίτες (προγόνους) μας ή το ριζικό (πεπρωμένο) κάποιου ή κάποιων.

Μερικοί ισχυρίζονται ότι «ριζίτες», απ' όπου και «Ριζίτικα τραγούδια», λέγονται αυτοί που κατοικούν στις ρίζες (πρόποδες) των Λευκών ορέων του Ν. Χανίων και τραγουδούσαν αυτού του είδους τα τραγούδια. Ωστόσο αυτό είναι λάθος, γιατί αφενός το ριζίτικο τραγούδι τραγουδιέται σε όλη την Κρήτη και αφετέρου ριζίτες, απ' όπου και «ριζάρχες» λέγονταν παλιότερα οι πρόγονοί μας και ιδιαίτερα αρχηγό των ριζών (σογιών, όσων φέρουν το ίδιο επίθετο: Σκορδίληδες, Κρασανάκηδες κ.α.), πρβ:

<<\_Λάλει ελεύθερα.... Αρνείσαι ότι είσαι συ αυτός ο Γιώργης Σκορδύλης Καντανολέος;

\_Αδιάφορον το όνομα. Είμαι αυτός, τον οποίον η συνελευσις των ριζαρχών της νήσου, ειτα δε και ο λαός ανηγορεύσαν Πρύτανιν Κρήτης. ....

\_Γιώργη Καντανολέε του Λειψογιώργου, αρχοντορωμαίε του Κρουσπυγεράκου! εκφωνεί τότε ο πρόεδρος....>> (Σπ. Ζαμπέλιου «Οι Κρητικοί γάμοι» ανέκδοτον επεισόδιον της Κρητικής Ιστορίας 1570, Μέρος πρώτον, σελίδες 177-179).

Το Ριζίτικο τραγούδι, είναι γεγονός, άνησε περισσότερο στη δυτική Κρήτη, στα Λευκά όρη, η αιτία που κάνει μερικούς να νομίζουν ότι εκεί επινοήθηκε, επειδή η περιοχή αυτή βρίσκεται πιο μακριά από αυτή του Χάνδακα (σημ. Ηράκλειο), την πρωτεύουσα της Κρήτης, επι εποχής ενετοκρατίας και τουρκοκρατίας, και ως εκ τούτου οι Χανιώτες δεν είχαν την καθημερινή αυστηρή επιτήρηση-καταπίεση και επιρροή των αρχών των κατακτητών που είχαν οι άλλοι Κρητικοί και έτσι εκεί αναπτύχθηκαν πιο πολλά αντιστασιακά κινήματα, στα οποία το ριζίτικο τραγούδι ήταν αρεστό.

Το ριζίτικο τραγούδι είναι το πιο παλιό είδος της κρητικής δημοτικής ποίησης και το οποίο έχει τις ρίζες του στο Βυζάντιο, αφού πολλά θέματα του είναι παρμένα από τον ακριτικό κύκλο, όπως π.χ. «Ο θάνατος του Διγενή».

Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γη τότε τρομάσσει.

Βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σειέτ' ο απάνω κόσμος,

κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια,

κι πλάκα τον ανατριχιά πώς δα τότε σκεπάση,

πώς θα σκεπάση τον αητό, τση γης τον αντρειωμένο.

Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώριε,  
 τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,  
 χαράκια αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνιε.  
 Στο βίτσισμά πιανε πουλιά, στο πέταγμα γεράκια,  
 στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.  
 Ζηλεύγει ο Χάρος με χωσιά μακρά τότε βιγλίζει  
 κι ελάβωσέν ντου την καρδιά και την ψυχήν ντου πήρε.

Το ριζίτικο τραγούδι σήμερα χωρίζεται σε τρεις περιόδους: τη βυζαντινή, την ενετική και την τουρκική. Από την πρώτη περίοδο θεωρείται ότι είναι και το παρακάτω τραγούδι:

Απού την άκρη των ακριώ, ως τε να πάη στην άλλη,  
 έχουσι τάβλες αργυρές, στρωμιά μαλαματένια,  
 ποτήρια με τις ερωθιές κι απού τα δη πλανάται  
 κι επέρασ' ένας βασιλιάς κι είδε τα κι επλανέθη:  
 «Χριστέ μην ήμουν βασιλιάς, Χριστέ μην ήμουν Ρήγας,  
 να πέζευγα να χόρευγα με νιες και μαυρομάτες».

### ΓΝΩΣΤΑ ΡΙΖΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Μα 'γω θωρώ την τάβλα μας κι είναι καλά στρωμένη  
 Με μόσκους και με ζάχαρες και με τα κυπαρίσσια  
 Με γειε'ς του 'που την έστρωνε κι απού 'βανε μαντήλι  
 Κι απού την εμαργιέλωνε τριγύρω με τα πιάτα  
 Και του καιρού χαρούμενους και καλοκαρδισμένους  
 Να τρώμε και να πίνουμε να γλυκοτραγουδούμε. (Ριζίτικο τση τάβλας)

Να'χεν η γης πατήματα κι ο ουρανός κερκέλια  
 Να πάτιουν τα πατήματα να πιανα τα κερκέλια  
 Ν' ανέβαινα στον ουρανό να διπλωθώ να κάτσω,  
 Να δώσω σείσμα τα' ουρανού να βγάλει μαύρα νέφη  
 Να βρέξει χιόνι και νερό κι αμάλαγο χρυσάφι  
 Το χιον' να ρίξει στα βουνά και το νερό στσι κάμπους  
 Στην πόρτα τση πολυαγαπώς τ μάλαγο χρυσάφι.....  
 (Ριζίτικο τση τάβλας)

Μια κόρη συναπόβγανε τον άντρα τση 'ς τα ξένα  
 Κρατεί κερι και φέγγει του, ποτήρι και κερνά τον  
 Κι όσα ποτήρια τον κερνά τόσα λόγια του λέει.  
 \_Μισεύγεις Κωνσταντίνε μου κι ίντα μου παραγγέλνεις?  
 \_Αν λείπω μήνα μη λουστείς και χρόνο μην αλλάξεις ν.... (Ριζι-  
 τικο τση στρατάς)

Θωρείς εκείνην την κορφή, την άλλη την παρέκει?

Εκεί από πίσω κάνουνε μιας ορφανούλας γάμο  
 Σ' καθώς απου 'τον ορφανή, πλησίο τονε τ' ασκέρη  
 Πέντε χιλιάδες παν' ομπρος και τέσσερεις οπίσω  
 'ς τη μέση πα' η λυγερή 'ς τα' ασήμι κουκλωμένη  
 'σ ασήμι κ'είζε μάλαμα κεις τα μαργαριτάρια (Ριζίτικο τση στράτας)

Αυγερινός θενά γενώ να 'ρθω στην καμερή σου  
 να ιδώ την τάβλα' απου δειπνάς, την κλίν' απου κοιμάσαι  
 Την κορ' απ' αγκαλιάζεσαι αν ειν' καλλιιά 'πο μένα,  
 Αν είναι γαιτανόφρουδη κι αλυσιδοπλεγμένη  
 κι αν έχει τα μαλίτσιαν της πολίτικα πλε(γ)μένα  
 Κι αν έχ αχειλί κόκκινο..... (Ριζίτικο τση τάβλας)

Αγρίμια και αγριμάκια μου ,λάφια μου μερωμένα  
 πέτε μου που'ν' οι τόποι σας και πουν τα χειμαδιά σας.(Ριζίτικο ηρωικό).

Μιαν έμορφη χτενίζετε στου φεγγαριού το δίσκο  
 γη πάει για την εκκλησία γη ένα πουλί αναμένει.  
 Χριστέ μου και να' μουνε πουλί,  
 Χριστέ μου να' μου φεγγάρι.. (Ριζίτικο ερωτικό)

Ίντα χετε γυρού-γυρού κι είναι βαριά η καρδιά σας  
 δεν τρώτε, δεν πίνετε και δεν χαροκοπάτε  
 πριν έρθει ο χάρος να μας βρει να μασε' διαγουμίσει,  
 να διαγουμίσει τσι γενιές και να διαλέξει τσι άντρες... (Ριζίτικο λυπητερό).

Τρώτε και πίνετ'άρχοντες κι εγώ θα σας δηγούμαι,  
 Για ένα νιό που τον είδα'γω στον κάμπο κι εκυνήγα.  
 Χωρίς δοξάρι κυνηγά, χωρίς σκουδιά γυρίζει,  
 Σαν αστραπή είν'το ζάλο του κ'η χέρα του βελτώνι  
 Στον πήδο πιάνει το λαγό, στο πέτασμα τ'αγρίμι,  
 Παινούν τον χώρες και χωριά και περιχαίρονται τον.  
 Δεν εκυνήγ'αυτός λαγούς, δεν εκυνήγ'αγρίμια  
 Τσή Λευτεριάς τσή Ρήγησας εγύρευε τον πύργο,  
 Εκεί λουγοχτενίζεται στα σκοτεινά με τ'άστρα  
 Κι εις το φεγγάρι το λαμπρό στολίζει το κορμί τση,  
 Χαρά στον που θα τήνε βρει και θα φραθεί τα κάλλη(Ριζίτικο της τάβλας)

Των αντρειωμένων τ'άρματα δεν πρέπει να πουλιούνται  
 Μα πρέπει να γυαλίζουνε και τσ'άντρες να τιμούνε  
 Να τα θωρούν οι γ'άλλοι νιοί και ν'αποκαμαρώνουν  
 Κι αυτοί να κάμουν άρματα, να παίζουν στο σημάδι  
 'ς τα πεταχτά 'ς στα καθιστά 'ς τα ίσια κ'εις το γλάκι

λαγούς περδικοτρίγωνα να μη ξεζευγαρώνουν  
μόνο 'ς τα κρέατα των εχθρώ όντε τσ' αποζυγώνουν.

### **ΚΑΚΟΗΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ «ΠΟΤΕ ΘΑ ΚΑΝΕΙ ΞΑΣΤΕΡΙΑ»**

Ένας Χανιώτης βιολάτορας ονόματι Κωνσταντίνος Παπαδάκης ή Ναύτης στο βιβλίο του «Κρητική λύρα, ένας μύθος» (Χανιά 1989), καθώς και σε συνέντευξή του στις «Μουσικές διαδρομές» του Ινστιτούτου Μεσογειακών Μελετών του ΙΤΕ, ισχυρίζεται ότι το ριζίτικο τραγούδι «Πότε θα κάνει ξαστεριά» δεν είναι αντιστασιακό, όπως λέγεται, αλλά τραγούδι βεντέτας, που γράφτηκε κάπου το 1821, επειδή η οικογένεια των Μουσούρων πήγε κι έκλεψε τα πρόβατα της οικογένειας των Τσουρήδων, όμως, επειδή τους είδε ο βοσκός τους ο Γιάνναρης, τον σκότωσαν και έτσι άρχισε η βεντέτα μεταξύ των δύο οικογενειών κ.λπ.. Αναφέρει επίσης ότι η λύρα είναι το εθνικό όργανο των Τούρκων, το οποίο έφεραν το 1723 οι Λαζοί Μουσουλμάνοι στην Αμπαδιά και στα Ανώγεια στο Ρέθυμνο, όταν ήρθαν εκεί από την Τουρκία προς ενίσχυση των Οθωμανών κατακτητών, και συνεπώς, καταλήγει ο εν λόγω βιολάτορας, καθώς ο τότε Δ/ντης του Ε.Ι.Ρ Σίμος Καρράς είχε δώσει εντολή να μη μεταδίδονται τα τραγούδια με βιολί, όπως τα δικά του και να μεταδίδονται είτε τραγούδια βεντέτας όπως το πότε θα κάνει ξαστεριά», καθώς και τραγούδια που παίζονται με τις τούρκικες λύρες των Ανωγειανών. Μάλιστα προ αυτού ορισμένες εγκυκλοπαίδειες ισχυρίζονται ότι: <<Το πιο γνωστό ριζίτικο τραγούδι είναι η "Ξαστεριά". Το θέμα του τραγουδιού ξεκίνησε από μια οικογενειακή υπόθεση ζωοκλοπής μετά φόνου: κάποιοι σκότωσαν τον βοσκό Νικόλα Γιάνναρη για να κλέψουν τα ζώα. Ο ιδιοκτήτης του κοπαδιού, περιμένοντας να έρθει ο Φλεβάρης (να Φλεβαρίσει) ώστε να ανοίξουν οι δρόμοι, να κατέβει από την κορφή του βουνού στο οροπέδιο του Ομαλού, να πάρει εκδίκηση για το βοσκό του, τραγούδησε: «Πότες θα κάμει ξαστεριά πότες θα Φλεβαρίσει/ να πάρω το τουφέκι μου»... Το τραγούδι "Πότε θα κάμει ξαστεριά" με την πάροδο των δεκαετιών από οικογενειακό τραγούδι έγινε επαναστατικό και τραγουδήθηκε σε διαφορετικές παραλλαγές ανάλογα με την κάθε εποχή>>. (Εγκυκλοπαίδεια «ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ»)

Ωστόσο όλα αυτά είναι κακοήθειες, γιατί η αλήθεια είναι ότι:

Α) «Ο μουσικολόγος Σίμωνας Καράς στα μέσα της δεκαετίας του 1950 ανέλαβε τη διεύθυνση του μουσικού προγράμματος της Δημοτικής Μουσικής του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας. Από τότε (λέγεται ότι) με εισηγήσεις του προτείνει και τελικά επιτυγχάνει την απαγόρευση της ραδιοφωνικής μετάδοσης Κρητικών τραγουδιών και σκοπών παιγμένων με βιολί θεωρώντας ότι το πλέον αντιπροσωπευτικό

όργανο της Κρητικής μουσικής παράδοσης είναι η λύρα. Οι Χανιώτες βιολάτορες αντιδρούν έντονα με πρωτοβουλία του Κισσαμίτη βιολάτορα Κώστα Παπαδάκη ή Ναύτη ο οποίος από τότε, λίγο πριν φύγει για την Αμερική, έρχεται σε σύγκρουση το Σίμωνα Καρά. Με την επιστροφή του Ναύτη από την Αμερική η σύγκρουση αυτή συνεχίζεται. Ο Ναύτης για να αποδείξει τις απόψεις του προχώρησε το 1988 στην έκδοση ενός βιβλίου υπό τον τίτλο «"Κρητική" λύρα, ένας μύθος»! Στο βιβλίο αυτό αναφέρει πολλές λεπτομέρειες για τη σχέση αυτή που είχε με τον Καρά και άλλα πολλά πράγματα που θεώρησε ότι αποδεικνύουν τις απόψεις του. Απόψεις όμως και μόνο, θεωρίες ανυπόστατες, χωρίς καμία απόδειξη, από καταγεγραμμένη ή μη πηγή ...».

(Περισσότερα βλέπε στα βιβλία: Γ. Κρασανάκη,  
β) «Οι Κρητικοί χοροί, είδη και η ιστορία τους», Αδάμ (Μάκη) Γ. Κρασανάκη)

Β) Το ριζίτικο τραγούδι «Πότε θα κάνει ξαστεριά» είναι σαφώς δημοτικό αντιστασιακό τραγούδι και απλά υπάρχει και ένα άλλο ριζίτικο τραγούδι, το τραγούδι «Μωρέ κοπέλια Σφακιανά», που αυτό μιλά για για κάποιο φονικό μετά ζωοκλοπής κλοπής ζώων που έκανε μια οικογένεια σε βάρος μιας άλλης στο ίδιο μέρος με αυτό που μιλά και το τραγούδι «πότε θα κάνει ξαστεριά», δηλαδή στον Ομαλό, και έτσι ο εν λόγω βιολάτορας νόμισε από τη μια ότι έχουμε βεντέτα κ.λπ. και από την άλλη ότι το «Πότε θα κάνει ξαστεριά» είναι τμήμα του τραγουδιού «Μωρέ κοπέλια Σφακιανά», ενώ έχουμε δυο διαφορετικά τραγούδια, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Γ) Το ριζίτικο τραγούδι «Πότε θα κάνει ξαστεριά», όπως θα δούμε πιο κάτω, μπορεί να θεωρηθεί ως παραλλαγή του παλαιότερου ριζιτικού «Χριστέ να ζώνουμουν σπαθί».

#### ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ: «ΠΟΤΕ ΘΑ ΚΑΝΕΙ ΞΑΣΤΕΡΙΑ»

Πότε θα κάμει ξαστεριά, πότε θα φλεβαρίσει,  
να πάρω το ντουφέκι μου, την έμορφη πατρόνα,  
να κατεβώ στον Ομαλό, στη στράτα τω Μουσούρων,  
να κάμω μάνες δίχως γιους, γυναίκες δίχως άντρες,  
να κάμω και μωρά παιδιά, να κλαιν' δίχως μανάδες,  
να κλαιν' τη νύχτα για νερό, και την αυγή για γάλα,  
και τ' αποδιαφωτίσματα τη δόλια τους τη μάνα.

Το ριζίτικο τραγούδι «Πότε θα κάνει ξαστεριά», σύμφωνα με την κρητική παράδοση, αλλά είναι και κάτι που προκύπτει από την εννοιολογική, λεκτική κ.λπ. ανάλυσή του, είναι ένα αντιστασιακό δημοτικό

τραγούδι που δημιουργήθηκε επι εποχής Τουρκοκρατίας στην Κρήτη (1669 – 1898), και δεν είναι ένα τραγούδι βεντέτας που έγινε διάσημο και αντιστασιακό κατά την εποχή της δικτατορίας των Συνταγματάρχων, όπως, κακώς, ισχυρίζονται μερικοί. Αν ήταν τραγούδι βεντέτας δε θα μιλούσε γενικά και για τόσης μεγάλης έκτασης εκδίκησης, αλλά θα μιλούσε για κάποιο ή κάποια φονικά από κάποιες οικογένειες, όπως γίνεται στο άλλο ριζίτικο, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Το τραγούδι λέει “πότε θα κάνει ξαστεριά”, επειδή οι αντιστασιακοί επι τουρκοκρατίας περίμεναν να νυχτώσει, να βγουν τ’ αστέρια και να δράσουν. Ξαστεριά = εξ-αστέρωσε = «(νύκτα) με αστέρια». Στην περίοδο της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη (1770-71) οι αντιστασιακοί είχαν τραβηχτεί ψηλά στα Λευκά όρη και ο Δασκαλογιάννης, όπως αναφέρει και το τραγούδι του έχει δώσει εντολή στους άνδρες του να δρουν τη νύχτα ως «νυχτοπολεμιστές», εκμεταλλευόμενοι το φως των αστεριών, δηλαδή να κινούνται στα δύσβατα βουνά τη νύχτα και από εκεί να κατεβαίνουν στα χωριά και στις πόλεις: «Και ποιός μπορεί να δηγηθεί ούλα τα βάσανά ντω,/ τα νυχτοπαραδέρματα και τα σκοντάματά ντω,/που ‘προπατούσα’ γ-κάθ’ αργά, τση νύχτας ούλες τ’ ώρες,/ ώστε που ν’ αποσώσουσι στου Πρέβελη από πόδες... («Τραγούδι του Δασκαλογιάννη έτος 1786). Το τραγούδι λέει “πότε θα φλεβαρίσει”, επειδή μέχρι το Φεβρουάριο χιονίζει στα βουνά ή υπάρχουν πολλά σύννεφα οπότε τη νύχτα δεν υπάρχει ξαστεριά και έτσι οι αντάρτες δεν μπορούν να δράσουν. Το τραγούδι λέει «να πάρω το ντουφέκι μου» (πατρόνα = *patrona* = προστάτης), άρα μιλούμε για εποχή τουρκοκρατίας. Το τραγούδι λέει «να κατεβώ στον Ομαλό» και όχι να ανέβω στον Ομαλό (όπως έπρεπε να λέει, κατά το Ναύτη, για να είναι αντιστασιακό), γιατί αφενός ο Ομαλός είναι Οροπέδιο που το κατείχαν οι Τούρκοι και ιδιαίτερα οι Τουρκοκρήτες για εκμετάλλευση, αλλά και προστασία από εκεί των Χανίων και αφετέρου οι αντάρτες μένουν στις κορυφές των βουνών που είναι δύσβατες και απομακρυσμένες και όχι στα οροπέδια και από εκεί μετά κατεβαίνουν για να δράσουν στα οροπέδια και στις πεδιάδες όπου βρίσκονται οι πόλεις και τα χωριά τα οποία κατείχαν οι Τούρκοι και οι Τουρκοκρήτες. Οι αντάρτες κατεβαίνουν από τα βουνά, για να δράσουν, δεν ανεβαίνουν, αφού ο στρατός του εχθρού μένει στα πεδινά και στα ομαλά..

Σημειωτέον και ότι: α) Εδώ δε γίνεται λόγος για την οικογένεια των Μουσούρων, αλλά για ένα τοπωνύμιο, ένα δρόμο «τη σπράτα των Μουσούρων». Β) Πολλοί χαρακτηρίζουν το εν λόγω τραγούδι «βάρβαρο», όμως αυτό δικαιολογείται από το ότι κατά την περίοδο που δημιουργήθηκε, οι Τούρκοι είχαν καταστρέψει, είχαν βιάσει και είχαν

σκοτώσει γυναίκες κα παιδιά των Κρητων προκειμένου να μην επαναστατούν οπότε το τραγούδι αυτό ήταν το ξέσπασμά των ανταρτών.

ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ: «ΜΩΡΕ ΚΟΠΕΛΙΑ ΣΦΑΚΙΑΝΑ»

. Μωρέ κοπέλια Σφακιανά, όσα 'στε των αρμάτων  
πιάστε τα και γλακήσετε στον Ομαλό να πάμε  
κι έκαμαν πάλι φονικό οι γι αρχοντομουσούροι.  
Τον Γιάνναρη σκοτώσασι, το νιό τον παινεμένο  
Νικόλα, τ' αντροκάλεσμα άφης το μην το κάνης  
κι ακόμα ζωντανοί 'μεστα, κι ακόμα γης παθιούμε  
κι ακόμα τα δοξάρια μας κι εκείνα ζωντανά 'νιε.  
Φωνήν και κλάημαν άκουσα στ' Ορθούνι και στσι Λάκκου  
Το Γιάνναρη σκοτώσανε, χαημός στο παλληκάρι.  
Δεν πάει μπλιο στον Ομαλό στα ρημοκούραδάν του  
να βρη τσοι συζευτάδες του να ιδή και τσι βοσκούς του,  
να τωνε δείξη χειμαδιό και τόπους ιδικούς του.».

Το ως άνω ριζιτικό τραγούδι «Μωρέ κοπέλια Σφακιανά», όπως προκύπτει σαφώς από την εννοιολογική του ανάλυσή του, είναι ένα τραγούδι που καλεί σε βοήθεια τους Σφακιανούς κατά συγκεκριμένης οικογένειας, της οικογένειας των Αρχοντορωμαίων Μουσούρων και για το λόγο ότι ήταν φονιάδες και ζωοκλέφτες, που αρχόντευαν δυναστικά. Επομένως στην πραγματικότητα και αυτό το τραγούδι είναι αντιστασιακό, κατά της αυθαιρεσίας των αρχόντων, των αρχοντορωμαίων και απλά ορισμένοι το ερμηνεύουν και ως γεγονός βεντέτας.

Και αφού το ριζιτικό τραγούδι «Μωρέ κοπέλια Σφακιανά», μιλά για «δοξάρια» (= τα τόξα) και για «Αρχοντομουσούρους», άρα το τραγούδι αυτό και το γεγονός που περιγράφει ανάγονται επί εποχής Β' Βυζαντινής περιόδου της Κρήτης (964 - 1204) ή, και το πιο πιθανόν, στις αρχές επί Ενετοκρατίας της Κρήτης (1211- 1669).

Υπενθυμίζεται ότι οι Μουσούροι ήταν μια από τις 12 αρχοντικές οικογένειες (ευγενείς), που έστειλαν οι Βυζαντινοί στην Κρήτη μετά που ο Νικηφόρος Φωκάς την απελευθέρωσε τους Σαρακηνούς, προκειμένου να κυβερνούν αντί αυτών και να εδραιώσουν τη βυζαντινή θέση. Αυτό έγινε κατόπιν διατάγματος του βυζαντινού αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού το 1082' και με το οποίο σε καθένα μια από τις οικογένειες αυτές μοιράστηκε και μια μεγάλη περιοχή της Κρήτη. Οι Μουσούροι πήραν περιοχή στα Χανιά και από αυτούς πήρε το όνομά του ο δρόμος (η στράτα) που οδηγεί από το χωριό Λάκκου στον Ομαλό. Ακολούθως κάποιοι από αυτές τις οικογένειες φέρονταν ως αφέντες, αυταρχικά, στους ντόπιους με συνέπεια οι ντόπιοι να τους

βλέπουν ως κατακτητές. Μάλιστα, όταν οι Ενετοί κατέλαβαν την Κρήτη (1211 – 1669), κάποιοι από τις οικογένειες αυτές, οι περισσότεροι όμως ήταν με το μέρος των Κρητών, επειδή ήθελαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους, συνεργάζονταν με τους κατακτητές Ενετούς, οι οποίοι τους έβαζαν να καταπνίγουν τις κρητικές επαναστάσεις ή να προωθούν τα συμφέροντά τους.

ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ «ΧΡΙΣΤΕ ΝΑ ΖΩΝΟΥΜΟΥΝ ΣΠΑΘΙ»

Χριστέ να ζώνουμουν σπαθί και να 'πιανα κοντάρι,  
να πρόβαινα στον Ομαλό, στη στράτα τω Μουσούρω,  
να σύρω τ' αργυρό σπαθί και το χρυσό κοντάρι,  
να κάμω μάνες δίχως γιους, γυναίκες δίχως άντρες,  
να κάμω και μωρά παιδιά με δίχως τσι μανάδες.

Το ριζίτικο «Χριστέ να ζωνούμουν το σπαθί» ανάγεται επί εποχής Ενετοκρατίας στην Κρήτη (1211-1669), αφού μιλά αφενός για «σπαθί και κοντάρι» και όχι για πυροβόλα όπλα και αφετέρου για «στράτα Μουσούρων» (οι Μουσούροι ήρθαν στην Κρήτη από το Βυζάντιο μετά το 1082). Επί εποχής ενετοκρατίας έγιναν πολλές επαναστάσεις για την ελευθερία της Κρήτης με τους Χορτάσηδες, Καλλέργηδες κ.α. Έτσι μέσα από το πάθος, το μίσος και την εκδικητική μανία του καταπιεζομένου κρητικού λαού επί εποχής ενετοκρατίας (1211 – 1669) από τους κατακτητές Ενετούς βγήκε το τραγούδι «Χριστέ να ζωνόμουν σπαθί...», που μεταμορφώθηκε επί τουρκοκρατίας στο περίφημο τραγούδι: «Πότε θα κάνει ξαστεριά».

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο**

### **ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΟΡΟΙ, ΕΙΔΗ ΚΛΠ**

#### **1. Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ**

Ο πεζός λόγος διακρίνεται σε προφορικό και σε γραπτό και στη λογοτεχνία ο γραπτός πεζός λόγος ονομάζεται πεζογραφία. Η πεζογραφία είναι είδος γραφής στο οποίο ο συγγραφέας αφηγείται γραπτά ένα ή περισσότερα γεγονότα, πραγματικά ή φανταστικά. Είδη - μορφές της πεζογραφίας, όπως θα δούμε πιο κάτω, είναι: το διήγημα, ο μύθος, το μυθιστόρημα, το παραμύθι κ.α.

#### **2. ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΗΓΗΣΗΣ**

Η διήγηση στη λογοτεχνία γίνεται με τρεις τρόπους: με αφήγηση, με διάλογο και μεικτά.

Αφηγηματική διήγηση είναι εκείνη κατά την οποία εκθέτουμε τα γεγονότα, τις σκέψεις μας και τα συναισθήματά μας σε συνεχή λόγο. Η μορφή αυτή της διηγήσεως χρησιμοποιείται κυρίως στην ιστορία, στις επιστημονικές μελέτες και στην επική ποίηση, όμως εκεί με ποιητικό τρόπο.

Διαλογική διήγηση είναι εκείνη κατά την οποία εκθέτουμε τα γεγονότα κ.τ.λ. με διάλογο, δηλ. με εναλλαγή ομιλητών, βάζοντας τα πρόσωπα του λόγου να πουν τα ίδια το τι είπαν, είδαν άκουσαν, έκαναν κ.τ.λ.. Η μορφή αυτή της διηγήσεως χρησιμοποιείται σε όλα τα είδη λόγου.

Μεικτή διήγηση είναι εκείνη κατά την οποία άλλοτε χρησιμοποιείται αφηγηματική διήγηση και άλλοτε διαλογική.

#### **3. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ**

##### **Α. Η ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ**

**1. Ο μύθος.** Ο μύθος είναι η μυστηριώδη αφήγηση, αυτή που από τη μια πολλές φορές γίνεται και με προσωποποιήσεις ζώων ή

πραγμάτων, για να επεξηγήσει αλληγορικά κάτι και από την άλλη έχει σκοπό να επιδείξει με ιδιαίτερο τρόπο μια πρακτική αλήθεια και να δώσει το λεγόμενο ηθικό δίδαγμα ή απόφθεγμα.

Αρχικά στην αρχαία Ελλάδα τα λογοτεχνικά έργα ήταν δυο λογίων. Τα ιστορικά και τα μυθικά. Τα ιστορικά διηγούνταν πραγματικά γεγονότα (ιστορίες ανθρώπων, πολέμους, διαμάχες κ.τ.λ.). και τα μυθικά τα φανταστικά γεγονότα ( οι μυστηριώδεις πλαστές και μεταφυσικές ιστορίες ).

Οι προσωποποιήσεις ζώων, φυτών, βουνών κ.λπ. έχουν σκοπό από τη μια να δείξουν-τονίσουν με αλληγορικό τρόπο τη δυνατότητα των θείων και από την άλλη να παραβάλουν τις φυσικές με τις ανθρώπινες αδυναμίες, ιδέες, αξίες.... βγάζοντας διάφορα διδάγματα (επιμύθια).

Κανονικά οι μύθοι, σύμφωνα με το Στράβωνα και το Διόδωρο, είναι ο λόγος της αρχαίας εκκλησίας με τους οποίους δημιουργεί το μυστήριο.

Κλειδί πολλών μύθων είναι η ετυμολογία, επειδή τα ονόματα είναι και αυτά μνημεία και περικλείουν ιστορία όπως και τα αρχαιολογικά ευρήματα. Υπενθυμίζουμε από το βιβλίο "Μαθήματα Γλωσσολογίας Α. Κρασανάκη" ότι ένα όνομα για να δοθεί σε ένα πρόσωπο λόγου κάτι θα είναι αιτία, κάτι θα το συνδέει μ' αυτό, παρέβαλε π.χ.: ράφτης = ο επαγγελματίας & κ. Ράφτης = ένας νυν ή πρώην επαγγελματίας με το όνομα αυτό, Αδάμ σε ανάμνηση του παππού & Αδάμ = αυτός που δε δαμάζεται, ο αδάμαστος (α-δάμ = από το στερητικό «α-» και το «δαμάζω», στη χριστιανική θρησκεία «αδάμας» = ο λίθος, «λάος» = η πολύ σκληρή ανόργανη ύλη, που έγινε λαός, δηλ. οργανική, ευπαθής ύλη, από την κύηση του Κρόνου > Χρόνου ( εκ - ροής).....

Μύθος Ησιόδου (Θεογονία) "Η Γη ερχόμενη σε γάμο με τον Ουρανό, γέννησε τη Ρέα, τον Κρόνο, τον Πόντο... Κατόπιν Ρέα και Κρόνος ερχόμενοι σε γάμο γέννησαν το Δία"... Ο μύθος αυτός μεθερμηνευόμενος ετυμολογικά μας λέει ότι η θήλεα αρχή η γη (= τα όσα στη γη κάτω, το χώμα, το υδρογόνο, τα γήινα στοιχεία) μαζί με την άρρενα αρχή τον ουρανό (= τα όσα άνω της γης, ο αέρας, το φως, το οξυγόνο κ.τ.λ.) ερχόμενα σε επαφή (γάμο), γέννησαν τον Κρόνο (= χρόνο), τον Πό(ν)τον (= η πόσις, το ποτό, το υγρό στοιχείο) κ.τ.λ. Κατόπιν Κρόνος και Ρέα γέννησαν, έφεραν στον κόσμο, το Δία (Ζεус), τη ζωή.

(«Κρόνος» > χρόνος = από το εκ + ρέω > Κρόνος = αυτός που γεννά τα πάντα, αλλά και τα τρώει, τα κάνει και πεθαίνουν.... )

Μύθος Ομήρου ("Περί γένεσις λαών") ο άνθρωπος γεννήθηκε από την πέτρα "Λαούς δε λίθους(λάους) ποίησε Κρονίων" (Ιλιάς). Ο μύθος αυτός

μεθερμηνευόμενος ετυμολογικά μας λέει ότι: Ο Κρόνος > χρόνος μετέβαλε τα άψυχα και ανόργανα σώματα, δηλαδή τους λίθους (αρχαία «λάους») σε ενόργανα, έμψυχα, δηλ. σε λαούς. «Λάος ή λάας ή λας» = το λίθινο σώμα, οι πέτρες, το λατομείο. «Λαός» (τονικό παρώνυμο) = όχι το ανόργανο και άψυχο σώμα, αλλά το ενόργανο και έμψυχο, δηλ. ο στρατός ή το κράτος (στρατός και κράτος είναι κάτι που στηρίζεται στην οργάνωση, έχει όργανα).

**2. Το παραμύθι.** Παραμύθι λέγεται το ευχάριστο λογοτέχνημα για παιδιά με εξαιρετικά ή απίθανα γεγονότα. Η σύντομη διήγηση με υπόθεση (ιστορία) που κάπως μοιάζει με αυτήν του μύθου και του μυθιστορήματος, απ' όπου και παρα-μύθι. Στο παραμύθι η ιστορία είναι με γεγονότα ζώων ή πραγμάτων σε συνδυασμό με ανθρώπινα, που ξεπερνούν τη λογική και την πραγματικότητα, με υπόθεση που δεν μπορεί να γίνει πιστευτή από ένα ενήλικο άνθρωπο παρά μόνο από παιδιά.

Στους μύθους έχουμε προσωποποιήσεις ζώων, στοιχείων κ.τ.λ., που οι πράξεις τους, όμως δεν ξεπερνούν τη λογική.

Το παραμύθι θέλει να διεγείρει και να ευχαριστήσει τη φαντασία, ενώ ο μύθος να διδάξει μια αλήθεια ή να επεξηγήσει κάτι.

Στο διήγημα τα γεγονότα είναι αληθινά ή πιθανά (θα μπορούσαν να είχαν συμβεί) και στο παραμύθι απίθανα υπερφυσικά (δε συμβαίνουν στην πραγματικότητα).

Το παραμύθι έχει ευχάριστο ή ευτυχισμένο αποτέλεσμα, ενώ το μυθιστόρημα και το διήγημα άλλοτε ευχάριστο ή ευτυχισμένο και άλλοτε όχι.

Τα παραμύθια αρχίζουν συνήθως με το «Μια φορά κι έναν καιρό ένας/ ή κάποια..» ....

### **3. Το μυθιστόρημα.**

**Μυθιστόρημα** (μύθος + ιστορία) λέγεται η εκτεταμένη (πολυσέλιδη) πεζή αφήγηση με υποθετική (εξ ου και «υπόθεση του έργου») ή άλλως μυθική ιστορία, όμως σα να είναι πραγματική, την οποία διηγείται – γράφει ο μυθιστοριογράφος. Η αφήγηση με αλληλουχία γεγονότων που αφορούν την τύχη ή την εξέλιξη της ζωής ενός ή περισσότερων ατόμων, των ηρώων του μυθιστορήματος. Η εκτενής διήγηση όπου μια φανταστική ανθρώπινη ιστορία παρουσιάζεται ως πραγματική, όπως π.χ. τα μυθιστορήματα «Πόλεμος και Ειρήνη» του Τολστόι, «Δον Κιχώτης» του Θερβάντες κ.α.

Η διαπλοκή του μύθου(της υπόθεσης) με τα γεγονότα δημιουργεί την πλοκή του μυθιστορήματος, η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε πολλά επίπεδα τόσο σε πλάτος όσο και σε βάθος. Τα μυθιστορήματα

επίσης, κατά κανόνα, είναι πολυπρόσωπα και οι χαρακτήρες του έργου συνήθως αναλύονται σε βάθος.

Συνήθως ο μύθος πλάθεται γύρω από ένα πρόσωπο το οποίο αποτελεί το βασικό ήρωα. Τα άλλα πρόσωπα του μυθιστορήματος συνθέτουν το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα. Οι σχέσεις του ήρωα προς τα άλλα πρόσωπα, οι συγκρούσεις, τα πάθη και γενικά οι χαρακτήρες των πρωταγωνιστών ζωντανεύουν τα διαδραματιζόμενα και εισάγουν τον αναγνώστη στο σκηνικό όπου βιώνεται ο μύθος. Ακόμη βοηθούν στο να διαγραφεί καλύτερα ο χαρακτήρας του βασικού ήρωα και να σκιαγραφηθεί με ζωηρότητα ο χαρακτήρας της κοινωνίας του δεδομένου μύθου.

Τέλος στο μυθιστόρημα ο συγγραφέας έχει την ευκαιρία να εισδύσει σε βάθος στους χαρακτήρες του έργου, ν' αποκαλύψει τον ψυχικό τους κόσμο και να αφηγηθεί εμπειρίες και βιώματα που δεν μπορούν να ξεδιπλωθούν στην περιορισμένη έκταση ενός διηγήματος. Περιλαμβάνει βέβαια και το διήγημα όλα τα στοιχεία τα οποία συνθέτουν ένα μυθιστόρημα αλλά σε περιορισμένο βαθμό, έκταση και βάθος.

Το μυθιστόρημα, όπως λέει και το όνομά του, είναι μια ιστορία μύθου, δηλ. μια ιστορία πλασματική, φανταστική και περιπλεγματική, όμως σα να είναι πραγματική. Η ιστορία του μυθιστορήματος είναι μεν με πρόσωπα και γεγονότα φανταστικά, υποθετικά, όμως πιθανά, εμπνευσμένα από την καθημερινή ζωή του ανθρώπου, και όχι προσωποποιήσεις ζώων ή κοσμογονικών στοιχείων, όπως αυτού τούτου του μύθου.

Το μυθιστόρημα είναι ένα από τα κυριότερα είδη του πεζού λόγου. Είναι νεότερο δημιούργημα και η μεγάλη ανάπτυξη του στην Ευρώπη παρατηρείται τον 19ο αι., κυρίως στη γαλλία: Ονορέ ντε Μπαλζάκ, Εμίλ Ζολά, Σταντά...

Μεγάλοι Έλληνες μυθιστοριογράφοι: Π. & Α. Σούτσος, Δ. Βικέλας, Η. Βενέζης, Σ. Μυριβήλης, Ν. Καζαντζάκης, Μ. Λουντέμης, Μ. Καραγάτσης.. και πάρα πολλοί άλλοι.

#### **4. Το διήγημα**

Διήγημα (δια + ηγούμαι) λέγεται η σύντομη πεζή γραπτή αφήγηση, την οποία διηγείται – γράφει ο διηγηματογράφος. Στην κυριολεξία σημαίνει το γεγονός, η ιστορία που ηγήθηκε και αφηγείται τώρα ο αφηγητής. Ωστόσο το διήγημα είναι συνήθως υποθετική υπόθεση.

Μεγάλοι Έλληνες διηγηματογράφοι: Παπαδιαμάντης, Βιζυηνός, Καρκαβίτσας, Βενέζης..

Εξέχοντες διηγηματογράφοι: Ραγκαβής, Βιζυηνός, Παπαδιαμάντης, Ξενόπουλος, Καρκαβίτσας, Μυριβήλης κ.α.

**ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ ΟΤΙ:**

Α) Τα μυθιστόρημα και τα διηγήματα διακρίνεται σε πάρα πολλά υποείδη, που είναι ανάλογα με τη σκοπιά που εξετάζεται. Ανάλογα με το περιεχόμενό του, διακρίνεται σε: περιπετειώδες (Θερβάντες, Δον Κιχώτης), ταξιδιωτικό (Ροβινσώνας Κρούσος), αισθηματικό κ.α.

Β) Το μυθιστόρημα διαφέρει του διηγήματος στα εξής:

α) η υπόθεση του απλώνεται σε μεγαλύτερη χρονική και τοπική έκταση.

β) αναφέρεται σε περισσότερα γεγονότα και πρόσωπα.

γ) έχει μεγαλύτερο πλάτος σύνθεσης (ύλη, σελίδες), επειδή εξιστορεί πολλές περιπέτειες πέρα από την κύρια υπόθεση, με τις λεγόμενες παρεκβάσεις.

Γ) Όταν ο συγγραφέας στο έργο του απεικονίζει την απλοϊκή ζωή των ανθρώπων της υπαίθρου ή της εργατιάς έχουμε το ηθογραφικό διήγημα ή μυθιστόρημα, ενώ όταν επιμένει στην ανάλυση των ψυχικών καταστάσεων έχουμε το ψυχογραφικό διήγημα ή μυθιστόρημα και όταν αναφέρεται στα κοινωνικά προβλήματα, έχουμε το κοινωνικό διήγημα ή μυθιστόρημα.

Ιδεαλιστικό μυθιστόρημα λέγεται αυτό που οι ήρωες (τα πρόσωπα), οι πράξεις τους κ.τ.λ. παρουσιάζονται με ιδανική μορφή

Ρεαλιστικό μυθιστόρημα λέγεται αυτό που οι ήρωες (τα πρόσωπα), οι πράξεις τους κ.τ.λ. παρουσιάζονται με την πραγματική τους μορφή, ως έχουν.

Υπερρεαλιστικό (ή σουρεαλιστικό) μυθιστόρημα λέγεται αυτό που οι ήρωες (τα πρόσωπα), οι πράξεις τους κ.τ.λ. παρουσιάζονται με μορφή πιο πέρα από το πραγματικό.

**5. Η νουβέλα.** Νουβέλα (από το γαλλικό Nuvelle που σημαίνει νέο, είδηση, αγγελία) λέγεται το σύντομο διήγημα για σύγχρονα γεγονότα, πραγματικά ή πλαστά. Η νουβέλα είναι ένα είδος που βρίσκεται ανάμεσα στο διήγημα και το μυθιστόρημα. Έχει δηλαδή έκταση μεγαλύτερη από το διήγημα και μικρότερη από το μυθιστόρημα. Διαφέρει από τα άλλα είδη και στο ότι:

α) διηγείται σύγχρονα γεγονότα, πραγματικά ή πλαστά (φανταστικά).

β) έχει αισθηματικό περιεχόμενο, με ψυχολογικές εμβυθύνσεις και λεπτομερή ηθογράφιση.

Νουβέλες με τίτλο διηγήματος έχουν γράψει, οι: Παπαδιαμάντης, Δροσίνης, Κονδυλάκης, Βενέζης, κ.α.

**6. Η περιγραφή.** Περιγραφή λέγεται η ζωντανή και ακριβή απεικόνιση με πεζό λόγο των υλικών και αισθητών αντικειμένων και των διαφόρων γεγονότων. Σε κάθε λογοτέχνημα συναντούμε το περιγραφικό στοιχείο. Υπάρχουν όμως και οι αυτοτελείς και ανεξάρτητες περιγραφές.

Ταξιδιωτικές εντυπώσεις λέγονται οι περιγραφές των χωρών που επισκεφθήκαμε σε ένα ταξίδι μας.

**7. Η ιστορία.** Ιστορία λέγεται η αφήγηση με τη ζωή και τις πράξεις των ανθρώπων. Η απλή και συνεχής διήγηση με περιγραφές αξιοπαρατήρητων και απολύτως εξακριβωμένων γεγονότων, τα οποία έχουν μεταξύ τους αλληλουχία και αποτελούν ενότητα. Η περιγραφή των γεγονότων, της ζωής, του έργου, της εξελικτικής πορείας κ.τ.λ. ενός ανθρώπου ή ενός λαού ή μιας πόλης κ.τ.λ.

Η ιστορία σημειώνει την ανθρώπινη γνώση, από τότε που ο άνθρωπος άρχισε να δημιουργεί πολιτισμό πάνω στη γη. Είναι ο αληθινός και ασφαλής οδηγός του ανθρώπου για τη γνώση του απώτερου παρελθόντος.

Πατέρας της ιστορίας λέγεται ο Ηρόδοτος, όμως ο Θουκυδίδης είναι ο πατέρας της επιστημονικής ιστορίας.

Η ιστορία ανάλογα με το περιεχόμενό της διακρίνεται σε πάρα πολλά είδη: πολεμική, οικονομική, πολιτική, εθνολογική..... ελληνική, ιταλική...

**Α ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ή** ιστορία λέγεται η αληθής. Αυτή που βγαίνει από αξιόπιστες ή συγκριτικές πηγές ή αυτή που είναι χωρίς παραποιήσεις από τον ιστορικό ή αφηγητή.

**Υ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ή** ιστορία λέγεται αυτή που δεν είναι αποδεκτή από όλους ως έχουσα παραποιήσεις από τον ιστορικό ή αφηγητή.

"Όταν η ιστορία είναι υποθετική (πλασματική), τότε λέγεται μυθιστόρημα και όταν είναι μωρή (ανόητη) π α ρ α μ ύ θ ι.

**Εθνική ιστορία** ( Πραγματεύεται πράγματα, θέματα και γεγονότα σχετικά με τη ζωή ενός έθνους.)

**Θρησκευτική ή ιερά ιστορία** (αναφέρεται στη ζωή και το έργο των αγίων προσώπων, των εκκλησιών κ.τ.λ. ή σε θέματα σχετικά με τη θρησκεία ενός έθνους.)

**8. Το χρονογράφημα.** Χρονογράφημα λέγεται η διήγηση με επίκαιρο θέμα. Η αφήγηση με θέμα της εποχής, όπου καυτηριάζονται ή κριτικάρονται τα καλώς ή κακώς κείμενα.

**9. Η βιογραφία.** Βιογραφία λέγεται η αφήγηση της ζωής (βίου) και του έργου κάποιου ανθρώπου. Η ιστορία, όταν αναφέρεται

στη ζωή ενός ξεχωριστού για την προσωπικότητα και το έργο του ιστορικού προσώπου.

Μυθιστορηματική βιογραφία λέγεται η αφήγηση, όταν μαζί με τα πραγματικά στοιχεία μιας βιογραφίας αναμειγνύονται και φανταστικά, φήμες ή θρύλοι και παραδόσεις. Μεγάλοι Έλληνες μυθιστορικοί βιογράφοι: Μελάς, Περάνθης, Φωτιάδης.... Αυτοβιογραφία λέγεται η βιογραφία που κάνει κάποιος για τον εαυτό του. Δηλ. στην αυτογραφία το ίδιο το άτομο πραγματεύεται τα της ζωής και του έργου του.

**10. Τα απομνημονεύματα.** Απομνημονεύματα λέγονται οι αφηγήσεις κάποιων σπουδαιών προσώπων για κάποια σημαντικά γεγονότα που έλαβαν μέρος ή έζησαν (Κολοκοτρώνη, Μακρυγιάννη κ.α.). Στα απομνημονεύματα ο συγγραφέας εκτός από τις αναμνήσεις του εκφράζει και τις προσωπικές του απόψεις, παρατηρήσεις και κρίσεις πάνω σ' όσα αφηγείται.

**11. Η επιστολογραφία.** Επιστολή λέγεται το μέσο με το οποίο επικοινωνούν δυο άνθρωποι μεταξύ τους όταν βρίσκονται μακριά, Η σελίδα με τα λόγια που γράφει κάποιος σε κάποιον άλλον που βρίσκεται μακριά και με τα οποία του γνωρίζει ή το ρωτά κάτι. Αυτός που στέλνει την επιστολή λέγεται «αποστολέας» και αυτός στον οποίον απευθύνεται η επιστολή «παραλήπτης». Οι επιστολές ανάλογα με τη φύση και το θέμα που πραγματεύονται διακρίνονται σε: ερωτικές, φιλικές, εμπορικές κ.τ.λ.

## **Β. Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ**

**1. Το δοκίμιο.** Δοκίμιο λέγεται μια μικρή και σύντομη μελέτη, η οποία από τη μέθοδο και την πορεία της δεν μπορεί να πάρει την ονομασία του συγγράμματος. Το δοκίμιο, όπως δηλώνει η ίδια η ονομασία του ( «δοκέω-ώ» = κρίνω, νομίζω, υποθέτω, φαντάζομαι....) είναι μια δοκιμή, μια προσπάθεια, στη διαπραγμάτευση ενός αντικείμενου, χωρίς να εξαντλείται το θέμα σ' ολόκληρο το βάθος και το πλάτος του. Το δοκίμιο ανάλογα με το θέμα που διαπραγματεύεται διακρίνεται σε: θεολογικό, φιλοσοφικό, ιστορικό, φιλολογικό, τεχνοκριτικό, επιστημονικό.

**2. Η διατριβή** – μελέτη. Διατριβή λέγεται η βραχεία εργασία επάνω σ' ένα επιστημονικό ζήτημα, το οποίο αναπτύσσει σε όλες του τις απόψεις και προσπαθεί να το εξαντλήσει σε όλη του την έκταση ( «δια-τρίβομαι» = καταπιάνομαι με κάτι, ασχολούμαι). Διδακτορικές διατριβές λέγονται οι διατριβές που υποβάλλουν οι διάφοροι επιστήμονες στις οικείες Πανεπιστημιακές Σχολές, για να ανακηρυχθούν διδάκτορες.

**3. Η πραγματεία.** Πραγματεία λέγεται το έργο που έχει σκοπό να αποκαλύψει τα τεκμήρια ορισμένων ηθικών, επιστημονικών και λογοτεχνικών αληθειών και τα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα από την άποψη του καλού των έργων του πνεύματος. Η πραγματεία εφαρμόζει τη διαίρεση και την απόδειξη κατά λογική, με συστηματική διατύπωση. Στην πραγματεία τα συμβάντα, τα επιχειρήματα κ.τ.λ. εκθέτονται σαν αίτια και αποτελέσματα μαζί και όχι κατά χρονολογική σειρά.

**4. Η μονογραφία.** Μονογραφία λέγεται η μελέτη πάνω σε μικρό επιστημονικό ζήτημα, όμως σε βάθος ή μέχρι ελαχίστων λεπτομερειών, π.χ. «Η αλληγορία στη ρητορική», Η χρήση του απαρεμφάτου στην Κοινή» κ.τ.λ..

**5. Η συγγραφή.** Συγγραφή λέγεται το έργο (βιβλίο) με τις σωστές επιστημονικές ή τεχνικές .. απόψεις. Η οικονομία, τα μαθηματικά, η ιατρική κ.τ.λ.

«Συγγράφω» = γράφω συν (ομού), με άλλους. Συγγραφέας = αυτός που γράφει με άλλους (τους τελειοποιεί, συμπληρώνει, συγκεντρώνει,.. Μυθογράφος, διηγηματογράφος, ιστοριογράφος, μυθιστοριογράφος, λαογράφος κ.τ.λ. = αυτός που δημιουργεί ή κάνει κάτι ( ανάλογα, μύθο, διήγημα, καταγραφή ιστορίας κ.τ.λ.) από μόνος του (όχι συν). Ο αυτόνομος δημιουργός - γραφέας. Από την άποψη αυτή δε θεωρούνται συγγραφείς αυτοί που κάνουν έρευνα ή για πρώτη φορά καταγραφή ιστορίας ή λαογραφίας....., αλλά ερευνητές, ιστορικοί ή ιστοριογράφοι, λαογράφοι, ...

Λέγεται:

-Λ α ο γ ρ α φ ί α = η καταγραφή των ηθογραφιών ενός λαού.

-Μ υ θ ο λ ο γ ί α = η καταγραφή των μύθων ενός λαού.

## Γ. Η ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημοσιογράφος λέγεται αυτός που γράφει στον τύπο τα κοινού ενδιαφέροντος ζητήματα και συμβάντα: ειδήσεις ή νέα, επιστημονικά ή τεχνικά θέματα (ζητήματα), γνώμες (κριτικές)...

Τύπος λέγεται το έντυπο (βιβλίο) που εκδίδεται σε τακτά χρονικά διαστήματα: κάθε μέρα ή κάθε εβδομάδα ή κάθε μήνα..... και δημόσια

Ημερήσιος τύπος = ο ι ε φ η μ ε ρ ί δ ε ς (= επί ημέρας > επιμερίδες > εφημερίδες) = ο τύπος που εκδίδεται κάθε μέρα. Διακρίνεται σε: *πρωινό, μεσημεριανό και απογευματινό*. Περιοδικός τύπος = ο μη ημερήσιος τύπος, αυτός που εκδίδεται κάθε εβδομάδα ή μήνα... Διακρίνεται σε: *εβδομαδιαίο, δεκαπενθήμερο, μηνιαίο, ετήσιο..*

Περιοδικό = το έντυπο με εξειδικευμένα θέματα και ειδήσεις: καλλιτεχνικά, πολιτικά, γλωσσολογικά...

Η ύλη της εφημερίδας περιλαμβάνει τα εξής είδη:

Το κύριο άρθρο. Διαπραγματεύεται το σπουδαιότερο ζήτημα της ημέρας και σ' όλες του τις πτυχές. Γράφεται στην πρώτη σελίδα.

Τα κοινά άρθρα (για θέματα λιγότερο σοβαρά).

Την ειδησεογραφία (= τα κοινωνικά νέα)

Την ανταπόκριση = την παντός είδους ειδησεογραφία από εκτός έδρας και από απεσταλμένο ή μόνιμο κάτοικο εκεί.

Την επιφυλλίδα = το εγκυκλοπαιδικό δημοσίευμα, την επιστημονική και τεχνική ενημέρωση.

Το χρονογράφημα ή ευθυμογράφημα κ.α.

Την κριτική & το λίβελο

Κριτική (ή σχόλιο) λέγεται η εμπειριστατωμένη μελέτη και αιτιολογημένη κρίση των πνευματικών και καλλιτεχνικών έργων. Η παρουσίαση των πνευματικών, ψυχικών και ηθικών χαρακτηριστικών κάποιου συγγραφέα ή λογοτέχνη κ.τ.λ. Η κριτική είναι μια εργασία με την οποία εκφράζουμε τις προσωπικές μας γνώμες, κρίσεις και αντιλήψεις για τις αρετές ή τα σφάλματα ενός επιστημονικού, λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού έργου. Τον κριτικό δεν τον απασχολεί το καλό ή το άσχημο, αλλά το αληθινό, το γνήσιο και το δοκίμιο.

Λίβελος ή λιβελογράφημα (από το λατινικό Libellus) λέγεται το δυσφημιστικό και υβριστικό δημοσίευμα για ένα πρόσωπο, μια αρχή, ή για μια κατάσταση με σκοπό τη γελοιοποίηση και τη δημιουργία σκανδάλου.

Ηλεκτρονικός τύπος λέγεται η τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Η ύλη τους λέγεται πρόγραμμα( τηλεοπτικό ή ραδιοφωνικό) και περιλαμβάνει τα ίδια περίπου θέματα με τις εφημερίδες.

Αναμετάδοση ή περιγραφή λέγεται η απευθείας τηλεοπτική ή ραδιοφωνική σύνδεση με ένα γεγονός (αθλητικό, πολιτικό..).

Εκπομπή λέγεται ένα τμήμα του προγράμματος, που επιμελείται ένας ή περισσότεροι δημοσιογράφοι. Ο ηλεκτρονικός τύπος αναμεταδίδει και θεατρικά έργα, αυτούσια (η τηλεόραση) ή μόνο ομιλητικά (το ραδιόφωνο). Ως απ' αυτό έχει σχέση με το θέατρο και κινηματογράφο.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

### ΤΟ ΔΡΑΜΑ - ΘΕΑΤΡΟ

#### 1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δράμα λέγεται το δρώμενο, η αναπαράσταση μιας πλαστής ή πραγματικής υπόθεσης, φαιδρά ή οδυνηρή, από πρόσωπα που δρουν κατά τρόπο αληθινό ή αληθοφανή. Η λέξη «δράμα» σημαίνει κυριολεκτικά το "δρώμενο", αστείο (φαιδρό) ή τραγικό (οδυνηρό), και παράγεται από το ρήμα: *δράω-ώ που σημαίνει* εφορμώ, πράττω. Παράγωγα: δράση (η εκτέλεση, η πράξη), δράστης (ο εκτελεστής, επί κακής έννοιας), δράκος > δράκουλας, έδρα (ο τόπος δράσης)... Σήμερα με τη λέξη-όρο δράμα εννοούμε τη συμφορά, δηλ. το έργο, την ιστορία, την υπόθεση.. με μη αίσιο τέλος ή με γεγονότα που προκαλούν τη λύπη. Ερωτικό δράμα = το δράμα με υπόθεση ερωτική. Το αστείο γεγονός είναι και αυτό δρώμενο, όμως όχι με συμφορά ή με άσχημο αποτέλεσμα, ο λόγος που σήμερα όταν λέμε δράμα δεν εννοούμε το αστείο.

Δραματική σχολή λέγεται το σχολείο όπου μαθαίνεται η ηθοποιία, η δραματική τέχνη ή όπου ο ηθοποιός μαθαίνει να υποδύεται, να υποκρίνεται, δηλ. να εκτελεί, αναπαριστά, τα δραματικά έργα.

Θέατρο λέγεται το μέρος όπου εκτελούνται δραματικά έργα. Το αρχαίο θέατρο ήταν ημικυκλικός χώρος με τη «θυμέλην» στη μέση. Τα καθίσματα αρχικά ήταν πέτρινα και νεότερα έγιναν κερκίδες και διαζώματα, όπως στα σημερινά αμφιθέατρα. Θεατές = το κοινό του θεάτρου = οι παρατηρητές των δραματικών (θεατρικών) έργων. Ηθοποιός (= ο τα ήθη ποιων) = ο θεατρίνος, αυτός που παίζει στο θέατρο, αυτός που αναπαριστά το ρόλο (ζωή, έργα..) ενός προσώπου από αυτά του θεατρικού έργου. Θίασος = η ομάδα των ηθοποιών, οι θεατρίνοι.

Η λέξη «θέατρο» είναι συγκοπή της λέξης «θεατήριον». Η λέξη «θέα», απ' όπου και θέατρο, θεάομαι κ.α., σημαίνει η εικόνα που προκαλεί θέος ή δέος. «θεάω - θεάομαι» = βλέπ-ω,ομαι με δέος, «δέος ή θέος» = το τρομερό, φοβερό, συναισθημα. Από το «θέος > έθος και τα: ήθος - ηθοποιός & ηθική...

Θεατρικά ή δραματικά έργα λέγονται αυτά που περιγράφουν δράματα, δηλ. ιστορίες (επεισόδια, σκηνές) ανθρώπων, υποθετικές ή πραγματικές, που προκαλούν το δέος ή θέος, δηλ. συγκίνηση, δάκρυα χαράς ή λύπης από τα παθήματα των προσώπων του έργου. Τα δρώμενα (δράματα), τραγικά ή φαιδρά, τα οποία για το θεατή είναι παθήματα – μαθήματα ή τέρψη.

Κάθε θεατρικό έργο στην εκτέλεση του είναι ένα καλλιτέχνημα σύνθετο, αφού εκτός από το λόγο, που είναι το κύριο όργανο της καλλιτεχνικής (αισθησιακής) έκφρασης, στην εκτέλεση είναι αναγκαία και η συνδρομή της μουσικής, της ωδικής ( αν περιλαμβάνονται και ωδικά κομμάτια, της σκηνοθεσίας, της ενδυματολογίας και της ηθοποιίας. Άρα το θέατρο τέρπει όχι μόνο την αίσθηση ακοή, το αυτί, όπως η πεζογραφία, αλλά και την αίσθηση όραση, το μάτι.

Στα θεατρικά έργα ουδέποτε ο συγγραφέας φέρεται να μιλά ο ίδιος, μεταφέρει το διάλογο και τα επεισόδια (σκηνικά) κάποιου ή κάποιων γεγονότων.

Αρχαίοι θεατρικοί συγγραφείς: Τραγωδία: Αισχύλος (525 – 456 π.Χ.), Σοφοκλής (496 – 406 π.Χ.), Ευριπίδης (480 – 407 π.Χ.). Κωμωδία: Κρατίνος ο Φερεκράτης, Αριστοφάνης (450 – 385 π.Χ.). Νέοι θεατρικοί συγγραφείς: Ξενόπουλος, Καζαντζάκης, Σικελιανός, Ψαθάς, Τερζάκης, Ρώτας, Μελάς, Ξενόπουλος...

Σοβαρό θέατρο:

- α) Κοινή τραγωδία ( με πάθη ανθρώπινα), Λυρική τραγωδία (όπερα & οπερέτα) = αυτή με ωδική ή μουσική,
- β) Θρησκευτική τραγωδία ή ορατόριο (με πάθη Χριστού...)
- γ) Έπος (με πάθη πολεμικά - εθνικά)

Κοινή κωμωδία, κωμικό θέατρο: η φάρσα, η σάτιρα κ.α.

Λυρική κωμωδία (" το μιούζικαλ")

Παραθεατρικό θέατρο: α) Παιδικό. β) Κουκλοθέατρο. γ) Σκιών - κινουμένων σχεδίων.

## 2. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ

Η τραγωδία. Τραγωδία λέγεται το θεατρικό έργο με υπόθεση τραγική, δηλ. με πάθος, πόνο, συμφορά. Η τραγωδία έχει σκοπό να προκαλέσει το «δέος > δράμα ή θέος» στους θεατές, δηλ. τη συγκίνηση με τα πάθη, τους φόνους, τους θανάτους και λοιπές πράξεις, να τον κάνει να κλάψει, να εκτονωθεί, να δει τι συμφορές φέρει η μοίρα

ή η αλαζονεία του ανθρώπου... ή ότι υπάρχουν και χειρότερες καταστάσεις από τη δική του, άρα να μη τα βάζει με το θεό, τη φύση, το περιβάλλον. Να συγκινήσει τους ακροατές, για να τους δείξει σε τι οδυνηρές καταστάσεις οδηγούν τα διάφορα πάθη και να μη επαναλαμβάνονται. Να τονίσει τις εθνικές και τις κοινωνικές συμφορές από τις άσκεπτες διαμάχες, έριδες, έρωτες κ.τ.λ. Να του λυθούν απορίες ή να του γεννηθούν διδάγματα, το βλέπε και απόφευγε.

Στην κωμωδία ο σκοπός είναι να γίνει τέρψη στους ακροατές. Στο σατυρικό δράμα ο σκοπός είναι να καυτηριασθεί κάτι. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ("Ποιητική"), τραγωδία είναι μίμηση σπουδαίας πράξης και τέλειας (με αρχή, μέση και τέλος). Έχει μέγεθος σχετικό, ώστε και να την εννοούν και να τη θυμούνται. Η μίμηση γίνεται με λόγο ηδυσμένο (δηλ. με μέτρο, αρμονία και χάρη). Η μίμηση γίνεται όχι με απλή απαγγελία, αλλά με πρόσωπα, που ομιλούν και δρουν ενώπιον θεατού, για να προκαλεί το φόβο και το έλεος προς τα πρόσωπα του δράματος και η παραγμένη ψυχή του θεατού να καθαιρείται με την επικράτηση της δικαιοσύνης.

Για πολλούς η ονομασία «τραγωδία» σημαίνει «ωδή (φωνή) τράγων». «Τράγοι» λέγονταν οι πενήντα χορευτές του διθυράμβου, που παρίσταναν τους σάτυρους, τους συνοδούς δηλαδή του Διονύσου. Ωστόσο το πιθανότερο είναι η τραγωδία να ονομάστηκε έτσι από το ότι το περιεχόμενό της είναι μια «τραγική = τρα-υματική ωδή, από το "(τ)ράω-ώ > τρώω, τρά(υ)μα, τρα(β)ώ.... = με πρόταξη του δ αντί του τ "(δ)ράω-ώ, απ' όπου και δράμα.

Το δράμα, όταν είναι με μη αίσιο τέλος, αλλά με συμφορά, λέγεται τραγωδία και όταν είναι με αστείο λέγεται κωμωδία.

Τραγούδι = το ποίημα με τραγική ωδή, το δραματικό.

Θρησκευτική τραγωδία ή ορατόριο = το έργο με υπόθεση από τα πάθη του Χριστού

Μελόδραμα = το έργο δράμα, όμως με ευτυχές τέλος ("Έργο "μελό" = το γλυκόπικρο). Στο έργο αυτό ο ήρωας φέρνεται σε δύσκολη, άμοιρη, δύστυχη, συγκινητική, λυπητερή.. κατάσταση και κατόπιν σε πλεονεκτική, ευτυχή, συγκινητική επί καλού, από τη μεταστροφή των γεγονότων. Σκοπός του να συγκινήσει το θεατή, να τον κάνει να κλάψει, να εκτονωθεί. Να δει ότι υπάρχουν και χειρότερες καταστάσεις από τη δική του, άρα να μη τα βάζει με το θεό, τη φύση, το περιβάλλον. Κατόπιν με το ευτυχές ή αίσιο τέλος να συγκινηθεί και πάλι και συνάμα να του δοθεί το μήνυμα της π α ρ η γ ο ρ ι ά ς. Δηλαδή ότι όλα κάποτε, άρα και το δικό του, έχουν ένα αίσιο (καλό, ευτυχές) τέλος.

2. Η σάτιρα (Σατυρικό Δράμα). Σάτιρα λέγεται η ηθογραφία. Το δρώμενο (δράμα) "εν άστει" (= η πόλη) ή "εν κώμη" (= το χωριό, ωδή εν κώμη > κωμωδία), το πάθημα χωριάτη στην πόλη και του πολίτη στο χωριό. Σατιρισμός λέγεται η (δια)κωμώδηση, η αναπαράσταση των γελοιότητων του κοινωνικού και πολιτικού βίου.

Παλιά «Σάτυροι ή Σάτιροι» λέγονταν τα πρόσωπα που έβαζαν στο πρόσωπο τους αστείες μάσκες (προσωπεία κωμικά: όψεις τράγων, κριών κ.α.) και πανιά στα ρούχα τους να φουσκώνει η κοιλιά τους ή η καμπούρα τους., ώστε να προκαλούν γέλωτα με την αφύσικη εμφάνιση τους, στο θέατρο ή στις Απόκριες (πιο παλιά εορτές Διονύσου = κρασογοιρτές). Σήμερα η λέξη σάτυρος έχει πάρει άσχημη έννοια ( παιδεραστής, ακόλαστος, υβριστής.. ), επειδή οι σάτυροι λέγανε ή λένε χυδαίες λέξεις (φαλλικές) ή κάνουν ευτράπελες ή χυδαίες... πράξεις, ύστερα και από την επήρεια του ποτού.

3. Η κωμωδία. Κωμωδία = η ωδή κώμης. Το χωριάτικο αστείο. Σκοπός της σάτιρας, όπως και της κωμωδίας, είναι να προκαλέσει το γέλωτα και τη θυμηδία και συνάμα να χαλαρώσει το άγχος των θεατών

### 3. ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΘΕΑΤΡΟ

**Α) Η πρόζα.** Πρόζα λέγεται το θεατρικό έργο που είναι γραμμένο σε πεζό λόγο. Σ' αντίθεση με την αρχαιότητα που τα θεατρικά έργα (τραγωδία, κωμωδία κ.τ.λ..) ήταν γραμμένα σε ποιητικό λόγο, ήταν έμμετρα. Σήμερα ένα θεατρικό έργο μπορεί να περιλαμβάνει τμήματα πεζά και έμμετρα.

**Β) Η φάρσα** – φαρσοκωμωδία. Φάρσα λέγεται ο αστεϊσμός που επιτυγχάνεται με παραποιήσεις φράσεων (από το "φράσις > φάρσα"),, όπως π.χ. *σανίδα = σαν είδα & σανίδα, αδελφή (ο θηλυπρεπής) & αδελφή (η κόρη του πατέρα μας)*. Το έργο κωμωδίας με φάρσες, όπως π.χ. το να συναντηθούν δυο άνθρωποι και ο ένας να ψάχνει για μια γυναίκα, την "Πηνελόπη", που θέλει να την κάνει γυναίκα του, και ο άλλος του λέει ότι αυτός την έχει, εννοεί όμως τη σκυλίτσα του με το όνομα "Πηνελόπη"...

\_Τι κάνεις κουμπάρε (ενν. πως είσαι στην υγεία).

\_Κουκιά σπέρνω! (άλλο εννοεί ο ένας και άλλο ο άλλος)

**Γ) Η μίμηση.** Μίμηση λέγεται η με επακριβή ένδυση, κινήσεις, ποιόν φωνής.. επανάληψη ευτράπελης, σοβαρής ή εύθυμης ή ευχάριστης.. πράξης κάποιου. Στην ουσία είναι είδος σάτιρας. Μίμοι λέγονται αυτοί που μπορούν και κάνουν άλλους, κυρίως στη φωνή και στους μορφασμούς, σαν να είναι ίδιοι. Νεότερη μορφή της μίμησης

είναι η επιθεώρηση, που σατιρίζει συνήθως πολιτικά πρόσωπα και γεγονότα.

**Δ) Η όπερα, η οπερέτα και το μιούζικαλ.**

Όπερα λέγεται το θεατρικό δραματικό έργο (δρώμενο) που εκτελείται συνάμα με μουσική και πεζό διάλογο ωδικό, κάπως ως η ψαλμωδία, αν και είναι πρόζα (πεζός λόγος). Η μουσική που συνοδεύει τον ωδικό διάλογο και δράση έχει τη μεγαλύτερη σημασία, αν και ο χορός και η θεαματικότητα της σκηνοθεσίας παίζουν το ρόλο τους. Άρα είναι έργο (δράμα) και μέλος, απ' όπου λέγεται και μελοδράμα. Το είδος αυτό είναι εισαγωγής (Φλωρεντία). *"Κουρέας της Σεβίλλης" του Ροσίνι, "Γάμοι Φιγκαρό" του Μότσαρτ....* Όπερα λέγεται και το θέατρο (κτίριο) του μελοδράματος.

Όπερα μπούφο ή κωμική = η με διασκεδαστική μορφή, η ποιητική-ωδική και μουσική κωμωδία.

Οπερέτα λέγεται το μικρό διασκεδαστικό, μελοδραματικό θεατρικό έργο με πρόζα, μουσική, χορό και ωδική. Συνήθως με ελαφρά μουσική. Το είδος είναι εισαγωγής, Παρίσι: *Έργα "Όφενμπαχ, Γιόχαν Στράους...* Νεότερη μορφή είναι το αμερικάνικο "Μιούζικαλ". Είναι δρώμενο (έργο) επιθεωρησιακό, διασκεδαστικό, δηλ. με μουσική, χορό, ωδική και ευχάριστα επεισόδια (σκηνές), ακόμη και με νούμερα καμπαρέ.



## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°

### ΡΗΤΟΡΙΚΗ - ΑΓΟΡΕΥΣΗ

#### 1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ, ΡΗΤΟΡΑΣ, ΑΓΟΡΕΥΣΗ Κ.ΛΠ.

**Ρήτορας** λέγεται το άτομο το οποίο δημοσίως και προφορικά αναπτύσσει τα επιχειρήματά του, με σκοπό να πείσει για τις θέσεις του. Ο άριστος, ο γλυκύτερος, ο επιχειρηματικός, ο περίτεχνος ομιλητής. Αυτός που τα λέει και με ευγλωττία (ευφράδεια, ευφωνία..) και με γλυκύτητα και με λογική (σοφία) και με επιχειρήματα και .... Αυτός που χαιρέσαι να τον ακούς, αυτός που σε ξεσηκώνει και σε πείθει.

Όμηρος για το Νέστωρα: «του και από γλώττης μέλιτος γλυκίων ρέεν αυδή»

**Ρητορική** λέγεται η τέχνη που ασχολείται με τη σύνθεση του λόγου, προφορικού και γραπτού, στις σύγχρονες μορφές εκφοράς του, προκειμένου να καταστεί μέσον πειστικότητας και αποτελεσματικότητας επί κάποιου αιτίου. Η ρητορική είναι η έντεχνη ρητορεία, η τέχνη του λόγου.

Η ρητορική, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (βιβλίο 2), είναι τέχνη, όπως και η ποίηση, και *η ρητορική είναι η ικανότητα ανεύρεσης επιχειρημάτων που σε κάθε ζήτημα θα γίνουν όσο το δυνατόν πιστευτά.*

**Αγόρευση** λέγεται ο λόγος, η ομιλία που εκφωνείται δημόσια (στην αγορά, στην πλατεία, σε αίθουσα δικαστηρίου κ.τ.λ.) για κάποιο σοβαρό θέμα, αφ' ενός με ευγλωττία και αφ' ετέρου με σοφία, ώστε να γίνουν όχι μόνο πιστευτές οι απόψεις του ομιλητή, αλλά και να προκαλέσουν ψυχική δόνηση στο ακροατήριο για το άριστο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Σημειώνεται ότι:

Α) Η λέξη ρήτωρ >, δημοτική ρήτορας, απ' όπου ρητορική κ.α., παράγεται από τις αρχαίες λέξεις «ερέω» – ώ = ρέω > λέω > λέγω και «ρητό» = το σωστό, το σοφό απόφθεγμα, η σοφή ρήση ή λεχθέν.

Β) Η ρητορική διακρίνεται σε σοφιστική (αληθοφανή) και του κανόνος (ηθική), όπως θα δούμε πιο κάτω.

Γ) Η λέξη «αγορεύω», απ' όπου αγόρευση κ.α., είναι σύνθετη, η οποία παράγεται (είναι συμφυρμός) από τα: άγω + αγορά + ερέω-ώ και συνεπώς στην κυριολεξία σημαίνει πάω/είμαι στην αγορά και ερέω-ώ > λέω= ομιλώ, άρα διατυπώνω δημοσίως τις θέσεις μου, στην αγορά, στο δικαστήριο, στη Βουλή κ.α. Κατ' άλλους "αγορεύω" = από το "γείρω > (α)γείρω, *έγειρα*" (αόρ.) = ξεσηκώνω, ερεθίζω..., όμως το γείρω = ιωνικός τύπος του γέρνω-γερ(ν)ώ = στρέφω...

Δ) Από τους αρχαίους χρόνους πολλοί πολιτικοί διέπρεψαν ή έγιναν επιφανείς χάρη της ρητορικής, όπως π.χ.: ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης, ο Περικλής κ.α., αλλά και σήμερα: Ελ. Βενιζέλος, Γεώργιος & Ανδρέας Παπανδρέου κ.α.

Ε) Η έντεχνη ρητορεία, σύμφωνα με την παράδοση των αρχαίων, εμφανίζεται για πρώτη φορά στη Σικελία και κατόπιν αναπτύσσεται στην Αθήνα από τους σοφιστές φιλόσοφους. Πρώτος περίφημος Έλληνας ρητοροδιδάσκαλος φέρεται ο Συρακούσιος Κόραξ. Παροιμιώδης έγινε η αναφώνηση των δικαστών στη δίκη μεταξύ του Κόρακα και του μαθητή του Τεισία, για την πληρωμή των διδασκτρων του μαθητή, *"εκ κακού κόρακος κακόν ωόν"*, κάτι ως λέμε και σήμερα "κατά δάσκαλο και μαθητή", όπου οι δικαστές δεν ήξεραν ποιόν να δικαιώσουν, όταν ο μαθητής αρνήθηκε να πληρώσει τα δίδακτρα. Στην Αθήνα πρώτος ρητοροδιδάσκαλος φέρεται ο σοφιστής Γοργίας, (4<sup>ος</sup> π.Χ. αι.).

## 2. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα η ρητορική αποβλέπει στον "πειθούς δημιουργό" (Γοργίας 453a2). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη («Περί ρητορικής»): «Η ρητορική αποτελεί δύναμη που μπορεί να εξετάζει κάθε θέμα από όλες τις απόψεις και να προβάλλει εκείνη για την οποία συνηγορούν τα πειστικότερα επιχειρήματα». Σύμφωνα με τον Κικέρωνα, η ρητορική αποβλέπει στο "ευ λέγειν". Συνεπώς ο σκοπός της ρητορικής είναι η δημιουργία πεποιθήσεως με την αλήθεια ή την αληθοφάνεια που παρουσιάζονται τα πράγματα, να τονίσει ή να προβάλλει δια του λόγου κάποιο σπουδαίο θέμα, να το παρουσιάσει ως είναι πραγματικά και κάτι καλύτερα ή ως απαιτείται.

Άλλοτε ο σκοπός της είναι η προβολή του ρήτορα.

Η ρητορεία, σαφώς, δεν είναι μόνο να πείθει, αλλά και να προκαλεί ψυχική δόνηση, το συναισθηματικό φόρτισμα, με τους καλούς τρόπους ομιλίας, τα σχήματα λόγου, τα χρώματα της φωνής, τα περίτεχνα επιχειρήματα, τις ηθογραφίες κ.τ.λ. με ηθική του κανόνος ή του σοφισμού ως θα δούμε πιο κάτω. Άλλωστε, πολλές φορές ο λόγος δε γίνεται για να πούμε κάτι νέο και σοβαρό, αλλά για να ξεσηκώσουμε, να κεντρίσουμε το εγώ κάποιου, να τον κάνουμε να

επαναστατήσει. Παρέβαλε και το: *"Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει"*.

Σημειώνεται ότι κάτι που λέγεται χωρίς λογική ορθότητα δεν πείθει και κάτι που δε λέγεται με αισθησιακή προφορά και αισθησιακά επιχειρήματα δεν προκαλεί συναισθηματισμό, άρα πρόκληση, δόνηση, ξεσήκωμα, επιθυμητό αποτέλεσμα. Το να πεις π.χ. απλά "ευχαριστώ" σε ένα ευεργέτη ή το έργο του τάδε είναι το τάδε δε λέει τίποτα, το λέει ο καθένας, ακόμη και ο καταναγκασμένος. Αν το πεις όμως με ευγνωμοσύνη, με συναισθηματική προφορά, με συγκινητική φωνή, λέει πολλά, δείχνεις τον εσωτερικό σου κόσμο, δείχνεις ότι έτσι πράγματι είναι.

Επίσης κάτι που λέγεται χωρίς καλούς τρόπους ομιλίας, δεν εισακούγεται ακόμη και αν είναι σωστό ή δίκαιο. Αλλιώς μιλούμε στα κύρια πρόσωπα: "Επιτρέψτε μου, κύριε Πρόεδρε, να σας πω τα εξής.. Μου δίνεται ένα λεπτό,.. Είναι εκτός λογικής και ηθικής, ανάγωγος".. και αλλιώς στα οικεία: "Σου λέω.. Δώσε ένα λεπτό.. Είναι χαζός.. (Περис. βλέπε σε οικείο Κεφάλαιο)

### 3. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ

**Ο δικανικός λόγος.** Δικανικός λόγος λέγεται η ομιλία που εκφωνείται σε δικαστήριο ή νομική αρχή και αποβλέπει στη διατύπωση κατηγορίας ή υπεράσπισης για γεγονότα που έγιναν. Τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαπράχθηκε το αδίκημα και η βαρύτητά του. Περί της επιείκειας και του οίκτου του κατηγορούμενου κ.α.

**Ο συμβουλευτικός λόγος.** Ο λόγος αυτός παρέχει συμβουλές, προτροπές, παραινέσεις. Ο λόγος με τον οποίον προτείνονται λύσεις για διάφορα ζητήματα.

**Ο πολιτικός λόγος.** Πολιτικός λόγος λέγεται η ομιλία ενός πολιτικού (βουλευτή, συνδικαλιστή κ.α.) που αποβλέπει στο να παροτρύνει ή να αποτρέψει για μελλοντικά πράγματα ή που παρουσιάζει ποιο είναι το καλό ή το συμφέρον ή το ωφέλιμο κ.τ.λ. και ποιο το κακό ή το επιζήμιο κ.τ.λ. Ο λόγος που γίνεται σε δημόσιο χώρο και με τον οποίο ένας πολιτικός εκθέτει ή δηλώνει την πολιτική του θέση (πολιτική δήλωση) ή το πρόγραμμά του (προγραμματικές δηλώσεις) ή τις απόψεις του για κάποιο θέμα (κομματική δήλωση ή θέση) που προέκυψε κ.τ.λ.

**Ο πανηγυρικός λόγος.** Πανηγυρικός λόγος λέγεται η ομιλία που εκφωνείται στις εορτές και τα πανηγύρια και αποβλέπει αφ' ενός στο να τονιστεί το γεγονός και αφ' ετέρου στο να επαινεθεί ή στο να

κατακριθεί κάποιο πρόσφατο γεγονός που αφορά την περιοχή ή τους εκκλησιαζόμενους.

**Ο επικήδειος λόγος.** Επικήδειος λόγος λέγεται η ομιλία που γίνεται προς χάρη κάποιου νεκρού κατά την κηδεία του και στην οποία αναφέρονται το βιογραφικό του, οι αρετές, το έργο του κ.α.

**Επιδεικτικός λόγος.** Επιδεικτικός λόγος λέγεται αυτός που στην ουσία γίνεται για προβολή (του λόγου ή της σκέψης) του ομιλητή.

**Ετυμηγορία.** Ετυμηγορία λέγεται ο λόγος που περιέχει όλες τις πτυχές, εκτάσεις, προεκτάσεις, άκρες, νοήματα κ.τ.λ.. Αυτός που δεν αφήνει τίποτα ακάλυπτο.

Επίσης ετυμηγορία λέγεται η απόφαση του δικαστηρίου, καθώς και το εκλογικό αποτέλεσμα σαν λόγος-απόφαση από όλους.

Δημαγορεία λέγεται ο λόγος για τα του δήμου.

**Δημαγωγία** λέγεται η λαϊκίστικη ρητορεία.

#### 4. ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ

Επειδή για τα περισσότερα προβλήματα που απασχολούν τον άνθρωπο δεν υπάρχει μόνο μια άποψη ή μόνο μια αλήθεια, αλλά πολλές (σωστότερα υπάρχει μια μόνο αλήθεια, όμως δεν την ξέρουμε εξαιτίας πολλών λόγων), άρα «το όπλο» του λόγου «με σφαίρες» τις επιστήμες και τη φιλοσοφία παίρνει μεγάλη αξία, αφού μπορεί, μετά καταλλήλων επιχειρημάτων, να αποδείξει για σωστή ακόμη και μια γνώμη που είναι ή φαίνεται ολότελα σφαλερή. Τώρα, αφού ο σκοπός της ρητορείας είναι να προωθήσει, πουλήσει..., άρα το αποτέλεσμα παίζει σπουδαίο ρόλο, άρα και το ηθικό της υπόθεσης είναι θέμα αρχών του αγορητή. Αν πιστέψουμε στο "ο σκοπός αγιάζει τα μέσα", η σοφιστική ρητορεία είναι επιτρεπτή, αν όχι μη επιτρεπτή. Άξιος ηγέτης είναι αυτός που πράττει σωστά, όμως ιδανικός είναι αυτός που συνάμα πείθει. Όμως ο λόγος είναι και αυτός πράξη και μάλιστα πολλές φορές με μεγαλύτερο αποτέλεσμα ("χίλια γυρέματα = μια ερώτηση"). Λέγοντας ψέματα είναι σαν να πράττεις κακές πράξεις Άλλως η ηθική δεν είναι μόνο στις πράξεις, αλλά και στο λόγο και βέβαια "τίποτε κρυπτόν υπό τον ήλιο".

#### ΗΘΙΚΗ & ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ

**Ηθική ρητορεία ή του κανόνα** λέγεται αυτή που δεν είναι ψεύτικη ή λογοπλοκική (σοφιστική), αλλά δίκαιη, πραγματική. Αυτή

που ενδιαφέρεται για το ηθικά και λογικά ορθό. Αυτή που απλώς αποσαφηνίζει ή ξεκαθαρίζει τα γεγονότα και συνάμα φροντίζει να απονεμηθεί η δίκαια κρίση ή να επικρατήσει η πιο καλή και ορθή άποψη. Αυτή που μιλά όχι όπως απαιτείται ή όπως συμφέρει, αλλά όπως πρέπει, όπως είναι η πραγματική αλήθεια, τα πραγματικά γεγονότα, όπως απαιτεί η θρησκεία, τα ήθη και έθιμα, το δίκαιον, το κύρος και τα έργα κάποιου...

Ρήτορες του κανόνα: Αισχίνης, Αντιφώντας, Δημοσθένης, Ισοκράτης, ..

**Δολοπλοκική ή σοφικιστική ρητορεία** λέγεται αυτή με ανηθικότητα. Αυτή που δεν ενδιαφέρεται για το ηθικά και λογικά ορθό, αλλά το ηθικοφανές και λογικοφανές. Να πείσει κάνοντας το δίκαιο άδικο, το μικρό μέγα, το άσπρο μαύρο, το κακό καλό .... ή τ' αντίθετο, Αυτή που μιλά όπως απαιτείται ή όπως συμφέρει και όχι όπως πρέπει ή ως είναι η πραγματική αλήθεια και το δίκαιον. Αυτή που λέει π.χ. το πιρούνι φονικό όργανο και το όπλο όργανο τροφής, το κλέψιμο δανεισμό ή ανάγκη επιβίωσης και όχι αμαρτία.... το φόνο πλημμέλημα ή ζήτημα ζωής.. και όχι δόλο ή προμελέτη... Αυτή που επικαλείται την επιστήμη και τη θρησκεία, καθώς και τα ήθη και έθιμα, όταν και όπου συμφέρει.... Αυτή που τονίζει ό,τι συμφέρει και αποσιωπά ότι δε συμφέρει...

Ρήτορες σοφιστές: Πρωταγόρας, Πρόδικος, Ιππίας, Θρασύμαχος, Κριτίας, Γοργίας....

Η σοφικιστική ρητορεία προκαλεί συναισθηματικά πάθη (συγκινήσεις) με ηθογραφίες (σκιαγραφήσεις) και τη συναρπαστική διήγηση (ειδικά σχήματα λόγου) για τα πρόσωπα του λόγου ( ομιλητή, κριτών, ακροατών, αντιδίκων..) και τραγικοποίηση της πράξης ανάλογα, ώστε και οι ίδιοι να νιώσουν αγανάκτηση, οργή και αποτροπισσμό για τον αντίδικο. Για να κερδίσει ο σοφιστής ρήτορας μια δίκη, ηθογραφεί τραγικά τα πρόσωπα λόγου και των πράξεών τους. Του μεν πελάτη και ακροατηρίου με καλή όψη, εξιδανικεύει, του δε αντιδίκου (αντιπάλου) με κακή.

\_Περήφανα γηρατειά, τιμημένε λαέ της Αθήνας...

\_Εγώ, κύριοι ένορκοι, δεν είμαι μόνο ηθικός, αλλά και...

υπεράνω χρημάτων ο πελάτης, φιλάργυρος ο αντίδικος  
 εθνικόφρονας ο πελάτης, προδότης ο αντίδικος  
 πόνος και θλίψη ο πελάτης, χαρά και γέλιο ο αντίδικος  
 συνετός, αξιοπρεπής ο πελάτης, ασυνεπής & ανάξιος ο αντίδικος  
 ,.....(οι συκοφαντίες & η θετική & αρνητική διαφήμιση)

Φυσικά αυτά τα λέει και με χωρίς εξεζητημένο ύφος και με στερεοτυπικές λέξεις αντί ευθείες ή υβριστικές, ώστε να μη προδοθεί ή να δείξει ανάλογη μόρφωση, χαρακτήρα.. : ανοήμων, χαιρέκακος.. αντί: ηλίθιος, βλάκας, σαδιστής.. Ομοίως επικαλείται κακές πράξεις ή μαρτυρίες, αληθινές ή ψεύτικες (ψευδομάρτυρες), του αντίδικου για επηρεασμό των δικαστών και καλές για τον πελάτη. Άλλοτε συσχετίζει πράξεις που είναι άσχετες μεταξύ τους στον τόπο αναφοράς:

### ΗΘΙΚΟΙ ΚΑΙ ΣΟΦΙΚΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΙ

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, κάθε πρόταση με το ρήμα «ειμί, εστί... = είμαι, είναι».. (δημοτική) είναι ένας ορισμός, μια κρίση ("απόφανσις" που αποδίδει σε ένα πρόσωπο λόγου, στο υποκείμενο, μια αισθητική ιδιότητα ή ποιότητα που λέγεται κατηγορούμενο, όπως π.χ.: *Ο Σωκράτης (υποκ.) είναι άνθρωπος (κατηγ.)*. Το ρήμα "ειμί = είμαι" σημαίνει "ίσον, ταυτίζομαι", άρα κάθε πρόταση με το ρήμα αυτό ή τα συνώνυμα και ταυτόσημά του είναι μια ισότητα, ταυτότητα, όπου υποκείμενο = κατηγορούμενο. Σωκράτης (Υ) = άνθρωπος (Κ).

Βέβαια, η ίδια πρόταση με το εγκλιτικό αρνητικό μόριο "δεν" προσδίδει αρνητική ιδιότητα, με το "θα" μελλοντική, με το "ας" εφευκτική, με το "να" = υποτακτική..

- \_Η ελιά είναι φυτό. = θετικό
- \_Η πέτρα δεν είναι φυτό. = αρνητικό
- \_Ο Γιάννης θα γίνει γιατρός = θετικό μέλλον

Αξίωμα λέγεται η ως άνω πρόταση, όταν είναι λογική και κοινά αποδεκτή. Τέτοιες αξιωματικές προτάσεις απαιτούνται οπωσδήποτε για τα βασικά στοιχεία, όπως η μονάδα, ο άνθρωπος, η γη, ο Θεός..... για να μπορέσουμε, όπως λέει ο Αριστοτέλης, να αντιληφθούμε τα πολύπλοκα ή πολυσύνθετα, αλλά και για να γίνει κοινή συνεννόηση. Άλλως ο ένας θα εννοεί άλλα και ο άλλος άλλα. Μάλιστα, επειδή τέτοιες προτάσεις δεν είναι κοινά αποδεκτές στον ορισμό τους (για άλλους καλό είναι ό,τι συμφέρει αυτούς, για άλλους ό,τι συμφέρει το κοινωνικό σύνολο..), γι' αυτό και υπάρχει ασυνεννοησία και οι σοφιστές ή ισχυρά απόφαση (αξίωμα) θεωρείται όποια η αιτιολογία της είναι ή φαίνεται ως λογική. Θεμελιώδεις προτάσεις ή αξιώματα στις επιστήμες & ηθική:

- \_Το νερό είναι οξυγόνο συν υδρογόνο.
- \_Η μονάδα είναι ένα άτομο συνόλου.
- \_Καλό είναι το ό,τι μισείς σε άλλο να μην κάνεις. (Ιησούς)

Η Αριστοτελική πρόταση στηρίζεται στο *"ουδέν εν τη νοήσει, ο μη πρότερον εν τη αισθήσει"* και οδηγεί σε διαρθρώσεις νοημάτων ή σε συμπεράσματα (συλλογισμούς-συσχετισμούς) ποιότητας ή ιδιότητας του τύπου *"τα τρίτω τινί ίσα"*:

- Αληθής συλλογισμός (σοφισμός του κανόνος):

Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος. = α' αξίωμα

Ο άνθρωπος είναι θνητός. = β' αξίωμα

άρα ο Σωκράτης είναι θνητός. = συμπέρασμα

= Ο Σωκράτης είναι θνητός, [γιατί είναι άνθρωπος = αιτία]

- Αναληθής συλλογισμός (σοφικισμός, δολοπλοκία):

\_Ο χωροφύλακας είναι όργανο.

\_Το μπουζούκι είναι όργανο,

άρα ο χωροφύλακας είναι μπουζούκι(!;)

= Ο χωροφύλακας είναι μπουζούκι [γιατί είναι όργανο = αιτία]

\_ Αρχή του αποκλεισμού (η "εις άτοπον απαγωγή"):

Το δοχείο δεν είναι από μέταλλο.

Το δοχείο δεν είναι από ξύλο,

άρα το δοχείο είναι από πηλό.

Ο αληθής συλλογισμός γίνεται όταν:

α) Το κατηγορούμενο της πρώτης πρότασης (αξιώματος) γίνεται υποκείμενο της δεύτερης, ώστε να συσχετισθεί το υποκείμενο της πρώτης πρότασης με το κατηγορούμενο της δεύτερης, ξεκαθαρίζοντας την κυριολεξία, τη μεταφορά και το επώνυμο: *Ο χωροφύλακας είναι όργανο, το όργανο είναι εργαλείο, υπηρεσιακό ή μουσικό, άρα ο χωροφύλακας είναι υπηρεσιακό εργαλείο ή μπουζούκι (μεταφορικώς, ο άσχετος).*

β) Η αναφορά των αξιωμάτων είναι η αυτή, δηλ. να αναφέρονται όλες οι προτάσεις στο αυτό πεδίο (στο αυτό θέμα, στον αυτόν χρόνο, τόπο, ποσό, λόγο..= στο που;, πότε;, γιατί;...):

\_Ο Περικλής κυβερνά την Αθήνα (πολιτικώς), η Ασπασία κυβερνά τον Περικλή (οικογενειακώς), άρα η Αθήνα δεν κυβερνάται από την Ασπασία, αφού δε μιλούμε για το αυτό θέμα. Άλλο σπίτι, άλλο δήμος.

\_Ο Στάθης είναι άνθρωπος (ιδιότητα), ο Γιάννης είναι άνθρωπος (ιδιότητα), άρα ο Στάθης και ο Γιάννης είναι άνθρωποι και όχι το αυτό πρόσωπο, αφού μιλούμε για ιδιότητα και όχι για πρόσωπα.

\_Ο Γιάννης είναι ράφτης (στο επάγγελμα), ο Κώστας λέγεται Ράφτης (στο επώνυμο), άρα ο Κώστας και ο Γιάννης δεν είναι το αυτό πρόσωπο.

Σύμφωνα με τους στωικούς φιλόσοφους (Ζήνωνα, Χρύσιππο..), κάθε πρόταση με ρήμα εκτός του "ειμί = είμαι".. (δημοτική) είναι ένα γεγονός, μια εξαγγελία πράξης (ενέργειας ή πάθησης) ενός προσώπου λόγου (του υποκειμένου) από ή σε κάποιο άλλο (το αντικείμενο, όπως π.χ.:

\_Ο Σωκράτης (υποκ.) κτυπά (το γεγονός) τον Ερατοσθένη (αντικ.)

\_Αυτή η γυναίκα (= υποκ.) έκανε (το γεγονός) παιδί (αντικ.)

Ομοίως και εδώ τα εγκλητικά μόρια "δεν, να, θα"... προσδίδουν θετική, αρνητική, μελλοντική... πράξη: *Ο Σωκράτης δεν/θα/αν.. κτυπά τον Ερατοσθένη.*

Η στωική πρόταση στηρίζεται στο "*ουδέν εν τη νοήσει, ο πρότερον εν τω πως* (ο τρόπος), *πότε* (ο χρόνος), *που* (ο τόπος), *γιατί* (η αιτία, το προς), αφού όλα τα πράγματα είναι σχετικά μεταξύ τους και προς το εν, το θεό, τη φύση.

\_Ο Σωκράτης κτυπά τον Ερατοσθένη, [για να συμμορφωθεί. = η αιτία.]

\_Ο Σωκράτης κτυπά τον Ερατοσθένη [με το χάρακα = ο τρόπος].

.....

Ο συλλογισμός στους στωικούς γίνεται με το σύνδεσμο "αν":

\_Αν είναι μέρα (υπόθεση, το υποθετικό γεγονός, η σχέση), έχει φως (απόδοση = το πραγματικό γεγονός, το απορρέον).

\_Έχει φως (απόδοση), άρα είναι μέρα (= συμπέρασμα) = Έχει φως (απόδοση), γιατί είναι μέρα (= ο λόγος, η αιτία)

## 5. Η ΡΗΤΟΡΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η ρητορεία ή αγόρευση είναι ο έντεχνος λόγος και μάλιστα το είδος που απαιτεί τη μεγαλύτερη γλωσσική τέχνη, αφού αφορά σοβαρά θέματα, όπως την πολιτική, τα δικαστήρια κ.α.

Απλώς η ρητορεία δε θεωρείται καλλιτεχνία, όπως η ποίηση, το μυθιστόρημα κ.α., επειδή ο σκοπός της αφ' ενός δεν είναι αισθησιακός, αλλά γνωστικός και αφ' ετέρου δεν αποβλέπει πάντα στο ηθικά και λογικά ορθό, αλλά και στο ηθικοφανές και στο λογικοφανές. Απαιτεί άριστη λογοτεχνία για λόγους σκοπιμότητας (ο ωραίος λόγος

δείχνει και άνθρωπο εγγράμματο, άρα χαρακτήρα μορφωμένο...) ή για λόγους νοηματικούς (για να τα πει ξεκάθαρα ή όπως απαιτείται..).

## 6. ΤΟ ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΑΓΟΡΕΥΣΗΣ

Ρητορικοί όροι:

– **Η τάξη:** Δηλώνει την οργάνωση του λόγου σε μέρη, δηλαδή τη σειρά με την οποία ο ομιλητής θα πει όσα έχει να εκθέσει. Συνήθως, και κυρίως στους δικανικούς λόγους, η σειρά αυτή είναι η εξής:

– **Το προοίμιο,** με το οποίο ο ρήτορας εισάγει στο θέμα και προσπαθεί να κινήσει το ενδιαφέρον των ακροατών.

– **Η διήγηση,** όπου εκτίθενται η υπόθεση του λόγου και τα προηγθέντα, με σαφήνεια, συντομία και πειστικότητα.

– **Η πίστις** (απόδειξη), τα λογικά δηλαδή επιχειρήματα που ενισχύουν τη θέση του ομιλητή. Οι αποδείξεις διακρίνονται σε άτεχνες (= πειστήρια, όπως οι όρκοι, τα έγγραφα, οι νόμοι κ.ά.) και έντεχνες [που περιλαμβάνουν τα ενθυμήματα (= συλλογισμούς), τα παραδείγματα, τις γνώμες, τα ήθη και τα πάθη]. Η ηθοποιία (του ρήτορα, αντιπάλου ακροατή) σχετιζόταν με την εντύπωση (θετική ή αρνητική) που θα προξενούσε στο ακροατήριο, ενώ η παθοποιία είχε σχέση με τα πάθη (συναισθήματα) που προκαλούσε στις ψυχές των ακροατών.

– **Ο επίλογος,** που ανακεφαλαιώνει, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την ευμένεια του ακροατή.

•**Το ύφος:** Αφορά το πώς θα μιλήσει ο αγορητής και θα ενσωματώσει το περιεχόμενο του λόγου σε λέξεις και προτάσεις. Είναι η τεχνική της διδασκαλίας της μεταφοράς του θέματος στη γλώσσα και η ερμηνεία του.

Ειδικότερα τα τμήματα (όροι) της αγόρευσης είναι τα εξής, αν και αυτό είναι κάπως σχετικό, αφού εξαρτάται και από το τι είδους λόγο (επικήδειο, δικανικό... ) και ρητορικό σχήμα λόγου θα κάνουμε (υποφορά ή ανθυποφορά):

1) Το προοίμιο = η προσφώνηση και ο χαιρετισμός.

Εδώ ο ρήτορας, ο ομιλητής, προσκαλεί, χαιρετίζει και υμνεί τους ακροατές του (αναγνώστες στο γραπτό λόγο), για να δείξει με αυτό ότι διαθέτει καλό εαυτό, τη γνώμη και το σεβασμό που τρέφει για το ακροατήριο ή ότι είναι άνθρωπος με καλούς τρόπους συμπεριφοράς, με αρχές, ευγενικός, άρα καλός και όχι αδίστακτος, καταχραστής...

άρα έχει κάτι ανάλογο να παρουσιάσει και έτσι να κερδίσει τη συμπάθεια ή εύνοια του ακροατηρίου. Πρώτα χαιρετούμε, υμνούμε, δηλ. κολακεύουμε τον ακροατή μας, με τις κατάλληλες χαιρετούρες, αξιώματα, κοσμητικά επίθετα,... δείχνοντας του έτσι τον καλόν μας εαυτόν και μετά αιτούμε, απολογούμαστε, παρουσιάζουμε κάτι κ.τ.λ., ώστε να κερδίσουμε την εύνοια του, δεδομένου ότι αν δεν κάνουμε έτσι τότε ο άλλος μας περνά για αγύρτη, αλήτη... και έτσι δε μας προτιμά, δεν μας θέλει για φίλο ή υπερασπιστή...

Προοίμιο = προ + (οίμιο = η προ είσοδος, ωδή), άρα ο χαιρετισμός μετά προσφώνησης, ως π.χ. τα:

\_Αξιότιμε κύριε, καλημέρα σας.

\_Περήφανα γηρατειά, τιμημένε λαέ της Αθήνας, σας....

\_Φίλε, σύντροφε.... Γιάννη

\_Κυρίες και κύριοι, αγαπητά μου παιδιά. "Καλημέρα σας".

Πολλές φορές ως προοίμιο σε ένα λόγο μπαίνει ένα ρητό ή μια φράση ή μια στροφή ποιήματος, που αντικατοπτρίζει εννοιολογικά σε συντομία το λόγο και συνάμα προκαλεί αισθησιακή πρόκληση, όπως η ωραία είσοδος ή αυλή σε μια οικία.. Αν κάναμε ένα λόγο σχετικά με τις επιστήμες και τις τέχνες και τον κύριο δημιουργό τους, του Έλληνας, μια φράση προοίμιο θα μπορούσε να είναι π.χ. η πιο κάτω του Χέρντερ: *«Δια κάθε βεβαιότητα εις την επιστήμην και δια κάθε ωραιότητα της μορφής εις την Ελλάδα ετέθη ο θεμέλιος λίθος»*

2) Ο π ρ ό λ ο γ ο ς

Πρόλογος λέγεται η εισαγωγή του λόγου. Το σύντομο κομμάτι λόγου που κάνει αρχικά ο ρήτορας (σε συνάρτηση με το προοίμιο), για:

α) Να υμνήσει, κολακεύσει ... τους ακροατές του ή το δικαστήριο, για τους λόγους που είδαμε πιο πριν, κάνοντας διάφορες καλλογικές προτάσεις με επαίνους.

β) Να παρουσιάσει ή συστήσει τον εαυτόν του ή το συζητούμενο.

\_Αγαπητοί ακροατές, από το σταθμό της Ελληνικής Ραδιοτηλεόρασης, του σταθμού όλων των Ελλήνων, καλημέρα σας.

\_Κύριοι και αδέκαστοι δικαστές, κατ' αρχήν επιτρέψτε μου να σας παρουσιάσω. Λέγομαι...

γ) Να διευκρινίσει, επεξηγήσει, κατατοπίσει.. τους ακροατές κάτι γι' αυτά που θα αναφέρει αμέσως μετά στο θέμα.

\_Κατ' αρχή θα ήθελα να σας πω τα εξής, σχετικά με τον αντιδικό μου. Δεν τον ξέρω, δεν έχω προηγούμενα μαζί του, δεν...

*Πρόλογος (προλογίζω)* λέγεται και ο σύντομος λόγος που κάνει κάποιος, για να παρουσιάσει ένα ομιλητή.

## 3) Το θέμα ή διήγηση.

Το θέμα αρχίζει με σχήμα λόγου υποφοράς ή ανθυποφοράς, όπως θα δούμε πιο κάτω, και κάνοντας αναφορά, έκθεση, των γεγονότων. Άλλως εδώ γίνεται μνεία ή παρουσίαση της ιδιότητας ή ποιότητας (προσόντα, προσφορά, τα έργα..) και γενικώς η βιογραφία του εκλιπόντα στον επικήδειο λόγο. Το πολιτικό πρόγραμμα, οι προτάσεις, οι εξαγγελίες, η κριτική και επικριτική ... στον πολιτικό λόγο. Η παρουσίαση του προσώπου του υπερασπιζόμενου (χαρακτήρας, έργα, κοινωνική θέση..), καθώς και οι μαρτυρίες, τεκμήρια, αποδείξεις... για την αθωότητα ή μη κάποιου στο δικανικό λόγο. Η απολογία του κατηγορούμενου, έναντι σ' αυτά που κατηγορείται. Οι μαρτυρίες, αποδείξεις, λύσεις, συσχετίσεις.. Αυτό που καταγγέλλει ή αναφέρει ο παραπονούμενος. Οι συμβουλές, οδηγίες και παραινέσεις στο συμβουλευτικό λόγο. Το τι έχει να παρουσιάσει, πωλήσει... ο εκθέτης.

## 4) Ο επίλογος.

Είναι το επιστέγασμα, ο απολογισμός και το συμπέρασμα, του λόγου. Εδώ ο ρήτορας κάνει ανακεφαλαίωση και συσχέτιση των όσων είπε με αυτά που είπαν άλλοι, καθώς και των μαρτυριών και αποδείξεων, βγάζει το συμπέρασμα ή κρίση που συμφέρει και φροντίζει να καταστήσει τους ακροατές ευμενείς προς τον εαυτόν του ή γι' αυτόν που γίνεται ο λόγος και δυσμενείς προς τον αντίδικο, αν απαιτείται...

\_Κατόπιν λοιπόν των ως άνω... και συσχετίζοντας αυτά... μ' αυτά βγαίνει το ακλόνητο συμπέρασμα...

## 5) Ο αποχαιρετισμός.

\_Με εκτίμηση Γ. Κασαπάκης.

\_Στο «επανιδείν», δικό σας.

\_Με τη νίκη, γεια σας και ευχαριστώ που μ' ακούσατε.

\_Αιωνία σου η μνήμη αξιομακάριστε...

## 7. ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ, ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΕΣΑ ΡΗΤΟΡΙΑΣ

Σκοπός του ρήτορα είναι να πείσει. Για να το επιτύχει αυτό, πρέπει να κάνει τα μηνύματά του να «περάσουν» όσο γίνεται πιο εύκολα στο μυαλό και τη ψυχή του ακροατή ή αναγνώστη. Για ένα τέτοιο πέραςμα ο ρήτορας θα βοηθηθεί από όλους τους τρόπους και τα τεχνικά μέσα που του προσπορίζει το καθένα από τα πέντε μέρη της ρητορικής τέχνης: η εύρεση, η τάξη, το ύφος, η μνήμη και η υπόκριση.

Ρητορικά σχήματα λόγου λέγονται οι ειδικές συντάξεις (οι λογοτεχνικοί εκφραστικοί τρόποι) που κάνουμε ή που παρεμβάλλονται στο πεζό λόγο (ομιλία) μας με σκοπό είτε να τονίσουμε τα κύρια σημεία του είτε να τον ωραιοποιήσουμε, να τον καλλωπίσουμε και να του προσδώσουμε κομψότητα και ύφος.

Στη ρητορική τα κυριότερα σχήματα λόγου είναι τα εξής:

#### **Α. Η ΑΝΤΙΘΕΣΗ**

Αντίθεση υπάρχει, όταν αντιτίθενται (έρχονται σε αντιπαράθεση) δυο έννοιες ή δυο συντακτικοί όροι ή όταν συντρέχουν και τα δυο αυτά. Το σχήμα της αντίθεσης προσφέρει στο λόγο ενάργεια και κάλος και κάνει τις ιδέες πιο σαφείς, τα συναισθήματα πιο έντονα και τις εικόνες πιο ζωηρές, καθώς βάζει σε αντιπαράθεση τις σκέψεις και τα συναισθήματα του ρήτορα, συντελεί στην οικοδόμηση της επιχειρηματολογίας. Στο σχήμα της αντίθεσης διακρίνουμε τρεις μορφές: την άρση – θέση, τη συμπλεκτική αναίρεση και την πραγματική αντίθεση.

Α) Η άρση θέση (ή θέση – άρση) εννοίας

Η άρση θέση κάνει τα νοήματα πιο καθαρά, περισσότερα αντιληπτά και ταυτόχρονα δίδει έμφαση στο κομμάτι εκείνο που ο ρήτορας θέλει να τονίσει περισσότερο. *Απαντά με τους ακόλουθους τύπους:*

Όχι ..... αλλά/ μα (και)....

Δεν ..... αλλά/μα (και)....

Όχι.... παρά/ μόνο.....

Δεν.... παρά/μόνο.....

Δεν πρέπει να αποφεύγεις τα θέματα, αλλά να προσπαθείς...

Όχι από το ενδιαφέρον του, αλλά από τη φαυλότητά του.

Όχι από πλεονεξία, μα/ αλλά για να τις φυλάνε και να τις προστατεύουν.

Δεν κολάκευαν το βάρβαρο, αλλά ανταγωνιζόταν ποιος θα...

Να είναι στρατηγοί και όχι οι τύραννοι μας.

Να έχει το νου στο νουν του όσα είπαμε και όχι όσα είναι προς όφελός του.

Είναι γραμμένος, αλλά δεν υπάρχει...

\_Αυτό το έκανε, όχι από το ενδιαφέρον για τον πελάτη μου, αλλά από ανοησία ή γιατί έτσι πίστευε ότι θα άρεσε στο χρηματοδότη του

αντί: Αυτό δεν το έκανε από ενδιαφέρον, αλλά γιατί είναι ανόητος ή έτσι πίστευε..

Β) Η συμπλεκτική αναίρεση (εξ αναιρέσεως συμπλεκτικών) εννοίας

Η συμπλεκτική αναίρεση είναι πιο έντονη από την άρση – θέση και *απαντά με τους ακόλουθους τύπους:*

Όχι μόνο/μονάχα.... αλλά/μα....

Δεν..... μόνο... αλλά/μα και....

Όχι μόνο δεν ..... αλλά/μα και δεν.....

Όχι μόνο δεν ..... αλλά/μα ούτε (και).....

Δεν... όχι ..... αλλά/μα ούτε (και).....

Όχι δεν ..... αλλά/μα ούτε (και).....

Όχι μόνο να μη.... αλλά/μα ούτε και να...

Όχι μόνο δεν ..... αλλά/μα και.....

Όχι μόνο πήγε, αλλά και έμεινε.

αντί: Πήγε και

έμεινε.

"Όχι μόνο δεν ήρθε, μα ούτε έγραψε κανένα. αντί: Δεν ήρθε και δεν έγραψε.

"Όχι μόνο οι εχθροί μας, αλλά ακόμα και οι συμπολίτες μας

Όχι μονάχα για την πατρίδα, αλλά ακόμα και για σένα.

Και δεν έσωσαν μόνο την πατρίδα, αλλά εξασφάλισαν και την ελευθερία όλων

\_Το έθιμο αυτό το έχουν, όχι μόνο οι Βλάχοι, αλλά ακόμα και οι Κρητικοί.

αντί: Το έθιμο αυτό το έχουν και οι βλάχοι και οι Κρητικοί.

\_Ο μάρτυρας όχι μόνο ενήμερος είναι, αλλά και αξιόπιστος.

αντί: Ο μάρτυρας είναι ενήμερος και αξιόπιστος.

Γ) Η πραγματική αντίθεση

Στην πραγματική αντίθεση τα νοήματα περισσότερο παρά ο τύπος είναι που επισημαίνουν το σχήμα. Σχηματίζεται:

Α. Με αντιπαράθεση δυο αντίθετων στο περιεχόμενο λέξεων:

Είχε τις καλύτερες διαθέσεις για τη δημοκρατία και τις χειρότερες για τη δικτατορία.

Ο ένας οικοδόμησε τα τείχη και ο άλλος τα κατεδάφισε.

Με αντιπαράθεση δυο φράσεων ή προτάσεων:

Γι αυτούς η εκτέλεση ανθρώπων είχε ελάχιστη σημασία, ενώ η εξασφάλιση χρημάτων μεγάλη.

Συμφέρει να είναι όλοι οι Έλληνες εχθροί σας και να έχουν δημοκρατικό πολίτευμα παρά να είναι φίλοι σας και να έχουν ολιγαρχικό πολίτευμα.

Δ) Με σύνθεση αντιθέσεων:

Αν δίκαια εξορίστηκαν, τότε εσείς άδικα, και εσείς δίκαια, τότε οι Τριάκοντα άδικα.

\_Για τους Κρητικούς ο θάνατος έχει ελάχιστη σημασία. Σημασία έχει η ελευθερία.

\_Για τους Κρητικούς ο θάνατος έχει ελάχιστη σημασία, ενώ η ελευθερία μεγάλη.

\_Για τους Κρητικούς ο θάνατος δεν έχει σημασία όσο έχει η ελευθερία.

αντί: Ο θάνατος για τους Κρητικούς δεν έχει σημασία...

### **Β. Η ΥΠΟΣΤΑΣΗ**

Η υπόσταση απαντά με τους ακόλουθους τύπους:

τόσος,η,ο ή τέτοιος,α,ο ....,      ώστε/που.....

τόσο + επίθετο ή επίρρημα.....,      ώστε/που.....

τόσο... όσο....                   ή όσο ... τόσο.....

Κανείς δεν είχε τόση εμπάθεια μαζί μας, ώστε να μην ομολογεί ότι...

Να βρεθεί ένας τόσο ανόητος, ώστε να παραβεί...

Τόσο πολύ άλλαξαν πολιτική, που πολεμούν...

Απέχει τόσο από την εκτέλεση, όσο και πριν αποφασιστεί.

Οι εχθροί έχουν φθάσει σε τέτοιο βαθμό θράσους, που...

### **Γ. Η ΥΠΟΦΟΡΑ**

Υποφορά λέγεται όταν αρχίζουμε κατευθείαν το λόγο μας με μια τραντακτική ή απρόσμενη..... διαπίστωση ή συμπέρασμα ή ιδιότητα του συζητούμενου, για εντυπωσιασμό και συνάμα να κεντρίσουμε κατ' ευθείαν το ενδιαφέρον του ακροατή, για να καθίσει να μας ακούσει, αλλά και για να μη χαθεί μέσα στο λόγο από το συμφερό των λέξεων και προτάσεων και κατόπιν με μαρτυρίες, επιχειρήματα κ.τ.λ. επαληθεύσουμε τα λεγόμενα μας.

\_Κύριοι βουλευτές, καλημέρα σας.

\_Λάθος, εκτός χρόνου, τόπου και λαού τα νέα μέτρα που εξήγγειλε ο νέος Υπουργός. Είναι ψέμα ότι φέτος θα έχουμε αύξηση εξαγωγών, Απεναντίας θα...

\_Αυτό διότι....

### **Δ. Η ΑΝΘΥΠΟΦΟΡΑ**

Η ανθυποφορά είναι το αντίθετο της υποφοράς. Όταν δεν αρχίζουμε κατευθείαν το λόγο μας με ένα απρόσμενο γεγονός ή συμπέρασμα..., αλλά με ένα πρόλογο (εισαγωγή = το τι είπε κάποιος άλλος ή το τι συμβαίνει ..., καθώς και με απαρίθμηση πράξεων και γεγονότων για κάποιο πρόσωπο..) και ακολούθως με κριτικές και επιχειρήματα βγάζουμε το συμπέρασμα που επιδιώκουμε ή το χαρακτηρισμό και ιδιότητα του παρουσιαζόμενου...

\_Κύριοι βουλευτές, καλημέρα σας.

\_Είπε σήμερα ο κ. Υπουργός της Εθνικής Άμυνας τα εξής για το εθνικό μας ζήτημα... Πέρυσι είχε πει αυτά.... Παλαιότερα είχε πει αυτά κι αυτά...

\_Άρα είναι ή δεν είναι ανακόλουθος, ασυνεπής και προδότης ο κ. Υπουργός.

### **Ε. Η ΑΡΙΘΜΗΣΗ**

Σχηματίζεται:

α) Με αριθμητική κατάταξη των γεγονότων ή των υποσχέσεων, ενεργειών..., ώστε να τονισθούν και να μη χαθούν μέσα στον ακολουθούμενο συμφερό των λέξεων και των προτάσεων.

\_Ο νέος Υπουργός δήλωσε ότι:

Πρώτο (α): Θα γίνει αύξηση μισθών.

Δεύτερο(β): Θα γίνει μείωση φόρου.

Τρίτο (γ): Θα γίνει δωρεάν παιδεία.

Τέταρτο(δ): Δε θα γίνει....

αντί: Ο νέος Υπουργός δήλωσε ότι θα γίνει αύξηση μισθών, μείωση φόρου κ.τ.λ...

β) Με επανάληψη κοσμητικών ή κατηγορηματικών προτάσεων:

\_Μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι..

\_Μακάριοι οι πεινώντες και διψώντες..

\_Μακάριοι...

αντί: Μακάριοι οι πτωχοί, οι πεινώντες, οι.. διότι αυτοί...

\_Η Ρούλα Θεοδοσίου είναι αθώα, γιατί δε σκότωσε αυτή τον...

\_Η Ρούλα Θεοδοσίου είναι αθώα, γιατί δεν έβαλε αυτή τον...

,.....

\_Η Ρούλα Θεοδοσίου είναι θύμα, γιατί αυτή.....

\_Η Ρούλα Θεοδοσίου είναι θύμα, γιατί αυτή...

,.....

\_ Κατηγορώ το νάσο Αθανασίου, διότι είπε....

\_ Κατηγορώ το νάσο Αθανασίου, διότι ήθελε....

,.....

### **ΣΤ. Η ΠΡΟΒΟΛΗ**

Σχηματίζεται με πρόταση όπου πρώτος όρος μπαίνει αυτός με την κύρια σημασία και όχι το υποκείμενο:

\_ "Αύξηση μισθών, μείωση φόρου και δωρεάν παιδεία" δήλωσε η νέα κυβέρνηση, αν θα μειώσουμε τις εισαγωγές.

αντί: Η νέα κυβέρνηση δήλωσε ότι θα έχουμε αύξηση μισθών, κ.τ.λ.,...

— "Είμαστε το μεγαλύτερο κόμμα στον κόσμο", διαπίστωσε ο Πρόεδρος στη συγκέντρωση της Πάτρας.

— "Αίσχος τα νέα μέτρα", φώναζε ο λαός στη Θεσσαλονίκη.

— "Είμαστε οι καλύτεροι" είπε ο αρχηγός.

#### **Z. Η ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ**

— Τα συμφέροντά μας θυσιάστηκαν για χάρη του.

— Οι διαφορές φύτρωναν μεταξύ μας καθημερινώς.

#### **H. Η ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ - ΓΡΙΦΟΣ**

Η αλληγορία είναι μια μεταφορική έκφραση, η οποία κρύβει νοήματα διαφορετικά από κείνα που φανερώνουν οι λέξεις της. Χρησιμοποιούμε αλληγορία για εντυπωσιασμό ή για λόγους έκφρασης.

— *Άναψε ο γιαλός και κήκκαν τα ψάρια.* (= θύμωσε κάποιος και τα έκανε γη Μαδιάμ)

— Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης από την περηφάνια του και από τη λεβεντιά του δεν πάει τα κατώμερα να καλοξεχειμωιάσει μόνο μένει πάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια. (= αλληγορικό τραγούδι για ανυπότακτο γενναίο κλέφτη)

**Γρίφος** λέγεται η αλληγορία όταν ξεπεράσει τις κοινά κατανοητές μεταφορικές (αλληγορικές) εκφράσεις.

#### **Υπνοοούμενο :**

Ο "νυκτερινός" που είδα.. αντί: Ο Γιάννης, ο κλέφτης,..

"Το πουλάκι του". αντί: το γεννητικό του όργανο

#### **Θ. Η ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΗ & Η ΥΠΕΡΒΟΛΗ**

Παρομοίωση κάνουμε, όταν θέλουμε να τονίσουμε την ιδιότητα κάποιου προσώπου του λόγου (ανθρώπου, πράγματος..). Η παρομοίωση γίνεται με επίθετο ή τα επιρρήματα «σαν = όπως».:

— Έδειξε ιώβειο υπομονή. = Έδειξε υπομονή σαν του Ιώβ.

— Έδωσε σολομώνια λύση = σαν το σολομώντα = όπως ο Σολομώντας.

— Έχει κορμί (σαν = όπως η) λαμπάδα = Έχει λαμπάδινο κορμί.

**Υπερβολή** λέγεται όταν η παρομοίωση ξεπερνά το πραγματικό και το συνηθισμένο. Γίνεται για εντυπωσιασμό: *Σαν δυο βουνά ήτανε οι πλάτες του.*

#### **I. ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΑΣΥΝΔΕΤΟ & ΣΧΗΜΑ ΠΟΛΥΣΥΝΔΕΤΟ**

A. Σχήμα ασύνδετο.

Στο λόγο, έμμετρο ή πεζό, όταν βρεθούν μαζί δυο ή περισσότερες απλές προτάσεις που σχετίζονται μεταξύ τους συν θέτονται σε μια σύνθετη με αφαίρεση όμοιων λεξικά όρων, καθώς και των συνδέσμων, πλην του τελευταίου, ώστε να υπενθυμίζει τους άλλους. Η αφαίρεση αυτή γίνεται για συντομία του λόγου ή για χάρη του μέτρου στην ποίηση, π.χ.:

απλές προτάσεις: Πήγαμε μαζί σχολείο.( + Πήγαμε μαζί) γήπεδο.( + Πήγαμε μαζί) θέατρο.

σύνθετη πρόταση: Πήγαμε μαζί σχολείο και γήπεδο και θέατρο.

σχήμα ασύνδετο: Πήγαμε μαζί σχολείο, γήπεδο, θέατρο.

Στη θέση των συνδέσμων που αποβλήθηκαν στη γραφή μπαίνει κόμμα, όμως στη ρητορική, αν θέλουμε να δώσουμε έμφαση, κάνουμε κενό προφοράς. (Περισ. βλέπε Συντακτικό Ελλ. Γλώσσας Α. Κρασανάκη)

Β. Σχήμα πολυσύνδετο.

Αν στο λόγο θέλουμε να τονίσουμε απαντωτά γεγονότα ή καταστάσεις, τότε δε μιλούμε ή γράφουμε με κόμματα, αλλά με το σύνδεσμο «και», που μπαίνει όπου υπάρχει κόμμα και επιπλέον μια φορά στο πρώτο γεγονός, πρβ π.χ.:

Σχήμα πολυσύνδετο: Ο Νίκος ( και) πήγε και είδε και άκουσε και συνεχάρη το νίκο.

Αντί (σχήμα ασύνδετο): Ο Νίκος πήγε, είδε, άκουσε, συνεχάρη το νίκο

(Κατά την εκφώνηση της πρότασης, ο σύνδεσμος «και» παίρνει πιο μεγάλη φωνητική ένταση, τόση όση απαιτεί η σημασία του των γεγονότων.)

Ειδικότερα, για εμφαντικούς λόγους δυο ή περισσότερες απλές προτάσεις συνθέτονται σε μια σύνθετη όχι μόνο με ένα σύνδεσμο, αλλά με περισσότερους. Ο τρόπος αυτός λέγεται «Σχήμα λόγου πολυσύνδετο» και σχηματίζεται ως εξής:

1) Με την προσθήκη του συμπλεκτικού συνδέσμου: "και, ή, είτε, ούτε, μήτε" και στην αρχική απλή πρόταση, για έμφαση ( έτσι είναι σαν να τις τονίζουμε). Μάλιστα ο σύνδεσμος μπαίνει στην πρώτη απλή πριν από τον όμοιο όρο:

Ο Γιάννης (και) πήγε και ήρθε. αντί: Ο Γιάννης πήγε και ήρθε.

Και κράτα το και πρόσεχέ το. αντί: Κράτα το και πρόσεχέ το.

Θέλω (και) μήλα και πορτοκάλια και αχλάδια.

αντί: Θέλω μήλα, πορτοκάλια, αχλάδια = σχήμα ασύνδετο

Πήγα και για να το δω και για να τον ακούσω.

αντί: πήγα να το δω και να τον ακούσω.

Είτε λες είτε δε λες εγώ τ' ακούω βερεσέ. αντί: Λες ή (είτε) δε λες εγώ..

Είτε θέλεις είτε δε θέλεις θα έρθω. αντί: Θέλεις ή δε θέλεις θα έρθω.

Ή με θέλεις ή δε με θέλεις. αντί: Με θέλεις ή δε με θέλεις.

Γιάννη, και να πας και να διαβάσεις. αντί: Γιάννη, να πας και να διαβάσεις.

Ο Γιάννης (και) δεν πήγε και δεν ήρθε. αντί: Ο Γιάννης δεν πήγε και δεν ήρθε.

Ή εγώ ή ο Γιάννης θα πάει.

Είτε εγώ είτε ο Γιάννης θα πάει. αντί: Εγώ ή ο Γιάννης θα πάει.

Ο Γιάννης δεν είναι (ούτε) βουλευτής (ούτε) δικηγόρος.

αντί: Ο Γιάννης δεν είναι βουλευτής και δικηγόρος.

2) Με την προσθήκη του συμπλεκτικού προσθετικού συνδέσμου "και" πριν ή μετά από τους λοιπούς συνδέσμους, ώστε να γίνει μεγέθυνση θετική των επιμέρους προτάσεων και των εννοιών τους, πρβ:

α) Μετά από συμπερασματικό:

Πήγα, άρα (και) τον είδα (και) τον άκουσα.

αντί: Πήγα, άρα τον είδα και τον άκουσα.

Δεν πήγα, άρα ούτε τον είδα, άρα ούτε και τον άκουσα.

αντί: Δεν πήγα, άρα δεν τον είδα και δεν τον άκουσα

β) Μετά από αντιθετικό:

Ο Κώστας είναι (και) κοντός, αλλά (και) δυνατός.

αντί: Ο Κώστας είναι κοντός, αλλά δυνατός.

Ο Κώστας είναι (και) μικρός μα (και) με μεγάλο μυαλό.

Πάω όμως (και) θα γυρίσω (και) θα φέρω τα χρήματα

Θα πάω όταν (και συ) θα μου δώσεις τα χρήματα

γ) Πριν ή μετά από δικαιολογητικό σύνδεσμο:

Πάω (και) γιατί μου αρέσει και (γιατί) απαιτείται.

Πάω γιατί (και) μου αρέσει και (γιατί) απαιτείται.

αντί: Πάω γιατί μου αρέσει και απαιτείται.

δ) Πριν από χρονικό:)

Θα πάω (και) όταν το θελήσω και όταν μπορέσω.

,.....

3) Με την προσθήκη: "και δεν, ούτε και, μήτε και, ουδέ και", αντί του "δεν .. και δεν", ώστε να γίνει μεγέθυνση μειωτική.

Ο Γιάννης μήτε (και) πήγε μήτε (και) ήρθε.

αντί: Ο Γιάννης δεν πήγε και δεν ήρθε.

Ούτε και ο Γιάννης ούτε και ο Βασίλης ήρθαν.

αντί: Ο Γιάννης και ο Βασίλης δεν ήρθαν.

Δε θέλω ούτε (για) να το βλέπω, ούτε (για) να τον ακούω.

αντί: Δε θέλω να το βλέπω και να τον ακούω  
Αλλά ούτε (και) με θέλει αλλά ούτε (και) το θέλω.

αντί: Δε με θέλει και το θέλω.

4) Με προσθήκη αντιθετικού ή χρονικού ή τροπικού συνδέσμου, πριν από το συμπλεκτικό σύνδεσμο "και" και κυρίως των: "καθώς, όπως, όμως",... ώστε να γίνει μεγέθυνση-έμφαση αντιθετική, χρονική κ.τ.λ. στη σχέση των συνδεόμενων νοημάτων που εκφράζονται με τις απλές προτάσεις.

\_Θέλω μήλα, καθώς και πορτοκάλια.

\_Θέλω μήλα, όμως και πορτοκάλια

αντί: Θέλω μήλα και πορτοκάλια.

5) Με την προσθήκη των "όχι μόνο...., όχι για..", αρχικά της πρώτης απλής πρότασης και συνάμα του "μα ούτε (και)" ή του "αλλά και, αλλά ούτε και" αντί του "και" στην ακολουθούμενη απλή πρόταση.

"Όχι μόνο πήγε, αλλά και ήρθε γρήγορα.

"Όχι μόνο πήγε, αλλά και έμεινε. αντί: Πήγε και έμεινε.

"Όχι μόνο δεν ήρθε, μα ούτε έγραψε κανένα. αντί: Δεν ήρθε και δεν έγραψε.

"Όχι μόνο να μην πας, αλλά και να μην ξανάρθεις.

αντί: Να μην πας και να μην ξανάρθεις.

"Όχι για μένα, αλλά για 'κείνο.

6) Με την προσθήκη των επιρρημάτων: κυρίως, επίσης, ιδίως, πιθανόν, μάλλον, ..." μετά από το σύνδεσμο "και" :

Πήγαμε στο Μουσείο και (ιδίως) στο ζωολογικό Κήπο.

Πήγαινα στο σπίτι του Γιώργη και (επίσης) στου Γιάννη.

Θα πάω στην Κρήτη και (κυρίως) στο Λασιθί.

Να πάνε όλοι, (επίσης) και ο Γιάννης.

#### ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΧΗΜΑ ΠΟΛΥΣΥΝΔΕΤΟΥ (ΕΜΦΑΝΤΙΚΟΥ)

συμπλεκτικό: και... και, μήτε και... μήτε και..

διαζευκτικό: ή .. ή, είτε ... είτε

συμπληρωματικό: *καθώς και*

, συνάμα/ συγχρόνως /κυρίως/ ιδίως και...

συμπερασματικό: άρα και... (άρα) και...

, επομένως/ συνεπώς και ... και

χρονικό: και όταν/ άμα..... και όταν/άμα

αιτιολογικό: επειδή και ..., (επειδή) και..

, γιατί και ....., (γιατί) και...

, αφού και ....., τότε και.....

, μήτε και ....., μήτε και.....

, ώστε και ....., ώστε και.....

Στη γραφή πριν από τα επιρρήματα: καθώς, συνάμα, επίσης, ε-πομένως... , καθώς και πριν από τους συνδέσμους: άρα, αφού, αν, .... (πλην τους συμπλεκτικούς συνδέσμους: και, ή, είτε, μήτε, ουδέ, μηδέ) μπαίνει το κόμμα και κατά την ανάγνωση κάνουμε εκεί ότι και στους συμπλεκτικούς συνδέσμους. Δηλ. κενό προφοράς, αναπνοή και δυνάμωμα ή χαμήλωμα φωνής, ανάλογα με το τι απαιτείται (συμφέρει).

Πήγαμε σπίτι του, άρα και τον είδες και του μίλησες.

Πήγαμε σπίτι του, άρα όχι μόνο τον είδες, αλλά και του μίλησες.

αντί: Πήγαμε σπίτι του, άρα τον είδες και του μίλησες.

Πήγαμε σπίτι του, ώστε και να το δεις και να του μιλήσεις.

αντί: Πήγαμε σπίτι του, ώστε να το δεις και να του μιλήσεις

Πήγαμε στο ζωολογικό Κήπο, καθώς/ συνάμα/ επίσης και στο...

αντί: Πήγαμε στο ζωολογικό Κήπο και στο Μουσείο.

Όχι μόνο πήγαμε σπίτι του, αλλά και τον είδες και του μίλησες

αντί: Πήγαμε σπίτι του και τον είδες και του μίλησες.

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7°**

### **ΟΡΘΟΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ**

#### **1. ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΑΛΗ ΑΓΟΡΕΥΣΗ – ΡΗΤΟΡΕΙΑ - Ο ΡΗΤΟΡΑΣ ΓΙΝΕΤΑΙ, ΔΕ ΓΕΝΙΕΤΑΙ**

Ο ρήτορας δε γεννιέται, γίνεται. Παράδειγμα ο περίφημος αρχαίος ρήτορας Δημοσθένης, ο οποίος γεννήθηκε τραυλός και με την άσκηση (ενίστε βάζοντας και χαλίκια μέσα στο στόμα του) έγινε ένας από τους πιο διάσημους ρήτορες της αρχαιότητας. Η ευγλωττία ή άλλως ευφράδεια σαφώς και δεν είναι κάτι το ουρανοκατέβητο ή κάτι το έμφυτο στον άνθρωπο, αλλά κάτι το επίκτητο, κάτι το οποίο μαθαίνεται ή άλλως κάτι που διδάσκεται, όπως συμβαίνει και με αυτή τούτη τη γλώσσα και τη γραφή. Κάνεις δε γεννιέται που να μιλά ή να γράφει μια γλώσσα, αλλά τη μαθαίνει ή διδάσκεται από τους γονείς και τους δασκάλους του. Έμφυτη στον άνθρωπο είναι μόνο η γλωσσο-γραμματική ικανότητά του. Η δυνατότητα να μπορεί να αναπτύξει το λόγο, εκμεταλλευόμενος τα ανάλογα προς αυτό όργανα (μυαλό, στόμα, γλώσσα κ.α.).

#### **ΕΚ ΚΑΚΟΥ ΚΟΡΑΚΟΣ, ΚΑΚΟΝ ΩΝ**

Ο Τεισίας ήταν μαθητής του φημισμένου εξίσου ρητοροδιδάσκαλου και πολιτικού Κόρακα, που καταγόταν από τις Συρακούσες, όπου και είχε διατελέσει σύμβουλος (παραδυναστεύων) του τυράννου Ιέρωνα (477-466 π.Χ.), από τον οποίον και εξορίστηκε. Είχε γράψει ένα πολύκροτο για την εποχή του έργο με τον τίτλο «Τέχνη», στο οποίο εξέταζε τους κανόνες της ρητορικής και φυσικά είχε πολλούς μαθητές, οι οποίοι ενδιαφέρονταν να μάθουν τη ρητορική τέχνη, για να ασχοληθούν στη συνέχεια κυρίως με το γράψιμο δικανικών λόγων, γιατί κατά τους νόμους της αρχαίας δημοκρατίας, στις δίκες δεν παρίστατο δικηγόρος, αλλά κάθε κατηγορούμενος υπεράσπιζε μόνος του τον εαυτό του, απαγγέλλοντας λόγο, που τον είχε γράψει κάποιος ρήτορας (Λυσίας, Αισχίνης, Ισαίος κ.ά.). Χαρακτηριστική της ρητορικής δεινότητας των δύο ρητόρων, μαθητού και δάσκαλου ήταν η εξής ιστορία, που διηγούνταν στις Συρακούσες : Όταν ο Τεισίας (Τισίας) ήταν νεαρός ακόμη, επισκέφθηκε τον Κόρακα και του ζήτησε να του

μάθει την τέχνη της ρητορικής. Όμως επειδή ακόμη κι αν πουλούσε όλη του την περιουσία δε θα έφτανε να πληρώσει ούτε τα μισά δίδακτρα συμφώνησαν, ότι θα τον πλήρωνε, όμως, μόνο: α) αν τον έκανε καλό ρήτορα και β) κέρδιζε την πρώτη του δίκη στο δικαστήριο. Ο Κόρακας δέχτηκε. Ο Τεισίας (Τισίας) έγινε, μετά τετραετή διδασκαλία, εξαιρετος πράγματι ρήτορας, αλλά δεν ανέλαμβανε να συνηγορήσει σε δικαστήριο, για να αποφύγει την πληρωμή. "Ο Τισίας μη αναλαβών υποχρέωσιν εκ της συμβάσεως όπως δικηγορήσει προτιμήσας ν' ασχοληθεί με άλλο επάγγελμα δεν έπραξε τούτο με το ανέντιμο σκοπόν αποφυγής καταβολής της αμοιβής". Ο Κόρακας αναγκάστηκε να καταγγείλει το μαθητή του στα δικαστήρια. Πολύς κόσμος συγκεντρώθηκε τότε σ'αυτή τη δίκη, για να παρακολουθήσει τη μονομαχία (επιχειρηματολογία) ανάμεσα σε δάσκαλο και σε μαθητή.

Ο Κόρακας εξήγησε στους δικαστές τη συμφωνία, που είχε κάνει με τον Τεισία (Τισίς) και τέλειωσε με αυτά τα λόγια : «Και τώρα, ω δικαστές, αποφασίστε. Σας ειδοποιώ όμως, πως μου είναι αδιάφορο τι απόφαση θα βγάλετε. Γιατί είτε τον καταδικάσετε τον Τεισία είτε τον αθώώσετε, εγώ τα λεφτά μου θα τα πάρω»!

Οι δικαστές του ζήτησαν να εξηγήσει. Ο Κόρακας συνέχισε: «Αν το δικαστήριο αποφανθεί

Οι δικαστές έμειναν έκπληκτοι. Αλλά ανέβηκε τότε στο βήμα ο νεαρός Τεισίας (Τισίας) και είπε: «Και εγώ αδιαφορώ για την απόφαση του δικαστηρίου. Γιατί ότι και αν αποφασίσετε, δεν οφείλω καμιά πληρωμή».

Στη νέα έκπληξη των δικαστών ο Τεισίας συνέχισε: «Αν το δικαστήριο, δηλαδή, αποφασίσει να μην πληρώσω το δάσκαλο, τότε δε θα τον πληρώσω φυσικά. Αν όμως αποφασίσετε πως πρέπει να τον πληρώσω, τότε θα έχω χάσει την πρώτη μου δίκη, οπότε, κατά τη συμφωνία μας, δεν του οφείλω πληρωμή».

Οι δικαστές, μη ξέροντας ποιόν να πρωτοθαυμάσουν, το δάσκαλο ή το μαθητή είπαν τότε την παροιμιώδη έκτοτε φράση : «Εκ κακού κόρακος, κακόν ωόν» ...φράση που αντιστοιχεί στις δικιές μας παροιμίες «κατά το μαστρο- Γιάννη και τα κοπέλια του» ή «μ' όποιο δάσκαλο καθίσεις, τέτοια γράμματα θα μάθεις» ή «το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει».

## **2. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ-ΑΓΟΡΕΥΣΗΣ**

**Για μια ωραία αγόρευση απαραίτητα είναι:**

α) Η καλή άρθρωση

β) Η αγωγή ή άλλως εκπαίδευση. Καταρχήν ο μέλλοντας ρήτορας πρέπει να μάθει να μιλά και να γράφει σωστά τη γλώσσα. Ακολούθως πρέπει να αποκτήσει και γνώσεις για το θέμα που θα μιλήσει ή εκθέσει κ.λπ., άλλως τι να πει και πως;

γ) Η εμπειρία (η πείρα), κάτι που αποκτάται με την άσκηση που εξασφαλίζει τη δεξιοτεχνία,

Η ανάγνωση κειμένων, καθώς και η εκφώνηση λόγω, απαγγελία ποιημάτων κ.α., αρχικά από μόνοι μας και μετά μπροστά σε φιλικό ακροατήριο (οικογένεια, συμμαθητές, φίλους...) μας βελτιώνει στη ευφράδεια και συνάμα μας εξοικειώνει με το κοινό και έτσι αποφεύγουμε την αγοραφοβία και το τρακ μπροστά στον κόσμο κ.α. Έτσι «λύνεται» η γλώσσα μας και συνάμα μαθαίνουμε να προφέρουμε σωστά τις λέξεις και να λέμε π.χ.: λαός αντί λαγός, ά-δεια (= κενή) αντί ά-δεια (= η διακοπή), δι-ά-ρια (τα 2 δωματίων) αντί διάρροια (= η νόσος), βία αντί βιά, μαλακία & μαλακιά & μαλάκια,..

Τα μέσα του ρήτορα:

**α) Τα επιχειρήματα.**

**β) Η γνώση του θέματος**

**γ) Η αξιοπιστία, η φρόνηση, η αρετή**

**δ) Η εξυπνάδα**

Η ρητορική, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (βιβλίο 2), είναι τέχνη, όπως και η ποίηση, και *η ρητορική είναι η ικανότητα ανεύρεσης επιχειρημάτων που σε κάθε ζήτημα θα γίνουν όσο το δυνατόν πιστευτά.*

Επιχείρημα λέγεται ο συλλογισμός, η συσχέτιση, δυο ή περισσότερων γεγονότων, μαρτυριών.. και το συμπέρασμα που βγαίνει απ' αυτό, π.χ.:

\_ Δεν έχει, λέτε κ. Πρωθυπουργέ, το Δημόσιο Ταμείο χρήματα, άρα πώς θα κτίσετε το νοσοκομείο που προαναγγείλατε;

\_ Ο κ. μάρτυρας λέει πως ο Γιάννης βρισκόταν στην Αθήνα το Μάιο και ότι είναι πολύ πλούσιος και με καλό χαρακτήρα, άρα μπορεί και να μας πει τότε, πώς γίνεται αυτός ο πλούσιος και έκανε αυτή τη μικρή ληστεία.

**ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ:**

1. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (βιβλίο 3) δεν είναι αρκετό το να κατέχει (ξέρει, γνωρίζει) ο ρήτορας το θέμα καλά, είναι ανάγκη να το εκθέσει και καλά, όπως πρέπει, για να φανεί ότι ο λόγος του περιέχει

ορισμένες αρετές. Γι' αυτό ο ρήτορας πρέπει να έχει τρία πράγματα υπόψη του κατά την αγόρευση:

Πώς θα φανεί πιστευτός  
Ποια θα είναι η λεκτική διατύπωση  
Η ηθοποιία του.

Σε σχέση με την ηθοποιία τρία πράγματα πρέπει να προσεχθούν:

- α) Το μέγεθος (= η ένταση της φωνής),
- β) η αρμονία και
- γ) ο ρυθμός.

Το μέγεθος είναι η ένταση της φωνής, που δεν πρέπει να είναι η ίδια συνέχεια, αλλά να χρωματίζεται ανάλογα, δηλ. να ανεβαίνει, να χαμηλώνει, να είναι μέτρια. Η αρμονία είναι ο βαθμός του τονισμού. και ο ρυθμός η ταχύτητα εκφώνησης, που πρέπει να είναι άλλοτε γρήγορος, άλλοτε αργός και άλλοτε μέτριος. Τα τρία αυτά στοιχεία πρέπει να συνδυάζονται ταυτόχρονα και ανάλογα με την περίπτωση.

Η σαφήνεια και η κυριολεξία είναι απαραίτητες, για να σχηματίσει το ακροατήριο την εντύπωση ότι δεν υπάρχει πρόθεση από το ρήτορα να εξαπατήσει. Η χρήση της πρέπουσας γλώσσας κατά περίπτωση πλουτισμένη με σχήματα λόγου δημιουργεί το θαυμασμό. Δεν πρέπει να γίνονται λάθη, για να μη γελοιοποιείται ο ρήτορας. Η ευρύτητα είναι απαραίτητη για την κατανόηση. Το λεκτικό πρέπει να ταιριάζει με το θέμα, δηλ. για σοβαρά ζητήματα να αποφεύγονται οι αυτοσχεδιασμοί, για μικροπράγματα να αποφεύγεται η επισημότητα, για ασεβείς και αισχρές πράξεις να είναι αυστηρό, για αξιέπαινες πράξεις να γίνεται χρήση εκφράσεων θαυμασμού, για περιπτώσεις οίκτου ταιριάζει ταπεινό λεκτικό. Η ενάργεια πάλι είναι απαραίτητο στοιχείο, γιατί παρουσιάζει τα γεγονότα στη δράση τους και όχι σε στασιμότητα.

Η διάταξη του λόγου είναι απαραίτητη. Πρέπει να περιλαμβάνει προοίμιο ανάλογο με την περίπτωση. Να ακολουθεί η παρουσίαση κάθε μέρους του θέματος και η απόδειξή του ή όπου δεν είναι δυνατή να δημιουργείται η αμφισβήτηση. Να ανασκευάζονται οι διαβολές με επιχειρήματα ή να δημιουργείται αμφισβήτηση. όπου υπάρχουν αποδείξεις ο λόγος να είναι ηθικός και αποδεικτικός, όπου δεν υπάρχουν ηθικός. Τέλος να ακολουθεί ο επίλογος που πρέπει να αποβλέπει σε τέσσερα πράγματα:

- α) Να διαθέσει το ακροατήριο ευνοϊκά προς το ρήτορα και όχι προς τον αντίπαλο
- β) Να εξάρει ή να μειώσει τη σημασία ορισμένων πραγμάτων
- γ) Να εξάψει το ανάλογο πάθος των ακροατών

δ) Να ξαναθυμίσει τα γεγονότα που αναφέρθηκαν στο λόγο.

2. Σύμφωνα με το Λυσία, όπως φαίνεται από τους λόγους του ή όσα διέσωσε η παράδοση, για να επιτύχουν οι πελάτες του ευνοϊκή απόφαση ή μεταχείριση από τους κριτές τους (ακροατήριο, δικαστές..), ο λόγος πρέπει:

Να είναι σύντομος (λακωνικός), γιατί διαφορετικά και κακή εντύπωση προκαλεί (κουράζει τον ακροατή και πνίγει το νόημα) και δεν επιτρέπει ο χρόνος εκφώνησης.

Με λέξεις και σχήματα λόγου, ανάλογα με τη φερόμενη μορφή ή κοινωνική θέση. Με συνήθεις λέξεις και σχήματα λόγου για τους χαμηλά κοινωνικά ιστάμενους ανθρώπους και με επιστημονικές (επιτηδευμένες) για τους υψηλά ιστάμενους, άλλως προκαλεί κακή εντύπωση. Δεν μπορεί κάποιος υψηλά ιστάμενος να εμφανίζεται ως αμόρφωτος και ο χαμηλά ως μορφωμένος. Ο υψηλά ιστάμενος δεν μιλά όπως ο αμόρφωτος, γιατί έτσι ίσως θεωρηθούν και οι πράξεις του, δηλ. κακές. Ο χαμηλά ιστάμενος δε μιλά όπως ο υψηλά, διότι θα θεωρηθεί ότι μεγαλοπιάνεται ή ότι είναι "ψώνιο"..

Να είναι καθαρός, διαυγής, στην έκφραση (γλώσσα, σύνταξη, λεξιλόγιο..) άλλως πώς θα κατανοηθεί.

3. Ο Ισοκράτης είχε τη γνώμη ότι για να επιτύχουν οι πελάτες του ευνοϊκή απόφαση ή μεταχείριση από κριτές, ακροατήριο....., ο λόγος πρέπει:

Να είναι επιστημονικός (με παιδεία) σε όλους τους τομείς και όχι με βιοεμπειρία.

Να είναι με φαντασία και με αντίληψη της πραγματικότητας και όχι στα πλαίσια του μύθου ή της ιδέας.

Χωρίς μονομέρεια, δηλ. χωρίς απόκρυψη των άσχημων πλευρών, αλλά εμφάνισή τους και απόκρουση τους, με τη λογική του σοφισμού ή της ηθικής.

Με ρητορικά σχήματα τονισμού των κυρίων σημείων.

Η κρίση να είναι με ηθική (του κανόνος) και όχι σοφικιστική.

### **3. ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΩΡΑΙΑ ΕΚΦΩΝΗΣΗ**

Για να φτιαχτεί και στη συνέχεια εκφωνηθεί ένας ωραίος λόγος (επικήδειος, πολιτικός, δικονομικός κ.α.) απαραίτητες προϋποθέσεις καταρχήν είναι οι εξής:

α) Καλή και σωστή γνώση της γλώσσας και της γραφής, ώστε αυτό που θα γράψουμε ή θα πούμε να είναι πλήρως κατανοητό,

- β) Καλή και σωστή γνώση της τέχνης και τους κανόνες του ρητορικού ή του λογοτεχνικού είδους που θέλουμε να κάνουμε,  
 γ) Καλή και σωστή γνώση του θέματος το οποίο θέλουμε να περιγράψουμε ή να μιλήσουμε κ.λπ., άλλως τι να πούμε ή τι να προβάλουμε κ.τ.λ.  
 δ) Εμπειρία ή άλλως εξάσκηση για την απόκτηση της δεξιότητας.

Ακολούθως μια ωραία και κατανοητή ομιλία προϋποθέτει τα εξής:

1) **Ευγλωττία, ευφράδεια και συναισθημα**, δηλαδή να προφέρεται με **καθαρή και άνετη προφορά, καθώς και με σωστή άρθρωση**, ώστε και να χαιρέται αυτός που τον ακούει και να τον καταλαβαίνει. Ο λόγος κατά την εκφώνηση ν' ακούγεται κάτι σαν ποίημα και όχι ως ένας κοινός ή καθημερινός λόγος.

Καταρχήν οι φθόγγοι των λέξεων κατά την εκφώνηση πρέπει να προφέρονται καθαρά και όχι με τσιτακισμούς ή συριγμούς από ελαττώματα στόματος ή μύτης. Η καθαρή και αβίαστη προφορά σημαίνει και καθαρή νόηση και συνάμα ωδική, άρα ευχαρίστηση στην ακοή. Ειδικότερα οι λέξεις προφέρονται καθαρά και συλλαβικά, με τονισμένες και άτονες συλλαβές, και όχι βιαστικά με συνέπεια να γίνονται παρατονισμοί, καθώς και αποβολές ή προσθέσεις φθόγγων κ.α., όπως π.χ.: λάος ή λαός αντί λα-ός, Χστός αντί Χριστός κ.α. Όχι στα καλούμενα "μαργαριτάρια", όπως τα: όπως: μαλάκια φέτα αντί μαλακιά φέτα, ούρα αγελάδας... αντί ουρά αγελάδας...

Κατά δεύτερο ο λόγος πρέπει να έχει ύφος και ηθοποιία, σκιαγράφηση και γενικά να έχει συναισθημα.

Η εκφώνηση είναι χαρούμενη στον πανηγυρικό λόγο, πένθιμη στον επικήδειο κ.α., καθώς και με την ανάλογη αισθησιακή συγκίνηση που απαιτείται, για να δείξουμε τον εσωτερικό μας κόσμο, άρα και την πίστη μας σ' αυτά που λέμε.

Η περιγραφή να γίνεται με ζωτικότητα και χρώμα. Με εύστοχους χαρακτηρισμούς και τα κύρια σημεία του λόγου να αποδίδονται ζωηρά, με τη σωστή και κατάλληλη χρήση των επιρρημάτων, ουσιαστικών, επιθέτων και μετοχών, ώστε να τονιστεί ή να αποδοθεί στο έπακρο το νόημα και η προσωπικότητα των προσώπων του λόγου. Διαλέγουμε με τι λέξεις θα χαρακτηρίσουμε κάτι.

#### **Σφάλματα και ορολογίες:**

**βαρβαρισμός**, όταν κάνουμε παραβίαση των φωνητικών ή των γραμματικών κανόνων μιας λέξης λέγοντας – γραφοντας π.χ. :

«αρεοπλάνο» αντι αεροπλάνο, , «επιτίθομαι» αντί «επιτίθεμαι», Γιάνις αντί Γιάννης, ίνε αντί είναι ...

**σολοικισμός**, όταν παραβιάζουμε τους συντακτικούς κανόνες γράφοντας – λέγοντας π.χ.: . «Το Μέγαρο Μαξίμου διαρρέει ότι θα γίνουν εκλογές σύντομα» (χρήση του αμετάβατου ρήματος ως μεταβατικού).

**νεολογισμός**, όταν μεταχειριζόμαστε νέες ή ξένες ή ανύπαρκτες και άχρηστες λέξεις.

**αρχαϊσμός ή ιδιωματισμός**, όταν χρησιμοποιούμε αρχαίες ή τοπικές λέξεις στις εκφράσεις μας.

**αναχρονισμός**, όταν αποδίδουμε συνήθειες και ιδέες σε ανθρώπους εποχής, κατά την οποία οι συνήθειες και οι ιδέες αυτές είναι άγνωστες, π.χ. « η χριστιανική ψυχή του Ομήρου», «ο ιπποτισμός των αρχαίων Ελλήνων»....

**Διγλωσσία ή σύγχυση γλωσσών**, όταν κάνουμε ανάμιξη π.χ. δημοτικής και καθαρεύουσας ή τοπικής και κοινής ή λατινικής και ελληνικής κ.α.

**2) Ηρεμία και όχι βιασύνη ή ντροπή ή άγχος.** Καλός ομιλητής γίνεται αυτός που είναι ήρεμος και ευθαρσής στην ομιλία του. Δηλαδή αυτός που δε βιάζεται να τελειώσει την ομιλία του λόγω αγοραφοβίας ή άγχους ή ντροπής. Η αγοραφοβία, η βιασύνη και το άγχος δημιουργούν νευρικότητα και εκείνη με τη σειρά της τη μη σωστή προφορά των λέξεων και ασυνταξίες, άρα όχι ξεκάθαρο νόημα του λόγου κ.α. Πριν μιλήσουμε κάνουμε χαλαρωτικές εισπνοές και κάποια χαλαρωτικά βήματα, για να διώξουμε το άγχος από πάνω μας και ακολούθως είτε διαβάζουμε το λόγο μας είτε, αφού σκεφτούμε. Η αγοραφοβία και το άγχος στην ομιλία, όπως θα δούμε πιο κάτω, καταπολεμάται και μάλιστα άμεσα με τις γνώσεις και την εξοικείωση - άσκηση.

**3) Διακόσμηση ή άλλως στολισμό.** Δηλαδή ο λόγος πρέπει να περιέχει-συντάσσεται με ωραία και ανάλογα κοσμητικά επίθετα ή κοσμητικές μετοχές και με ωραία και ανάλογα σχήματα λόγου. Ωραίος λόγος, ευγλωττία, δεν είναι μόνο το να τα λέει κάποιος σωστά και χωρίς βαρβαρισμούς και σολοικισμούς, αλλά να προχωρά και ένα βήμα πιο πέρα, να στολιζει τα λόγια του με περίτεχνες *εκφράσεις και* με κατάλληλα για την περίπτωση *φραστικά* ευρήματα. Όχι όμως με υπερβολή, αλλά ανάλογα με την περίπτωση.

Κυρίες, Κύριοι, σήμερα με σπαραγμό καρδιάς και πόνο ψυχής πληροφορηθήκαμε τον άδικο και πρόωρο θάνατο του αγαπημένου μας συγχωριανού, εξαίρετου καθηγητή ...

Με χαρακτηριστικές και επιτυχημένες παρομοιώσεις και παραδείγματα:, π.χ:

\_Ιώβειος υπομονή.

\_Σαν βράχος το κεφάλι του.

Τα κοσμητικά επίθετα και οι κοσμητικές μετοχές (οι επιτυχημένες και ωραίες λέξεις επίθετα και λέξεις μετοχές) ενός λόγου είναι κάτι όπως τα κοσμήματα και τα παράσημα στη στολή. Ειδικότερα όπως μια φορεσιά την κάνουν ωραία αφενός τα ωραία και ανάλογα κοσμήματα (βραχιόλια, ρολόι, μαντήλια, γραβάτες, καρφίτσες κ.α.) και αφετέρου τα ωραία χρώματα, καθώς και τα ωραία σύνολα των επι μέρους ενδυμάτων (φούστα-ζακέτα κ.α. ή παντελόνι - πουκάμισο - σακάκι κ.α.) έτσι συμβαίνει και στην ωραία ομιλία. Ανάλογα με το περιεχόμενο της πρέπει να είναι και τα κοσμητικά της επίθετα και τα σχήματα λόγου της και η χροιά (χρώμα) φωνής κατά την εκφώνηση. Επίσης όπως ανάλογα με το που πάει κάποιος, δηλαδή αν πάει σε εργασία ή σε κηδεία ή σε χορό κ.α., ανάλογη είναι και η ενδυμασία του, καθώς και ο τρόπος ομιλίας του έτσι πρέπει να είναι - δείχνει και η ομιλία του. Όταν κάποιος μιλά για το θάνατο κάποιου ανθρώπου δεν είναι πρέπον να μιλά με χαρά ή αδιάφορα, αλλά με συγκίνηση, πένθιμα, άλλως γίνεται και περιγελως.

Ωραία ρητορικά σχήματα λόγου αποκτούμε απομνημονεύοντας ωραίους λόγους (επικήδειους, δικανικούς κ.α.) σπουδαιών πολιτικών, δικηγόρων, καθηγητών κ.α.

**4) Άριστη σύνταξη του λόγου και άριστη χρονολογική παρουσίαση των γεγονότων.** Τα γεγονότα και τα σχόλια πρέπει να κατατάσσονται σε μια φυσική και λογική σειρά (χρονολογικά και συσχετικά), ώστε να μην δημιουργούν νοηματικές δυσκολίες (κενά, χάσματα) ή ερωτηματικά. Με συνάφεια και αλληλουχία, χωρίς περιπλοκίες, αοριστίες και νοηματικά χάσματα

Με πληρότητα γεγονότων, δηλαδή πρέπει να λέγοντας και τα καλά και τα άσχημα, εκτός και αν δεν απαιτείται το ένα από τα δυο

**Με ολοκληρωμένες και σύντομες προτάσεις και παραγράφους.** Οι προτάσεις και οι παράγραφοι του λόγου πρέπει να είναι όσο το δυνατόν σύντομες, δηλαδή χωρίς φλυαρίες ή περιττά λόγια. Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια και κουράζουν τον ακροατή. Έπειτα αυτά πνίγουν το κεντρικό νόημα, το βασικό ζήτημα. Οι μακροσκελείς προτάσεις και πολλές φορές ακατάληπτες οφείλονται κυρίως στη μη καλή γνώση της σύνταξης, κάτι που πρέπει να μελετήσουμε. Επίσης οι προτάσεις ή οι παράγραφοι του λόγου να είναι όλες ολοκληρωμένες. Τέτοιες είναι όλες αυτές που περιέχουν όλους τους συντακτικούς όρους τους: υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο ή κατηγορούμενο, αιτία, χρόνος, αιτιολογία κ.λπ., άλλως δε βγαίνει νόημα. Αυτές που απαντούν στα ερωτήματα: ποιός,ά,ό; τι είναι ή τι (ενήργησε ή έπαθε; από ποιον,ά,ό;

πως, πο' 'υ; πότε; γιατί ; Κατά τη γραφή του λόγου μας κάνουμε έλεγχο στις προτάσεις-παραγράφους μας, για να δούμε, αν απαντούν σ' αυτά τα ερωτήματα.

**5) Κοσμιότητα ή άλλως ευγένεια.** Ο αφηγητής στο λόγο του πρέπει πάντοτε να μιλά κόσμια και με σεβασμό και όχι με βρισιές και με έξαλλες φωνές. Μιλά πάντα με τους καλούμενους «καλούς τρόπους ομιλίας», ήτοι με τον πληθυντικό ευγένειας και σε τρίτο πρόσωπα, εκτός και έχουμε ειδική περίπτωση, με την προσφώνηση των τίτλων των προσώπων του λόγου κ.α. :

- \_Σας παρακαλώ.. αντί: Σε παρακαλώ,....
- \_Κυρίοι ένορκοι.... Αγαπητά μας παιδιά....
- \_Η δασκάλα κυρία Πετράκη.... όχι: Η δασκάλα Πετράκη.
- \_Εσείς μου το είπατε όχι: Εσύ μου το είπες....

Προφέρουμε τα ονόματα των προσώπων του λόγου με τον τίτλο τους και την επίσημη ονομασία τους και όχι με τοπικές ή άλλες παραλλαγές. Λέμε π.χ.: Ο Διευθυντής μας είναι ο κύριος Αδαμάντιος Κρασσανάκης και όχι βεβιασμένα ή με ιδιωματικές συνθέσεις και προφορές, όπως: ο Αδαμάντης ή ο Αδιαμάντης Κρασσανάτσης το αφεντικό μας κ.α.

Δεν κάνουμε τους πολύξερους και τους σοφούς. Αποφεύγουμε τις υπερβολές και το εξεζητημένο ύφος. Η επίδειξη πολυγνωσίας δείχνει αγένεια και αποστροφή.

Δεν κάνουμε προβολή του εγώ, όπως π.χ.: Εγώ σε διόρισα .... Εγώ έκανα εκείνο ..... Αυτό, αν χρειάζεται να ειπωθεί, το κάνουμε με έμμεσο τρόπο.

Δεν προσπαθούμε να περάσουμε στους άλλους τη γνώμη μας με το ζόρι, ακόμη και αν είναι σωστή, γιατί όλα αυτά είναι αγένεια, άρα αποστροφή. Απλώς λέμε τη γνώμη μας και το κοινό, βάσει των επιχειρημάτων της, την κρίνει ανάλογα. Ας έχουμε και υπόψη ότι πολλές φορές το κοινό κρίνει, όμως για διάφορους λόγους (επειδή φοβάται ή ντρέπεται) δεν εκφέρει γνώμη. Επίσης πολλοί συνομιλητές για λόγους γοήτρου δεν παραδέχονται αμέσως τη σωστή μας κρίση.

**6) Δε λέμε «παπαγαλία» τις εγκυκλοπαιδικές γνώσεις** που αναφέρουμε στο λόγο μας, εκτός και αν απαιτείται, όπως ορισμένες φορές σε νομικά και επιστημονικά κείμενα. Τις γνώσεις τις μεταφέρουμε χωνεμένα, επειδή έτσι δείχνουμε ότι τις έχουμε εννοήσει-κατακτήσει.

**7) Με προσεγμένο και πλούσιο λεξιλόγιο,** ώστε να φανεί και πλούσιος, σωστός και ζωτικός ο λόγος μας.

**Όχι διγλωσσία.** Δηλαδή δεν ομιλούμε άλλοτε σε γλώσσα δημοτική (σύγχρονη ελληνική) και άλλοτε σε γλώσσα καθαρεύουσα (παιλιότερη ελληνική), αλλά σε δημοτική ελληνική γλώσσα.

Καθαρεύουσα: Ομιλώ εις την τάξιν, την Δευτέρα,.... την μητέ-  
ραν

Δημοτική: Μιλώ στην τάξη, τη Δευτέρα.... τη μητέρα...

**Όχι σε ξένες και τοπικές λέξεις, ιδιωτισμούς και ιδιω-  
ματικές προφορές,** γιατί αφενός αυτά δεν είναι κατανοητά στον  
πολύ κόσμο, εκτός και έχουμε ειδική περίπτωση, και αφετέρου δείχνει  
προχειρότητα ή αμορφωσιά:

\_Είχα συνάντηση. αντί: Είχα μίτινκ (meeting αγγλικά).

\_Που είναι το σκυλί αντί: Πού'ν'το σκλί.

Κοινά: Μακάρι, της μάνας, δόντι, καρέκλα, αλάτι, τι; ...

αντί κρητικά: "Μαγάρι, τση μάνας, ντόντι, καθέγλα, αλάτσι, ίντα;..

**Δεν επαναλαμβάνουμε τις ίδιες λέξεις,** γιατί έτσι φαίνεται ως  
να μην έχουμε γλωσσική παιδεία. Άλλωστε αυτό δεν είναι και ωραίο  
ακουστικά.

**8) Με επιχειρήματα και επιστημονική ανάλυση των γεγο-  
νών και όχι πρακτική.** Με συμπεράσματα επιχειρηματικής απόρ-  
ροιας και όχι προφητικά, π.χ.:

\_Είναι στην Αθήνα σήμερα [ άρα απών από την εργασία του  
στη Θεσσαλονίκη. = λογικό συμπέρασμα].

\_ "Έφτασε στην Αθήνα σήμερα από Λονδίνο [άρα ήλθε με αυτο-  
κίνητο = μη λογικό συμπέρασμα, αφού ξεκίνησε χθες και λόγω της  
μεγάλης απόστασης].

Με ηθικές και πολιτικές αρχές, δηλαδή:

α) με ανάλυση περιεχόμενου (κριτική) σύμφωνα με τις αρχές  
της κοινά αποδεκτής ηθικής και πολιτικής. Άλλως η κριτική, η ηθική  
και η πολιτική δομή του λόγου και των επιχειρημάτων μας να διέπο-  
νται σύμφωνα με την κοινή λογική, το νόμο, τη θρησκεία και τα ήθη  
και έθιμα.

β) χωρίς ευτελείς συκοφαντίες.

γ) χωρίς εμφανές πάθος και προκατάληψη.

**Με σαφείς ενδείξεις, μαρτυρίες και τεκμήρια (στοιχεία).**

Τεκμηριωμένο είναι ένα γεγονός, όταν αναφέρουμε σαφείς εν-  
δείξεις, πραγματικά γεγονότα και μαρτυρίες ή προσκομίζοντας αποδει-  
κτικά στοιχεία (τεκμήρια). Είναι εύκολο να λες ή να ζητάς ή να κατηγο-  
ρορείς. Το να λες όμως αστήρικτα ή χωρίς μαρτυρίες και αποδείξεις  
είναι δύσκολο να εισακουστείς, αφού ψεύτες πάντα υπάρχουν και που  
τελικά αν είμαστε και 'μείς έτσι πού το ξέρει ο ακροατής;

Με αιτιολογημένες ή τεκμηριωμένες κατηγορίες και επαίνους.

Με αιτιολογημένες δικαιολογίες (= οι απαντήσεις στα "γιατί;" μιας πράξης), όπως π.χ.:

*—Ο Γιάννης κτύπησε τον Αντώνη, [γιατί ήθελε να του πάρει τα χρήματα = η δικαιολογία].*

**9) Πειθαρχία στα σημεία στίξης** (τελείες, κόμματα, θαυμαστικά, ερωτηματικά). Με την πειθαρχία αυτή ο λόγος, γραπτός και προφορικός, γίνεται και κατανοητός και έμπυχος, αφού το θαυμαστικό εκφράζει την έκπληξη, το ερωτηματικό την απορία - ερώτηση. κ.α.

Άλλο το: Βοήθεια χωριανοί, κλέφτες! & άλλο το: Βοήθεια, χωριανοί κλέφτες!

Άλλο το: Άγαλμα, χρυσό δόρυ κρατεί. & άλλο το: Άγαλμα χρυσό, δόρυ κρατεί

Άλλο το: Χωριανοί, γαϊδούρια όσοι έχετε & άλλο: Χωριανοί γαϊδούρια, όσοι έχετε.

### **10) Γνώση του θέματος, άσκηση (πρόβα) και εξοικείωση.**

Ο αφηγητής πριν από τη σύνταξη - εκφώνηση ενός λόγου φροντίζει να μάθει όλες τις πτυχές του θέματος για το οποίο θα γράψει ή θα μιλήσει, άλλως τι να γράψει ή να πει και πως. Για τη μόρφωσή του αυτή ανατρέχει σε λεξικά, εγκυκλοπαιδείες, καθηγητές κ.α. Επίσης, όταν κάποιος πρόκειται να εκφωνήσει ένα κείμενο, αφενός το μελετά πιο πριν, μαθαίνοντας όλες τις πτυχές του, όπως το τι πρέπει να τονίσει, που πρέπει να μιλήσει χαρούμενα ή λυπημένα κ.α., και αφετέρου κάνει πρόβες εκφώνησης, για να εξοικειωθεί. Και αφού έχει εξασκηθεί αρκετά στα προηγούμενα βήματα, προσκαλεί κάποιον άλλο, φίλο ή συγγενή, να τον ακούσει και να του πει τη γνώμη του, τις υποδείξεις ή τα λάθη του. Η πρόβα είναι πολύ βοηθητική κυρίως για τις δημόσιες ομιλίες. Στις πρόβες διαλέγουμε δύσκολες λέξεις και τις προφέρουμε δυνατά και καθαρά, για να ακουστούν καθαρά όλες οι συλλαβές, όλα τα σύμφωνα και όλα τα σύμφωνα. Στη συνέχεια, διαβάζουμε δυνατά το κείμενο του λόγου. Οι πρόβες απομακρύνουν από τη νευρικότητα και κάνουν τον αφηγητή να νιώθει πιο σίγουρος. Στις πρόβες βλέπουμε και ποιες λέξεις του κειμένου είναι δύσκολες στην προφορά και τις αλλάζουμε με συνώνυμες και ευκολοπρόφερτες. Ομοίως βλέπουμε πια πρόταση είναι πολύ μεγάλη και την διασπούμε σε μικρότερες κ.α.

Η φωνή είναι από τα πιο σημαντικά εργαλεία για έναν καλό ομιλητή. Βελτιώστε τη φωνή και κατ' επέκταση την ομιλία σας, μαθαίνοντας να αναπνέετε σωστά, δηλαδή από το διάφραγμα, κάνοντας εξάσκηση στη δυνατή ανάγνωση,

Στην επίσημη ομιλία ο ομιλητής προσέχει τους τρεις φυσιολογικούς παράγοντες που συνεργάζονται στο φαινόμενο της ανθρώπινης ομιλίας:

- α. Τη ρύθμιση της αναπνοής
- β. Τον κανονισμό της φωνής
- γ. Την εκτέλεση των αρθρώσεων.

Ο ομιλητής αποφεύγει την μονότονη ανάγνωση ή εκφώνηση, καθώς και σε πολύ υψηλό τόνο, γιατί η πρώτη περίπτωση είναι ανιαρή για τον ακροατή και η δεύτερη κουραστική για τον αφηγητή ή αναγνώστη.

Μιλώντας σε μια ενιαία ταχύτητα, ο λόγος γίνεται μονότονος. Αυξάνουμε την ταχύτητα όταν δίνουμε πληροφορίες για ένα θέμα και επιβραδύνουμε όταν εξηγούμε κάτι σημαντικό, δίνοντας έτσι χρόνο στους ακροατές να το αφομοιώσουν.

Η διαφοροποίηση της έντασης της φωνής του αφηγητή κάνει τον λόγο ζωντανό και γλαφυρό. Όταν ο αφηγητής ζει και νοιώθει την εκφώνηση- διήγηση, τότε το ίδιο ζωντανά την μεταδίδει και στους ακροατές του. Ο ομιλητής επίσης τονίζει τα κύρια σημεία του λόγου με την ανύψωση της φωνής ή με σχήμα λόγου. Έτσι είναι σαν να υπογραμμίζουμε τα σημεία που θέλουμε:

Άλλο το: Μαρία, σε θέλω, γιατί σε αγαπώ  
και άλλο το: Μαρία, και σε θέλω και σε αγαπώ.

Άλλο το: Πήγε εκεί και τον κτύπησε.

και άλλο το: Ναι, ό χ ι μ ό ν ο π ή γ ε εκεί παράνομα, α λ λ ά κ α ι τον κτύπησε αλύπητα.

Κάθε λέξη εκφωνείται με ιδιαίτερο χρωματισμό αναλόγως με τη σημασία που έχει στην πρόταση. Όταν μια λέξη έχει ιδιαίτερη νοηματική βαρύτητα στην πρόταση, εκφωνείται εντονότερα και αποτελεί το κέντρο προς το οποίο συγκλίνουν όλα τα μέρη της φραστικής σειράς.

Οι φράσεις με τις οποίες εξαγγέλλεται κάτι νέο ή με τις οποίες εκφράζονται αντιθέσεις εκφωνούνται με μεγαλύτερη ένταση. Επίσης τα συναισθήματα που εκφράζονται με το λόγο επιδρούν στην ένταση της φωνής και στη γοργότητα του ρυθμού με επιταχύνσεις ή επιβραδύνσεις.

Για κανένα λόγο δεν επιτρέπεται να παραβιάζεται ο φυσικός τόνος της ομιλίας με μελοδραματικές υπερβολές. Το ύφος του κειμένου κατά την ανάγνωση πρέπει να παραμένει φυσικό και αβίαστο.

Σημειώνεται επίσης ότι:

Α) Σκεφτόμαστε πριν μιλήσουμε ή πριν γράψουμε κάτι. Αφού το ξεκαθαρίσουμε, αρχίζουμε. Πριν πούμε μια κρίση ή γνώμη σκεφτόμαστε ότι ίσως και δεν είναι σωστή. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να μιλήσουμε! Η σιωπή είναι σοφία, όμως όχι πάντα. Μιλούμε για κάτι που ξέρουμε καλά και εκεί, όπου και όταν πρέπει, γιατί « Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει»

Β) Δε διακόπτουμε το συνομιλητή, μόνο όταν πρέπει και με ευγενικό τρόπο και ευγενικό σχήμα λόγου. Ειδικά, όταν κάνει λάθος, τον αφήνουμε να τα πει όλα. Όστε να έχουμε κατόπιν πολλά και σωστά να του καταμαρτυρήσουμε. Αν πολυμιλάει, διαλέγουμε να το διακόψουμε σε σημείο λάθους και με πρόταση ταχείας υπόδειξης του λάθους. Έτσι θα κάνουμε το ακροατήριο να επικεντρωθεί σε μας.

## **Β. Η ΩΡΑΙΑ ΟΜΙΛΙΑ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΟ ΝΟΗΜΑ**

Η εκφορά του λόγου είναι συνυφασμένη με την αισθητική αντίληψη του νοήματος. Όταν κάποιος μιλά, πεζά ή έμμετρα, με συγκίνηση για κάτι αισθητικό, φαίνεται να υποδειχνει με αυτό ότι αυτά που λέει τα πιστεύει, ότι δείχνει σεβασμό για το θέμα που μιλά κ.λπ.. Όταν κάποιος μιλά ωραία, ήτοι με ευγλωττία ή άλλως ευφράδεια, με καθαρή προφορά, με κατανοητά συντακτικά σχήματα λόγου κ.λπ., αφενός γίνεται πλήρως κατανοητός και αφετέρου χαίρεσαι να τον ακούς. Επιπλέον σου δίδει την εντύπωση ότι έτσι ωραίος άνθρωπος είναι και ο ίδιος, αλλά και αυτό που παρουσιάζει, αφού για να μιλά έτσι σημαίνει ότι έχει πάει σχολείο, είναι μορφωμένος, διαθέτει ήθος, με αρχές, προέρχεται από καλή οικογένεια, γνωρίζει το θέμα κ.α.

Το να πει κάποιος π.χ. απλά "ευχαριστώ" σε κάποιον για κάτι δε λέει τίποτα, το λέει και ο καθένας, ακόμη και ο καταναγκασμένος, όμως, αν το πει με χάρη, με αισθηματική συγκίνηση λέει πολλά, δείχνει τον εσωτερικό του κόσμο, δείχνει ότι έτσι πράγματι είναι. Παρέβαλε δε ότι με ένα "ου.." και με ανάλογο μορφασμό ή ποιόν φωνής μπορεί να πεις ότι με χιλιάδες λέξεις.

Ειδικότερα σημαντικός παράγοντας για την προσέλκυση του ενδιαφέροντος του ακροατηρίου και της αποτελεσματικής χρήσης μια ομιλίας-ιστορίας, είναι η χροιά και η εκφραστικότητα που εντοπίζεται στα λόγια/φωνή του αφηγητή.

Κάθε ιστορία πρέπει να «ντύνεται» με τον κατάλληλο κάθε φορά ήχο/τόνο και χροιά φωνής, ώστε να προσελκύει το ενδιαφέρον και να μεγιστοποιεί την αποτελεσματική μετάδοση μηνυμάτων και συναισθημάτων στο ακροατήριο και να δημιουργεί κλήμα επικοινωνίας.

Ο αφηγητής (ομιλητής, ρήτορας) συνάμα μπορεί με τον τόνο της φωνής του, τις κινήσεις των χεριών και του σώματός του, την έκφραση του προσώπου του όπως και με το βλέμμα του να υποστηρίξει σαφέστερα τις ιδέες και τα συναισθήματά του και να μεταδώσει έτσι τις συγκινήσεις του αποτελεσματικότερα και πειστικότερα στο κοινό του.

Αισχύλος: «Επαινῶ γλῶτταν εὐφημον φέρειν, σιγάν ὅπου δει και λέγειν τα καίρια» (Μου αρέσει αυτός που μιλάει ωραία, που σωπαίνει ὅπου χρειάζεται και μιλάει σωστά ὅταν πρέπει)

Σόλων: «Ὅσον εν πολέμῳ σίδηρος δύναται, τοσούτον εν πολιτεία λόγος ευ ἔχων ισχύει. ( Ὅση αξία ἔχει στον πόλεμο το σίδηρο (=τα ὅπλα) τόση ισχύ ἔχει στην πολιτική η καλή ομιλία.)

Αριστοτέλης (Ρητορική): Ο λόγος, εἴν μη δηλοί, ου ποιήσει το εαυτοῦ ἔργον». (Αν ο λόγος δεν κάνει φανερό αυτό που θέλει να πει, δε θα επιτελέσει το ἔργο του).

Η ευγλωπτία είναι η ζωγραφική των σκέψεων. Blaise Pascal, Γάλλος στοχαστής.

Πιστεύω ακράδαντα πως δεν είναι μόνο αυτό που λες που μετράει αλλά επίσης πῶς το λες. Η επιτυχία του επιχειρήματος σου εξαρτάται απόλυτα από τον τρόπο που το παρουσιάζεις. Alain de Botton, Ελβετός συγγραφέας

#### **4. Η ΑΝΑΠΝΟΗ, Η ΕΚΦΟΡΑ ( ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΣΜΟΣ) ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ**

##### **Α. Η ΕΚΦΟΡΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ**

Οι λέξεις ενός λόγου εκφωνούνται (διαβάζονται, προφέρονται) η μια μετά από την άλλη και συλλαβικά, π.χ.: Α-γα-πώ τη Μα-ρία από το-τε που την εί-δα.... , αφού τα σύμφωνα δεν μπορούν να προφερθούν από μόνα τους, αλλά πάντα πάνε μαζί με ένα φωνήεν, το πριν ή το μετά από αυτά, απ' ὅπου και σύμφωνα. Τόσες συλλαβές η κάθε λέξη και η κάθε η πρόταση, ὅσοι και οι φθόγγοι φωνήεντα τους. (Περισσότερα για το συλλαβισμό των λέξεων βλέπε πιο κάτω.). Ὅταν κάνουμε συλλαβισμό δε λαμβάνουμε υπόψη την ορθογραφία, αφού αυτή είναι για διάκριση των ομοήχων λέξεων, πρβ: λύρα και λίρα, καλή και καλοί και καλεί...

φθογγικά: "ι-πα-ρα-γο-γί-τις-κρί-τις"  
= ορθογραφικά: Η πα-ρα-γω-γή της Κρή-της.  
& Οι Πα-ρα-γω-γοί-της-Κρή-της.

## Β. Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ

Ο τονισμός, η προφορά πιο δυνατά μιας συλλαβή της λέξης, γίνεται προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί-εκτονωθεί η προφορά της λέξης, επειδή δεν είναι δυνατόν να προφερθούν ισότιμα σε ένταση φωνής όλες οι συλλαβές της λέξης. Συνάμα στην ελληνική γλώσσα έχει κανονιστεί αυτό να γίνεται σε μια συγκεκριμένη συλλαβή από το τέλος των λέξεων, η οποία είναι ανάλογη σε κάθε είδος τους, πρβ:

επίθετα: παράγωγος,η,ο ανάγωγος,η,ο, ..... άξια, άγια.....

ουσιαστικά: ο παραγωγός, η παραγωγή, η αναγωγή... η αξία, η αγία...

Η κάθε λέξη, απλή ή σύνθετη, προφέρεται με ένα τόνο. Τόσοι τόνοι στην πρόταση όσες και οι λέξεις της πρότασης ή τόσες λέξεις σε μια πρόταση όσοι και οι τόνοι της:

προφορά: "άστακίφιγε" = τρεις τόνοι = ορθογραφικά: άστα 'κεί ή φύγε,

προφορά:" αστακίλιθρίνια" = τέσσερεις τόνοι = ορθογραφικά: άστα 'κεί ή φύγε, αστακοί ή λυθρίνια.

Οι μονοσύλλαβες εγκλιτικές λέξεις μεταβιβάζουν τον τόνο τους στη λήγουσα της λέξης που προσδιορίζουν:

Άκουσέ τον = άκουσε τον (Μανώλη),

Η αίτησή μου = Η (δική) μου αίτηση

Τόνο έχουν και οι μονοσύλλαβες λέξεις (η ένταση της προφοράς της συλλαβής τους είναι τόσης έντασης όσο και της τονιζόμενης συλλαβής μιας πολυσύλλαβης λέξης), μόνο που σε μερικές ομόηχες λέξεις είναι πιο μεγάλης έντασης από τις άλλες, για να διακρίνονται. Στα άρθρα: ο η οι είναι χαμηλότερος παρά στο διαζευκτικό ή και στο θαυμαστικό ω: η Μαρία ή η Γιάννα. Ω! τι κόσμος θεέ μου.

## Γ. Η ΑΝΑΠΝΟΗ ΚΑΙ ΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΕΚΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Όταν αναπνέουμε δεν προφέρουμε, αφού οι φθόγγοι παράγονται με την εκπνοή αέρα και όχι με την εισπνοή.

Οι λέξεις, απλές και σύνθετες, στις προτάσεις ενός λόγου, προφορικού ή γραπτού, εκφωνούνται (προφέρονται-διαβάζονται) η μια μετά από την άλλη και με την τάξη που έχουν συνταχθεί στα κείμενα ή με τον τρόπο που επιτάσσουν οι κανόνες του συντακτικού: υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο η κατηγορούμενο κ.λπ..

Η κάθε πρόταση ενός λόγου εκφωνείται ενιαία, όμως όχι κατά λέξη, αλλά κατά τα καλούμενα συντακτικά της σύνολα, ώστε να γίνεται εύκολα κατανοητή: υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο κ.λπ., π.χ.:

\_Εγώ = υποκ./αγαπώ = ρήμα/ τη Μαρία= αντικ./, γιατί είναι καλή κοπέλα = η αιτία, δευτερεύουσα πρόταση.

\_Η Μαρία Χατζή από την Αμαλιάδα/ έφυγε /σήμερα / για την Κύπρο/, για να κάνει εκεί τις διακοπές της.

Οι σύνθετες προτάσεις εκφωνούνται (προφέρονται-διαβάζονται) όπως και οι απλές. Απλά στα σημεία που ενώνονται οι απλές προτάσεις μεταξύ τους, δηλαδή στις καλούμενες λέξεις συνδέσμους, γίνεται μικρό σταμάτημα για αναπνοή-χαλάρωση, αλλά και για να δοθεί χρόνος κατανόησης των προτάσεων, π.χ.:

\_Ο Στέλιος Γιαννόπουλος είναι συμμαθητής μου/ και / θα έρθει μαζί μου στην εκδρομή].

\_Εγώ σ' αγαπώ πολύ Μαρία /και/ θα σου το αποδείξω.

\_Αγαπητοί συμπολίτες/, κύριε Πρόεδρε/, εκ μέρους του συλλόγου σας καλωσορίζω.

Ειδικότερα κατά την εκφώνηση των προτάσεων ενός λόγου, επειδή από τη μια πρέπει κάπου κάπου να σταματούμε προκειμένου να εισπνέουμε - χαλαρώνουμε και από την άλλη δεν μπορούμε να κάνουμε σταμάτημα για εισπνοή -χαλάρωση όπου τύχει, γιατί μετά δε θα βγαίνει νόημα, κάνουμε τα εξής:

1) Πριν αρχίσουμε να εκφωνούμε μια πρόταση εισπνέουμε και εκπνέουμε σιγά-σιγά προφέροντας τις λέξεις της, αφού οι φθόγγοι-συλλαβές των λέξεων παράγονται όχι με την εισπνοή, αλλά με την εκπνοή που πάλει τις χορδές του φάρυγγα:

2) Μικρό σταμάτημα προφοράς για εισπνοή - χαλάρωση κάνουμε πάλι προαιρετικά στο τέλος των συντακτικών όρων (τμημάτων) της πρότασης: υποκείμενο, αντικείμενο κ.λπ.) και υποχρεωτικά κάπως στα καλούμενα σημεία στίξης: κόμμα, τελεία, άνω τελεία, θαυμαστικό, ερωτηματικό, καθώς και στις καλούμενες λέξεις συνδέσμους. Αυτό και για να δοθεί χρόνος κατανόησης της πρότασης από τον ακροατή.

#### ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΔΕΣΜΩΝ

- 1) Συμπλεκτικοί: και (κι), μήτε - μήτε = ούτε - ούτε = ουδέ - μηδέ
- 2) Διαζευκτικοί: ή, είτε
- 3) Επεξηγηματικός: δηλαδή
- 4) Συμπερασματικός: άρα, λοιπόν (= επομένως, συνεπώς)
- 5) Συγκριτικός: παρά (= από ό,τι να, αντί να)

- 6) Αντιθετικοί: αλλά, μα, όμως, ωστόσο  
 7) Ειδικοί (απαντούν στο τι/ ποιο): ότι = πως, που  
 8) Χρονικοί (απαντούν στο "πότε"): όταν, σαν, μόλις, προτού, καθώς, ενώ, όποτε, τότε που, πριν να, αφού, αφότου  
 9) Ποσού (απαντούν στο "πόσο"):  
 χρονικής διάρκειας: ώσπου, ωστόσο, μέχρις ότου, όσο που  
 αποτελέσματος: .....(τόσος/ τέτοιος....) ώστε, που  
 10) Λόγου (απαντούν στο "γιατί"):  
 αιτίας: γιατί, επειδή, διότι, αφού, μια και  
 σκοπού: (για) να,  
 απειλής ή προειδοποίησης: ειδημή/ γιατί/ αλλιώς θα  
 ενδοιασμού/ πιθανότητας: μην, μήπως και  
 11) Τρόπου (απαντούν στο πώς/ με τι όρο):  
 (προ)υπόθεσης: (ε)αν, άμα = εφόσον  
 παραχώρησης: αν και, μολονότι, παρ' όλο, παρ' ότι, ενώ, μόνο  
 εναντίωσης: και αν/ ας, που να

Οι συμπλεκτικοί σύνδεσμοι ενώνουν ίδιες προτάσεις προκειμένου να αφαιρεθούν οι κοινές όμοιες λέξεις και ο λόγος να γίνει πιο σύντομος και οι διαζευκτικοί σύνδεσμοι συνδέουν διαζευκτικές προτάσεις, προτάσεις παρόμοιές από τις οποίες ισχύει μόνο η μία, όμως άγνωστο ποια:

*\_Ο Γιώργος είναι βουλευτής και ξέρει από πολιτική. = Ο Γιώργος είναι βουλευτής. + (Ο Γιώργος) ξέρει από πολιτική.*

*\_Ο Γιώργος είναι βουλευτής ή δικηγόρος και ξέρει από πολιτική. = Ο Γιώργος είναι βουλευτής ή (Ο Γιώργος) είναι δικηγόρος και ξέρει από πολιτική.*

*\_Θέλει να πάει στο σχολείο ή στο γήπεδο; = Θέλει να πάει στο σχολείο ή (Θέλει να πάει) στο γήπεδο.*

Οι αιτιολογικοί, οι συμπερασματικοί, οι χρονικοί κ.λπ. σύνδεσμοι: *επειδή, γιατί, για να, αφού, όταν, τότε, αν, .....*, καθώς και τα συνδετικά επιρρήματα: *επομένως, καθώς, .....* ενώνουν - εισάγουν τις καλούμενες δευτερεύουσες προτάσεις, ήτοι τους σημαντικούς συντακτικούς όρους της πρότασης που εκφράζονται και με ρήμα, όπως; την αιτία, το συμπέρασμα, αντίρρηση, τον χρόνο κ.α. , άρα η διακοπή- αναπνοή εκεί και δεν και αλλοιώνει την αλληλουχία του λόγου-νοήματος και συνάμα μας δίδει τη δυνατότητα, αν απαιτείται, να τα τονίσουμε με ύψωμα φωνής, αφού γι αυτό πρέπει πρώτα να πάρουμε βαθιά αναπνοή, αφού υψηλή φωνή βγαίνει μόνο με μεγάλη εισπνοή.

\_Ο Γιάννης κτύπησε τη Μαρία, [για να την εκδικηθεί = ο σκοπός, ο λόγος].

\_Δεν αγοράζω αυτοκίνητο, [επειδή δεν έχω χρήματα = ο λόγος, η αδυναμία].

\_Θα το αγοράσω, [όταν βρω χρήματα. = ο χρόνος].

\_Πάω σπίτι του, [όμως θα γυρίσω αμέσως = η αντίρρηση]

\_Πήγες στην Αθήνα, [άρα είδες τον Αντώνη = το συμπέρασμα].

### ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΑΣΥΝΔΕΤΟ

Πολλές φορές κατά τη σύνταξη-εκφώνηση ενός λόγου κάνουμε παράλειψη των πολλών συνδέσμων και των άλλων λέξεων που επαναλαμβάνονται προκειμένου ο λόγος μας να γίνει και πιο σύντομος και πιο ευφωνικός. Στη θέση τους μπαίνει το κόμμα κατά την εκφώνηση κάνουμε εκεί (στο κόμμα) σταμάτημα εκφοράς για χαλάρωση-αναπνοή, π.χ.:

\_Αγόρασα μήλα, αχλάδια, πορτοκάλια. = Αγόρασα μήλα (και αγόρασα) αχλάδια (και αγόρασα) πορτοκάλια.

\_Ο Γιάννης είναι βουλευτής, δικηγόρος, καθηγητής. = Ο Γιάννης είναι βουλευτής (και ο Γιάννης είναι) δικηγόρος και (ο Γιάννης είναι) καθηγητής.

\_Το νερό είναι λίγο, ας το προσέξουμε. = Το νερό είναι λίγο (άρα) ας το προσέξουμε.

\_Στο σταθμό ψόφησαν πολλά άλογα" δεν υπήρχε χορτάρι για τη διατροφή τους και ο Λοχίας θύμωσε πολύ. = Στο σταθμό ψόφησαν πολλά άλογα, (επειδή) δεν υπήρχε χορτάρι για τη διατροφή τους και ο Λοχίας....

(Περισσότερα βλέπε: «Τα σημεία στίξης»)

### Δ. Ο ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΦΩΝΗΣΗ

Συλλαβισμός λέγεται ο χωρισμός (τεμάχισμα) των λέξεων σε συλλαβές είτε για σωστή προφορά είτε για διαχωρισμό στο τέλος της σειράς ενός κειμένου κ.α. Ο συλλαβισμός σημειώνεται με το ενωτικό, δηλ. το σημάδι της παύλας (-), που μπαίνει μεταξύ των συλλαβών, π.χ.: την Ά-νοι-ξη, υ-πέρ.

Συλλαβή αποτελεί κάθε φωνήεν της λέξης, άσχετα με το αν έχει ή όχι σύμφωνο, π.χ.: α-ό-ρα-τος.... ή με το πως γράφεται ορθογραφικά, π.χ. κα-λοί, κα-λεί, σή-με-ρα, σφαι-ρικός...

Η κάθε λέξη και η κάθε η πρόταση έχει τόσες συλλαβές όσοι και οι φθόγγοι φωνηέντά τους, αφού τα σύμφωνα δεν είναι δυνατόν να προφερθούν από μόνα τους πλην μόνο με το προ αυτού ή το μετά απο αυτό φωνήεν, π.χ.: Ακτ, δεν, θε-ός...

\_Δεν ά-κου-σες ό-τι η Ι-ω-α-ν(ν)α πά-ει στο σπí-τι να σου τα φέ-ρει.

Κάθε σύμφωνο της λέξης συλλαβίζεται με το επόμενο φωνήεν, πλην από τα ληκτικά -ν, -ς, -ρ, -κ, -μ, -β...., τα οποία συλλαβίζεται με το προ αυτού φωνήεν, π.χ.: Άλτ! συν, εκ, εις, δεν κα-λός, α-γρα-φτος, υ-πέρ., Α-δάμ...

Τα δυο ή περισσότερα συνεχόμενα σύμφωνα σε μια λέξη συλλαβίζονται με το επόμενό τους φωνήεν: στρα-τός, α-στα-θής .. Μπορούν να διαχωριστούν κατά το συλλαβισμό, αν έχουμε σύνθετη λέξη π.χ.: ευ-χαριστώ, ευ-καιρία, προ-υπάρχω, προ-ορίζω εκ-κλησία, εκ-στρατεία. εισ-φέρω, εκ-λέγω, προσ-παθώ, συμ-πορεύομαι, εν-τείνω, εγκαλώ, εκ-δρομή, εκ-στρατεία, έκ-θλιψη, σύν-θεση, σύ(ν)-ζυγος, εν-πόρος > εμ-πόριο, εν-βόλιο > εμ-βόλιο, εν-προς > εμ-πρός, συν-γένος > συγ-γενής («σιν-κενίς»), εν-κρίνω > εγ-κρίνω («εν-κρίνο»), εν-γόνος > έγ-γονας («έν-κονας»), εν-νομος, συν-γνώμη ή συγ-γνώμη, εκ/εξ-χωρίζω > ξεχωρίζω, κ.τ.λ.

Ομοίως και όταν έχουμε παραγωγική κατάληξη που αρχίζει απο σύμφωνο: ψάλ-ω > ψάλ-σιμο, ψαλ-μός, ψάλ-μα...

### **ΟΙ ΔΙΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΨΗΦΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ**

Οι δίφθογγοι (= δυο φθόγγοι φωνήεντα) αι, ει, ου υϊ, ιι ... προφέρονται-συλλαβίζονται ως δυο συλλαβές: Μά-ί-ος, θέ-ϊ-κός, προ-υ-πάρ-χω, δι-ί-στα-νται.....

Τα δίψηφα γράμματα των φωνηέντων αι (= ε), οι = ει (= ι), ου (= υ) λαμβάνονται ως ένας φθόγγος φωνήεν, άρα ως μια συλλαβή: ου-ρα-νοί, θει-ος...

Τα δυο όμοια σύμφωνα: μμ., νν... λαμβάνονται ως ένα: γρά(φ)-μα > γραμ(μ)-μα, σύ(ν)-νομος, Σά(β)-βας, συν-ράπτω > συ-ρρά-πτω...

Όταν κάνουμε συλλαβισμό δε λαμβάνουμε υπόψη μας την ορθογραφία, αφού αυτή (τα δυο κκ, σς, μμ, νν..... και τα ομόηχα γράμματα: ο = ω, αι = ε, ι = η = υ = ει = οι = υι) είναι για να έχουμε βοήθεια και στην κατανόηση των γραπτών λέξεων και στη διάκριση των ομόηχων, ηρβ π.χ.: «λίπι» = λί-πη & λύ-πη & λει-πει, «καλί» = κα-λοί & κα-λεί & κα-λή...

**Η ΕΚΘΛΙΨΗ**

Το σύμφωνο από έκθλιψη (αποβολή φωνήεντος) διαβάζεται με το φωνήεν της επόμενης λέξης: σ' αγαπά = "σά-γα-πά", πάρ(ε) το > πάρ'το = "πά-ρτο".

Λέξη που έχασε την αρκτική της τονιζόμενη συλλαβή προφέρεται με την προηγούμενη λέξη: πού (εί)ναι > πού 'ναι ("πούνε"), ενώ: είν(αι) ανάγκη = είν' ανάγκη (= "ιν ανάνκι")

Λέξη που έχασε φωνήεν χάνει συλλαβή, π.χ: πού (εί)ναι > πού 'ναι, είν(αι) ανάγκη = είν' ανάγκη.... τσε-κούρ(ι), κο-ρ(υ)-φή > κο-ρφή, σ(ι)-ταρι > στά-ρι, φέ-ρ(ε) το > φέρ' -το, πιά-σ(ε) το > πιάσ' -το, με α-γα-πά & μ'α-γα-πά,

Λέξη που απέκτησε ή έχασε σύμφωνο ούτε αποκτά ούτε και χάνει συλλαβή: (Β)ε-ενετία > Ε-νετία, οι-κοκυρά > (ν)οι-κοκυρά....

**Η ΣΥΝΙΖΗΣΗ**

Λέξη που έπαθε συνιζηση εσωτερική και εξωτερική, ήτοι μεταφορά του τόνου από το πρώτο φωνήεν στο επόμενο, μειώνει τις συλλαβές:

μί-α, δύ-ο, ποία, ποίον, ποίοι, βία, θεία... = δισύλλαβες λέξεις  
 μιά ή μια, δυο ή δυο, ποιά,όν,οί, βιά ή βια, θειά...= μονοσύλλαβες λέξεις

παχέα, παλαιά, Μαΐου, βι-ά-ζω.... = τρισύλλαβες λέξεις

πα-χιά, πα-λιά, Μα-γιού, βιά-ζω... = δισύλλαβες λέξεις

και ε-γώ = 3 συλλαβές & κιε-γώ - και γώ = 2 συλλαβές

**ΚΑΝΟΝΕΣ ΣΥΛΛΑΒΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΓΡΑΦΗ**

Στη γραφή, στο τέλος σειράς, συνηθίζονται οι εξής κανόνες συλλαβισμού (χωρισμού των λέξεων), που σημειώνεται με το ενωτικό:

1. Ένα σύμφωνο ανάμεσα σε δυο φωνήεντα συλλαβίζετε με το δεύτερο φωνήεν: έ-χω, κα-λός

2. Δυο σύμφωνα ανάμεσα σε δυο φωνήεντα στο τέλος της σειράς κειμένου συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, όταν αρχίζει από αυτά ελληνική λέξη: λά-σπη (σπίθα), έ-θνος (θνητός), ύπο-πτος (πτώμα), ά-φθονος (φθόγγος), έ-βγαλα (βγαίνω), έ-τσι (τσαρούχι), Αι-σχύλος (σχολείο), κο-φτερός (φτωχός), τζι-τζικας (τζάμι), α-τμός (τμήμα)..... Αλλιώς, χωρίζονται και το πρώτο σύμφωνο πάει με το προηγούμενο φωνήεν, το δεύτερο με το ακόλουθο: θάρ-ρος, άλ-λος, θάλασ-σα, περ-πατώ, έρ-χομαι, δάφ-νη, βαθ-μός, τάγ-μα..

Τρία ή περισσότερα σύμφωνα ανάμεσα σε δυο φωνήεντα συλλαβίζονται με το ακόλουθο φωνήεν, όταν αρχίζει ελληνική λέξη

τουλάχιστον από τα δυο πρώτα από αυτά: ά-στρο (στρώνω), ε-χθρός (χθесινός), σφυρί-χτρα (χτένι), αι-σχρός (σχέδιο)... Αλλιώς, χωρίζονται και το πρώτο σύμφωνο πάει με το προηγούμενο φωνήεν, τα άλλα με το ακόλουθο: άν-θρωπος, νεραν-τζιά, εκ-στρατεία, παν-στρατιά

3. Τα συμπλέγματα ντ μπ γκ γγ γχ χωρίζονται μόνο αν προέρχονται από σύνθεση (το βρίσκουμε, αν από το δεύτερο σύμφωνο αρχίζει ελληνική λέξη) ή από παραγωγή (το βρίσκουμε, αν από το δεύτερο σύμφωνο αρχίζει κατάληξη): στη σύνθεση: σύν-τεκνος (συν, τέκνο), συμ-πέθερος (συν, πεθερός), εμ-παθής ( εν-πάθος), εκ-δύ-ω > γδύ-νω, εν-βολιάζω > εμ-βολιάζω - μπο-λιά-ζω, εν-τροπή > ντροπή, συν-κάτοικος > συγ-κάτοικος, συν-χαίρω... ενώ: Χαράλαμπος, Μπά-μπος, πα-ντόφλα, ντα-ντά, τσι-μπούκι, α-μπέλι, πέμπτη..... ξέ-μπαρκος (ξε-μπαρκάρω), ξε-ντύνω... στην παραγωγή: ψάλ-της, ράφ-της.... εν-τός, εκ-τός, ραφ-τός, σκαστός, σκισ-τός... (κατάληξη -τος)

4. Οι σύνθετες λέξεις ακολουθούν κατά το συλλαβισμό τους ίδιους κανόνες με τις απλές: προ-σέ-χω, υ-πε-ύθυ-νος («ι-πε-φθι-νος»), εί-σο-δος, πα-ρα-κού-ω

5. Τα δίψηφα φωνήεντα αι ει οι υι, οι συνδυασμοί αυ και ευ, καθώς και οι δίφθογγοι αι, ει, οι, υϊ που έπαθαν συνίζηση κατά το συλλαβισμό λογαριάζονται σαν ένα φωνήεν: αι-μα, νε-ράι-δα, ά-πια-στος, ναύ-της, ομό-ϊ-ων > ομοί-ων..

6. Τα διπλά όμοια γράμματα: νν μμ λλ ρρ σσ ττ κκ ππ ββ... χωρίζονται: εν-νομος, συμ-μαθητής ...

## **5. Η ΣΩΣΤΗ ΠΡΟΦΟΡΑ - ΑΛΛΟ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΟ ΟΡΘΟΦΩΝΙΑ, ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΓΡΑΦΕΣ**

### **Α) Η ΓΡΑΦΗ ΜΕ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΕΙΝΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ**

Η προφορά των λέξεων στις γραφές με λατινικούς χαρακτήρες (Αγγλική, Γαλλική,...) δεν είναι πάντα όπως μας δείχνει η λατινική τους γραφή, αλλά κάποια άλλη και αυτό γιατί η γραφή με λατινικούς χαρακτήρες είναι ιστορική. Για παράδειγμα η αγγλική λέξη Shakespeare δεν προφέρεται «σχακεσπεαρε», αλλά «Σαίξπηρ (σέξπιρ)».

Ειδικότερα οι λέξεις στις γραφές με λατινικούς χαρακτήρες (Αγγλική, Γαλλική, Ολλανδική κ.α.) δε γράφονται όπως στην ελληνική, αλλά αφενός πάντα ίδια, ακόμη και αν η προφορά τους αλλάξει, και αφετέρου ως εξής:

α) Οι λέξεις που προέρχονται από την ελληνική και τη λατινική γράφονται όπως ακριβώς γράφονται στην ελληνική και λατινική γραφή (φωτογραφικά), άσχετα αν εκεί μπορεί και να προφέρονται κάπως αλλιώς, πρβ:

ελληνική: πρόβλημα, τιτάν(ας), Γεωργία, Ευρώπη, ιδέα, τυπώνω, Ολυμπία, φιλοσοφία, τηλέφωνο.....

αγγλική: problem ("πρόμπλεμ»), titan («ταϊταν»), Europe («γιούροπ»), idea («αϊντία»), type («τάϊπ»), Olympia, philosophy, telephone,... ελληνική: ακ(τ)ίς, Γεωργιανός, Συριανός, Λατίνος... > γαλλική: action («αξόν»), Georgien («ζεορζάν»), Syrien («σιριάν»), Latin («λατάν»)...

Με ελληνική ή λατινική ορθογραφία γράφονται και οι λέξεις άλλων γλωσσών (αραβικές, εβραϊκές.... ) που πέρασαν στις γραφές αυτές μέσω της ελληνικής ή της λατινικής, πρβ: ελληνικά: άλγεβρα, Εμμανουήλ, Δανιήλ.... = αγγλικά: Algebra, Emmanuel, Daniel....

β) Οι παράγωγες λέξεις γράφονται στο θέμα όμοια με τις πρωτότυπές τους, δηλαδή διατηρούν την ιστορική τους ορθογραφία, άσχετα, αν η προφορά της παράγωγης λέξης μπορεί να έχει αλλάξει λόγω φθογγικού πάθους (συναίρεσης κ.α.), πρβ π.χ. στην αγγλική την πρωτότυπη λέξη volcano ( προφορά «βολκεΐνουν», το α = εϊ) και την παράγωγη volcanic (προφορά «βολκανικ», το α = α). Ομοίως: athlete ("άθλιτ") > athletic ("αθλέτικ"), busy ("μπάζι») > business ("μπίζνες»), day ("ντέι") > Sunday ("σάντι"), live («λάϊβ») > living ("λίβινκ")...

γ) Οι ομόηχες λέξεις παίρνουν επιπρόσθετα ένα γράμμα (τυχαίο ή σύμφωνα με τη σκέψη εκείνου που την καθιέρωσε γραφικά) και που, αν και γράφεται, δεν προφέρεται, πρβ π.χ. την αγγλική λέξη «του = tu» η οποία γράφεται: to (= προς) & t(w)o (= δύο) & to(o) (= επίσης). Ομοίως: rit(e) & (w)rit(e) & ri(g)t(h).. Εδώ τα: w, o, w, e, g, h δεν προφέρονται, μπήκαν για διάκριση των ομόφωνων λέξεων

Προ αυτού στις γραφτές με λατινικούς χαρακτήρες:

A) Άλλα βλέπουμε στη γραφή και άλλα προφέρουμε ή άλλα προφέρουμε και άλλα γράφουμε.

B) Για να μάθεις κάποιος την ορθή (σωστή) γραφή και προφορά των λέξεων μια από τις γλώσσες που γράφονται με το λατινικό αλφάβητο, προμηθεύετε ένα λεξικό στο οποίο συνάμα με την έννοια αναφέρει και την προφορά των λέξεων, κάτι που είναι και χρονοβόρο και δύσκολο στην εκμάθηση.

Οι ξένες λέξεις που υπάρχουν σε ένα ελληνικό κείμενο και δεν έχουν ελληνοποιηθεί γράφονται όπως ορίζει η γραφή της γλώσσας από την οποία προέρχονται ή μόνο φθογγικά με ελληνική γραφή μέσα σε εισαγωγικά

Αγγλικές λέξεις: England. Carol («κάρολ»), Europa (γιούροπ)....

Ελληνοποιημένες λέξεις: Αγγλία, Κάρολος, Αμερική....

## **Β) Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΦΘΟΓΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΜΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΗ - ΟΡΘΟΓΡΑΙΚΗ ΓΡΑΦΗ**

Η ελληνική γραφή είναι η πιο τέλεια και η πιο εύκολη του κόσμου, γιατί είναι η μόνη στον κόσμο που γράφει τις λέξεις αφενός με ένα εύκολο και επινοητικό σύστημα γραφής και αφετέρου καλύτερα και από το μαγνητόφωνο. Με το μαγνητόφωνο μπορεί να γίνει παρανόηση με τις ομόηχες λέξεις, ενώ με το ελληνικό σύστημά γραφής όχι, γιατί γράφει όλες τις λέξεις και ως έχουν φθογγικά την ώρα που πάμε να τις καταγράψουμε και ως έχουν ετυμολογικά, κάτι που δεν συμβαίνει στη γραφή με λατινικούς χαρακτήρες, όπως είδαμε πιο πριν..

Στην ελληνική γραφή υπάρχουν επιπλέον τα εξής ομόηχα γράμματα των φωνηέντων (που άλλα από αυτά είναι δίψηφα και άλλα μονοψήφια): Ο(ο) = Ω(ω), ΑΙ(αι) = Ε, Ι(ι) = Η(η), Υ(υ) = ΟΙ(οι) = ΥΙ(υι), = ΕΙ(ει), τα οποία έχουν επινοηθεί προκειμένου με αυτά να υποδεικνύουμε, και αυτό με κανόνες, στον αναγνώστη μας από τη μια την πιστή προφορά και από την άλλη την ορθή ετυμολογία (μέρος λόγου, γένος, αριθμό, πτώση κ.λπ.) των γραπτών λέξεων και έτσι να του παρέχουμε βοήθεια και στην κατανόησή τους και στη διάκριση των ομόηχων, γράφοντας π.χ. τα ρήματα με τα γράμματα -Ω,ΕΙΣ,ΕΙ.. (-ω,εις,ει) τα ουδέτερα των πτωτικών με τα γράμματα -Ο,Ι...(-ο,ι...), τα θηλυκά των πτωτικών με -Η,Ω... (-η,ω..), τον πληθυντικό αριθμό των πτωτικών με -Η,ΟΙ... (-η,οι...), πρβ: σήκω και σύκο, καλό και καλώ, καλοί και καλοί και καλεί...

ρήματα: σήκω, λέγω, αγαπώ, τιμώ...

ουδέτερα: το σύκο, σοφό, κακό.....το ψωμί, φιλί...

θηλυκά: η κακή, η αγαθή.... η Ερατώ, Κλειώ...

πληθυντικός: οι αγαθοί, κακοί .... τα πάθη, κάλλη ...

Για τον ίδιο λόγο δημιουργήθηκαν και τα ομόηχα κεφαλαία και μικρά γράμματα Α(α), Β(β), Γ(γ)...., όμως αυτά τα χρησιμοποιούμε για διάκριση των κυρίων ονομάτων από τα ομόηχα κοινά ονόματα,

γράφοντας τα κύρια ονόματα με κεφαλαίο και τα κοινά με μικρό, π.χ.: καλή/καλοί και Καλή, αγαθή/αγαθοί και Αγαθή, ... Τα ίδια χρησιμοποιούνται και για διάκριση των προτάσεων, γράφοντας το πρώτο γράμμα κάθε πρότασης με κεφαλαίο.

Περισσότερα βλέπε στα βιβλία

Α) «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ» Α. Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ

Β) «ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ» Α.Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ

## **Β) Η ΟΡΘΗ ΠΡΟΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ**

Στην ελληνική γραφή κάθε γράμμα αντιπροσωπεύει ένα και μόνο φθόγγο και τον ίδιο πάντα, άσχετα αν πολλοί φθόγγοι γράφονται όχι με ένα, αλλά με πολλά γράμματα, όπως π.χ. ο φθόγγος [ο] που γραφεται με τα γράμματα Ο(ο) και Ω(ω), ο φθόγγος [ι] με τα γράμματα Η(η) = Ι(ι) = Υ(υ) = ΟΙ(οι) = ΕΙ(ει) = ΥΙ(υι)....,

Για παράδειγμα τα γράμματα α, ε, ο, ω, ρ, σ... στις γραπτές λέξεις: αέρας, καλός, πατέρας, καλώς, καλή, καλοί, καλεί.... ..... προφέρονται σε όλες τις λέξεις: `α-λφα, έ-ψιλο, ρ-ο, ά-λφα, σ-ίγμα....., κάτι που δε συμβαίνει στις γραφές με λατινικούς χαρακτήρες (Αγγλική, Γαλλική κ.α.), γιατί οι γραφές αυτές είναι ιστορικές, όπως είδαμε πιο πριν.

Στην ελληνική γραφή ιδιαιτερότητά μόνο στα δυο ΓΓ(γγ), τα οποία προφέρονται πάντα όχι ως γ, αλλά ως νκ/γκ, στο γράμμα Υ(υ), που άλλοτε προφέρεται ως ι, άλλοτε προφέρεται ως φ/β, και άλλοτε δεν προφέρεται, στις γραφές: ΑΙ(αι), ΕΙ(ει), ΟΙ(οι), ΥΙ(υι), ΟΥ(ου) που άλλοτε είναι δίφθογγοι, που τότε παίρνουν διαλυτικά) και προφέρονται όπως δείχνουν τα γράμματά τους: αι, ει, οι, υι, ού/οϊ και άλλοτε είναι δίψηφα γράμματα και προφέρονται ως ε, ι, ι, ι, υ, όπως θα δούμε πιο κάτω.

## **Γ) ΟΙ ΔΙΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΨΗΦΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ**

**Δίψηφα γράμματα** ονομάζονται στην ελληνική γραφή δυο γράμματα (ψηφία) του αλφάβητου που παριστάνουν ένα φθόγγο για ετυμολογικούς λόγους (διάκριση ομόηχων λέξεων κ.α.), οι εξής 5 γραφές: ΑΙ(αι) = ε, ΕΙ(ει) = ΟΙ(οι) = ΥΙ(υι) = ι και το ΟΥ(ου) = λατινικά υ:

καλή (θηλυκό) και καλεί (ρήμα) και καλοί (πληθυντικός),  
υιός (= ο γιος) και ιός (= μικρόβιο),

νους και προϋπόθεση..

**Δίφθογγοι** ονομάζονται στην ελληνική γραφή οι δυο συνεχόμενοι φθόγγοι φωνήεντα και ειδικότερα οι εξής 5 γραφές: ΑΙ(αι), ΕΙ(ει), ΟΙ(οι), ΥΙ(υι), ΟΥ(ου), όταν δεν παριστάνουν ένα φθόγγο (δεν είναι δίψηφο γράμμα), αλλά δυο, αυτούς που υποδείχνουν τα επιμέρους γράμματά τους. Οι δίφθογγοι δημιουργούνται κυρίως, όμως όχι πάντα, κατά την κλίση, παραγωγή και σύνθεση των λέξεων και όταν το θέμα λήγει σε φωνήεν και η κατάληξη αρχίζει πάλι από φωνήεν, π.χ.: θε(ός) + ικός = θεϊκός, λα(ός) + ικός = λαϊκός, δυ-ϊκός, ευνοϊκός, προ-ϋπάρχω,...

Οι δίφθογγοι διακρίνονται από τα δίψηφα γράμματα με το σημάδι των διαλυτικών, το οποίο τοποθετείται πάνω από το δεύτερο γράμμα. Για παράδειγμα ο δίφθογγος οϋ παίρνει διαλυτικά στο υ για διάκρισή του από το δίψηφο γράμμα ΟΥ(ου) = υ : ουρανός και προϋπόθεση. Τα διαλυτικά παραλείπονται, αν οι δίφθογγοι τονίζονται στο πρώτο γράμμα, π.χ.:

Δίφθογγοι: Μάϊος ή Μάιος, θεϊκός, ευνοϊκός, δυϊκός, προϋπάρχω....

Δίψηφα γράμματα: σφαίρα, θείος, υιός, προύχοντας...

Σημειώνεται ότι:

Α) Οι αρχαίοι γραμματικοί θεωρούσαν ως διφθόγγους τις εξής 11 γραφές: αι, ει, οι, υι, αυ, ευ, ηυ, ου, α η ω. Από αυτές οι οκτώ: αι, οι, υι, αυ, ευ, ηυ, ου λέγονταν κύριοι δίφθογγοι και οι υπόλοιποι τρεις α, η, ω (τα α, η, ω με υπογεγραμμένη) λέγονταν καταχρηστικοί, επειδή επι της ουσίας δεν είναι δίφθογγοι, αλλά ένας φθόγγος. Εκεί το γράμμα-φθόγγος Ι(ι) έχει κουφίσει.

Β) Στην αρχαία ελληνική το γράμμα - φθόγγος Ι(ι) που αποβάλλεται (αποσιωπάται, κουφίζεται) προ άλλου φωνήεντος μπαίνει κάτω από τα α η ω σαν υπογεγραμμένη, εξ ου και υπογεγραμμένη, για υπενθύμιση - υπόδειξη αυτού του φθογγικού πάθους (άρα της ορθής προφοράς και ετυμολογίας της λέξης), π.χ.: προικώιος > προικώος, θραϊκία > θράκη, τιμάοιμοι > τιμάμι, εγώ είδα > εγώδα... ἄϊϊέέωϊϊὸ - ἄϊϊέέ?~ώϊὸ, ἐῆάύέβιὸ > ἐῆÛ?ί, ῥ ἐῆάύές > Ἐῆ?Ûές, ὀείÛιείέ > ὀεί?~αίέ, ἄἄβ (ἴβ)ἄἄ > ἄἄ?βἄἄ..... Σήμερα έχει καταργηθεί η υπογεγραμμένη και έτσι δε συζητούμε πια για καταχρηστικούς διφθόγγους.

«Το ι, το οποίον υπάρχει εις τας καταχρηστικὰς διφθόγγους υπό το α, η, ω, λέγεται υπογεγραμμένον ἰώτα. Τοῦτο ὅμως, ὅταν αἱ δίφθογγοι αὐταὶ γράφονται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, γράφεται κανονικῶς οὐχὶ υποκάτω των κεφαλαίων φωνηέντων Α, Η, Ω, ἀλλὰ πρὸς τα δεξιὰ αὐτῶν (Αι, Ηι, Ωι) και τότε λέγεται προσγεγραμμένον ἰώτα :

Ἄιδης (πρόφ. Ἄδης), ΤΗι ΘΕΩι (πρόφ, τη θεώ).>> («Γραμματική Αρχαίων Ελληνικῶν» Α. Τζάρτζανου)

### **ΟΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΙ ΑΥ(αυ), ΕΥ(ευ), ΗΥ(ηυ)**

Στην ελληνική γραφή με το γράμμα Υ(υ) = β/φ γράφουμε το ληκτικό φθόγγο [β/φ] αφενός στις λέξεις: ταυ (προφορά «τάφ») και ευ (προφορά «εβ»), απ' όπου και τα: Ευ-αγγελία, ευ-φορία, ευ-γένει, ευ-χή, ταυτίζω,.... και αφετέρου το πρόσφυμα β/φ στις καταλήξεις: -υω, -ευω, -εὺς απ' όπου τα: γεύω - γεύομαι, παύω - παύομαι, ερμηνεύω, χωνεύω, γυρεύω, κουρεύω, Ζευς, γραφεύς... , καθώς και το ληκτικό πρόσφυμα β: ωά > αυγά.. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις χρησιμοποιούμε τα γράμματα Β(β) Φ(φ): βάρος, βαθύς, φάρος, φόρος..

Το γράμμα Υ(υ) στους συνδυασμούς ΑΥ(αυ), ΕΥ(ευ), ΗΥ(ηυ), προφέρεται άλλοτε β και άλλοτε φ: αυλή (προφορά «αβλί»), ευχή (προφορά «εφχί»), ευλογία (προφορά «εβλογία»)..

Το ως άνω γράμμα Υ(υ) πριν από τα γράμματα Β(β), Φ(φ) είναι άφωνο, παθαίνει αφομοίωσή: ευφορία (προφορά «εφορία»), ευβοϊκός (προφορά «εβοϊκός»)..

Το ως άνω γράμμα Υ(υ) προφέρεται ως [φ], όταν ακολουθείται από ψιλό γράμμα: π, τ, κ, τα συριστικά: σ, ζ, ξ, ψ και τα δασέα: φ, χ, θ: αυτό (= "αφτό") ευχή (= "ε-φχί"), ευθύς («εφθίς»), ζεύξη (= "ζέφκσι"), εύσωμος («έφσομος»), ευσυνείδητος («εφσινίδιτος»), εύξινος («έφκσινος»), ευ ζην («έφζιν»),.. αλλά και: εύζωνας («έβζωνας»).

Το ως άνω γράμμα Υ(υ) προφέρεται ως [β], όταν ακολουθείται από φωνήεν: α, ε, ο, ι, ου (στη γραφή και τα: υ η υι οι αι ω ει), από τα ημίφωνα: λ, μ, ν, ρ και από τα μέσα: γ, β, δ: ευγένεια (= "εβγένια"), αυλός (= "αβλός"), ευαγγέλιο («εβαγκέλιο»), ευωδιά («εβοδιά»), ευήλιος, ευλογώ, Ευρώτας, εύνοια....

### **Δ) ΤΑ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ: ΜΠ(μπ), ΝΤ(ντ), ΓΚ(γκ) .....**

Τα συμφωνικά συμπλέγματα: ΜΠ, ΝΤ, ΓΚ, ΝΔ, ΝΘ, ΓΧ, ΜΒ, ΜΦ στην ελληνική γραφή προφέρονται όπως δείχνουν τα δυο γράμματά τους, πλην από τα δυο ΓΓ(γγ), τα οποία προφέρονται γκ/νκ = λατινικά g:

συμπαθής, έντιμος, ενδίδω, πένθος, έμβασμα, συμφέρει...

Ουγγαρία (προφορά «ουγκαρία»), συγγραφέας (προφορά «συγκραφέας»), φεγγάρι (προφορά «φεγκάρι»), φθόγγος (προφορά «φθόγκος») ....

Τα ως άνω συμφωνικά συμπλέγματα στις ελληνικές λέξεις προέρχονται είτε από ηχοποιητές λέξεις, π.χ. μπαμ - μπουμ, > μπαλοθιά, μπάλα .... γκα -γκα > γκαρίζω, γκαίδαρος > γαίδαρος... είτε από ξένες λέξεις:μπογιατζής, Ουγγαρία..... είτε, κυρίως, από φθογγικά πάθη που συμβαίνουν στη σύνθεση, παραγωγή και κλίση των λέξεων, που τότε γράφονται - προφέρονται ως εξής:

N + K, Γ, X = GK, ΓΓ, ΓX: συ(ν)-γένος > συγγενής, συ(ν)-κάτοικος > συγκάτοικος, συ(ν) -χαίρω > συγχαίρω...

N + Π(π), Β(β), Φ(φ) = ΜΠ, ΜΒ, ΜΦ: ε(ν)-πίπτω > εμπίπτω, ε(ν)-βάπτω > εμβάπτω, συ(ν)-βαίνει > συμβαίνει, συ(ν)-φέρει > συμφορτός...

N(ν) + T, Δ, Θ = NT, ΝΔ, ΝΘ: εν-ταύθα, έν-δυση, εν-θάδε...

Σημειώνεται ότι:

Α) Οι γραφές ΜΠ(μπ), ΝΤ(ντ), ΓΚ(γκ), ΤΖ(τζ), ΤΣ(τσ) δεν είναι δίψηφα γράμματα που παραστούν ένα φθόγγο, καθώς λέγεται απο μερικούς, αλλά συμπλέγματα δυο φθόγγων αυτών που φανερώνουν τα γράμματά τους: μπαμπάς, παντελώς, γκαρίζω, τζιτζίκι, μελιτζάνα, τσακίζω... Απλά στη Λατινική και αυτό για ετυμολογικούς λόγους (και όχι γιατί αυτά διαφέρουν στην προφορά, όπως νομίζουν μερικοί) υπάρχουν επιπλέον τα γράμματα: Β(b), D(d), G(g) με τα οποία γράφονται τα συμπλέγματα mp, nt, nc στις ηχοποιητές και απλές λέξεις και με τα: ΜP(mp), ΝΤ(nt), ΝC(nc) τα ίδια συμπλέγματα στις σύνθετες λέξεις, π.χ.:

απλές λέξεις: boba, dominus, goal, banca, bucca...

σύνθετες λέξεις: compare, entire, contract, concinno....

Β) Εκτός από το σύμπλεγμα ΤΖ(τζ) υπάρχει και το σύμπλεγμα ΝΤΖ(ντζ): γάντζος, καλικάντζαρος, μπρούντζος, σκαντζόχοιρος, Μάντζαρης...

Γ) Ένρινα καλούνται τα συμπλέγματα που περιέχουν το ένρινο σύμφωνο ν-, όπως τα ντ, νδ, νγ..., π.χ.: σύνταξη, Ντάλας, σύνδεσμος.... και μη ένρινα τα υπόλοιπα, όπως π.χ. τα μβ, μπ,...: συγγραφέας, συμβίωση.....:

### **Ε) ΤΑ ΔΙΠΛΑ (ΔΙΣΥΜΦΩΝΙΚΑ) ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Ξ(Ξ), Ψ(Ψ)**

Διπλά (ή δισυμφωνικά) λέγονται τα γράμματα που παριστάνουν στη γραφή δυο φθόγγους σύμφωνα για λόγους βραχυγραφίας (στη

λατινική και για λόγους ετυμολογίας), όπως π.χ. στην ελληνική γραφή τα: Ξ(ξ) = κς, Ψ(ψ) = κς και στη Λατινική τα: X(x) = cs, B(b) = mp, G(g) = nc, D(d) = nt,

Οι φθόγγοι (κς) γράφονται πάντα Ψ(ψ): ψάχνω, Άραψ, ψυγείο... Οι φθόγγοι (κς) γράφονται παντού Ξ(ξ): άξιος, έξω, Αλέξανδρος .... πλην από τα σύνθετα του εκ-, εκ-στρατεία.

Τα συμπλέγματα Ξ, Ψ προέρχονται είτε από ηχοποιητές λέξεις, π.χ. ψι..... > ψήνω, ξι... > ξυρίζω ... είτε από φθογγικά πάθη στη σύνθεση, παραγωγή και κλίση:

Π(π), Β(β), Φ(φ) + Σ(σ,ς) = Ψ(ψ): Άραβ(α)ς ή Αράπ(η)ς > Άραψ, άστραπ-σα > άστραψα.....

Κ(κ), Γ(γ), Χ(χ) + Σ(σ,ς) = Ξ(ξ), έλεγσα (λέγω) > έλεγξα πίνακ(α)ς > πίναξ, άνοιγσα (ανοίγω) > άνοιξα, έτρεχ-σα (τρέχω) > έτρεξα.

### **ΣΤ) ΤΑ ΟΜΟΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: ΒΒ(ββ), ΓΓ(γγ), ΚΚ(κκ) ....**

Όμοια γράμματα λέγονται τα δυο: ΒΒ(ββ), ΓΓ(γγ), ΚΚ(κκ), ΚΚ(κκ), ΛΛ(λλ), ΜΜ(μμ), ΝΝ(νν), ΡΡ(ρρ), ΣΣ(σσ), ΤΤ(ττ) που βρίσκονται στη γραφή μέσα στις λέξεις για λόγους ετυμολογίας (υπόδειξης του φθογγικού πάθους της αφομοίωσης).

Στο λόγο προφέρεται μόνο το ένα γράμμα από αυτά, γιατί το άλλο έχει μπει για υπόδειξη ότι εκεί έχει συμβεί το φθογγικό πάθος της αφομοίωσης.. Εξαιρέση αποτελούν τα δυο Γ, ήτοι το ΓΓ(γγ), τα οποία προφέρονται ως κκ/γκ = λατινικά g.

Άλλωστε κανένα από τα σύμφωνα δεν μπορεί να προφερθεί από μόνο του ή να αποτελέσει από μόνο του συλλαβή. Πάντα προφέρεται είτε με το επόμενο είτε προηγούμενο, π.χ.: εκ-κλησία ή ε(κ)-κλησία, σύν-νόμος ή σύ(ν)-νομος, ε-τρε-γα ή ετ-ρε-ξα..

Στη γραφή και για ετυμολογικούς λόγους γράφουμε με τους ε-ξής κανόνες και προφέρουμε μόνο το ένα από τα δυο όμοια σύμφωνα:

K + K = ΚΚ: εκ-κλήση > ε(κ)κλησία,

Π(π), Β(β), Φ(φ) + Μ(μ) = ΜΜ(μμ): γράφω > γράμμα - γράμμα, κόβω > κόβμα - κόμμα, οπή > όπημα - όμμα..

N + Λ, Μ, Ν, Ρ = ΛΛ, ΜΜ, ΝΝ, ΡΡ: συ(ν)-γράφω > συγγράφω, συ(ν)-μαθητής > συμμαθητής σύ(ν)-λέγω > σύλλογος, συ(ν)-νόμος > σύννομος, συ(ν)-ράπτω > συρράπτω

T + I = ΤΤ/ΣΣ: γλωτ(i)α > γλώττα/ γλώσσα, σαλατία (άλς) > θαλατία - θάλλαττα/ θάλασσα,,

B + B = BB: Με δυο BB(ββ) γράφονται οι εβραϊκές λέξεις: Σάββατο > Σάββας. Από το εβραϊκό Shab-bat που σημαίνει 'σταματώ να εργάζομαι , 'αναπαύομαι.

N + Γ = ΓΓ: συν-γένος> συγγενής, συν-γράφω > συγγράφω...

## **Ζ) ΤΑ ΙΔΙΟΠΡΟΦΕΡΤΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΦΕΡΤΑ (ΑΦΩΝΑ) ΓΡΑΜΜΑΤΑ**

Στην ελληνική γραφή, αρχαία και νέα, όλα τα γράμματα αντιπροσωπεύουν ένα και μόνο φθόγγο και πάντα τον ίδιο. Εξαιρέση αποτελούν:

Α) Τα γράμματα Ξ(ξ), Ψ(ψ), τα οποία παραστούν δυο φθόγγους Ξ(ξ) = κς, Ψ(ψ) = πς: πράξη, ψύξη..

Β) Το δίψηφο γράμμα ΓΓ(γγ), το οποίο προφέρεται όχι ως ένα ή δυο [γ], αλλά ως γκ/νκ = λατινικά (g): Ουγγαρία (προφορά «ουγκαρία»), συγγραφέας (προφορά «σιγκραφέας»).

Γ) Το γράμμα Υ(υ), το οποίο άλλοτε είναι άφωνο (δεν προφέρεται) και άλλοτε προφέρεται είτε ως ι είτε ως β είτε ως φ.

Το γράμμα Υ(υ) είναι άφωνο (δεν προφέρεται), όταν βρίσκεται μπροστά από το γράμμα Ο και συνάμα δεν έχει διαλυτικά, αφού στην περίπτωση αυτή έχουμε το δίψηφο γράμμα του φωνήεντος ΟΥ(ου) = [u]: ουρανός, κούπα....

Το γράμμα Υ(υ) προφέρεται ως [ι], όταν βρίσκεται μόνο του πριν ή μετά από σύμφωνο: υπέρ, κύπελο, κύρος.. , καθώς και όταν έχει διαλυτικά: άϋπνος, προϋπόθεση, ξεϋφαίνω....

Το γράμμα Υ(υ) προφέρεται ως [φ], όταν ακολουθείται από ψιλό γράμμα: π, τ, κ, τα συριστικά: σ, ζ, ξ, ψ και τα δασέα: φ, χ, θ: αυτό (= "αφτό") ευχή (= "ε-φχι"), ευθύς («εφθίς»), ζεύξη (= "ζέφκσι"), εύσωμος («έφσομος»), ευσυνείδητος («εφσινίδιτος»), εύξεινος («έφκσινος»), ευ ζην («έφζιν»),... αλλά και: εύζωνας («έβζονας»).

Το γράμμα Υ(υ) προφέρεται ως [β], όταν ακολουθείται από φωνήεν: α, ε, ο, ι, ου (στη γραφή και τα: υ η υι οι αι ω ει), από τα ημίφωνα: λ, μ, ν, ρ και από τα μέσα: γ, β, δ: ευγένεια (= "εβγένια"), αυλός (= "αβλός"), ευαγγέλιο («εβαγκέλιο»), ευωδιά («εβοδιά»), ευήλιος, ευλογώ, Ευρώτας, εύνοια....

Ομοίως στην αρχαία ελληνική: «Τας δε διφθόγγους αυ, ευ, ηυ προφέρομεν προ φωνήεντος μεν και προ των συμφώνων β, γ, δ, ζ, λ, μ, ν και ρ ως αβ, εβ, ηβ, εις πάσαν δε άλλην περίπτωσιν ως αφ, εφ, ηφ».

## **Η) ΤΑ ΛΗΚΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Σ(ς), Ν(ν), Κ(κ).....**

Οι ελληνικές λέξεις λήγουν κανονικά σε φωνήεν ή σε ένα από τα ληκτικά σύμφωνα -ν και -ς: Νίκη, καλός, την, δεν, εν, εις...

Ωστόσο και σε άλλα σύμφωνα τελειώνουν μερικές προθέσεις και μερικά επιφωνήματα, τα εξής: εκ, υπέρ, αχ! ουφ!, καθώς και οι ξένες λέξεις: Αδάμ, Χερουβείμ, Ισαάκ, σοφέρ, Μωάμεθ κ.λπ..

Ο φθόγγος [σ] μέσα στη λέξη γράφεται Σ(σ) και στο τέλος των λέξεων Σ(ς): Στάθη-ς, ΣΤΑΘΗΣ, νέο-ς, σοφός. Στην αρχή και μέσα στη λέξη γράφεται και προφέρεται κανονικά: σκάλα, σπίτι, στάση, Σταμάτης, σθένος, άσωτη... και στο τέλος τη λέξης σβηστά, λιγότερο ηχηρά απ' ότι όταν βρίσκεται άλλου, , απ' όπου και «σίγμα» (σιγώ, σίγημα-σίγμα): σκάλα, καλός.,

Ο φθόγγος Σ(σ), όταν ακολουθούν οι φθόγγοι: β γ δ μ ν ρ λ, καμιά φορά προφέρεται και ως ζ: σμήνος («σμίνος»), ασβέστης («αζβέστις») κόσμος («κόζμος»), Σλήμαν («ζλίμαν»), πλάσμα («πλάζμα»), σγουρός («ζγουρός») ..

Το γράμμα Ν(ν) μέσα στις λέξεις προφέρεται κανονικά. Στο τέλος της λέξης προφέρεται πιο αδύναμα στην ένταση φωνής (σβηστά), όπως συμβαίνει και με το -ς.

Ο φθόγγος ν, όταν ακολουθεί χειλικός φθόγγος π β φ ψ, έχει την τάση να τρέπεται σε μ και όταν ακολουθεί ουρανικός κ γ χ τρέπεται σε γ, πρβ π.χ.: Στη σύνθεση και παραγωγή: συν-γένος > συγγενής, συν-καιρός > σύγκαιρος, συν-χαίρω > συγχαίρω...συν-πάσχω > συμπάσχω, συν-βαίνω > συμβαίνω, συν-φέρω > συμφέρει, συν-ψηφίζω > συμψηφισμός...

Στο λόγο: Την καρέκλα & τηγκαρέρα, την πάω & τημπάω,..

Σημειώνεται ότι:

Α) Τα ληκτικά σύμφωνα -ν, -ς, -ρ, -κ, -μ, -β... διαβάζονται - συλλαβίζονται με το προ αυτού φωνήεν: εκ, εν, συν, πλην, κα-λός, υ-πέρ., α-δάμ... Α-δα-μά-ντι-ος.

Β) Αν έχουμε έκθλιψη ή αποκοπή, τα ληκτικά σύμφωνα διαβάζονται με το φωνήεν της επόμενης λέξης: σ(ε) αγαπώ > σ' αγαπώ = "σα-γαπώ", φέρ(ε) το > φέρ' το.

### Θ) Η ΑΠΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΛΗΚΤΙΚΟΥ -Ν(ν)

**Το ληκτικό -ν στα άρθρα: τον, την, στο αριθμητικό και αόριστο άρθρο «έναν», στην προσωπική αντωνυμία: αυτήν > την και στα άκλιτα «δεν, σαν, μην» άλλοτε φυλάγεται και άλλοτε αποβάλλεται.**

**Αποβάλλεται**, όταν ακολουθεί σύμφωνο εξακολουθητικό (τα ημίφωνα λ μ ν ρ σ ζ, τα μέσα β γ δ και τα δασέα φ θ χ): δεν έχω, μην ακούτε, τον άνθρωπο, τον > δίκαιο > το δίκαιο, τη μάνα > τη μάνα τη ντροπή,.....

**Δεν αποβάλλεται**, όταν ακολουθεί λέξη που αρχίζει από φωνήεν: α, ε, ο, υ, ω, ι, η, από στιγμιαίο φθόγγο : κ, π, τ, από τα συμπλέγματα: μπ, γκ, τσ, τζ, ξ, ψ: τον αέρα, μην ακούτε, δεν είδα, έναν καιρό, δεν μπορώ, μην περάσεις, την πρόφταση, τον τόπο, αυτήν ήθελα...

Δεν αποβάλλεται επίσης το ληκτικό -ν του άρθρου «των», της αντωνυμίας γ' προσώπου «αυτόν, τον» καθώς και στο τροπικό επίρρημα «σαν»: Αυτόν θέλω. Τον βλέπω. Φώναξέ τον. Σαν θάλασσα, των φίλων, σα βαρύ είναι..

Σημειώνεται ότι:

1) Ορισμένοι συγγραφείς δεν αποβάλλουν το ληκτικό -ν στα άρθρα και τα εγκλητικά μόρια και επιρρήματα δεν, μην, επειδή έτσι σε πολλές περιπτώσεις δεν διακρίνεται το γένος των λέξεων που προσδιορίζουν, πρβ: Υποστηρίζει διαρκώς το φίλο του & Υποστηρίζει διαρκώς το(ν) φύλο του.

Το ότι πράγματι είναι λάθος, τουλάχιστον για κάποιες φορές, να παραλείπουμε το ληκτικό -ν, από τα άρθρα και τα εγκλητικά μόρια και επιρρήματα, υπενθυμίζουμε το διπλωματικό επεισόδιο, που συνέβη μεταξύ του Πρέσβη της Τουρκίας και του Υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας, κ. Σαμαρά που έγινε το 1990, επειδή ο πρώτος σε απάντησή του σε προτροπή του δεύτερου έγραψε (επηρεασμένος από την ελληνική γραμματική, που λέει να αφαιρούμε το ν πριν τα δ, γ, μ...): "Φυσικά δε αρνούμαι να συμμορφωθώ....", αντί να απαντήσει: "Φυσικά δεν αρνούμαι να συμμορφωθώ..". Άλλο το "δεν αρνούμαι" (το δεν = όχι = εγκλιτικό μόριο) και άλλο το "φυσικά δε" (το δε = σύνδεσμος = και επομένως, λοιπόν)

2) Πολλοί αρχαίοι Έλληνες σημείωναν ορθογραφικά την αποβολή του ληκτικού -ν με τους κανόνες της αφομοίωσης: ν + κ γ χ = γκ γγ γχ, ν + ν μ λ ρ = νν μμ λλ ρρ, ν + π β φ = μπ μβ μφ.: «ΕΝ ΧΕΡΟΝΗΣΩ > ΕΓΧΕΡΟΝΗΣΩ, ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΟΙ > ΕΜΒΥΖΑΝΤΙΟΙ, ΤΟΝ ΛΟΛΙΣΤΟΝ (των λογιστών) > ΤΟΛΛΟΛΙΣΤΟΝ» (Αττικές επιγραφές 5 π.Χ. αι.)

Περισσότερα βλέπε στα βιβλία

**Α) «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ» Α. Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ**

**Β) «ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ» Α.Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ**

**Γ) «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ» Α. Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ**

**Δ) «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ» Α. Γ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ**

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8°

### ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟ- ΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ

#### 1. ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ

Στην ελληνική γλώσσα, αλλά και σε κάθε άλλη, δεν μπορεί κάποιος να μιλά (ζητά, διατάζει, χαιρετά κ.α.) με ό,τι λέξεις θέλει, καθώς και με ό,τι τρόπο (σύνταξη, ύφος κ.τ.λ.) θέλει, ακόμη και αν γίνεται πλήρως κατανοητός, αλλά ανάλογα με το σε ποιο πρόσωπο λόγου απευθύνεται - μιλά, αφού και π.χ. με άλλες λέξεις και σύνταξη μιλούμε στα μη οικεία, καθώς και στα επίσημα πρόσωπα και αλλιώς στα οικεία (γονείς, αδελφια, φίλος κ.α.), πρβ π.χ.:

σε οικείο: Αντώνη, πως είσαι σήμερα; Πήγαινε έξω.

σε ξένο: Κύριε Αντώνη, πως είστε σήμερα; Πηγαίνετε έξω, παρακαλώ.

κόσμιες εκφράσεις: Είστε απρεπείς. Σας παρακαλώ, κύριε, μου λέτε τι ώρα είναι;

αγενείς εκφράσεις: Λες βλακείες. Ρε, ψιτ κύριος, κοντέ... μου λες τι ώρα είναι;

Έπειτα ο λόγος είναι κάτι όπως και οι στολές, τα φορέματά μας, πρβ π.χ. ότι:

α) Όπως έχουμε επίσημη και ανεπίσημη (πρόχειρη, εργασίας κ.τ.λ.) στολή έτσι έχουμε και στο λόγο και όπως στις επίσημες εμφανίσεις βάζουμε την επίσημη στολή και στο σπίτι ή την εργασία την ανεπίσημη (και αν δεν το κάνουμε, μας χαρακτηρίζουν αγενείς), έτσι γίνεται και στο λόγο. Παρέβαλε π.χ.:

\_Κύριε, είστε καλός.. = για μη οικείους

\_Γιάννη, είσαι καλός.. = για οικείους

β) Όπως έχουμε κοσμήματα στη στολή έτσι έχουμε και στο λόγο, τα κοσμητικά επίθετα, π.χ.:

\_Έδειξε ιώβειο υπομονή. αντί: Περίμενε σαν το γάιδαρο.

γ) Όπως έχουμε "φαντεζί" ή ποικιλόχρωμη κ.τ.λ. φορεσια/στολή, για να κεντρίσουμε ή για να τονίσουμε την προσωπικότητά μας κ.τ.λ., έτσι έχουμε και στο λόγο (= τα εμφαντικά και πομπώδη σχήματα λόγου, όπως θα δούμε πιο κάτω στα λογοτεχνικά και ρητορικά στοιχεία και σχήματα λόγου).

δ) Όπως η κάθε στολή θέλει και ανάλογη τέχνη ή υλικά για να φτιαχτεί έτσι και στο λόγο (= το ειδικό λεξιλόγιο και τα ειδικά συντακτικά σχήματα λόγου που θα δούμε πιο κάτω).

## 2. ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΟΜΙΛΙΑΣ

Οι λέξεις και η σύνταξη με τα οποία θα μιλήσουμε σε ένα πρόσωπο εξαρτάται από την οικειότητα που έχουμε με το πρόσωπο αυτό.

Στα μη οικεία πρόσωπα μιλούμε με το επώνυμο, αν είναι γνωστό και με τους ανάλογους τίτλους ευγένειας ή με τους ανάλογους βαθμούς ιεραρχίας (δηλαδή τα: κύριε, κυρία, δεσποινίς, κύριε πρόεδρε, κύριε λοχαγέ κ.τ.λ.), με πληθυντικό ευγένειας (με το «σεις και με το σας»), και τα ρήματα ευγένειας: παρακαλώ, ικετεύω, ευχαριστώ, επιτρέψτε μου..., αν ζητούμε κάτι, π.χ.:

\_Κύριε πρόεδρε, επιτρέψτε μου να πω το εξής.

\_Δεσποινίς, φέρτε μου, σας παρακαλώ, την αίτησή σας.

\_Κύριε Λιακόπουλε, σας ευχαριστώ.

Οικεία πρόσωπα λόγου λέγονται ή θεωρούνται οι συγγενείς, οι συμμαθητές, οι συνάδελφοι, οι φίλοι κ.τ.λ.

Μη οικεία ή επίσημα πρόσωπα λόγου λέγονται αυτά που δε γνωρίζουμε ή που δεν έχουμε μαζί τους καθημερινές ή συχνές σχέσεις, άρα πρέπει να τους μιλούμε με ευγένεια ή όπως απαιτούν οι καλοί τρόποι ομιλίας. Τέτοια πρόσωπα είναι τα Θεία, η ιεραρχία, οι ξένοι και οι άγνωστοι: Ο κ. Ανδρέας, ο κ. Λιακόπουλος, η κ. Νίκη

Αν κάποιος δεν είναι οικείος μας (δηλαδή δεν είναι συγγενής, καλός φίλος, συνάδελφος κ.τ.λ.) και του μιλήσουμε όπως μιλούμε και στους οικείους μας, δηλαδή του μιλήσουμε σε ενικό αριθμό (π.χ. «Τι κάνεις;», «Μου δίνεις αυτό.» αντί «Τι κάνετε;», «Μου δίνεται αυτό:») και συνάμα χωρίς ορισμένες λέξεις (τους τίτλους «κύριε κυρία, δεσποινίς,... και το «παρακαλώ») που απαιτεί η καθιερωμένη ευγένεια, τότε είναι αγένεια, γιατί έτσι τον οικειοποιούμαι και αυτός μπορεί να μη το επιθυμεί.

Αντίθετα, όταν κάποιος είναι οικείος μας (δηλαδή είναι συγγενής, καλός φίλος, συνάδελφος κ.τ.λ.) και του μιλήσουμε όπως στους μη οικείους (δηλαδή με πληθυντικό κ.τ.λ.), τότε είναι και πάλι αγένεια, για έτσι είναι σαν να μη το θεωρούμε οικείο και τον αποξενώνουμε.

Ειδικότερα:

1. Οι οικείοι (συμμαθητές, συμφοιτητές, συγγενείς κ.τ.λ.) μιλούνε μεταξύ τους με οικειότητα, άρα με τα μικρά τους ονόματα ή το βαθμό συγγένειας ή σχέσης (αδελφέ, φίλε κ.τ.λ.) και χωρίς πληθυντικό ευγένειας, χωρίς το «εσείς και το εσάς», χωρίς το «κύριε» κ.τ.λ.

- \_ Νίκο, έλα να φάμε. Που πας, Μαρία.
- \_ Τι κάνεις, Γιάννη..
- \_ Συνάδελφε, θέλω να μου δώσεις κάτι.
- \_ Μητέρα, θείε και πατέρα ελάτε να συζητήσουμε.
- \_ Ξάδελφε/ κουινιάδο/ γαμπρέ σε θέλω.
- \_ Σύντροφε Δημήτρη, συναγωνιστή Διαμαντή....
- \_ Αδελφέ Ιγνάτιε, τι ώρα έχει εσπερινό.

2. Οι πολίτες μιλούνε ή απευθύνονται προς τις αρχές και το αντίθετο όχι με οικειότητα (γιατί αλλιώς θα φαίνεται αμεροληψία ή δοσοληψία κ.τ.λ.), αλλά με σοβαρότητα, άρα με «το σεις και με το σας», δηλαδή με πληθυντικό ευγένειας, με κλητική μεγεθυντική προσφώνηση («κύριε διοικητά» και όχι «διοικητή», το -α είναι μεγεθυντική κατάληξη), με το «κύριε, κυρία, δεσποινίς, κ. διοικητά»... και το ονοματεπώνυμο, αν είναι γνωστό, με το «παρακαλώ», αν έχουμε εντολή κ.τ.λ.

\_ Τι ενέργειες κάνατε με το θέμα μου, κ. Παπαδόπουλε; (και όχι «Τι έκανες με μένα, Γιάννη»)

- \_ Κύριε δάσκαλε, παρακαλώ πέστε μου πώς πάει η κόρη μου στα..
  - \_ Είδα τον κύριο Δήμαρχο και μου είπε για το θέμα σας.
  - \_ Παρακαλώ περάστε αύριο Πάτερ για το θέμα σας.
  - \_ Παρακαλώ να μου χορηγήσετε Πιστοποιητικό Προϋπηρεσίας.
  - \_ Κύριε Τμηματάρχη, τι έγινε με το θέμα του κυρίου Νικολόπουλου.
- Κυρία Υπουργέ, παρακαλώ υπογράψτε.

3. Οι λαϊκοί μιλούν στους ιερείς και το αντίθετο πάντα με σεβασμό και αγάπη, άρα με πληθυντικό ευγένειας, καθώς και με παράκληση, βαθμούς κ.τ.λ.:

- \_ Σας παρακαλώ πάτερ, μου λέτε πότε θα γίνει η βάπτιση;
- \_ Σας είδα χθες άγιε Ηγούμενε. Τι κάνετε σήμερα.
- \_ Με καλέσατε άγιε Δέσποτα.
- \_ Ευχαριστώ τέκνο μου.

4. Δεν επιτρέπονται οι αγενείς και οι άσεμνες λέξεις με όποιον και αν μιλούμε, γιατί έτσι υποβιβάζουμε το εαυτό μας. Αντί γι αυτές χρησιμοποιούμε:

α) σεμνές λέξεις και με αρνητική σύνταξη, αν απαιτείται, π.χ.:

- \_ Είστε ασεβής, κύριε. αντί: Είσαι ανόητος που βρίζεις τα Θεία..
- \_ Είστε ανάγωγος/ Δεν είστε/ Δε φερθήκατε τίμια. αντί: είσαι άτιμος/ κερατάς.
- \_ Δεν είσατε ωραίος στους τρόπους σας κύριε Γιάννη.
- \_ Θα ήσαστε πιο κύριος, αν δε φερνόσατε έτσι.
- \_ Είσαι άτιμος, γρουσουζής, γάιδαρος, κεφάλας.... = άσεμνα
- \_ Είστε άσχημος/ όχι σωστός/ απρεπής... στους τρόπους σας. = σεμνά

β) υπονοούμενο: Το πουλάκι του. αντί: Το τάδε γεννητικό του όργανο.

Ομοίως δεν επιτρέπονται οι «ξενικούρες» και οι «λαϊκούρες».

Όχι π.χ. στα: "μπαμπά ή ντάντι, γέρο, γρά. παπά..", αλλά: "θείε, πατέρα, παππού, γιαγιά, πάτερ"...

5. Οι εντολές, διαταγές κ.τ.λ. δίνονται (τουλάχιστον στα μη οικεία πρόσωπα) όχι με άμεσο ή ευθύ τρόπο, αλλά με έμμεσο ή πλάγιο, δηλαδή:

α) Με παράκληση ή επιθυμία αντί διαταγή ή εντολή:

\_Θα ήθελα να φάω σπιτικό φαγητό. αντί: Βάλε μου να φάω από το φαί που τρως τώρα.

\_Παρακαλώ, θα ήθελα μια φωτοτυπία. Νίκο μου βγάζεις μια.. αντί ευθεία: Βγάλε μου (ρε) Νίκο μια φωτοτυπία.

\_Παρακαλείστε από λήψεως της παρούσης επιστολή να ....

β) Με απάντηση όχι οριστική, αλλά τέτοια όπου το θετικό γεγονός γίνεται υποθετικό ή πιθανολογικό ή ερωτηματικό:

\_Μήπως κάνετε λάθος κύριε Υπουργέ; αντί: Κάνετε λάθος κ. Υπουργέ

\_Μου φαίνεται ότι σε είδα χθες στο καμπαρέ; αντί: Σε είδα χθες στο καμπαρέ.

\_Πήγα μήπως δω τη Μαρία. αντί: Πήγα για να δω τη Μαρία.

γ) Με συμπέρασμα αντί δικαιολογία:

\_Τα βρήκα, άρα τα πήρα. αντί: Τα πήρα επειδή τα βρήκα.

\_Πήγες, άρα τον είδες; αντί: Τον είδες, επειδή πήγες.

δ) Με απρόσωπο σύνταξη αντί ονομαστική ή δεικτικό. Δηλ. όταν μιλούμε με αναφορική ή αόριστη αντωνυμία:

\_Παρακαλείται όποιος το πήρε να το επιστρέψει. Αντί : Γιάννη, φέρτο πίσω.

\_Πρέπει να πάει κάποιος. αντί: Κώστα πήγαινε. Να πας εσύ/ εκείνος..

ε) Με γνώμη (με το «μάλλον, ίσως, πιθανόν»..) και όχι ως γεγονός πραγματικό:

\_Από τα γεγονότα εξάγεται ότι μάλλον έχετε λάθος κ. Υπουργέ.

\_Απ' όσα γνωρίζω, νομίζω ότι κάνετε λάθος.

στ) Με δυνητική υποτακτική αντί ευθεία προστακτική:

\_Μπορείς να πας Κώστα; αντί : Πήγαινε Κώστα ή να πας Κώστα.

6. Δεν είναι σωστό να μιλούμε κολακευτικά (ν' ανυψώσουμε) για κάποιον έναντι και παρουσία άλλου, εκτός αν πρόκειται περί ειδικής τελετής γι αυτό. Ωστόσο, αν αυτό απαιτείται, μιλούμε με απρόσωπη σύνταξη.

### 3. Η ΑΠΡΟΣΩΠΗ ΣΥΝΤΑΞΗ

Απρόσωπη σύνταξη λέγεται αυτή που κάνουμε με σκοπό να μη φανερώσουμε κάποιο από τα πρόσωπα του λόγου μιας πρότασης είτε γιατί δεν είναι σωστό είτε γιατί δεν επιτρέπεται.

Η απρόσωπη σύνταξη σχηματίζεται με τα καλούμενα απρόσωπα ρήματα (ή απρόσωπες εκφράσεις) ή λέγοντας το ρήμα της πρότασης σε γ' πρόσωπο και παραλείποντας το αντικείμενο στα ενεργητικά ρήματα ή το ποιητικό αίτιο στα παθητικά ρήματα, π.χ.:

\_Ο κ. Λιακόπουλος παρακαλείται να παρουσιαστεί στον..... αντί: ο κ. Λιακόπουλος παρακαλείται (από το Γιάννη) να παρουσιαστεί στον..

\_Πρόκειται να πάω εκδρομή! (αντί: Εγώ πρόκειμαι/ προτίθεμαι να..),

\_Εγώ πρέπει/ είναι πρέπει/ είναι ανάγκη.. να δω τον Υπουργό.

\_Παρατηρήθηκε αύξηση της τιμής ψωμιού στην αγορά. αντί: Παρατηρήθηκε (από το Γιάννη ή από μένα) αύξηση...

\_Η άσκηση λύθηκε. Ο Γιώργος νίκησε.

\_Ειπώθηκε ότι ο Μανώλης είναι ο καλύτερος παίκτης.

**Απρόσωπα ρήματα** λέγονται αυτά που συνηθίζονται μόνο στο γ' πρόσωπο και δε φανερώνουν το υποκείμενο τους (τα ενεργητικά) ή το ποιητικό τους αίτιο (τα παθητικά), όπως π.χ. τα: *πρόκειται, πρέπει, μέλει, μέλλεται, συμφέρει, ....*

#### 4. ΤΟ ΠΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ & ΜΕΤΑΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΧΗΜΑ ΛΟΓΟΥ

Σχήμα λόγου προθεραπείας λέγεται η σύνταξη που γίνεται βάζοντας πριν από την πρόταση ορισμένα λόγια με σκοπό είτε να εκφράσουμε την αγανάκτησή ή τη λύπη ή τη χαρά ή τη συμπάθειά μας κ.τ.λ. για εκείνον που είδαμε ή για κείνο που συζητούμε. Τα ίδια λόγια, αν ειπωθούν στο τέλος της πρότασης, έχουμε σχήμα λόγου μεταθεραπείας π.χ.:

\_Να ζήσεις, πρωτομάστορη, τίνος είναι το κιβούρι; Είναι τ' ανέμου, του καπνού και της ανεμοζάλης!

\_Ε' κακόμοιρο! Τούτη η φωτιά που σ' άναψε, ποιος θε να σου τη σβήσει;

\_Η Ευγενούλα απέθανε, η πολυαγαπημένη!

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9°

### Η ΕΚΘΕΣΗ

#### 1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΚΘΕΣΗ

Έκθεση λέγεται η λεπτομερής αφήγηση - καταγραφή στην οποία κατά λογική διάταξη και ορθή διατύπωση, αραδιάζουμε (εκθέτουμε) τις προσωπικές μας γνώσεις, εντυπώσεις, αντιλήψεις, κρίσεις, συναισθήματα, εκτιμήσεις κ.α. για κάποιο θέμα, για κάποιο έκθεμα.

Έκθεση στην επιστήμη σημαίνει η γραπτή αφήγηση για το τι διαπίστωσε ένας επιστήμονας για κάποιο θέμα που ερεύνησε: έκθεση γιατρού, οικονομολόγου, μηχανικού, πραγματογνώμονα, έκθεση πολεμικών γεγονότων κ.α.

Έκθεση στην εκπαίδευση και στις εισαγωγικές εξετάσεις σημαίνει η γραπτή αφήγηση του μαθητή ή του διαγωνιζόμενου για το ποια είναι η προσωπική του γνώση - άποψη για κάποιο θεωρητικό ή κοινωνικό ή ιδεολογικό (έκθεση ιδεών) κ.α. ζήτημα με σκοπό είτε να του γίνουν υποδείξεις για βελτίωση είτε προκειμένου να μην εισαχθεί, επειδή δεν μας αρέσουν οι απόψεις του κ.α.

Έκθεση ετυμολογικά σημαίνει "θέτω εκ(τός) = εκθέτω", άρα: επιδεικνύω, αποκρύπτω, αποκαλύπτω, παρουσιάζω,.. κάτι σε κάποιον που δεν ξέρει, εννοείται για αγορά ή εκτίμηση. *Εκθέτω στον ήλιο = αποκρύπτω, τοποθετώ, παρουσιάζω κάτι στη θέα του ήλιου.*

Εξ αυτού και έκθεση στο εμπόριο σημαίνει η δημόσια επίδειξη (παρουσίαση) προϊόντων (αγροτικών, βιομηχανικών,...) Έκθεση προϊόντων, χειρωνακτικών ή πνευματικών = η στο κοινό παρουσίασή τους, για αγορά ή εκτίμηση. Εκθετήριο ή (εμπορική) έκθεση = το μέρος όπου εκ-θέτουμε = αποκαλύπτουμε... τα εμπορικά προϊόντα. Έκθεση βιβλίου, γλυπτού, ζωγραφικής... Έκθεση αγροτικών μηχανημάτων. \* Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης, Παρισίου...

Η έκθεση σαφώς διαφέρει της περιγραφής και της απογραφής, όμως μπορεί να περιέχει περιγραφικά και απογραφικά στοιχεία.

Ο αποδέκτης της έκθεσης παίρνει πληροφορίες από αυτήν και για τον ίδιο τον εκθέτη (συντάκτη έκθεσης), όπως για τα πιστεύω

του, για τις γραμματικές του γνώσεις κ.α. Ο λόγος που λέγεται: "Πριν εκθέσεις, σκέψου σε ποιόν απευθύνεσαι και τι λες, για να μην εκθεθείς".

## 2. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΛΟΓΟΥ

Η έκθεση λόγου διακρίνεται σε πάρα πολλά είδη, ανάλογα από τη σκοπιά που εξετάζεται, κυριότερα των οποίων είναι:

### 1) Η έκθεση ιδεών

Έκθεση ιδεών λέγεται η γραπτή άσκηση των μαθητών κατά την οποία με σαφήνεια και λογικό ειρμό γίνεται η ανάπτυξη κάποιου θέματος. Η γραπτή διήγηση με τις προσωπικές μας κρίσεις, πεποιθήσεις, αντιλήψεις, γνώσεις, απόψεις.... πάνω σε θεωρητικά ζητήματα, όπως στην ηθική, τη θρησκεία, την πολιτική, την οικονομία... και γενικώς σε κάθε ζήτημα που έχει περισσότερες από μια απόψεις, θέσεις, αντιλήψεις, γνώμες, ερμηνείες....

Η έκθεση ιδεών αποκαλύπτει ή φανερώνει τα πιστεύω μας ή τον τρόπο σκέψης και δράσης ή αντίληψης-εκτίμησης των πραγμάτων.

Από τον τρόπο με τον οποίο ο μαθητής αναπτύσσει το θέμα είναι δυνατόν να προκύψει μια ασφαλής εικόνα των διανοητικών (πνευματικών) δυνατοτήτων του.

(Ιδέα = η προσωπική επινοητική γνώμη, θέση ή αντίληψη για κάτι.. Ιδεαλιστής = αυτός με ειδική γνώμη ή άποψη ή τρόπο ζωής και σκοπό το κοινωνικό όφελος)

### 2) Η έκθεση εμπειρογνομώνων

Έκθεση εμπειρογνομώνων λέγεται αυτή με θέμα πάνω στις φυσικές ή ακριβείς ή καθαρές.... επιστήμες (ιατρική, χημεία, μαθηματικά, φυσική..). Τα όσα ξέρει, είδε, διαπίστωσε.. ο γιατρός, ο οικονομολόγος.... για κάποιο θέμα, σύμφωνα με τα επιστημονικά δεδομένα. Άρα η επιστημονική έκθεση είναι αυτή που αποκαλύπτει ή φανερώνει ή αναφέρει την επιστημονική κατάρτιση ή διαπίστωση.. κάποιου ειδικού.

### 3) Η έκθεση πεπραγμένων (πρακτικό).

Έκθεση πεπραγμένων λέγεται αυτή που καταγράφει ή αναφέρει.... το τι ειπώθηκε ή έγινε.. σε μια επιτροπή ή συμβούλιο, συνέλευση..

### 4) Η έκθεση προσόντων

Έκθεση προσόντων λέγεται αυτή που αναφέρει ή καταγράφει.. τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα που διαθέτει κάποιος.

### 3. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΛΟΓΟΥ

Τα βασικά μέρη στα οποία χωρίζεται η αφηγηματική έκθεση, αν και αυτό δεν είναι και τόσο τυποποιημένο, αφού εξαρτάται από πολλούς παράγοντες ( από το είδος της, από το τι ζητείται, από το τι γνωρίζουμε ή θέλουμε να μαρτυρήσουμε, από το τι θεωρούμε ως βασικό και τι δευτερεύον..), είναι τα εξής:

1) Η επικεφαλίδα

Η με ελάχιστες λέξεις (σε συντομία) περιγραφή του ζητούμενου ή εκείνου που καλούμαστε ν' αναφέρουμε (εκθέσουμε )..., π.χ.: *Η οικονομία. Το θάρρος. Η ανάγκη ή μη του χρήματος..*

Έκθεση Πεπραγμένων...

Θέμα << Περί διανομής ή όχι των νέων κερδών >>

2) Ο τόπος και η ημερομηνία

Αθήνα 10 - 11 - 1992

3) Ο πρόλογος & το θέμα

Πρόλογο κάνουμε, αν απαιτείται. Αμέσως μετά αναφέρουμε το τι γνωρίζουμε για το θέμα ή για ότι μας ζητούν να αναφέρουμε μέσου του τίτλου της έκθεσης, όπως:

α) Η περιγραφή του εκθέματος (πως είναι, τα προσόντα του, οι διαστάσεις του, η καταγωγή του, οι απαιτήσεις του κ.τ.λ., ανάλογα με το θέμα)

β) Ο ορισμός και η ερμηνεία του θέματος. Δηλ. εδώ λέμε το τι είναι κάτι ή την ερμηνεία ενός ρητού, αν πρόκειται για έκθεση ιδεών. Π.χ. στο θέμα "Τεχνική και πολιτισμός", λέμε: τεχνική είναι αυτό κι' αυτό.. πολιτισμός είναι αυτό.... κι' αυτό.... Στο θέμα: "Γνώθι σ' αυτόν", δίδουμε την ερμηνεία του ρητού.

γ) Πώς λειτουργεί ένα μηχάνημα, με τι κόστος,... ή πώς λειτούργησε ή έπραξε.

δ) Οι ωφέλειες και οι βλάβες (παροχές). Π.χ. στο θέμα: Ωφέλησε ή έβλαψε η χρήση του τάδε φαρμάκου, εξετάζουμε τα βασικά επιχειρήματα που στηρίζουν το πρώτο σκέλος του θέματος (ωφέλειες) και στη συνέχεια το δεύτερο (βλάβες). Γενικώς τα υπέρ και τα κατά.

ε) Παραδείγματα και μαρτυρίες για την αντικειμενική ορθότητα της επιχειρηματολογίας μας και όχι μόνο να παραθέτουμε την προσωπική μας άποψη. Γνώμες ειδικών, ερμηνείες δικαστηρίων, παροιμίες..

στ) Η νομική, η ηθική και η ιστορική υπόσταση.

.....

4) Ο επίλογος

Επίλογος γίνεται, αν απαιτείται. Στον επίλογο αναφέρονται το συμπέρασμα ή το ηθικό δίδαγμα, καθώς και το τι προτείνουμε (οι προτροπές ή οι οδηγίες,...), ανάλογα με το είδος της έκθεσης.

#### 4. ΛΑΘΗ ΕΚΘΕΣΗΣ

Θέματος & ουσίας (περιεχομένου). Είμαστε εκτός θέματος, όταν μιλούμε π.χ. για την Πλατεία Ομόνοιας ενώ μας ζητούν να μιλήσουμε για το συναίσθημα «ομόνοια» (= η ομοψυχία). Είμαστε επί της ουσίας, όταν μιλούμε συνέχεια π.χ. για τις σπουδαίες ιδιότητες, βλάβες... κάποιου φαρμάκου αντί για τις δευτερεύουσες ή το πόσο κοστίζει, ποιανού εργοστασίου είναι...

Απογραφής & πληρότητας. Είμαστε ελλιπείς, όταν δεν καταγράφουμε π.χ. όλα τα αντικείμενα που βλέπουμε ή όλες τις ωφέλειες ή όλες τις βλάβες ενός φαρμάκου... Είμαστε πλήρεις, όταν μιλούμε π.χ. όχι μόνο για τα καλά ή μόνο για τα άσχημα (μειονεκτήματα), αλλά και για τα δυο (πλεονεκτήματα – μειονεκτήματα), εκτός εάν ζητείται μόνο το ένα. Η ολόπλευρη κάλυψη ή πλήρη εικόνα ενός θέματος δεν είναι μόνο το να πούμε τα συν (θετικά στοιχεία) του, αλλά και τα μείον (αρνητικά), εκτός και δεν υπάρχει το ένα. Συνήθως τα γεγονότα έχουν καλά και άσχημα στοιχεία. Το να πούμε μόνο τα μιν είναι καταστροφολογία ή αγόρευση (= δικανικός λόγος, όπου υπάρχει σκοπιμότητα, άρα εκεί «επιτρέπονται» αυτά). Τα καλά είναι άσχημα για κάποιον και καλά για άλλον. Ομοίως και τα άσχημα. Γενικώς είμαστε πλήρεις, όταν απαντούμε σε όλα τα ερωτήματα: **τι; ποιός, ά, ό;, ποιανού", ποιόν ή από ποιόν, ά, ό;, πόσο;, πώς;, πότε;, πού;, γιατί; Δεν πρέπει επίσης να βγάζουμε τον εαυτό μας έξω από τις ευθύνες, τα καλά παραδείγματα κ.τ.λ. που αναφέρουμε.**

Κρίσης και ωριμότητας. Είμαστε λάθος στην κρίση και ανώριμοι, όταν αυτά που λέμε δεν είναι λογικά, καθώς και όταν μιλούμε με παιδική αφέλεια.

Επεξήγησης, σαφήνειας και ζωτικότητας (ζωντάνιας). Δηλ. όταν τα παραδείγματα που φέρνουμε, για να επεξηγήσουμε μια πράξη ή κατάσταση είναι εντελώς λάθος ή μη έντονα και εκφραστικά, καθώς και όταν ο όλος λόγος μας δε λέγεται ξεκάθαρα, αλλά με υπονοούμενα, αινίγματα, γρίφους και προφητισμούς. Ομοίως όταν δεν πολυλογούμε ή δε λέμε λόγια περισσότερα απ' όσα πρέπει, με συνέπεια να ζαλίσουμε τον ακροατή μας, άρα να τον κάνουμε να χάσει την αλληλουχία και το νόημα των προτάσεων. Όχι πολλά λόγια και μεγάλες ανασκοπήσεις, αλλά λακωνικά.

Σωστής συμπερασματολίας (συμβουλής, οδηγιών...) Δηλ. όταν δε βγάζουμε λάθος ή αστήρικτα συμπεράσματα ή όταν δε δίνουμε λάθος συμβουλές. Οι απόψεις (γνώμες, συμβουλές και εντυπώσεις) να είναι με επιχειρήματα και δικαιολογίες "του κανόνος" και όχι "του σοφισμού" (δολοπλοκίες) ή προφητείες(μαντέψεις). Χωρίς γενικότητες (δεν κατατάσσουμε στο συμπέρασμα μας όλους τους ανθρώπους ή τα πράγματα).

Αφηγηματικής ενότητας και αλληλουχίας. Δηλ. όταν τα γεγονότα καταγράφονται χρονικώς και τα συμπεράσματα έρχονται κατόπιν του αλληλοσυσχετισμού των μαρτυριών, των πράξεων... Άρα όταν δεν υπάρχουν χάσματα ή παρεκβάσεις. Προσεγμένη μορφή είναι ο λόγος με ιεράρχηση και διάταξη του υλικού (γεγονότων) και όχι η πρωτοτυπία στην παρουσίαση. Κάθε παράγραφος και πρόταση πρέπει να είναι στη θέση της, ώστε το νόημα που εκφράζει να έρχεται ως συνέπεια εκείνων που προηγήθηκαν. Η παρουσίαση των γεγονότων να είναι με χρονική σειρά, εξήγηση και σύνδεση. Με υπογράμμιση των κυριότερων σημείων είτε με το ύψωμα φωνής στην προφορά είτε με ρητορικά σχήματα λόγου και με την υπογράμμιση στο γραπτό λόγο. Οι λέξεις σύνδεσμοι (και, ή, άρα, άμα, επειδή.... ) και τα συνδεδετικά επιρρήματα (καθώς, επίσης, ωστόσο, επομένως..) είναι η σπονδυλική στήλη, οι σπόνδυλοι, τα "γρανάζια", σύνδεσης των προτάσεων του λόγου, άρα αυτό που διευκολύνει στην ορθή συντακτική άρθρωση του λόγου, καθώς και στη σαφέστερη και εντυπωσιακότερη διατύπωση των γνώσεων ή σκέψεων μας.

Αφηγηματικής περιγραφής & εκφραστικής (γλωσσικής και γραφικής) σαφήνειας. Δηλ. όταν αυτά που λέμε δεν είναι εύστοχα και σαφή ( δε γίνονται εύκολα κατανοητά), λόγω κακού χειρισμού της γραφής και της γλώσσας. Όχι μαργαριτάρια, όπως τα: Μαλακία αντί μαλακιά, αποκατάσταση αντί εγκατάσταση, κλητορύθρα αντί κλητορεία .....

Επικυρωτικά & επιχειρηματολογίας. Δηλ. όταν λέμε μια γνώμη χωρίς επιχειρήματα ή χωρίς την επικύρωσή της με γνώμη αναγνωρισμένου κύρους πολιτικό, δικαστικό..., ανάλογα, καθώς και με ρητά ή παροιμίες, π.χ.: *Σύμφωνα με τον Πυθαγόρα "Ουδείς είναι ελεύθερος, όταν δεν είναι κύριος του εαυτού του"....."Πας ο ποιών την αμαρτίαν, δούλος έστι της αμαρτίας"*, λέει ο ευαγγελιστής Ιωάννης, άρα.....

Ιδεολογίας (για έκθεση ιδεών) & Επιστημονικότητας (για λοιπές εκθέσεις).

ΓΛΩΣΣΙΚΑ:

α) Διγλωσσίας ή γλωσσικής ομοιογένειας, δηλ. όταν υπάρχει ανάμειξη αρχαίας και νέας γλώσσας, καθώς και ιδιωμάτων, διπλοτυπιών και ξένων λέξεων, π.χ.:

κρητικά: Είναι τσι απλός σου. Θέλω χοχλιούς.

κοινά: Είναι της αδελφής σου. Θέλω σαλιγκάρια.

\* Πήγα εις την Αθήνα" > "Πήγα στην Αθήνα".

Όλες οι αρχαίες λέξεις επιζούν σήμερα, όμως μερικές με άλλη μορφή (= κλίση).

αρχαία: τάξις, τάξεως.., οντότης, οντότητος,... Ελλάδα, Ελλάδος....

νέα: τάξη, τάξης.. οντότητα, οντότητας, Ελλάδα,...

Οι ξένες λέξεις δεν επιτρέπονται, πλην οι καθιερωμένες ορολογίες, που λέγονται με επεξήγηση ως παράθεση: *Το μίτιγκ (meeting = συνάντηση) έγινε στο Παρίσι.*

β) Φραστικά. Φραστικώς αρμόζοντας λόγος είναι ο λόγος όχι μόνο με μη προσβλητικές και άσεμνες λέξεις, αλλά και σύμφωνα με τα ευγενή ή ευπρεπή σχήματα λόγου.

σε κύριο: Σας παρακαλώ, κλείνετε την πόρτα. Παρακαλώ, κάνετε ησυχία.

σε οικείο: Κλείσε την πόρτα. Κάνετε ησυχία.

απρεπής λόγος: Κλώτσα την πόρτα. Σκάστε.

γ) Συντακτικά (διάταξης ή δομής πρότασης & λόγου), δηλ. όταν οι προτάσεις και ο όλος λόγος μας δεν είναι σωστά συνταγμένοι, άρα να μη βγαίνει το νόημα άνετα.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ - ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ, Π.Χ.: αίτημα αντί έτοιμα, μήλα αντί μίλα, καλό αντί καλώ

ΠΕΡΙΠΤΟΛΟΓΙΑΣ Η ΛΑΚΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ, δηλ. όταν λέμε πάρα πολλά λόγια ή αντίθετα λίγα, με συνέπεια να μη βγαίνει άνετα το νόημα

## 6. Η ΕΚΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΑΓΟΡΕΥΣΗ

Η αγόρευση είναι ομιλία που εκφωνείται δημόσια και συνάμα έχει σκοπό να καταγγείλει ή να προωθήσει κάτι, υλικό ή πνευματικό, του ομιλητή. Επομένως για να το επιτύχει ή για να κερδίσει την εύνοια των ακροατών, χρησιμοποιεί όλα τα μέσα της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας, της κοινωνιολογίας, της οικονομίας κ.τ.λ. (ωραία φωνή, ωραία λόγια, καλοπιάσματα, χαιρετούρες, σοφικισμούς...), άρα προϋποθέτει άλλη σύνταξη και εκφώνηση από την έκθεση. Προϋποθέτει ομιλία όπου θα υπάρχει κατ' αρχήν ο χαιρετισμός μετά οι εκφωνήσεις, το θέμα συζήτησης... και συνάμα εκφώνηση με ζωηρά χρώματα

φωνής, εντυπωσιακές λέξεις και σχήματα λόγου, επιχειρήματα, καλλολογικά στοιχεία (κοσμητικά επίθετα, προσφωνήσεις, ύμνους, κολακείες...), για να συγκινήσει ή να πείσει.

Η έκθεση δεν είναι αγόρευση, αλλά απλώς μια επιστημονική καταγραφή. Το τι ξέρουμε ή είδαμε ή πιστεύουμε κ.τ.λ. για κάτι, υλικό ή πνευματικό, δικό μας ή άλλου. Συνεπώς ο σκοπός της έκθεσης δεν είναι να προωθήσει κάτι, αλλά να παρουσιάσει, άρα δε χρειάζεται κολακείες, αληθοφανή επιχειρήματα, προλόγους κ.τ.λ. Γίνεται απλώς με κατανοητή (με σωστό χειρισμό της γλώσσας), αναλυτική και πλήρη καταγραφή των γνώσεων. Γίνεται χωρίς ιδιαίτερα σχήματα λόγου. Άλλωστε στην αγόρευση τα ανάλογα στίγματα (χρώματα φωνής) και τα ανεβοκατεβάσματα φωνής (τονισμός ή υποτονισμός των κυριοτέρων σημείων του λόγου) μας βοηθούν ή επιτρέπουν στο να κάνουμε υπερβατές και σύνθετες συντάξεις, κάτι που δε θα φαινόταν κατανοητό στη γραπτή έκθεση.

—Ναι, κύριοι και αδέκαστοι δικαστές και μια και το έφερε ο λόγος, σας αναφέρω και παρακαλώ προσέχτε το, έχω δυο μήνες να το δω...., δεν είμαι εγώ ο υπαίτιος. Ναι, κύριοι και αδέκαστοι δικαστές,...

—Ο αντίδικός μου Γ. Μπασάκης, έξυπνος και δραστήριος, κύριοι ένορκοι, μα μην που πείτε με αυτά που λέει δεν είναι ένοχος, με παραπλάνησε....

Σημειώνεται ότι:

1) Πολλοί δάσκαλοι και καθηγητές λένε ότι ωραία έκθεση είναι αυτή που είναι πολλές σελίδες, δεν περιέχει ορθογραφικά λάθη και όταν γράφεται με πολλά κοσμητικά επίθετα, με πλούσιο λεξιλόγιο και εξωραϊσμό! Ωστόσο αυτό είναι κάπου εξωπραγματικό, γιατί: α) Δεν έχουν σημασία οι σελίδες, αλλά το περιεχόμενο, β) Τα ορθογραφικά λάθη έχουν σπουδαιότητα, μόνο όταν αλλοιώνουν σημασιολογικά το κείμενο, άλλο π.χ. το «Οι κρητικοί αποφάσισαν» και άλλο οι «Οι κριτικοί αποφάσισαν». Τα άλλα ορθογραφικά λάθη προκαλούν απλώς κακή αισθητική εντύπωση (Δηλ. μας δίδουν την εικόνα ότι ο γράφωντας δεν έχει πάει σχολείο, άρα είναι αμόρφωτος,...) και γι αυτό πρέπει να αποφεύγονται. Άλλο όμως αυτό και άλλο να κρίνεται μια έκθεση μόνο από τα ορθογραφικά λάθη. γ) Τα κοσμητικά επίθετα στο λόγο είναι βεβαίως όπως τα κοσμήματα της στολής, όμως ομιλία μόνο με κοσμήματα και ειδικά στην έκθεση, είναι όπως η στολή της αποκριάς ή του τρελού! Ο επιστήμονας πρέπει να εκθέτει σωστά γλωσσολογικώς και ορθογραφικώς, όμως άλλο αυτό και άλλο ο εξωραϊσμός

και η ωραιοποίηση. Ο εξωραϊσμός και η ωραιοποίηση δεν είναι έκθεση, αλλά αγόρευση.

2) Μερικοί δάσκαλοι και καθηγητές λένε ότι ωραία έκθεση είναι αυτή που είναι γραμμένη με πρόλογο, κύριο θέμα και επίλογο. Ωστόσο αυτό είναι σχετικό, αφού σκελετός που θα κάνουμε σε μια έκθεση εξαρτάται από το είδος της. Βεβαίως ο πρόλογος έχει μια χάρη, όμως αυτός έχει αξία ή μπαίνει μόνο σε καλλιτεχνικές (ποιητικές-φιλολογικές) αγορεύσεις και ομοίου τύπου εκθέσεις ιδεών. Ο επίλογος είναι σημαντικός, όμως και αυτός απαιτείται μόνο εκεί που το καλεί το θέμα, αφού ο επίλογος είναι το τι προτείνουμε ή το τι συμπέρασμα βγάζουμε κ.α.

3) Μερικοί δάσκαλοι και καθηγητές λένε ότι ωραία έκθεση είναι αυτή που έχει πρωτοτυπία (το να παρουσιάσουμε κάτι όπως δεν το έχει κάνει κάποιος άλλος) και εξιδανίκευση (το να τονίσουμε τα ωραία αυτού που μιλούμε). Ωστόσο και αυτό είναι κάτι το σχετικό. Η πρωτοτυπία γοητεύει, όμως αυτή απαιτείται μόνο σε καλλιτεχνικούς φιλολογικούς διαγωνισμούς. Η εξιδανίκευση είναι η εμβάθυνση, όμως αυτή απαιτείται μόνο όπου το καλεί το θέμα ή σε βιογραφίες και μυθιστορήματα. Η έκθεση είναι η αληθινή, η πραγματική περιγραφή, η αποκάλυψη της αλήθειας της γνώσης ως έχει, ο καθρέπτης, του τι είναι κάτι, τι παρέχει, πώς το παρέχει, πού το παρέχει και γιατί το παρέχει..... Δίδει ορθές επιστημονικώς και πλήρεις απαντήσεις σε όσα μας ρωτούν ή απαιτείται. Όσα ξέρει και προτρέπει ο γιατρός (ιατρική έκθεση), όσα ξέρει ο μάρτυρας (έκθεση μάρτυρος), όσα ξέρει ο πραγματογνώμονας (έκθεση πραγματογνωμοσύνης) κ.τ.λ.

4) Μερικοί δάσκαλοι και καθηγητές λένε ότι έκθεση είναι λογοτεχνία. Ωστόσο η έκθεση δεν είναι λογοτεχνία, αφού ο σκοπός της δεν είναι αισθησιακός (καλλιτεχνικός), αλλά πληροφοριακός. Λογοτεχνία είναι άλλα έργα: το μυθιστόρημα, το διήγημα, το ποίημα. Αυτό όμως δε σημαίνει και ότι μια έκθεση πρέπει να γίνεται με πρόχειρο (άτεχνο) τρόπο. Η έκθεση πρέπει να αναφέρει με απλό και απέρριπτο λόγο τις απόψεις, πληροφορίες κ.τ.λ. για κάτι. Σημασία στην έκθεση έχει να τα πεις ορθά, κατανοητά και πλήρως και όχι με ρητορικά ή ποιητικά σχήματα λόγου. «Έκθεση ιατρού» = αυτά που γνωρίζει ή προτρέπει ο γιατρός. Εδώ η επιστημονική κατάρτιση μετράει, η σοφία, η γνώση, και όχι τα ωραία λόγια ή τα σχήματα λόγου.

## 5. ΠΟΤΕ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕ Η ΟΧΙ ΤΟ «ΕΓΩ/ΜΟΥ»

Χρησιμοποιούμε τα «εγώ, μου, μας..», όταν κάνουμε ομολογία και συνάμα θέλουμε να δείξουμε με έμφαση ότι δεν είμαστε εγωιστές ή ότι έχουμε ανωτερότητα, π.χ.:

\_Εγώ, κύριοι, το έκαμα. Εγώ έσπασα τον πίνακα.

\_Το κακό έγινε από μένα. Το παιδί μου/ το παιδί το δικό μου το έκανε.

\_ Ο Μανώλης είναι καλύτερος από μένα.

Δε χρησιμοποιούμε τα «εγώ, μου, μας..» , όταν μιλούμε για τον εαυτό μας (γιατί έτσι φαινόμαστε εγωιστές ή έτσι δείχνουμε ότι κάνουμε διαφήμιση ), καθώς και όταν κάνουμε κακή προβολή άλλου (γιατί έτσι φαίνεται εκδίκηση). Στις περιπτώσεις αυτές μιλούμε είτε σε πληθυντικό αριθμό είτε απρόσωπα (σε γ' πρόσωπο):

\_Στην εκπομπή μας, όχι: Στην εκπομπή μου.

\_Λέγεται ότι είναι καλή η εκπομπή μας.

\_Ειπώθηκε ότι είναι κακός άνθρωπος. αντί: (Εγώ λέω ότι) είναι κακός άνθρωπος.

## **6. Ο ΣΩΣΤΟΣ ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ (Ο πληθυντικός ευγένειας και ο ενικός οικειότητας)**

Ο πληθυντικός αριθμός δε χρησιμοποιείται μόνο όταν μιλούμε για πολλά πρόσωπα, αλλά και σε άλλες περιπτώσεις. Μιλούμε με πληθυντικό αριθμό, και μάλιστα επιβάλλεται, είναι ευγένεια, όταν απευθυνόμαστε σε κύρια πρόσωπα (= οι ξένοι, τα θεία και η ιεραρχία), εκτός και μας προτρέψουν να μιλήσουμε στον ενικό. Έτσι δείχνουμε ότι δεν τα οικειοποιούμε, αλλά τα σεβόμαστε, τους αναγνωρίζουμε το κύρος τους (= εξουσία, προσωπικότητα):

\_Κ. Δήμαρχε, παρακαλώ περάστε, σας θέλει ο κ. αντιδήμαρχος.

\_Καλημέρα σας, κ. Διευθυντά.

Αντίθετα είναι αγένεια το να μιλήσουμε με πληθυντικό αριθμό σε οικείο πρόσωπο (= γονείς, συγγενείς, φίλους, γείτονες, συνάδελφοι, συν..), γιατί έτσι θα νομίσει ή έτσι φαίνεται ότι το αποποιούμεθα, αποξενώνουμε, το θεωρούμε ξένο.

\_Ξάδελφε, έχεις ωραίο αυτοκίνητο.

\_Φίλε Γιάννη, έλα να παίξουμε σκάκι.

Σημειώνεται ότι:

1) Ο πληθυντικός αριθμός ευγένειας σχηματίζεται με την προφορά της αντωνυμίας, αν υπάρχει και του κυρίου ρήματος της πρότασης σε γ' πρόσωπο πληθυντικού αριθμού:

\_Πάτερ ημών. Πατέρα μας (ο Θεός).

\_Είσαστε καλός κ. Νίκο. Σας συγχαίρω. Σας προσκαλώ. Με τιμάτε με την παρουσία σας κ. Πρόεδρε. Η εκπομπή του σταθμού μας. Σας κάλεσα για να μου πείτε την αλήθεια. Καλέστε το ασθενοφόρο. Παρακαλώ, εσείς, περάστε. Σας ικετεύω. Σας θέλω, να μου πείτε..

αντί: Πατέρα μου. Είσαι καλός Νίκο. Σε συγχαίρω. Σε προσκαλώ. Με τιμάς με την παρουσία σου Πρόεδρε.....

2) Τα θεία είναι για όλους. Γι' αυτό αναφερόμαστε σε αυτά με πληθυντικό αριθμό ή σε κτητική αντωνυμία: *Κύριε ο Θεός ημών. Σας ικετεύω Κύριε και Θεέ μας.*

3) Τα παιδιά των άλλων θεωρούνται και δικά μας (οικεία), άρα τους μιλούμε πάντα χαϊδευτικά, με ενικό οικειότητας και με κτητική αντωνυμία (προαιρετικά):

\_Παιδάκι μου, πρόσεχε. Με κτύπησες.

\_Αντωνάκη, είδες τη γυναίκα μου;

Αντίθετα τα παιδιά μιλούνε στους οικείους σε ενικό και στους μη οικείους (ξένους, άγνωστους κ.τ.λ.) σε πληθυντικό αριθμό, για να δείξουν έτσι το σεβασμό που τρέφουν γι' αυτούς:

\_Πατέρα, μού λες τι ώρα είναι;

\_Κύριε Γιάννη, μού λέτε τι ώρα είναι;

## 7. ΤΗΛΕΦΩΝΟ ΚΑΙ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ - ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Χαιρετισμός - αποχαιρετισμός λέγεται η φράση που λέμε μόλις δούμε κάποιον ή στον αποχωρισμό, για να του εκφράσουμε τα αισθήματά μας (χαρά ή λύπη μας) που τον είδαμε ή που φεύγει κ.τ.λ. Συνήθως είναι μια ευχή, όπως αυτές που θα δούμε πιο κάτω.

Στο τηλέφωνο μιλά πρώτος όποιος καλείται με τις λέξεις "εμπρός, παρακαλώ, ορίστε".

Χαιρετίζει πρώτος αυτός που πρωτοβλέπει ή αποχωρίζεται κάποιον. Ωστόσο, αν κάνει κάποιος πως δε μας είδε δεν κάνουμε και εμείς το ίδιο, αλλά το αντίθετο, δείχνοντας έτσι ανωτερότητα.

Χαιρετισμοί:

πρωί: Καλημέρα σας. Καλή εργασία. Καλή υπηρεσία..

μεσημέρι: *Χαίρετε*

βράδυ: Καλησπέρα σας.

Αποχαιρετισμοί:

Καλό δείπνο. Να πάτε στο καλό. Χάρηκα για τη γνωριμία. Γεια σας....

Γεια σου και λυπούμαι για τη συνάντηση.

Στο καλό και εύχομαι να μη σε ξαναδώ...

Σε κύριο πρόσωπο: Κ. Δ/ντά καλό σας μεσημέρι. Καλημέρα σας..

Σε οικείο πρόσωπο: Νίκο καλό σου μεσημέρι. Γεια σου..

### 8. Η (ΚΛΗΤΙΚΗ) ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Η προσφώνηση (κλήση) των ονομάτων γίνεται των μεν θηλυκών και ουδέτερων όμοια με την ονομαστική τους, των δε αρσενικών χωρίς το ληκτικό (τελικό) -ς.

θηλυκά: ε, ω Νίκη, μάνα, κυρία..

ουδέτερα: ε, ω παιδί, καθήκον,....

αρσενικά: ε, ω Κώστα, Νίκο... ο Μανώλη(ς) > ε, ω Μανώλη, ....

Εξαίρεση:

1) Τα αρσενικά σε -ος των επιθέτων, των μετοχών και των διγενών ουσιαστικών (ιδιοτήτων-τίτλων) που τη σχηματίζουν σε -ε, για διάκριση τους από θηλυκά και ουδέτερα, που τη σχηματίζουν όμοια με ονομαστική.

αρσενικά: ο κύριος > κύριε (όχι "κύριο", αφού τότε θα ήταν ουδέτερο), ο φίλος > φίλε, ο άνθρωπος > άνθρωπε, ο Υπουργός > Υπουργέ, ο σύμμαχος > σύμμαχε...

\* Κύριε Υπουργέ, παρακαλώ...

\* Φίλε, σύντροφε και σύμμαχε Γιάννη, παρακαλώ...

θηλυκά: η Υπουργός > έ, ώ υπουργός, η διάμετρος > διάμετρος, η μεσόγειος > μεσόγειος.. η φίλη, > φίλη..

\* Κυρία Υπουργός, παρακαλώ..

\* Φίλη και σύντροφος Μαρία, παρακαλώ...

2) Τα αρσενικά σε -ης των διγενών ουσιαστικών (ιδιοτήτων, τίτλων και βαθμών ιεραρχίας), που τη σχηματίζουν σε -ας, για διάκριση από τα θηλυκά που τη σχηματίζουν όμοια με ονομαστική.

αρσενικά: Κύριε Πλωτάρχα, κύριε Διευθυντά, κύριε Δικαστά..

θηλυκά: η τμηματάρχης, η κοινοτάρχης.. ω τμηματάρχης..

### 9. ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ

Ρήματα ευγένειας, λέγονται τα ρήματα που εισάγουμε μια προσταγή ή διαταγή ή δέηση κ.τ.λ., ώστε να δείξουμε έτσι ότι σεβόμαστε το πρόσωπο στο οποίο απευθυνόμαστε και όχι ότι επειδή είμαστε ανώτεροι ή επειδή έτσι μας ήρθε του την επιβάλουμε, όπως π.χ. τα:

ικετεύω, παρακαλώ, θα ήθελα/επιθυμώ... Επιβάλλεται, είναι ευγένεια, να τα λέμε σε όλους, ακόμη και όταν μιλούμε σε οικείους:

\_Σας ικετεύω, ελεήστε με. αντί: Βοήθα με.

\_(Σας) Παρακαλώ (δεσποινίς), κλείνετε την πόρτα.

### 10. ΤΟ ΠΡΟΒΑΔΙΣΜΑ

Όσο αφορά την οικειότητα πρώτα προτάσσονται οι ξένοι και μετά οι οικείοι:

\_Κύριε Μανix, κύριε Παπαδόπουλε..

Όσον αφορά την ιεραρχία πρώτα προτάσσεται ο πρώτος βαθμός ιεραρχίας και ακολουθούν οι άλλοι:

\_Κύριε Πρωθυπουργέ, κύριε Υπουργέ....

Όσον αφορά το γένος, πρώτα προτάσσονται οι γυναίκες, μετά οι άνδρες και τέλος τα παιδιά:

\_Σεβαστεί γονείς, κυρίας Παπαδοπούλου, κύριε Παπαδόπουλε, αγαπητά μας παιδιά...



## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10°

### ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

#### 1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Επιστήμη λέγεται το σύνολο των σωστών, αυτών που μπορεί να αποδειχθούν, γνώσεων, το σύστημα ομοειδών γνώσεων που συνενώνονται λογικά σε ένα σύνολο. Η ταξινόμηση και η ερμηνεία των φαινόμενων, με το να γίνουν γνωστοί οι νόμοι που τους διέπουν.

Επιστήμονας λέγεται αυτός που γνωρίζει άριστα κάτι, μια επιστήμη: ιατρική, οικονομία, γεωγραφία κ.λπ..

Θεωρητικές επιστήμες λέγονται αυτές που έχουν ως αντικείμενό τους τον άνθρωπο και τις ανθρώπινες (κοινωνικές) σχέσεις και συμβάντα: ιστορία, θρησκεία, οικονομία, λαογραφία, ηθική, κοινωνιολογία..

Φυσικές επιστήμες λέγονται αυτές που έχουν ως αντικείμενό τους τα όντα, το περιβάλλον και την κατασκευή ή ανατομία τους: ανθρωπολογία, μαθηματικά, χημεία, ιατρική, γεωγραφία, γεωμετρία..

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η επιστήμη στην έρευνά της είναι: *η ανάλυση, η σύνθεση, η επαγωγή, η παραγωγή και η αναλογία.*

Παρατήρηση:

1) Η λέξη «επιστήμη» στην κυριολεξία σημαίνει αυτό που στέκει, που είναι ορθό, που βεβαιώνεται, άρα που είναι γεγονός, αληθές. Ετυμολογία από το «επί - ίσταμαι». Επιστημονικό = κάτι που στέκει (που είναι ορθό, σωστό, λογικό) στην κριτική των αισθήσεων, κάτι που αποδεικνύεται με πείραμα.

2) Επιστημονική γνώση = αυτή που επ-ίσταται (στέκει, είναι ορθή), σύμφωνα με τις αισθήσεις. Όμως, οι αισθήσεις δε μας λένε ούτε το πως, ούτε το γιατί. Αυτό μας το λέει η φιλοσοφία. Φιλοσοφία είναι η σοφή γνώση, η διανοητική, η σε βάθος και πλάτος, αυτή που είναι αληθής και πλήρη, απαντά και σε όλα τα άλλα ερωτήματα (οι αρχές και ο δημιουργός, το γιατί, το πως). Η αιτία που λέμε π.χ. φιλοσοφία δικαίου, ιατρικής, γραμματικής.... = η σκέψη του δημιουργού, τα αίτια και οι αρχές, σε όλα τα επίπεδα.

#### 2. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Με τον όρο φιλοσοφία οι αρχαίοι εννοούσαν την επιστήμη. Φιλοσοφία = η φιλία, δηλαδή η αγάπη, ροπή κ.τ.λ., προς τη σοφία, δηλ. τη γνώση, τη διάνοια.

Σήμερα με την ονομασία φιλοσοφία εννοούμε τη γνώση που ξεφεύγει από την επιστημονική εμπειρία, όχι όμως τη λογική. Δηλαδή στη φιλοσοφία ανήκουν οι γνώσεις, απόψεις κ.τ.λ. που δεν μπορούμε να αποδείξουμε με μαρτυρίες ή τις επιστημονικούς μεθόδους, με πείραμα, με: *ανάλυση, σύνθεση, επαγωγή, παραγωγή και αναλογία, άρα* στο αντικείμενο της φιλοσοφίας ανήκουν:

«Τα αίτια και οι αρχές των όντων», άρα η απάντηση στο «ποιος ο δημιουργός, που, πως και γιατί δημιουργήθηκε» για κάθε τι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.

— Η φιλοσοφία της μακροζωίας μου είναι να ζω φυσικώς. (= το μυστικό, το αίτιο, η αρχή της μακροζωίας μου είναι...)

— Έχει δική του φιλοσοφία για τη ζωή. (= δικές του αρχές, δικό του τρόπο, δική του σκέψη, δική του αιτιολογία)

«Η πιο βαθιά θεώρηση των πραγμάτων με τη σκέψη», άρα η επιστήμη πάνω από την επιστήμη, σύμφωνα με το Θουκυδίδη.

«Οι γνώσεις, οι σκέψεις για κάθε τι που δεν μπορεί να εξηγήσει η επιστήμη, όπως η μεταφυσική», σύμφωνα με τον Καρτέσιο.

Φιλόσοφος λέγεται ο σοφός, ο ειδικός που έχει ως αντικείμενό του στη σοφία, δηλαδή αυτός που του αρέσει, αγαπά κ.τ.λ. να μελετά, διδάσκει, κ.τ.λ. τη σοφία,

Σοφός λέγεται ο άνθρωπος με σοφία, ο διανοούμενος, ο πεφωτισμένος, αυτός που μπορεί να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα που δεν μπορεί να απαντήσει η επιστήμη, όπως τι είναι ο Θεός, αν υπάρχει ψυχή, πώς και γιατί γεννήθηκε ο κόσμος, ο άνθρωπος κ.α.

Βέβαια, επειδή (πάν)σοφος είναι μόνο ο Θεός, γι' αυτό και (φιλό)σοφος μπορεί να λεχθεί ο κάθε εγκυκλοπαιδικά μορφωμένος, αυτός που ξέρει πάρα πολλά, πιο πολλά απ' ό,τι ξέρει η πλειοψηφία των θνητών.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η φιλοσοφία είναι: η επαγωγική, η παραγωγική, η αναλυτική περιγραφική, η διαλεκτική, η φαινομενολογική αναγωγή, η ενόραση, η ερμηνευτική, η απορριπτική. Κλάδοι της φιλοσοφίας:

1) Η γ ν ω σ ι ο λ ο γ ί α.

Ερευνά την εμπειρία του νου, δηλ.:

α) Τον τρόπο δημιουργίας της γνώσης και των πηγών της. Δηλ. αν οι γνώσεις προέρχονται από τις αισθήσεις ή τη νόηση.

β) Την αξία των γνώσεων. Δηλ. αν οι γνώσεις είναι αντικειμενικές ή όπως μας φαίνονται ή διάφορες.

γ) Μέχρι ποίου σημείου φθάνουν οι γνώσεις μας. Δηλ. αν μπορούμε να γνωρίσουμε την ουσία των όντων.

/.....

2) Η ο ν τ ο λ ο γ ι α ή μ ε τ α φ υ σ ι κ ή. Περιλαμβάνει θέματα που βρίσκονται έξω από την περιοχή της εμπειρίας, όπως:

α) Αν υπάρχει μετά θάνατο ζωή (αθανασία της ψυχής)

β) Την ουσία των όντων και ολοκλήρου του κόσμου. Δηλαδή αν ο κόσμος είναι πνεύμα ή ύλη ή και τα δυο κ.α.

γ) Το τι είναι πριν και μετά τη ζωή.

δ) Τα θεία και οι υπερφυσικές δυνάμεις.

/.....

3) Η α ξ ι ο λ ο γ ι α ή η θ ι κ ή. Ερευνά τις πάσης φύσης ιδέες και αξίες. Ηθικές, καλλιτεχνικές, θρησκευτικές, πολιτικές....Τι είναι: αλήθεια, θάρρος, πατρίδα, ηθική, πολιτική, αρετή, σωστό, οικογένεια...

Άρα η σημασία της φιλοσοφίας είναι πολύ μεγάλη, αφού αυτή ορίζει το ηθικό νόημα της ζωής και διατυπώνει αρχές, σύμφωνα με τις οποίες ο άνθρωπος πρέπει να ρυθμίζει τη ζωή του, τη συμπεριφορά του και προς τον εαυτό του και προς τους άλλους. Είναι αυτό που ικανοποιεί την τάση του ανθρώπου να μαθαίνει, να ασκεί το πνεύμα του, να καθησυχάζει τις ορμές και τα πάθη του και να φέρνει αρμονία και γαλήνη στη ψυχή του (Β. Τόγια - Ε. Ρούσου)

Τα βασικά δόγματα-αντιθέσεις της φιλοσοφίας είναι ο ιδεαλισμός και ο υλισμός.

Ο ιδεαλισμός αρνείται την ύπαρξη πραγμάτων ανεξαρτήτων από το εγώ. Θεωρεί ως ουσία του κόσμου την ιδέα, το πνεύμα. Η ηθική θεωρείται ότι κατάγεται από τον έμφυτο νόμο και πως η γνώση πηγάζει από το νουν.

Ο υλισμός δέχεται ως μόνη αλήθεια, ως ουσία του κόσμου, την ύλη και το πνεύμα είναι η έκφρασή της. Η ηθική θεωρείται ως γέννημα της ανάγκης για τη συγκράτηση και συντήρηση των κοινωνιών. Η γνώση θεωρείται σαν προϊόν των αισθήσεων.

### 3. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ & ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥΣ

Κυριότερες αρχαίες ελλ. φιλοσοφικές σχολές είναι οι εξής (με σύντομη φιλοσοφική ανασκόπηση):

1) Η λογική ή εμπειρική φιλοσοφία

Λογική φιλοσοφία λέγονται αυτοί που απέρριψαν τους μύθους και τις πρόχειρες πρωτόγονες αντιλήψεις και αναζήτησαν να ανεύρουν την αλήθεια και την αρχή του κόσμου με σοβαρότητα και λογική σκέψη. Τη λογική που βγαίνει από την εμπειρία της έρευνας, την ανάλυση και την *α π ό δ ε ι ξ η με το π ε ί ρ α μ α*, όταν ερευνούμε τη φύση των όντων, τα αίτια και τις αρχές.

Μιλήσιοι: Θαλής, Πυθαγόρας, Αναξίμανδρος

Ελεάτες: Ξενοφάνης, Παρμενίδης, Ζήνων

Λοιποί: Ηράκλειτος, Εμπεδοκλής, Λεύκιππος, Δημόκριτος, Αναξαγόρας, Ευκλείδης, Αρίσταρχος, Αρχιμήδης..

Ο Πυθαγόρας ανακάλυψε πρώτος τα μαθηματικά και τη μαθηματική αρμονία-σύσταση του κόσμου. Επίσης την αθανασία της ψυχής. Η θεωρία της μετεμψύχωσης είναι των Ορφικών. Ο Ζήνων ο Ελεάτης ανακάλυψε την "εις άτοπον απαγωγή". Ο Λεύκιππος ανακάλυψε την ατομική θεωρία. Ο Αρίσταρχος ο Σάμιος πρώτος δίδαξε ότι η γη κινείται περί τον άξονα της και περί τον ήλιο. Ο Αρχιμήδης εφεύρε το μοχλό και τη μηχανική, Ο Ευκλείδης τη γεωμετρία.....

2) Σ ο φ ι σ τ ι κ ή φιλοσοφία

Σοφικιστική φιλοσοφία λέγεται η υποκειμενική θεώρηση: *Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος, Ιππίας*.. Για τους σοφιστές δεν υπάρχουν αξίες, άρα αντικειμενική αλήθεια, αλλά υποκειμενική, ανάλογη με το συμφέρον ή την κοινωνική θέση ή το θρησκευτικό, πολιτικό, εθνικό, συναισθηματικό ... υπόβαθρο ή δόγμα καθενός. Καλό π.χ. για κάποιον είναι μόνο όταν ωφελεί τον ίδιο, για άλλον όταν ωφελεί όλους, για άλλους όταν βλάπτει τους άλλους...Κατόπιν αυτού, μοναδική βάση κάθε γνώσης είναι η προσωπική για τον καθένα δογματική ή η αισθησιακή αντίληψη και η επιτυχία της ρητορείας (του λόγου) είναι η γνώση του υπόβαθρου των αντιπάλων ή των κριτών μας. Κάθε άνθρωπος καταλαβαίνει ή μπορεί να αναλωθεί με λόγια ή έργα μόνο από την πλευρά που δε θίγεται ή και από αυτή αρκεί να του αντικαταστήσεις την απώλεια με άλλη που καταλαβαίνει. Ένας θρησκόληπτος αδικημένος οικονομικά υποχωρεί όταν τον δικαιώσεις ηθικά.. Όποιος δεν καταλαβαίνει με ηθική, καταλαβαίνει με χρήμα, όποιος δεν καταλαβαίνει με πολιτική καταλαβαίνει με θρησκεία, όποιος δε δωροδοκείται με 10 δωροδοκείται με 100, όποιος δεν καταλαβαίνει κομμουνιστικά καταλαβαίνει καπιταλιστικά..... λέμε σήμερα.

Σ ο φ ι σ τ ή ς λέγεται ο άνθρωπος που με τη σοφία του μπορεί να σου αποδείξει με λόγια το αντίθετο απ' ό,τι είναι η πραγματική αλήθεια, για κάποιο θεωρητικό θέμα, άρα ο δολο(λογο)πλόκος. Αυτός που σκαρφίζεται, ο παρασοφικός.

3) Η θ ι κ ή φιλοσοφία (σ ω κ ρ α τ ι κ ή)

Ηθική φιλοσοφία λέγεται η του κανόνα, η αντίπαλη ή αντίθετη της σοφιστικής: *Σωκράτης-Πλάτωνας, Αριστοτέλης, Θεόφραστος, Ισοκράτης..*

Για τους σωκρατικούς φιλόσοφους υπάρχουν αξίες και αλήθεια υποκειμενική, πραγματική, που είναι ίδια για όλους τους ανθρώπους, και όχι ανάλογα με το συμφέρον ή το υπόβαθρο κάποιου. "Ό,τι είναι καλό για τον έναν είναι καλό για όλους... Κατόπιν αυτού "γνώθι σ' αυτόν", δηλ. αν θες να μάθεις τους άλλους μάθε τον εαυτόν σου. Το ότι κάποιος κάποτε λέει διαφορετική άποψη για κάτι από άλλον είναι ή από άγνοια ή από δολιότητα, οπότε αλίμονο στην κοινωνία, αν η φιλοσοφία οδηγείται από δόλιους, ως οι σοφιστές.

#### 4) Η σ τ ω ι κ ή φιλοσοφία

(Ζήνων 33 - 262 π.Χ., Κλεάνθης, Χρύσιππος 280 - 210 π.Χ., Παναίτιος 185 - 109 π.Χ., Ποσειδώνιος 135 - 51 π.Χ.,...) Σ τ ω ι κ οί φιλόσοφοι λέγονται αυτοί που πιστεύουν ότι οι άνθρωποι πρέπει να ζουν σύμφωνα με τη φύση και τη λογική, άρα με απλότητα και ήθος, με απάθεια ή αποχή από τις ηδονές, ( που κάνουν τον άνθρωπο να υποφέρει, επί καλού ή επί κακού), με ειρήνη, φρόνηση, εγκράτεια και κοινοπολιτειακή ζωή (αφού λαοί και άνθρωποι είναι συγγενείς), με πολιτική και επιστημονική δραστηριότητα (για να επιβάλει τις φυσικές ή λογικές αρχές της ζωής, αλλά και για να μη βρίσκονται απροετοίμαστοι στα συμβάντα της ζωής), με ελεύθερη βούληση... Δίδασκαν σε στοές, απ' όπου και στωικοί, γιατί έτσι ήθελαν να δείξουν την αποχή από τις ηδονές του σπιτιού. Στοά = το στόμιο, το απλό σπίτι όπως η σπηλιά.

#### 5) Ε π ι κ ο ύ ρ ε ι ο ς φιλοσοφία

Η επικούρειος φιλοσοφία (από το όνομα του ιδρυτή της σχολής Επίκουρο, 341 - 270 π.Χ.) είναι η αντίθετη της στωικής. Για τους επικούρειους ο άνθρωπος πρέπει να ζει με μεγάλη ευδαιμονία, σωματική, υλική, πνευματική, άρα με αποχή από την πολιτική, τα μίσση, τους πολέμους... και κάθε τι, ακόμη και την κρίση, που ταράζει τη ψυχή και το σώμα. Για τους επικούρειους: Δεν υπάρχει μεταφυσική, ο κόσμος ήταν και θα είναι ο ίδιος. Η ζωή είναι αίσθηση και αφού ο θάνατος αφαιρεί την αίσθηση, δεν πρέπει να μας φοβίζει. Η φιλία φέρνει τη γαλήνη, άρα οι λαοί και τα μέλη της κοινωνίας θεωρούνται ισότιμα, φίλοι, άσχετα αν είναι δούλοι ή εταίρες ή πλούσιοι.. άλλως χαλούμε τη γαλήνη μας, άρα την ευτυχία.

#### 6) Η σ κ ε π τ ι κ ι σ τ ι κ ή φιλοσοφία

Σκεπτικιστική φιλοσοφία λέγεται αυτή που πιστεύει ότι ο άνθρωπος για να είναι ευτυχής πρέπει να αποφεύγει την κριτική, να σιωπά και να μη λέει τίποτε με βεβαιότητα, αφού υπάρχουν πολλές

και εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για τα πράγματα. Ο σκεπτικισμός γενικά είναι η αμφιβολία για τη δυνατότητα και το κύρος της γνώσης. (Πύρρων (360 - 270 π.Χ), Αρκεσίλαος (316 - 242 π.Χ., Καρνεάδης (214 - 129 π.Χ.),...

7) Η κ υ ν ι κ ή φιλοσοφία (Αντισθένης)

Πιστεύει ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει με αρετή και για να το επιτύχει πρέπει να απαλλαγεί από τις εξωτερικές ανάγκες, να γίνει λιτός σαν κύων (= σκύλος), δηλ. αυτάρκης, εντελώς φυσικώς. Τα πάντα στη ζωή τους οι κυνικοί τα βλέπουν ως φυσικά.

8) Η η δ ο ν ι κ ή φιλοσοφία (Αρίστιππος)

Πιστεύει ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει με ευδαιμονία, με ηδονή, όχι όμως όποια νά 'ναι, αλλά εκείνη που διέπεται από το λόγο και τη σύνεση. Υψίστη ηδονή είναι η πνευματική.

Σημειώνεται ότι:

A) Από τις ως άνω φιλοσοφικές σχολές ξεπήδησαν κατόπιν όλες οι νεότερες μεσογειακές και ευρωπαϊκές: Χριστιανισμός, Μασονισμός...

B) Οι ως άνω σχολές έχουν ξέχωρη άποψη για κάθε θέμα, όπως π.χ. η γλώσσα για τους κυνικούς είναι δημιούργημα της φύσης, μίμηση της φωνής των όντων, ενώ οι σοφιστές πιστεύουν ότι είναι τεχνικό ανθρώπινο δημιούργημα (η λέξη θεωρείται τυχαίος συνδυασμός φθόγγων που τους αποδόθηκε ένα νόημα)....

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11°**

### **ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ**

#### **1. Η ΚΑΛΗ ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΑΛΕΝΤΟ , ΑΛΛΑ ΓΝΩΣΗ**

Η γλώσσα και συνεπώς και η λογοτεχνία δεν είναι ταλέντο ή κάτι το έμφυτο ή θέμα προσωπικών ικανοτήτων και ευφυΐας κ.α., όπως λένε μερικοί, αλλά επίκτητη δραστηριότητα. Έμφυτα είναι μόνο το μυαλό και τα στοματικά όργανα, δώρο της Φύσης, του Θεού. Το παιδί δεν γεννιέται γνωρίζοντας να μιλά ελληνικά ή αγγλικά ή γαλλικά κ.τ.λ., αλλά αυτή τη μαθαίνει από τους γονείς του. Ό,τι γλώσσα μιλούν οι γονείς, τη ίδια μιλά και το παιδί.

Ομοίως κάνουν και στην Αγγλία και παντού, μόνο που στην Αγγλία π.χ. λένε "γκούτ μόρνινγκ Τζόν (good morning Mr. John )"... αντί για "Καλημέρα κ. Γιάννη"..

Κατόπιν αυτού ό, τι ακούει ή ό,τι διδαχθεί ένας μαθητής, τα ίδια λέει. Αν ακούσει ή διδαχθεί σωστά μια γλώσσα, μετά τη μιλά σωστά, αν λάθος, τη λέει λάθος.

Σαφώς η γλώσσα, ο λόγος, δεν είναι μόνο το σύνολο των λέξεων μιας γλώσσας, αλλά και οι κανόνες με τους οποίους συντίθενται και μεταβάλλονται σχηματίζοντας τις προτάσεις ενός λόγου, καθώς και οι καλούς τρόποι ομιλίας κ.α. Προ αυτού , όποιος διδαχθεί σωστά αυτούς τους κανόνες σύνταξη και κλίσης των λέξεων, καθώς και τους σωστούς καλούς τρόπους ομιλίας, γίνεται λογοτέχνης.

Βέβαια συνάμα χρειάζεται και η εξάσκηση.

Για τον ίδιο λόγο:

1. Ο ωραίος λόγος είναι απόρροια (συνέπεια) των εξής παραγόντων:

- α) Της άριστης γνώσης της γλώσσας,
- β) Της άριστης γνώσης του θέματος που καλείται να αναπτύξει κάποιος.
- γ) Της εξάσκησης

Μα, αν δεν ξέρουμε τι είναι κάτι, προτερήματα και ελαττώματα....., τότε τι να κρύψουμε και τι να εμφανίσουμε ή πώς να διαλαλήσουμε ή να εκθέσουμε; Μα, αν δεν ξέρουμε καλά τη γλώσσα και αν δεν κάνουμε εξάσκηση, τότε πως να πούμε ωραία και κατανοητά αυτό που γνωρίζουμε ή πώς να αποκτήσουμε δεξιότητες λόγου ή ευγλωττία? Μα, άμα δεν ξέρουμε τους κανόνες ποίησης τότε πώς να φτιάξουμε ένα ποίημα... Μα, άμα δε μας πει κάποιος τα μυστικά μιας τέχνης ή ενός πράγματος, πως θα τα μάθουμε; Με μαντική ή καφετζού;

Έπειτα άλλοι πιστεύουν στον Αλλάχ, άλλοι στο θεό, άλλοι στο Βούδα κ.α., άρα άλλη ηθική έχει ο ένας άνθρωπος και άλλη ο άλλος, άλλη επιστημονική αντίληψη έχει για την οικονομία ο κομμουνιστής και άλλη ο καπιταλιστής, άλλη ηθική ο χριστιανός και άλλη ο μωαμεθανός... Ομοίως για τους μεν η οικονομία πρέπει να είναι σοσιαλιστική, για τους άλλους φιλελεύθερη κ.α., άρα όλα στη ζωή έχουν διάσταση ανάλογα με τα πιστεύω του καθενός σε πολιτικό, ηθικό και θρησκευτικό δόγμα.

Κατόπιν όλων των ως άνω μαθαίνουμε στο μαθητή, τα εξής:

A) Άριστα επιστημονικά τα προς ομιλία ή έκθεση ή αγόρευση θέμα.

Φροντίζουμε για τη θεωρητική και επιστημονική του κατάρτιση, για να μπορεί να δίνει σωστές ή ανάλογες απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα: τι;, ποιος;, πού;, πώς;, πότε;, γιατί; με τι; .., άρα: 1) Το τι είναι κάτι (ο ορισμός). 2) Τη δομή και την περιγραφή του. 3) Τι προσφέρει και τι δεν προσφέρει (προτερήματα, ελαττώματα & παροχές). 4) Τον τρόπο που ενεργεί ή παθαίνει. 5) Την κατάσταση που βρίσκεται ( ηλικία, βάρος, όγκο, σχήμα, μέγεθος...) και την εξέλιξή του. 6) Τις ανάγκες του. 7) Τις ηθικές και κοινωνικές του αξίες ....κ.τ.λ.

B) Άριστα τη γλώσσα, δηλαδή:

α) Το σωστό λεξιλόγιο. Τα μέρη λόγου και τη σωστή ή σύγχρονη μορφή ( κλίση, καταλήξεις). Το λεξιλόγιο πλουτίζεται με τις σωστές συνομιλίες, καθώς και με το διάβασμα πολλών και διάφορων βιβλίων. Έτσι και πολλές λέξεις μαθαίνουμε και σφαιρική λογική ή κρίση αποκτούμε συνάμα. Ο κάθε άνθρωπος χρησιμοποιεί μόνο ένα συγκεκριμένο αριθμό λέξεων, άρα για να εμπλουτίσουμε το λεξιλόγιο μας πρέπει να διαβάσουμε και να ακούμε πολλούς και διάφορους ανθρώπους και συγγραφείς.

β) Τους σωστούς κανόνες της γραμματικής. Άριστα τα σημεία στίξης. (Σχετικά βλέπε «Ελληνική Γραμματική» Α. Κρασανάκη.)

γ) Τους σωστούς κανόνες σύνταξης. (Σχετικά βλέπε «Συντακτικό Ελληνικής Γλώσσας» Α. Κρασνάκη)

## 2. Η ΕΠΙΔΕΞΙΟΤΗΤΑ & Η ΔΕΞΙΟΤΕΧΝΙΑ ΛΟΓΟΥ

Σαφώς και η σύνταξη και η έννοια των λέξεων παρέχει διαζευκτικές ευχέρειες χρησιμοποίησής τους, όπως η αλληγορία (υπονοούμενο), η μεταφορά..., άρα υπάρχει δεξιότητα ή άλλως επιδεξιότητα στο λόγο. Ωστόσο αυτή αποκτάται (είναι απόρροια) με την εξάσκηση και ύστερα από τη σωστή μάθηση των κανόνων του λόγου, κάτι όπως συμβαίνει και με τον καλό επιπλοποιό ή τον καλό αθλητή και το ρεκόρ κ.α. και όχι με θεού φώτιση. Κατόπιν αυτού οι γονείς & δάσκαλοι θα πρέπει:

Να προσέχουν, να μαθαίνουν σωστά, να πλουτίζουν κ.λπ. τη γλώσσα (λεξιλόγιο, σύνταξη και προφορά) των μαθητών από τα πρώτα τους βήματα, γιατί, αν τη μάθουν λειψά ή στραβά την αρχή, κατόπιν είναι δύσκολο να τα διορθώσουν.

Να μάθουν στα παιδιά:

Α) όλα τα είδη του λόγου, όμως ξέχωρα το κάθε είδος. Ξέχωρα τον πεζό λόγο και ξέχωρα τον έμμετρο (ποίηση), ξέχωρα το μυθιστόρημα και ξέχωρα το διήγημα κ.τ.λ., αφού άλλου είδους κανόνες έχει το ένα και άλλους το άλλο.

Β) τη διαφορά μεταξύ της τοπικής και κοινής διαλέκτου, καθώς και της αρχαίας με τη νέα. Οι Κρητικοί, για παράδειγμα, θα πρέπει να μάθουν στα Κρητικόπουλα ότι στο σπίτι μπορεί να λένε: *"τση μάνας, τσι χοχλιούς, οι πράξες, τσις πράξες, εις μνήμη"* και στην κοινή ελληνική: *"της μάνας, τα σαλιγκάρια, οι πράξεις, τις πράξεις, σε μνήμη".....*

Γ) τους καλούς τρόπους ομιλίας. Για να μας ακούσει κάποιος, θα πρέπει να του μιλήσουμε χωρίς άσεμνες λέξεις και με τον ανάλογο σεβασμό, άρα με τα ανάλογα σχήματα λόγου, Παρέβαλε ότι λέμε π.χ. στο συμμαθητή μας Νίκο: "Νίκο, δώσε μου το βιβλίο" και στο δάσκαλό μας Νίκο: "Παρακαλώ κύριε, μου δίνετε το βιβλίο."

Δ) τα ρητορικά σχήματα λόγου. Για να τονίσουμε κάτι, θα πρέπει να το πούμε με ειδική σύνταξη (σχήματα λόγου), ώστε να μη χαθεί μέσα στις χιλιάδες λέξεις του λόγου.

Ε) το σωστό λεξιλόγιο και τους σωστούς τυπολογικούς κανόνες (τη σωστή κλίση) της γλώσσας, για να μιλούν με σιγουριά και σωστά.

Να βάλουν τα παιδιά να αποστηθίσουν πάρα πολλούς λόγους ή φράσεις διακεκριμένων λογοτεχνών, ώστε να τα χρησιμοποιούν, αυτούσια ή μεταποιημένα, στις ανάλογες περιστάσεις. Αυτά θα είναι τα εφόδιά τους. Στην αρχή η αποστήθιση θα φανεί στους μαθητές κάτι

το αδύνατο, το δύσκολο, επειδή η μνήμη τους είναι ακόμη αδούλευτη, όμως σιγά σιγά θα μπορούν να αποστηθίσουν ολόκληρα βιβλία. Η αποστήθιση είναι βεβαίως όπως η οικονομική αποταμίευση, ο κοινός κουμπαράς, όπου καταφεύγουμε στις δύσκολες ώρες. Να προμηθεύσουν στα παιδιά ένα θεωρητικό βιβλίο με ιδεολογικά θέματα (αυτά που γράφουν για το τι είναι θάρρος, οικονομία, θρησκεία, χρήμα..., κάτι όπως τα παλιά εξωσχολικά "εκθεσιολόγια"), για να ενημερωθούν, αφού αν δεν ξέρουμε το τι είναι κάτι, δεν μπορούμε να πούμε τίποτε. Οι γονείς ή οι δάσκαλοι και οι καθηγητές πρέπει: α) να προμηθεύσουν στα παιδιά τα καλύτερα βιβλία λογοτεχνίας, πεζού και έμμετρου λόγου, και κατόπιν να τα βάλουν να τα μελετήσουν. Και γραμματικά και λεξικά και συντακτικά .... β) να βάλουν τα παιδιά να εκφωνούν καθημερινώς αρκετά εδάφια λογοτεχνικών έργων, με αποστήθιση ή διαβάζοντάς τα από βιβλίο, ώστε και η γλώσσα τους να «σπάσει» (όπως γίνεται και με τα δάχτυλα του κιθαρίστα) και να τους φύγει η αγοραφοβία. Η εκφώνηση να γίνεται στην αρχή σε μικρό ακροατήριο και κατόπιν μπρος στην οικογένεια, σε φιλικές παρέες, στην τάξη, στο σχολείο. Έτσι οι μαθητές θα εξοικειωθούν με το κοινό (θα πάρουν τον αέρα του) και θα αποφεύγουν τα λεγόμενα "σαρδάμ", τους γλωσσοδέτες, τους τραυλισμούς και το «τρακ». Η ανάγνωση με τα μάτια είναι ένας γρήγορος και ξεκούραστος τρόπος, όμως δημιουργεί εσωστρεφείς, δειλούς και φτωχούς αγορητές.

Ας σημειωθεί ότι:

1) Αν δε γίνουν όλα τα ως άνω, ο μαθητής θα χάνει την ώρα παρατηρώντας το πως μιλά ένας καλός ρήτορας, για να κάνει και αυτός το ίδιο.

2) Το θάρρος αποκτάται με τα εφόδια. Η έλλειψη γεννά τη δειλία. Δειλία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αίσθηση ότι δεν έχουμε αρκετά εφόδια ή όπλα. Στην προκείμενη περίπτωση γλωσσικά (Λεξικά, ορθογραφικά και συντακτικά).

### 3. Ο ΛΟΓΟΣ & Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

Λόγος, γραπτός και προφορικός, είναι πέρα από συνεννόηση και ο καθρέπτης του χαρακτήρα μας ή τουλάχιστον έτσι δείχνει.

Ωραία σύνταξη, προφορά, ωραία γράμματα = αισθησιακή αντίληψη = καλλιτεχνία, δείχνει χαρακτήρα με υπομονή, ηρεμία, ισορροπία, ήθος, σπουδασμένος, μορφωμένος, με καλή ανατροφή.... Σοφά ή λογικά λόγια = γνωστική αντίληψη, καλός επιστήμων. Σωστοί κανόνες ομιλίας (σχήματα ομιλίας) = σεβασμός

σε κύρια πρόσωπα: "Σας παρακαλώ, μου δίνεται ένα ποτήρι νερό;"

σε οικείους: "Σε παρακαλώ ένα ποτήρι νερό."

4. Σωστοί κανόνες ορθογραφίας = σωστό νόημα, αλλά και υπόδειξη σεβασμού στα κύρια πρόσωπα. Άλλα τα: παναγία, καλή, γαριφαλιά, αγαθή, κυψέλη & άλλα τα: Παναγία, Καλή, Γαριφαλιά, Αγαθή, Κυψέλη



#### 4. Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Η ελευθερία του λόγου θεωρείται θεμελιώδης στην δημοκρατία. "Διαφωνώ με σένα, όμως θα 'δυνα και τη ζωή μου ακόμα, προκειμένου να 'σαι ελεύθερος να διαφωνείς και συ με μένα» (Βολτέρος). Μεγαλείο σε σοφία αυτή η φράση, όμως ποιος την ακούει, αφού αυτό είναι, δυστυχώς, μόνο στη θεωρία, στα χαρτιά!

Σήμερα και πάντα, λόγω της πολιτικής, της ιδεολογίας, του συμφέροντος, των εθνικισμών κ.λπ, άρα της διαφοράς σκέψης των ανθρώπων, ελευθερία λόγου στην ουσία, και δυστυχώς, δεν υπάρχει, τουλάχιστον σε πολύ μεγάλο βαθμό, και αυτό γιατί:

α) Άλλοι πιστεύουν στη χριστιανική θρησκεία, άλλοι στο Μωαμεθανισμό κ.λπ. ενώ άλλοι είναι άθεοι. Άρα άλλη ηθική, φιλοσοφία, σκέψη... έχει ο ένας και άλλη ο άλλος, άρα δεν μπορείς να πεις θεωρητικώς κάτι εναντίον αυτών, όταν βρίσκεσαι στον τόπο τους. Το θεωρούν ασέβεια, θράσος ή προσηλυτισμό. Ομοίως άλλοι είναι κομμουνιστές, άλλοι καπιταλιστές.... κ.α.

β) Στα κύρια πρόσωπα πρέπει να μιλούμε σε πληθυντικό και να γράφουμε το όνομα τους με κεφαλαίο γράμμα, για να δείξουμε έτσι ότι αναγνωρίζουμε το κύρος τους, λες και αν κάνουμε αυτό

πράγματι το αναγνωρίσαμε. Το αν αναγνωρίζουμε ή όχι το κύρος τους αυτό φαίνεται από την πράξη μας και από την αλήθεια που του λέμε και όχι με την ηχητική και γραφική παραποίηση των λέξεων! Δηλ. ενώ λέμε π.χ. στο συμμαθητή μας Νίκο: "Νίκο δώσε μου το βιβλίο", στο δάσκαλο μας κ. Νίκο πρέπει να πούμε: "Κύριε δάσκαλε μου δίνεται σας παρακαλώ, το βιβλίο", άρα δεν είμαστε ελεύθεροι να μιλήσουμε όπως θέλουμε συντακτικώς.

γ) Σε άλλους αρέσει η λακωνική ομιλία και σε άλλους η πολυλογία. Άλλοι αρέσκονται στα κοσμητικά επίθετα και άλλοι όχι. Άλλοι θέλουν να τους μιλάς ευθεία (π.χ.: "είσαι ανόητος, βλάκας".. ) και άλλοι πλάγια (π.χ.: "δεν είναι σωστά διαβασμένος".. ) κ.α.

Κατόπιν αυτού πριν μιλήσουμε ή εκθέσουμε κ.λπ. σε κάποιον κάτι, πέραν των άλλων, μαθαίνουμε και με ποιον έχουμε να κάνουμε και τι πιστεύει ή γνωρίζει κ.α.

Και μην ξεχνούμε "Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει".

## **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

Το παρόν βιβλίο είναι μια πρωτότυπη μελέτη, η οποία βασίζεται αποκλειστικά και μόνο σε επίσημες πηγές, αρχαίες και νέες, των οποίων τα ονόματα αναφέρονται εντός του βιβλίου, εκεί όπου αναφέρονται και τα λεγόμενά τους.

### **ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ:**

Ο συγγραφέας Αδαμάντιος (Μάκης) Γ. Κρασανάκης έχει γράψει πάρα πολλές μελέτες και άρθρα, που έχουν δημοσιευτεί στις Κρητικές και Αθηναϊκές εφημερίδες, καθώς και πάρα πολλά άλλα βιβλία, όπως τα εξής:

1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
2. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΡΑΦΗΣ)
3. Η ΝΑΥΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
4. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
5. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ (ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ, ΠΟΙΗΣΗ ΚΛΠ) ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ
6. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ (ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΦΟΡΑ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ)
8. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ
9. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ (ΕΙΔΗ Κ.ΛΠ.)
10. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
11. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΘΕΩΝ
12. ΟΙΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΤΟΠΟΙΑ (ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΙΔΗ ΠΟΤΩΝ Κ.ΛΠ.)
13. Η ΑΘΗΝΑ (ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΙΔΡΥΣΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΠΡΟΣΦΟΡΑ Κ.ΛΠ.)
14. Η ΘΗΒΑ (ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΙΔΡΥΣΗ Κ.ΛΠ.)
15. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΓΩΓΗ Κ.ΛΠ. ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ)
16. Η ΣΠΑΡΤΗ (ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΙΔΡΥΣΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΠΡΟΣΦΟΡΑ Κ.ΛΠ.)
17. Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ)
18. Ο ΚΡΗΤΑΓΕΝΗΣ ΔΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΡΟ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ
19. ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ
20. ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ-ΧΟΡΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΠΙΝΟΗΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ
21. Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ
22. Ο ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ (ΙΔΡΥΣΗ, ΟΝΟΜΑΣΙΑ, ΔΗΜΟΙ Κ.ΛΠ.)
23. ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟ ΟΡΟΠΕΔΙΟ ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
24. **ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ**
25. ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ –& ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΚΡΗΤΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
26. ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ (ΕΙΔΗ, ΕΦΕΥΡΕΤΗΣ Κ.ΛΠ.),
27. ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ
28. ΠΕΡΙ ΘΥΣΙΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΟΘΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΚΡΕΑΤΟΦΑΓΙΑΣ
29. ΠΕΡΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΣ, ΜΑΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΝΤΕΙΑΣ
30. ΨΕΥΔΗ ΠΟΥ ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ
31. ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ: (ΔΥΣΛΕΞΙΑ, ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ κ.α.).

32. ΘΡΗΣΚΕΙΑ: ΤΙ ΕΝΑΙ ΘΕΟΣ, ΨΥΧΗ, ΑΔΗΣ ΚΑΙ Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥΣ Ή ΟΧΙ
33. Η ΚΙΘΑΡΑ, Η ΛΥΡΑ ΚΑΙ Ο ΑΥΛΟΣΜΕ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΠΙΝΟΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΚΡΗΤΕΣ
34. Ο ΕΦΕΥΡΕΤΗΣ ΙΣΤΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΥΛΟΥ (ΥΔΡΑΛΕΤΗ, ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΥ κ.α.).
35. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΑΘΟΣ ΟΙ ΘΕΩΡΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΠΑΜ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ